

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

**SOVYET EDEBİYATINDA YENİ GERÇEKLİK: KAMP EDEBİYATI VE
ZAMANIN BELLEK MEKÂNI KOLIMA ÜZERİNE YAZILAN ÖYKÜLER**

Doktora Tezi

Ertuğrul BOSTANCI

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

**SOVYET EDEBİYATINDA YENİ GERÇEKLİK: KAMP EDEBİYATI VE
ZAMANIN BELLEK MEKÂNI KOLIMA ÜZERİNE YAZILAN ÖYKÜLER**

Doktora Tezi

Ertuğrul BOSTANCI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. M. Özlem PARER

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

**SOVYET EDEBİYATINDA YENİ GERÇEKLİK: KAMP EDEBİYATI VE
ZAMANIN BELLEK MEKÂNI KOLIMA ÜZERİNE YAZILAN ÖYKÜLER**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. M. Özlem PARER

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1- Prof. Dr. M. Özlem PARER	
2- Doç. Dr. Zulfıya ŞAHİN	
3- Doç. Dr. Olena KOZAN	
4- Dr. Öğr. Üyesi Erdem ERİNÇ	
5- Dr. Öğr. Üyesi Esra ŞÖLENTAŞ	

Tez Savunması Tarihi

14.04.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. M. Özlem Parer danışmanlığında hazırladığım “Sovyet Edebiyatında Yeni Gerçeklik: Kamp Edebiyatı ve Zamanın Bellek Mekânı Kolıma Üzerine Yazılan Öyküler” adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

14.04.2023

Ertuğrul BOSTANCI

ÖNSÖZ

Rus dili ve edebiyatı ile ilgili geniş bilgi birikimini benimle paylaşan, bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkıları olan, tecrübesi, öngörüsü, değerli tavsiye ve yönlendirmeleriyle her zaman destek olan, çalışmalarımı sabırla okuyan ve bana çok şey kazandıran değerli bilim insanı tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. M. Özlem Parer'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Kamp edebiyatı konusunda beni yönlendiren, olumlu eleştirileri ve önerileriyle yol gösterip destek olan Doç. Dr. Zulfıya Şahin'e, Dr. Öğr. Üyesi Erdem Erinç'e; tez savunma jürimde yer alan ve kıymetli önerilerini benimle paylaşan Doç. Dr. Olena Kozan'a, Dr. Öğr. Üyesi Esra Şölentaş'a; bu süreçte her zaman yanımda olan ve desteğini esirgemeyen sevgili eşim Tülay Bostancı'ya ve aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
1. SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE KAMPLAR	10
1.1. Zorunlu Çalışma Kampları	10
1.1.1. Kampların Kuruluş Amacı	10
1.1.2. Kamp Türleri	19
1.1.2.1. Islah ve Çalışma Kampları (İTL) ve Kolonileri (İTK).....	19
1.1.2.2. Kontrol ve Filtreleme Kampları (PFL).....	20
1.1.2.3. Özel Kamplar (Osoblag)	22
1.1.2.4. Kürek Mahkumları Kampları	24
1.1.2.5. Akmola Vatan Hainlerinin Eşleri Kampı (ALJİR)	27
1.1.2.6. Özel Tasarım Büroları (Şaraga, Şaraşka).....	31
1.1.3. Kamp Yerleri	33
1.2. Kolıma Bölgesindeki Kamp ve Tesisler	35
1.3. Günümüzde Kolıma Kampı İle İlgili Bellek Mekânları	39
2. SOVYET YAZININDA KAMP EDEBİYATI	47
2.1. Kamp Edebiyatı	47
2.1.1. Varoluşçu Gerçekçilik ve V. Şalamov'un Oluşturduğu Yeni Nesir	49
2.1.2. Tür Olarak Kamp Edebiyatı	51
2.2. Kamp Edebiyatı Tarihçesi, Önemli Temsilcileri ve Eserleri.....	59
2.2.1. Anı Türünde Kamp Edebiyatı	70
2.2.1.1. İvan Zaytsev, <i>Solovki: Komünist Kürek Cezası veya İşkence ve</i> <i>Ölüm Yeri</i>	70

2.2.1.2. Karl Albrecht, <i>İhanet Edilmiş Sosyalizm</i>	72
2.2.1.3. Viktor Kravçenko, <i>Özgürlüğü Seçtim</i>	72
2.2.1.4. Margareta Buber-Neumann, <i>Stalin ve Hitler'in Esiri</i>	74
2.2.1.5. Yuzef Çapski, <i>Starobel Öyküleri</i>	75
2.2.1.6. Oleg Volkov, <i>Karanlığa Gömülme</i>	76
2.2.2. GULAG Edebiyatı	80
2.2.2.1. A. Soljenitsın, <i>GULAG Takım Adaları</i>	80
2.2.2.2. Anne Applebaum, <i>GULAG</i>	95
2.2.2.3. G.M. İvanova, <i>GULAG'ın Tarihi 1918-1958</i>	100
2.2.3. Edebi Tür Olarak Kamp Edebiyatı	104
2.2.3.1. Sergey Dovlatov, <i>Bölge – Bir Gardiyanın Günlüğü</i>	104
2.2.3.2. Anatoli Rıbakov, <i>Arbat Çocukları</i>	106
2.2.3.3. Vasiliy Grossman, <i>Yaşam ve Yazgı</i>	109
2.2.3.4. Georgi Nikolayeviç Vladimov, <i>Sadık Ruslan</i>	110
2.2.3.5. Anatoli Vladimiroviç Jigulin, <i>Kara Taşlar</i>	110
2.2.3.6. Güzel Yahina, <i>Züleyha Gözlerini Açıyor</i>	117
2.2.3.7. Şerbanu Beysenova, <i>Kızıl Kırğın'ın Kadınları – Marguva</i>	120
3. ZAMANIN BELLEK MEKÂNI KOLİMA	122
3.1. Kültür Alanında Bellek Kuramları ve Kolıma İle İlgili Edebiyat Eserlerinde	
Bellek Yansımaları	122
3.2. Kolıma Kampı İle İlgili Edebiyat Eserlerinde Bellek Mekânı Olarak Kolıma ..	160
3.3. Varlam Tihonoviç Şalamov'un <i>Kolıma Öyküleri</i>	175
3.4. Yevgeniya Ginzburg'un <i>Sarp Yol</i> Adlı Otobiyografik Romanı	180
3.5. <i>Kolıma Öyküleri</i> ve <i>Sarp Yol</i> Romanında Motifler	182
3.5.1. Varoluş Motifleri	182
3.5.2. İyilik – Kötülük	222

3.5.3. Doğa	245
3.6. Kampın İçindekiler ve Profiller	257
3.6.1. Mahkûm Profilleri	257
3.6.2. Gardiyan ve Kamp Görevlileri Profilleri.....	289
3.6.3. Kamplarda Kadın Olmak.....	316
3.7. Kampın Dışındakiler	327
3.8. Kamp Jargonu.....	333
SONUÇ	355
ÖZET	367
ABSTRACT	368
KAYNAKÇA	369

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.y.	: adı geçen yayın
ALJİR	: Akmola Vatan Hainlerinin Eşleri Kampı
bkz.	: bakınız
ÇK	: Olağanüstü Komisyon
çev.	: çeviren
fr.	: Fransızca
GKO	: Devlet Savunma Komitesi
Glavgidrostroy	: Kamp Hidroteknik İnşaatları Genel Müdürlüğü
Glavpromstroy	: Kamp Sanayi İnşaatları Genel Müdürlüğü
GPU	: Siyasi İdare Başkanlığı
GUAS	: Havaalanları İnşa Genel Müdürlüğü
GULAG	: Kamplar Genel Müdürlüğü
GULGMP	: Kamp Maden Metalürji Tesisleri Genel Müdürlüğü
GULJDS	: Kamp Demiryolu İnşa Genel Müdürlüğü
GULLP	: Kamp Orman Sanayii Genel Müdürlüğü
GUMZ	: Kamplar ve Hapishaneler Genel Müdürlüğü
İTK	: Çalışma ve Islah Kolonileri
İTL	: Çalışma ve Islah Kampları
MGB	: Milli Güvenlik Bakanlığı
MVD	: İçişleri Bakanlığı
NKVD	: İçişleri Halk Komiserliği
OGPU	: Birleşik Politika Başkanlığı

OOKB	: Özel Tasarım Büroları Şubesi (şaraga / şaraşka)
OSO	: Özel Kurul
Osoblag	: Özel Kamplar
ör.	: örneğin
PFL	: Kontrol ve Filtreleme Kampları
RSFSR	: Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti
s.	: sayfa
SVİTL (Sevvostlag)	: Kuzey Doğu Kamp İdaresi (Dalstroy)
SLON	: Solovetsk Özel Maksat Kampı
SMERŞ	: “Casuslara Ölüm” adlı askeri karşı casusluk teşkilatı
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve başka
vd.	: ve diğerleri
VTSİK	: Sovyet Merkezi Yürütme Komitesi

GİRİŞ

Rusya’da 1917 Ekim Devrimi sonrasında rejime muhalif ve rejim tarafından sakıncalı görülen unsurlarla çarlık yanlıları, sosyalist iktidarın cezalandırdığı ilk kesimler olmuştur. Bunun sonucunda Birinci Dünya Savaşı döneminde esir kampı olarak kullanılan mekânlar çalışma kampı yapılmıştır. 1920’lerde ise ülkenin kuzeyinde yer alan Solovetsk Manastırı ciddi anlamda ilk çalışma kampı olmuştur. Burada tutuklu emeğinden istifade edilmiş, mahkûmların ağaç kesim işlerinde, inşaatlarda veya balık avlama gibi işlerde çalıştırılmasıyla gelir elde edilmiş, bu gelirle ceza ve tevkif kurumlarının masrafları karşılanmaya başlamıştır. Ekonomik açıdan kendi kendini idare eden bu sistem, yönetim tarafından benimsenmiş, zaman içinde sistemde devlet lehine, mahkûmlar aleyhine yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bununla birlikte sistemi geliştirme konusunda ilk ciddi çalışmalar kaçakçılıktan mahkûm olup kampa düşen Naftali Frenkel (1883-1960) tarafından yapılmıştır. Frenkel’in bulduğu formül; mahkûma çalışmasının karşılığı, yani ürettiği kadar yiyecek verilmesi esasına dayanmaktadır. Rejimin düşman gördüğü unsurlar eksik olmadığı için kamplar, ülkenin dört bir yanında hızla çoğalmaya başlamıştır. Değişik kaynaklarda geçen bilgilere göre 15-20 milyon civarında insan bu kamplarda bulunmuştur. 1930 yılına kadar değişik isimler altında farklı kurumların bünyesinde faaliyet gösteren çalışma kampları bu tarihten itibaren İçişleri Halk Komiserliği (NKVD) bağlısı Kamplar Genel Müdürlüğü (GULAG) adını almış ve kapatılacağı 1960 yılına kadar hız kesmeden varlığını sürdürmüştür.

Kampların mahkûm kaynağı hiç azalmamış, ekonomik kalkınma programı dahi mahkûm iş gücünden azami ölçüde faydalanma üzerine kurgulanmıştır. Çarlık yanlıları, aristokratlar, din adamları, seks işçileri gibi katmanlarla başlatılan mahkûm akını mühendisler, kolektifleştirmeye karşı oldukları gerekçesiyle “kulak” damgası vurulan on beş milyona yakın Sovyet köylüsü, Buharin, Troçki yanlıları, parti için gerekli hamleleri

yapmadığı için kurum sovyetleri veya mahkemeler tarafından yargılanan aydınlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman işgali altında kalan bölgelerin insanları, savaşta esir düşüp kaçmayı başarmış Sovyet askerleri, yurt dışında yaşayıp ülkeye dönme çağrısı yapılan entelektüeller, Alman, Japon, Polonyalı savaş esirleri, savaş sırasında düşmanla işbirliği yaptığı gerekçesiyle bir saat süre verilerek yerlerinden edilen ve ömür boyu sürgüne gönderilen Volga Almanları, Çeçenler, Kalmuklar, Kırım ve Tataristan Tatarları, Acarlar, Türkistan bölgesinde bağımsız bir Türkistan için mücadele veren Kazak, Kırgız, Azeri, Türkmen ve Özbek Türkleri farklı zamanlarda planlı ve sistematik büyük bir oyunun kurbanları olmuş, sürgün ve kamplara gönderilmiş, çoğu bu çarkın acımasız dişlileri arasında canlarını vermiştir. Belomor-Baltık Kanalı, Volga-Don Kanalı, Moskova Kanalı, Baykal-Amur Demiryolu, ülke ekonomisine, tarımına ve enerjisine hizmet edecek pek çok hidroelektrik santrali, sanayi tesisi, madencilik işletmesi ve yerleşim biriminin yapımı ve işletilmesinde mahkûmlar kullanılmış, yetersiz beslenme, teknik eksiklikler, araç ve malzeme yetersizliği gibi sebeplerle büyük can kayıpları yaşanmıştır.

Çalışmamız “Sovyet Edebiyatında Yeni Gerçeklik: Kamp Edebiyatı ve Zamanın Bellek Mekânı Kolıma Üzerine Yazılan Öyküler” başlığını taşımaktadır. Bu konuyu seçerken, ülkemizde ve yurt dışında bu alanda yapılmış herhangi bir araştırmanın bulunmamasını dikkate aldık. Bu çalışma ile az sayıdaki kamp edebiyatı araştırmalarını zenginleştirmeyi ve SSCB’nin kuzeydoğu bölgesinde konuşlu Kolıma’da yer alan zorunlu çalışma kampları ile ilgili yazılan öyküleri ve edebiyat eserlerini incelemeyi amaç edindik.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Tezimizin birinci bölümünde kampların kuruluş amaçlarını irdeledikten sonra kamp türleri hakkında da bilgi vermeyi amaçladık. Kampların esas amacı ıslahtan ziyade mahkûm iş gücünden azami seviyede yararlanmak olduğu için sayıca en fazla olan kamp türü, çalışma ve ıslah kampları ve kolonileridir

(İTL). Düşman işgaline uğramış bölgelerin insanları ile yurt dışından dönmüş vatandaşların soruşturma ve tahkikatlarının yapıldığı ve durumları netleşinceye kadar tutuldukları kontrol ve filtreleme kampları (PFL) bir diğer kamp türüdür. Osoblag kısa adıyla bilinen özel kamplar vatana ihanet, casusluk, sabotaj, Troçki, Buharin vb. yandaşlığı, ulusal kimlik mücadelesi verme gibi suçlardan mahkûm olanların tutulduğu, güvenlik tedbirleri artırılmış, çalışma şartları daha zor olan kamplardır. Vatana ihanet, milliyetçilik mücadelesi gibi ağır suçlardan kamp ve sonrasında bölgeden ömür boyu ayrılmama cezası alanların tutulduğu ve kirli, ağır işlerde çalıştırılan kişilerden oluşan kürek mahkûmları kampları mevcuttur. Kamp türleri içinde belki de en tuhaf görüneni, vatan hainlerinin eş ve çocuklarının tutulduğu Akmola kampıdır. Kazakistan'da kurulan bu kampta siyasetten bürokrasiye ve orduya, edebiyattan sanata kadar ülkenin aydın kesimlerinde görev almış, eser vermiş insanların eş ve çocukları hayatta kalma mücadelesi vermiştir. Kamp türleri arasında adı geçmesine rağmen koşulları kamptan çok daha iyi olan, araştırma ve geliştirme işleriyle uğraşan özel tasarım büroları olarak da bilinen “şaraga” veya “şaraşkalar” ülkenin mahkûm teknik insan alt yapısının kurtuluşu olmuştur. Buradaki özel birimlerde ordunun ve emniyet güçlerinin ihtiyacı olan araç ve ekipmanı tasarlayıp üreterek ülke savunmasına ve güvenliğine büyük katkılarda bulunan uçak mühendisleri, fizikçiler, kimyacılar, matematikçiler, biyologlar vb. mahkûm bilim insanları kampta kazma kürekli çalışma yerine bir fabrika işçisi ve mühendisi olarak görece rahat koşullarda çalışma imkânı bulmuştur.

Askeri, enerji, metalürji, petrokimya, ormancılık ve ulaştırma gibi alanlarda ülke planlarını hayata geçirmek için ihtiyaç duyulan kaynakların bulunduğu bölgelerde yapılacak tesisin, işletilecek maden ocağının veya orman kesim sahasının hemen yanı başında kurulan kamplar sayıca çok fazladır. Buralarda neredeyse bedavaya gelen ucuz iş gücü ile yapılan üretimle iç piyasanın ihtiyaçları karşılandığı gibi dış piyasanın taleplerine de cevap verilir. Kolima bölgesinde çok geniş bir alanda kurulan Kuzey Doğu

Kamp İşletmeleri, Dalstroy adıyla bir yapılanma içine girmiş, bölgede keşfi yapılan altın, uranyum, kalay, bakır, çinko gibi madenler ve kömür ocaklarının yanı başlarında ihtiyaca göre kamplar, koloniler ve fabrikalar oluşturulmuştur. Yaşamsal erzakın temini için özel üretim tesisleri de işleten yönetim, temel gıda maddelerini kendi imkânlarıyla sağlamaya çalışmıştır. Zaman içerisinde hantal bir yapıya bürünen GULAG kampları, kendi kendini finanse edemeyince ve maliyeti karşılamaktan uzaklaşınca 1960 yılında kapatılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünü kamp edebiyatı oluşturmaktadır. Tarihin değişik dönemlerinde kamplardan kaçanların veya sağ olarak dönmeyi başaranların hatıralarıyla başlayan bu tür, araştırmalar ve edebi eserlerle devam ettirilmiştir. Kamp edebiyatında yazar genellikle anlatıcı rolünü üstlenir; çünkü anlattığı olayları bizzat yaşamıştır. Anı-deneme-öykü karışımı bir tarzda bilinmeyen coğrafyalarda bilinmeyen adetler, alışkanlıklar, yaşamlar anlatılır. Kamp edebiyatında bu türün bir parça da önceli sayılan Dostoyevski'nin *Ölümler Evinden Anılar*, Çehov'un *Sahalin Adası* gezi notları ile girilen polemikler dikkat çeker. Çarlık döneminin en ağır cezası sayılan kürek mahkûmiyetinin kamp cezaları yanında çok hafif kalacağı iddia edilir. Rejimin yasak saydığı bu eserlerin çoğu yurt dışında basılmış, ülke içinde ise “samizdat” yoluyla elden ele dolaşmıştır. Çoğu yazar kendi eserini ölümünden önce görme fırsatı bile bulamamıştır.

Tezimizin bu bölümünde kamp edebiyatını anı, dokümanter ve edebi eserler olmak üzere üç ana başlıkta tasnif edip, her bir alandan dikkat çeken eserleri örnekleme olarak ele aldık. Anı edebiyatında dikkat çeken hususlar, şüphelilerin bir gece ansızın alınmaları, sorgu için cezaevine götürülmeleri, burada işkence ve manevi baskılar eşliğinde alınan ifadeler, sonrasında verilen hüküm ve kamp yolculuğunun başlaması, bilahare kampta yaşananlar şeklinde cereyan eder. Tezimizin kaynak araştırması ve yazımı sırasında Saharov Vakfı, Heinrich Böll Vakfı, Memorial Vakfı gibi sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinde binlerce anı ve edebiyat eserine ücretsiz erişim mümkündür. Ancak Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Mayıs 2022'de

RF Adalet Bakanlığı tarafından Heinrich Böll Vakfı “Rusya Federasyonu topraklarında istenmeyen vakıf” ilan edildi.¹ İlerleyen zaman içerisinde Memorial Vakfının internet sitesine erişim imkânı kalmadı. Bu hafıza belgelerine erişime yasak getirilmesi, Rusya’nın geçmişiyle yüzleşme konusunda rahatsızlık duyduğunu ve olağanüstü durumlarda aleyhine tanıklık edecek belgeleri karartma yolunu seçmiş olabileceğini akla getirmektedir. Eriştığımız kaynaklar arasında araştırma ağırlıklı dokümanter eserlerin başlıcası A. Soljenitsın’ın *Gulag Takımadaları*’dır (*Arhipelag GULAG*). Bilahare G.M. İvanova, A. Applebaum gibi yazarlar da benzer araştırmalarını yayımlamışlardır. Bu eserlerde dikkat çeken hususlar sıradan bir yaşam sürmekte olan kahramanlarının bir gece kapılarının çalınmasıyla başlayan kamp serüveninin tüm aşamaları, resmi dokümanlar da incelenerek okuyucuya aktarılır. Edebi eserler ise A. Soljenitsın’ın *İvan Denisoviç’in Bir Günü* (*Odin Den İvana Denisoviça*) adlı kitabıyla gün yüzüne çıkmaya başlar. Ye. Ginzburg’un *Sarp Yol* (*Krutoy Marşrut*), V. Grossman’ın *Her Şey Geçip Gider* (*Vsyo Teçyot*), Sergey Dovlatov’un *Bölge* (*Zona*) gibi eserlerinin yanı sıra V. Şalamov’un altı ciltten oluşan *Kolima Öyküleri* (*Kolimskiye Rasskazi*) serisi edebi eser kategorisinde göze çarpmaktadır. Bir sonraki nesle aktarılan bilgi sayesinde yaşanmışlıklardan ziyade yakınların yaşadıkları kurgulanarak yeni dönem edebiyatçıları tarafından edebiyata kazandırılan eserler de vardır. Güzel Yahina, babaannesinin sürgünde yaşadıklarından yola çıkarak *Züleyha Gözlerini Açıyor* (*Zuleyha Otkrıvayet Glaza*, 2015) eserini yazmıştır. Eserin 35 dile çevrilmesi ve milyonlarca basılması dünya kamuoyunda Stalin döneminde yerlerinden edilerek sürgüne gönderilmiş halklara ve Gulag kamplarına olan ilginin halen devam ettiğini göstermektedir. Şerbanu Beysenova’nın *Kızıl Kırgın’ın Kadınları* - MARGUVA, Şükrullah Yusifoğlu’nun *Kefensiz Gömülenler* gibi eserlerinde de aynı konu işlenmiş, bu eserler de Türkçeye kazandırılmıştır.

¹ <https://ria.ru/20220531/minyust-1792111276.html>, (Erişim tarihi: 10. 03. 2023).

Tezimizin üçüncü bölümünde bellek kuramlarıyla ilgili bilgi verip bu kuramlarla kamp yaşamının örtüştüğü konulara yer verdik. Bellek mekânı olarak Kolıma bölgesi, buradaki kamplarda alışkanlık halini almış günlük kamp yaşamıyla ilgili bellek yansımaları, mekân kapsamında kampların fiziksel ve diğer özellikleri, günümüze kadar ulaşmayı başarmış veya insanların kişisel çabalarıyla bellek mekânı haline getirilmiş anı unsurları hakkında bilgiler verdik. Çalışma sırasında devletin bu konuyla ilgili ciddi bir projesi ve mali desteğinin olmadığı anlaşıldı. Bellek kuramları alanında en dikkat çeken konuların başında savaş, totaliter rejimlerin yarattığı travmalar gibi toplumsal bellekte yer etmiş önemli kavramların gelecek kuşaklara aktarılması için hatırlamanın, bu acıları hafifletmek için de unutmanın önemli olduğu vurgulanmıştır. Kültürel bellek vasıtasıyla edebiyatın konusu haline gelen bu yaşanmışlıkların, tarihin tekerrür etmemesi için gelecek nesillerin hafızalarında yer etmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Tezimizi kamp edebiyatının önemli temsilcilerinden Varlam Şalamov (1907-1982) ve Yevgeniya Ginzburg'un (1904-1977) Kolıma tecrübeleriyle örneklendirdik. Zira Şalamov'un da bizzat ifade ettiği üzere "kamp edebiyatı o kadar geniş bir konudur ki, Lev Tolstoy ayarında yüz yazar yan yana dursa hiçbir sıkışıklık yaşanmaz."² Şalamov, yazarların kamp edebiyatını anlatan eserlerinde bizzat katılımcısı oldukları olayları anlattıklarına inanır. "Yeni nesir" adını verdiği manifestosunda hiçbir süslemeye gerek kalmadan tüm yalın gerçeğin aktarılmasının önemli olduğunu vurgular. Çünkü insanlar büyük bir kırılma noktasındadır, yalnızdır, büyük acılar çekmektedir. Varoluşçulara ve natüralistlere yakın bir çizgide anlatılan eserler perestroyka dönemine kadar Rusya'da basılamamıştır.

² V. ŞALAMOV, *Sobraniye Soçineniy v Şeşti Tomah*, t. 6, Moskva, 2013, s. 449-450.

Şalamov da Ginzburg da çok ağır çalışmalarda bulundukları, defalarca ölüm ve sakatlanma tehlikesi atlattıkları kamp tecrübelerini kalanlara ders, ölenlerin anısına saygı düşüncesiyle kaleme aldıklarını ifade etmektedirler.

Varlam Şalamov *Kolima Öyküleri*'nde dondurucu soğukta ağır çalışma koşullarında, dayak, açlık ve soğuk neticesinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan insan davranışlarının önemli yasalarını göstermeye gayret ettiğini ifade eder. Ünlü Rus şairi Yevgeni Yevtuşenko *Kolima Öyküleri*'ni kampın kişiliği yok eden ortamında insanların ruhlarının gerçek çehresini muhafaza etme konusundaki dahiyane becerilerini gösteren muazzam bir “Kolimiada” olarak nitelendirir. Tıbbi antropolog Mark Goloviznin, *Kolima Öyküleri* serisinde ağırlıklı olarak tıbbi konulara değinildiği tespitinde bulunmaktadır. Sağlık konusuna bu kadar fazla yer verilmesinin kökeninde mahkûmiyetinin son yıllarında kamp hastanelerinde hastabakıcı olarak çalışmasının ve kamp çalışmalarına oranla görece daha uygun şartlarda, kalem ve kâğıda erişebileceği bir ortamda bulunmasının ve gelen hastalar üzerinde gözlem yapmasının yattığı düşünülmektedir. Başarılı bir bilim insanı iken rejimin gazabına uğrayan ve on yılını hapisane ve Kolima kamplarında geçiren Yevgeniya Ginzburg'un *Sarp Yol* isimli otobiyografik romanında insan korkuları ve ızdıraplarına ışık tutulmakta, insanın azmi ve yaşama tutkusu sayesinde her türlü zorluğu aşabileceği ispatlanmaktadır.

Çalışmamızı motif bazlı devam ettirip varolmanın öz üzerindeki ağırlığını ve cılız da olsa özü muhafaza etme çabalarını varoluş motiflerinde ele aldık. Arkadaşının hakkını gasp etme konusunda ahlaki bir sorumluluk hissetmeyenlerden ölmüş veya öldürdüğü arkadaşının etini yiyenlere, çalışmamak için kendini sakatlayanlara kadar çok geniş insan tiplerinin ekmek ve etikle yaptığı varoluş sınavlarını gördük; buz tutmuş coğrafyada düşüncelerin, duyguların açlık yüzünden körleştiği kamplarda iyilik ışıldamalarına ve kötülük yansımalarına şahit olduk. Kamplardaki mahkûmları, yaşadıklarını, karakter özelliklerini mahkûm profillerinde; kamp görevlilerinin hal ve hareketlerini, yaşattıkları

acı ve sıkıntıları görevli profillerinde; kadın mahkûmların çektiklerini kadın olmak bölümünde inceledik. Kampa düşenlerin geride bıraktıkları aile, arkadaş, akraba gibi yakınların kamptaki yakınlarıyla bağlantılarını, hal ve tavırlarını da kampın dışındakiler başlığı altında açıklamaya çalıştık. Burada gördüğümüz üzere anne veya babasını reddeden çocuklar, kamptakilerin yaralarını bir kez daha dağlamışlardır. Bu bölümün bir diğer alt başlığı ise kamplarda konuşulan dilde kullanılan jargon ifadelerdir. Kamp jargonu başlığı altında incelediğimiz bu bölümde genellikle adi suçlardan hüküm giymiş mahkûmların kullandığı sözcüklerin ne anlama geldiği örnekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Başlı başına özel bir olgu olarak dikkatleri üzerine çeken doğanın kamp sakinleri ve düzeni üzerindeki etkisini ayrı bir bölümde inceledik. Kamp coğrafyasına özgü bitki örtüsünün önemini ele aldık.

Tezimizi hazırlarken çoğulcu yöntemden yararlandık. Eserlerin içeriğine dair incelemelerimizde metne bağlı inceleme yöntemine başvurduk. Tarihsel olguların ve kişi yaşamışlıklarının gerçekliğini tespit etmek maksadıyla da tarihsel inceleme yöntemini kullandık. Örnekleme ve eser alıntıları orijinal Rusça kaynaklardan tarafımca çevrilerek teze dahil edilmiş, ayrıca Türkçeye çevrilmiş az sayıdaki eserlerden de faydalanılmıştır.

Ülkemizde kamp edebiyatı alanında Gamze Öksüz tarafından *Kamp Esaretinden Edebiyata: Şalamov ve Kolima Öyküleri* (2019) isimli bir inceleme yapılmış; aynı yazar ve Gülhanım Bihter tarafından “Sovyet GULAG Kamp Sisteminde Kadın Olmak” (2019) isimli bir makale yazılmış; Ayla Kaşoğlu tarafından “Kamp Gerçeğinden Edebiyata: İlk Çember, İvan Denisoviç’in Bir Günü, Gulag Takımadaları” (2015) başlıklı bir makale yazılmış; İbrahim Dilek tarafından “Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya” (2019) başlıklı makalede baskı döneminin Türk dünyası edebiyatı ve edebiyatçılarını nasıl etkilediği incelenmiştir. Ancak bu araştırmalarda tezimize konu olan eserlerin yalnızca küçük bir kısmı incelenmiş, ayrıca Kolima coğrafyası, bölgede bellek mekânların ortaya

ıkışı ele alınmamış, eserler daha çok Türk dünyası, kadın olgusu, mitolojik unsurlar açılarından incelenmiştir.

Bir döneme damga vuran Gulag kamplarında yaşamış insanların eserlerinde yansıyan bellek ve mekân bilgileri ışığında Kolıma'nın en ölümcül kamp bölgesi olduğu anlaşılmış, insanların devlet eliyle yok edilmek istendiği çıkarımına varılmıştır. Ceza ve ıslah maksadıyla kurulduğu iddia edilen kampların birer ölüm makinası halini aldığı, ekonomik hedeflerin tutturulması uğruna insanların olumsuz koşullarda zorla çalıştırılıp kolayca ölüme gönderildiği düşüncesine varılmıştır. Totaliter rejimlerin sorgu kabul etmeyen baskıcı uygulamaları neticesinde uzun süre dünya gündeminden uzak tutulan zorunlu çalışma kamplarıyla ilgili mevcut ve yeni çıkacak bilgi, belge ve eserler bu konuyu her zaman canlı tutacaktır. Çalışmamızın Rusya tarihinin ve edebiyatının sancılı bir sürecinin daha iyi anlaşılmasına vesile olmasını mit ediyoruz.

1. SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE KAMPLAR

1.1. Zorunlu Çalışma Kampları

1.1.1. Kampların Kuruluş Amacı

1917 yılında yaşanan Bolşevik İhtilali yeni bir suçlu türü yaratır: Halk düşmanı. Devrim taraftarı olmayan herhangi birinin bu suçlamayla cezalandırılması çok muhtemeldir. Ünlü Fransız filozof M. Foucault bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılmasının nedeninin büyük ölçüde, üretim gücü olmasından kaynaklandığını iddia eder. Tabi ki bedenin iş gücü olarak oluşması ancak onun bir tabiyet ilişkisi içine alınması halinde mümkündür... Foucault, bedenin ancak hem üretken beden hem de tabi kılınmış beden olduğunda yararlı güç haline gelebildiğini söyler. Bu tabi kılma durumu da yalnızca ya şiddet ya da ideoloji araçlarıyla elde edilebilmektedir.³ Zorunlu çalışma kamplarında da bu anlayış uygulanmıştır. 1918 yılında Lenin ve Troçki, halk düşmanlarını cezalandırmak için ağır çalışma koşullarının bulunduğu toplama kampları oluşturmayı planlar. Bu amaçla öncelikle Brest-Litovsk Anlaşması (3 Mart 1918) sonrasında esirlerin serbest bırakılmasıyla boşalan toplama kampları kullanılır. Kampları idare etme görevi Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Kurulu (SNK RSFSR) bünyesinde yer alan Rusya Genelinde Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele İçin Kurulan Olağanüstü Komisyon'a ((Vserossiyskaya) Çrezvıçaynaya Komissiya, ((V)ÇK) verilir. Kampların yönetimi daha sonra İçişleri Halk Komiserliği (NKVD), Adalet Halk Komiserliği (NKYu), Ulusal Güvenlik Komitesi (KGB) arasında el değiştirecektir.

1919 yılında Sovyet Merkezi Yürütme Komitesi (VTSİK) tarafından zorunlu çalışma kamplarının kurulmasına dair bir kararname 15 Nisan 1919 tarihinde kabul edilir.

³ M. FOUCAULT, *Hapishanenin Doğuşu*, Ankara, 1992, s. 31.

Rusya’da zorunlu çalışma kampları alanında yazdığı kitap ve makalelerle tanınan ünlü tarih bilimci G.M. İvanova *GULAG’ın Tarihi 1918-1958 (İstoriya GULAGa 1918-1958)* isimli kitabında toplama ve zorunlu çalışma kamplarının öncelikle düşman unsurların baskılanması amacını güttüğünü, ıslah amacından ziyade baskı amacının ön planda olduğunu belirtmektedir.⁴

1920 yılında Beyaz Deniz’de gelecekteki GULAG’ın ilk kampı kurulur. Bu kamp, Solovetsk Adaları üzerinde bulunan eski bir Ortodoks manastırının topraklarında şekillenmeye başlar. Buraya devrimin başından beri Bolşevizm karşıtları, entelektüeller ve Beyaz Ordu mensupları gönderilmektedir.

1923 yılında Solovetsk Adaları, ülkenin kuzeyindeki kamp sisteminin merkezi konumuna gelir. Kampın adı Solovetsk Özel Maksat Kampı (SLON) olur. Bu kamp, o sıralarda Siyasi İdare Başkanlığı’na (GPU) bağlı tek kamptır.

1929 yılında Stalin sanayileşme ve tarımın kolektifleştirilmesi programını hayata geçirmeye başlar. Politbüro, kampların siyasi suçlu ve adi suçlu kampları olarak ayrılmasına karşı çıkar, tüm kampları tek bir çatı altında birleştirir. Tüm kampların yönetimini de Olağanüstü Komisyon’a (ÇK) verir.⁵

SSCB İçişleri Halk Komiserliği (Narodny Komissariat Vnutrennih Del, NKVD) kuruluşunda yer alan Kamplar ve Hapishaneler Genel Müdürlüğü (Glavnoye Upravleniye Lagerey i Mest Zaklyuçeniya, GUMZ), 25 Nisan 1930 tarihinde Birleşik Politika Başkanlığı’na (Obyedinyonnoye Glavnoye Politiceskoye Upravleniye, OGPU) bağlı Çalışma ve Islah Kampları Genel Müdürlüğü olarak kurulur. SSCB Halk Komiserleri Kurulu’nun 11 Temmuz 1929 tarihli “Hüküm Giymiş Suçluların Emeğinden İstifade Etme” konulu kararnamesi ve 7 Nisan 1930 tarihli Çalışma ve Islah Kampları maddesine

⁴ G.M. İVANOVA, *İstoriya GULAGa 1918-1958 Sotsialno- Ekonomičeskiy i Politiko-Pravovoy Aspekti*, Moskva, 2006, s. 9-10.

⁵ <https://gulag.online/articles/historie-gulagu?locale=ru> (Erişim tarihi: 20.05.2020).

uygun olarak teşkilatlandırılır. Bu teşkilat 1 Ekim 1930 tarihinden itibaren GULAG; 10 Temmuz 1934 tarihinden itibaren SSCB İçişleri Halk Komiserliği kuruluşunda yer alan Çalışma ve Islah Kampları ve Çalışma Yerleri; Şubat 1941 tarihinden itibaren ise SSCB İçişleri Halk Komiserliği kuruluşunda yer alan Çalışma ve Islah Kampları ve Kolonileri Başkanlığı (Glavnoye Upravleniye İspravitelno-Trudovih Lagerey i Koloniy, GULAG) adlarını alacaktır.⁶

27 Ekim 1934 tarihinde Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti (RSFSR) Adalet Halk Komiserliği bünyesindeki çalışma ve ıslah tesisleri GULAG'a devredilir. GULAG büyük bir ekonomik teşkilat halini alır. 4 Ocak 1936 tarihinde NKVD Mühendislik ve İnşaat Şubesi, 15 Ocak 1936'da Özel İnşaat Daire Başkanlığı, 3 Mart 1936 tarihinde ise Karayolları İnşası Başkanlığı kurulur. NKVD aynı zamanda Maden ve Metalürji Tesislerinin İnşası Başkanlığı, Hidroelektrik Santrallerinin İnşası Başkanlığı, Sanayi Tesislerinin İnşası Başkanlığı, Uzak Kuzey Bölgesinin İnşası Başkanlığı birimlerini de yönetmektedir.⁷ Araştırmacı G.M. İvanova, *Gulag'ın Tarihi 1918-1958 (İstoriya GULAGa 1918-1958)* adlı kitabında mahkumların çalışmasından büyük ekonomik projelerde, sıklıkla da askeri sanayi tesislerinin inşasında faydalandığını ifade etmektedir.⁸

1930'lu yıllarda yüzbinlerce tutukluyu yerleştirmek için SSCB'de çok sayıda toplama kampı inşa edilir. 1936-1938 yılları arasında Stalin tarafından başlatılan bir operasyonla Komünist Partisi saflarında, orduda, devlet organlarında büyük bir "temizlik" yapılır.⁹ Bir hukuk devletinde olmaması gereken yöntemlerle ve sözde yargılamalarla ve terör suçlamasıyla milyonlarca insanın kaderiyle oynanır. Hüküm

⁶ G.M. İVANOVA, *a.g.e.*, s. 10-11.

⁷ https://w.histrf.ru/articles/article/show/gulag_net. (Erişim tarihi: 25.05.2020).

⁸ G.M. İVANOVA, *a.g.e.*, s. 11.

⁹ <https://gulag.online/articles/historie-gulagu?locale=ru>. (Erişim tarihi: 20.05.2020).

giydirilenler derhal çalışma kamplarına gönderilir. Fakat kamplar bu kadar yükü kaldıracak kapasitede değildir.

Ünlü Rus muhalif yazar ve araştırmacı A. Soljenitsın, devlet organlarının insanları cezalandırırken 1926 yılında çıkarılan ve Stalin’in ölümüne kadar yürürlükte olan Ceza Kanunu’nun 148 maddesinden sadece bir tanesinden yararlandıklarını, o maddenin 58. madde olduğunu ve bu maddenin Turgenyev’in Rus dili, Nekrasov’un Rusya için söylediği övgülerden çok daha fazlasını hak ettiğini belirtir ve şöyle der: “Büyük, kudretli, bereketli, çok yönlü, iyi süpürge kullanmasını bilen elli sekizinci madde”.¹⁰ Ona göre bütün dünyayı içine alan bu madde, yetkiyi bentlerdeki kuru formüllerden değil, formüllerin yoruma uygun düşmesinden alıyordu. Aslında 58. madde siyasi suçlara ayrılmış bir madde değildir. Haydutluk ve rejime karşı işlenen suçları kapsayan maddelerle birleştirilerek “Devlete Karşı İşlenen Suçlar” olarak kapsayıcı olan bu adla anılır. Aslında siyasi suçlu yoktur, adi suçlu vardır.

Elli sekizinci maddenin on dört bendi vardır: Birinci bendi yönetimi devirmeye, sabote etmeye veya güçsüz bırakmaya yönelik her türlü eylemi karşı devrimci sayar; İkinci bendi karşı devrim maksadıyla silahlı ayaklanma, silahlı istila, Cumhuriyetler Birliği’nin bir kısmının zor kullanarak ülkeden ayrılmasından söz eder. Bu suçu işleyenler ya idam edilir ya yurt dışına ebedi sürgüne gönderilir ya da hafifletici sebepler mevcutsa üç yıldan az olmamak kaydıyla hapisle cezalandırılır, tüm mal varlıklarına da el konulur. Türkistan bölgesinde ve Ukrayna, Estonya, Letonya gibi ülkelerde bağımsızlık mücadelesi verenler bu bent hükümlerine göre cezaya çarptırılır; Üçüncü bendi karşı devrim maksadıyla yabancı bir devlet veya onun temsilcileriyle ilişki içinde bulunmayı ve işgal, kuşatma gibi yöntemlerle SSCB ile mücadele eden ve SSCB ile savaş halindeki bir devlete yardım etmeyi kapsar. İşgal altındaki SSCB topraklarında düşmanla temas

¹⁰ A. SOLJENİTSIN, *GULAG Takım Adaları c. I*, İstanbul, 1974, s. 61.

etmiş kişiler bu bent gereğince cezalandırılır; Dördüncü bendi uluslararası kapitalizme yardım konusuna ayrılmıştır. Hedefinde 1920 yılında ülkeyi terk eden tüm göçmenler vardır. Her ne suretle olursa olsun uluslararası burjuvazinin komünist sistemi tanımayan ve onu devirmeye çalışan grup veya gruplarına yardım etmek üç yıldan az olmamak kaydıyla hapisle cezalandırılır, mal varlıklarına el konulur. Suçun ağırlığına göre ceza, kurşuna dizilerek idama kadar artırılabilir; Beşinci bendinde görüşmeler, sahte belgeler veya başka vasıtalarla yabancı bir devleti SSCB'ne karşı savaşa sürüklemekten, bu ülkelerin SSCB ve müttefiklerinin işlerine silahlı müdahalesinden, abluka, mal varlığına el koyma, diplomatik ilişkilerin bozulması, anlaşmaların iptali gibi suçlara yöneltecek eylemlerden bahsedilir; Altıncı bent casusluğa ayrılmıştır ve kapsamı en geniş tutulan bentlerden biridir. Özel olarak muhafaza edilen bir devlet sırrını çalmak, yabancı devletlere, karşı istihbarat birimlerine veya şahıslara vermek üç yıldan az olmamak üzere hapisle cezalandırılır, suçun yol açtığı sonuçların derecesine göre idama kadar gider. Bu bent, ekonomik casusluk suçlarını da kapsamaktadır. Ülkenin fabrika ve işletmeleri ile üretim bilgileri de yabancılarla paylaşılamaz. Aksi takdirde üç yıla kadar hapisle cezalandırılır; Yedinci bent endüstri, taşıma sistemi, ticaret, para ve kooperasyonun baltalanmasına yönelik suçları kapsar. Bir diğer adı bozgunculuk olan bende göre bozuk makinalar, zararlı ot mücadelesinde başarısız olan köylüler ve beklenen ürünü sağlayamayanlar şiddetle cezalandırılır; Sekizinci bendi Sovyet iktidarının temsilcilerine, devrimci işçi ve köylü organizasyonlarının üyelerine yönelik gerçekleştirilen terör suçlarına ayrılmıştır. Bu bendin anlamı da geniş tutulmuştur. Hasmına yumruk atmak, bir partiliye saldırmak veya sözlü tehdit bile bu suç kapsamında değerlendirilir; Dokuzuncu bent patlatma veya kundaklama yoluyla demiryollarına veya diğer ulaşım yollarında, muhabere hatlarında, enerji nakil ve su ikmal hatlarında, kamuya ait depolarda tahrip ve zarara sebep olmaya karşılık gelir, insanın yanılması, şaşırması, iş kazası sabotaj olarak kabul edilir; En geniş tutulan bent olan onuncu bent ise Sovyet hükümetinin devrilmesine,

baltalanmasına veya zayıflatılmasına yöneltilmiş propaganda ve kışkırtma, aynı zamanda o yolda çıkarılmış yazı ve edebiyatın saklanması ve dağıtılması konularıyla ilgilidir. Suçun savaş ve sıkıyönetim şartlarında işlenmesi, dini ve ulusal önyargıları kullanmak suretiyle geniş kitleleri etkilemesi durumunda bu maddenin ikinci bendinde yer alan yaptırımlar uygulanır; On birinci bent, madde kapsamına giren eylemlerin toplu ve teşkilatlı olarak yapılması halinde cezaların artırılmasına hükmeder; On ikinci bent de madde kapsamına giren suçları görüp, bilip ihbar etmemeyi kapsar ve üst sınırı yoktur; On üçüncü bent çarlık organlarına hizmet etmeyi suç saymaktadır; On dördüncü bent bilerek belli görevi yapmamak veya kasten ihmalle yapmak suçlarıyla ilgilidir. Bu bende dahil olan suçlar sabotaj veya iktisadi karşı devrim olarak değerlendirilir, cezası idama kadar gider.¹¹

Ünlü Rus filozof V. Podoroga (1946-2020), GULAG'ı cezaevi olarak adlandırmaktan ziyade, “XX. yüzyılın ilk komünü” olduğunu söylemenin daha doğru olacağını ifade etmektedir. Ona göre GULAG, zaman içerisinde gerek sosyal gerekse toprak bakımından genişlemiş ve kolektif çalışma kampları halini almıştır. GULAG'ı, Soljenitsın'ın ifade ettiği gibi “Takımada” olarak değil, görünmez bir şekilde var olan, Stalin rejimi sırasında zamanda ve mekânda genişleyen “devasa bir ülke” olarak görmek gerekir. GULAG'ı anlamak için Rusya tarihine bakılması gerektiğini de tavsiye eden Podoroga, GULAG teşkilatı ile çarlık döneminde yürütülen sömürgeleştirme, sınırları genişletme politika ve uygulamalarının örtüştüğünü belirtmektedir. Çarlık döneminin devletçilik anlayışında sınırların korunması ve yayılmacılığın sürdürülmesi gibi ana hedefler Sovyet döneminde, özellikle de Stalin'in endüstri devrimi sürecinde bürokratların sınır tanımayan projeleri yüzünden bir iç sömürgeleştirme faaliyetine dönüşmüştür. Burada değişen sadece sömürgeciliğin yönü, hızı, yoğunluğu ve gücüdür. Ülke içindeki doğal zenginliklerin çıkarılması, işletilmesi, büyük çaplı projelerin hayata

¹¹ <http://www.ihst.ru/projects/sohist/repress/uk.htm> (Erişim tarihi: 21.11.2022).

geçirilmesi için insan gücünün seferber edilmesi GULAG'ın ekonomik sömürüsüne birer örnektir.¹²

İngiliz tarihçi Robert Conquest'in (1917-2015) tarih literatürüne kattığı 1937-1938 yıllarında yoğun olarak yaşanan baskıları anlatmak için kullanılan “büyük terör” ve takip eden yıllardaki Stalin baskıları döneminde 3 milyondan fazla insan GULAG'a gönderilir. 1936 yılının başında GULAG'da 1,2 milyon, 1938'de 1,8 milyon, 1941 yılında 1,9 milyondan fazla hükümlü vardır. Aynı yıl GULAG bünyesinde 30.000'den fazla hapisane binası, 53 kamp idaresi, 425 koloni, 2000'den fazla özel komutanlık mevcuttur.¹³ G.M. İvanova ise GULAG bünyesinde hükümlü rekorunun 2,8 milyon insanla 1950 yılında kırıldığını, bir o kadar Sovyet vatandaşının da ülke içi sürgüne ve zorunlu ikamete tabi tutulduğunu, GULAG'ın varlık gösterdiği süre boyunca 20 milyondan fazla Sovyet vatandaşının bu kamplardan, kolonilerden ve cezaevlerinden geçtiğini, her beş hükümlüden birinin “devrim karşıtlığı” suçlamasıyla hüküm giydiğini belirtir.¹⁴

1939-1940 yıllarında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Sovyetler Birliği'nin işgal ettiği Doğu Polonya, Baltık ülkeleri ve Besarabiya'dan mahkûm akını başlar. Aynı zamanda belirli kategorilerdeki mahkûmlar da Kızıl Ordu saflarında görevlendirilmek üzere kamplardan serbest bırakılır.¹⁵ 1945 yılında Kızıl Ordu saflarında başlatılan tutuklama dalgası, Alman savaş esirleri ve SSCB'deki ulusal azınlıkların sözde düşmanla işbirliği yaptığı gerekçesiyle tutuklanmaları ile kamplar yeniden dolmaya başlar. Tutuklanmayan azınlıkların büyük bir bölümü de Sibiry'a, Kazakistan'a sürgüne gönderilir.

¹² V.A. PODOROGA, “GULAG v Ume. Türemno-Lagerıye Zametki”, **İndeks, Dosye na Tsenzuru, Strana i Yiyo Zaklyuçonıye**. 1999. № 7-8.

¹³ https://w.histrf.ru/articles/article/show/gulag_net. (Erişim tarihi: 25.05.2020).

¹⁴ G.M. İVANOVA, *a.g.e.*, s. 423.

¹⁵ <https://gulag.online/articles/historie-gulagu?locale=ru>. (Erişim tarihi: 26.05.2020).

1953 yılında Stalin ölür. Hükümetin başına kısa süreliğine NKVD Başkanı Lavrenti Beriia (1899-1953) geçer. Af ilan edilir, ancak bu af sadece adi suçluları kapsar, siyasi gerekçelerle tutuklu bulunan mahkûmlar bu aftan yararlanamaz. 1954 yılında Nikita Hruşçov döneminde geniş ölçekli bir af hareketi başlatılır, dört milyon civarında siyasi dava tekrar görülür. Buzların çözülmesi (ottepel) dönemi başlar. GULAG idaresi Mart 1953 – Ocak 1954 tarihleri arasında SSCB Adalet Bakanlığı'na geçer, diğer tüm zamanlarda GULAG, SSCB İçişleri Bakanlığı'na bağlı faaliyet göstermiştir.¹⁶

1957 yılından itibaren mahkûmların ücretsiz iş gücünün Sovyet ekonomisindeki yeri bariz bir şekilde azalmaya başlar. GULAG'ın tasfiye işlemlerine başlanır, bir dizi kamp lağvedilir. 1956 ve 1959 yıllarında iki kez daha yeniden yapılanma geçiren GULAG teşkilatının varlığı ve faaliyetleri 1960 yılında tamamen sonlandırılır. SSCB İçişleri Bakanlığı'nın 25 Ocak 1960 gün ve 20 sayılı emriyle GULAG teşkilatı resmen kapatılır.¹⁷

GULAG'daki hükümlülerin büyük çoğunluğu barakalarda yaşamış, hiçbir besleyici değeri olmayan yemeklerle karınlarını bile doyuramadan günde 10-12 saatlik zorunlu çalışmaya tabi tutulmuştur. Kampların pek çoğu kuzey enlemlerinde yer almıştır.

GULAG hükümlüleri Belomor-Baltık Kanalı (Stalin Kanalı), Volga-Don Kanalı (Lenin Kanalı), Moskova Kanalı, çok sayıda hidroelektrik santrali ve fabrikanın, nükleer tesisin inşasında, Baykal-Amur Demiryolu'nun yapımında; Vorkuta, Dudinka, Komsomolsk na Amure, Sovetskaya Gavan, Uhta vb. gibi pek çok şehrin ve yerleşim biriminin oluşturulmasında çalıştırılmıştır. Ayrıca “Şaraga” veya “Şaraşka” adı verilen özel tasarım bürolarında çoğunlukla mühendis kökenli mahkumlardan ağırlıklı olarak askeri amaçlı tasarım ve yeni askeri araç üretimi yapmaları istenmiştir. Buradaki mahkumların yaşam koşulları nispeten çok daha iyidir. A. Soljenitsın *İlk Çember (V Krug Pervom)*, 1958) romanında Moskova yakınlarındaki böyle bir “şaraşka”yı ve orada

¹⁶ a.g.y.

¹⁷ a.g.y.

yaşananları anlatmıştır. Ona göre “şaraşka”, diğer adıyla ilk çember “cehennemin imtiyazlı en üst katıdır”.¹⁸

Kamplarda hükümlüler arasında iktidar savaşları da yaşanmıştır. Adi ve ağır suçluların veya gammazlık yaparak idareyle işbirliği içinde olan mahkumların diğer hükümlüler üzerinde baskı kurmaya çalıştıkları da görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sırasında günlük yiyecek miktarlarında eksiltme yapılmış, mahkumlardan bir kısmı cepheye gönderilmiştir. 1944 yılında GULAG’ın toplam mevcudu 1,1 milyona kadar düşmüştür. Ayrıca Stalin’in ölümünden sonra bazı kamplarda büyük çaplı isyan hareketleri yaşanmış, fakat bu isyanlar kamp yönetimlerince kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Dikkate değer başka bir husus da 1930-1955 yılları arasında bu kamplarda 1,6 milyon hükümlünün ağır çalışma koşulları, hastalık, açlık ve soğuğa dayanamayarak hayatını kaybettiğidir.¹⁹

1960 yılına kadar devam ettirilen zorunlu çalışma kampları hem muhalif unsurların tasfiyesi hem de başlatılan sanayi hamlesi neticesinde ortaya çıkan işgücü açığını kapatmaya hizmet ediyordu. Savaş yıllarında değişik milliyetlere mensup harp esirleri de üretime doğrudan katkı sağlamaları maksadıyla bu kamplarda çalıştırılmıştır. Ancak teknolojik gereklerden yoksun ve bilimsel gerçeklerden uzak kamp yönetimi gerekli finansmanın sağlanması konusunda da yetersiz kalınca verimlilikten uzak, hantal bürokrasinin güçlkle işlettiği bir kamp gerçeği karşımıza çıkar. Tüm bu maddi hususlar bir tarafa, insan onurunu ayaklar altına alan, yüzbinlerce entelektüelin yaşamını hiçe sayan ve onları hayatta kalma mücadelesi adına kişiliksiz bireyler haline getiren kamp gerçeği buradan sağ kurtulmayı başarmış kişilerce anı, belgesel ve edebi türlerde pek çok eserin yazılmasına vesile olmuştur.

¹⁸ A. SOLJENİTSİN, *İlk Çember I*, İstanbul, 1968, s. 19.

¹⁹ https://w.histrf.ru/articles/article/show/gulag_net. (Erişim tarihi: 25.05.2020).

1.1.2. Kamp Türleri

1.1.2.1. İslah ve Çalışma Kampları (İTL) ve Kolonileri (İTK)

Çalışma ve ıslah kampları (İTL – İspravitelno -Trudovoy Lager) ile kolonileri (İTK – İspravitelno -Trudovaya Koloniya), Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Çalışma ve İslah Ceza Kanunu'nda 1924 yılında kullanılmaya başlanan bir addır. 1920 yılında Solovetsk Adaları'ndaki manastır yerleşkesi özel kamp ilan edilmiş ve genç Sovyet cumhuriyetinin tüm aktif düşmanları buraya yollanmıştır. Çalışma ve ıslah kamplarının yegâne prensibi, mahkûmların işgücünden faydalanmaktır. Bu ana ilke 1926 yılından itibaren tüm kamplarda uygulanmaya başlanmıştır.

1930 yılına doğru kamp teşkilatı hayli büyümüştür. Kamplar, doğal kaynakları ve yeraltı zenginliklerini çıkarmak ve işletmek maksadıyla uzak bölgelerde yoğunlaşmaya başlar. 1930 yılında Birleşik Siyasi İdare (OGPU) bünyesinde kampların yönetimi ile ilgili bir genel müdürlük kurulur, 1931 yılında ise bu genel müdürlük Ana Kamp İdaresi / Kamplar Genel Müdürlüğü (GULAG) olarak anılmaya başlar.²⁰ Bu kamp ve kolonilere mahkemelerde veya mahkeme yetkileri verilmiş özel komisyonlarda yargılanıp üç yıldan fazla ceza alan hükümlüler gönderilir.²¹

1943 yılında Adalet Halk Komiserliği'ne bağlı bütün çalışma ve ıslah kampları ve kolonileri GULAG idaresine geçer. Bu tarihten itibaren GULAG, bazı ufak değişikliklere uğrasa da kapandığı güne kadar SSCB genelinde çalışma ve ıslah politikasının ana icra makamı olarak varlığını sürdürür.

1930-1949 tarihleri arasında GULAG'ın teşkilat yapısı pek çok değişikliğe uğramıştır. Yönetim organlarına göre bu değişiklikler, iki ana vazifenin en iyi şekilde yerine getirilmesi bakımından önemlidir. Bu vazifelerin birincisi sosyal açıdan tehlikeli

²⁰ A.İ. KOKURİN, N.V. PETROV, *GULAG 1917-1960*, Moskva, 1997, s. 360.

²¹ T. POLYANSKAYA, İ. UDOVENKO, *Atlas GULAGa, İllüstrirovannaya İstoriya Sovetskoy Repressivnoy Sistemi*, Moskva, 2020, s. 44.

unsur sayılan suçluların toplumdan izole edilmesi; ikincisi ise suçluların eğitilmesi ve sosyalist toplum yaşamına uyum sağlamaları için iş gücü kollarında çalıştırılmasıdır.²²

1.1.2.2. Kontrol ve Filtreleme Kampları (PFL)

Kontrol ve Filtreleme Kampları (PFL – Proverçno -Filtratsionniy Lager), İkinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan özel bir çalışma kampı grubudur. Amacı esas olarak savaş sırasında düşmana esir düşmüş Kızıl Ordu mensuplarını, Hitler'in askeri oluşumlarında görev almış kişileri, ayrıca düşman işgali altındaki bölgelerde yaşamış askerlik çağındaki gençleri devlet tarafından icra edilecek özel kontrol ve filtreleme süreci tamamlanıncaya kadar gözetim altında tutmaktır.²³

Moskova Yüksek Ekonomi Okulu Ulusal Araştırma Üniversitesi öğretim üyelerinden A.V. Latışev, 1942 yılından 1944 yılı Ekim ayına kadar üç yüz elli bin kişinin bu kamplarda toplandığını, ayrıca aynı dönemde üç yüz bin civarında Rus uyruklunun da ülkeye dönüş yaptığını aktarmaktadır. Bu insanlar normal bir suçlama ve yargılama olmadan kamplara alınmakta, devlet güvenlik organlarının kontrol ve filtreleme çalışmalarını tamamlamasını müteakip büyük bir çoğunluğu tutuklanmaktan kurtulmakta, casuslar açığa çıkarıldıktan sonra da bu mahkumların iş gücünden faydalanma yolları aranmaktadır.²⁴

Araştırmacı A. Latışev'e göre kontrol ve filtreleme kamplarına alınan eski Kızıl Ordu askerlerinin durumu biraz çelişki barındırır. Devlet Savunma Komitesi'nin (GKO – Gosudarstvenniy Komitet Oboronı) 27 Aralık 1941 tarihinde bu kampların oluşturulmasına yönelik aldığı kararında, burada tutulacak kişilerin arasında belirli sayıda vatan haini, casus ve asker kaçağının bulunacağı varsayılmaktadır ve bunların açığa

²² A.İ. KOKURİN, N.V. PETROV, *a.g.e.*, s. 360.

²³ <http://pmem.ru/index.php?id=4693>, e.t.01.11.2021.

²⁴ A.V. LATİŞEV, “*Otnoşeniye Sotrudnikov NKVD i Rabotnikov Promıšlennosti k Uznıkam Filtratsionnih Lagerey (1942-1945 gg)*”, **Noveyşaya İstoriya Rossii**. 2019. t. 9. № 3, s. 596.

ıkarılması gerekmektedir. Bu işlerle NKVD'nin özel birimleri ile SMERŞ²⁵ birimleri ilgilenir ve çalışmalarını kamp idaresinden tamamen bağımsız olarak yürütürler.²⁶ Kontrol işlemleri tamamlanan kişilerin bir kısmı ordudaki görevine geri döner, bir kısmı uzun süreli mahkumiyetler verilerek GULAG çalışma kamplarına gönderilir, bir kısmı da NKVD bünyesinde yürütölen inşaat çalışmalarına sevk edilir. Hüküm giyenler Devlet Savunma Komitesi'nin kararına uygun olarak savunma sanayii tesislerinde, kömür madenlerinde, savaş sırasında hasar görmüş fabrikaların tamirinde veya yeni fabrikaların inşasında çalıştırılır.²⁷

Kuruluş ve işleyiş bakımlarından dışarıdan bakıldığında içinde barakaların yer aldığı, dikenli tellerle çevrili, muhafız kulelerinin bulunduğu, yazışmanın, görüşmenin, kamp bölgesi dışına çıkmanın yasak olduğu normal bir çalışma ve ıslah kampından farklılık görülmez. Ancak buradaki insanlar numara taşımaz, tek tip kıyafet giyme zorunluluğı yoktur. Askeri üniformalarını, madalya ve nişanlarını takmalarına izin verilir, bölöklere ve takımlara ayrılırlar, rütbeli personel ile rütbesiz personel arasında ast-üst ilişkisi muhafaza edilir.

Kamp görevlilerinin eski birer asker olan mahkumlara karşı davranışlarının oluşumunda mahkumların tavırları önemli rol oynar. Diğer kamplarda olduğu gibi mahkumlar arasından grup, bölük kıdemlileri, ekip sorumluları, usta başları vb. görevliler seçilir. Çalışma safhasına geçilince üretim kotalarını dolduranlar, kotada belirtilen işten fazlasını yapanlar daha iyi koşullarda ikamet ettirilir, daha iyi beslenir ve daha serbest olmalarına izin verilir.

Kontrol ve filtreleme kamplarında, GULAG kamplarında olduğu gibi eski mahkumlarla silahlı muhafızlık, koruma, teknik personel istihdamı gibi konularda

²⁵ 14 Nisan 1943 tarihinde kurulan Kızıl Ordu karşı casusluk birimidir. "Casuslara Ölüm" anlamına gelen "Smert Şpionam" kelimelerinin kısaltmasıdır. 1946 yılında lağvedilmiştir.

²⁶ A.V. LATİŞEV, *a.g.m.*, s. 596.

²⁷ <http://pmem.ru/index.php?id=4693>, (Erişim tarihi: 01.11.2021).

sözleşme yapılmakta, bu kişiler serbest işçi veya görevli statüsüyle kampta çalışmaya devam etmektedir.

Latışev, bu kamplarda muhafızların kamp sakinlerine diğer kamp görevlilerinden daha yakın davrandıklarını, hatta beraber içki bile içtiklerini ifade eder. Bir gün bir muhafızın yemekhaneden temin ettiği çorbayı tası 15 rubleden mahkumlara satarken arkadaşıyla tartıştığının kayıtlara geçtiği örneğini verir. Bazı kamp müdürlerinin buradaki mahkumlara diyalektik bir yaklaşımının olduğunu ifade eden Latışev, bu yolu seçen müdürlerin mahkumları “hainler” ve “kahramanlar” olarak ikiye ayırdığını yazar. Bazı kamp müdürleri de mahkumlara olur olmaz cezalar verip, yemeklerinde kesinti yaparak buradan kendi iaşesini çıkarma gayreti içindedir.²⁸

1.1.2.3. Özel Kamplar (Osoblag)

SSCB Bakanlar Kurulu’nun 21 Şubat 1948 gün ve 416 sayılı kararnamesiyle siyasi mahkûmlar için teşkil edilen kamplara “özel kamp” (osoblag) denmektedir. 1943 yılında kurulan ve 1948 yılında lağvedilen kürek mahkûmları kamplarının yerine geçer. Bu kamplarda özellikle SSCB Ceza Kanunu’nun 58. maddesinin vatana ihanet, casusluk, sabotaj, Troçki, Buharin vb. yandaşlığı, ulusal kimlik mücadelesi verme gibi suçlardan mahkûm olanlar cezalandırılır.²⁹

Özel kamplar, yukarıda açıklanan suçluları diğer suçlulardan ve çalışma alanlarından tam anlamıyla izole etmek amacı taşımaktadır. Barınma yerleri cezaevi şartlarına benzer. Pencereleleri demirlidir, koğuşlar geceleyin kilitlenir. Koğuşlarda her bir kişiye 1 metrekare yaşam alanı düşer. Bu sayı normal bir çalışma ve ıslah kampındaki mahkûm için planlananın yarısına denk gelmektedir. Mahkûmların tatil ve dinlenme zamanlarında koğuşları terk etmelerine izin verilmez. Elbiseleri numaralıdır. Kampın

²⁸ A.V. LATİŞEV, *a.g.m.*, s. 599-601.

²⁹ M.B. SMİRNOV, A.İ. KOKURİN vd., *Sistema İspravitelno-Trudovih Lagerey v SSSR. 1923-1960: Spravoçnik*, Moskva, 1998, s. 52.

etrafının çevre emniyeti artırılır, çevre duvarlara veya tel örgülere ilave dikenli tel eklenir, çalışma bölgesine giden tüm önemli kavşak ve dönüşlere önceden ağır makinalı tüfekler ve nişancılar yerleştirilir.³⁰ Mahkûmlar maden veya inşası kesintisiz devam eden büyük çaplı fabrikaların, tesislerin yapımı gibi ağır işlerde çalıştırılır. Çalışma alanlarına gidiş ve gelişlerde silahlı ve köpekli muhafız birlikleri görev alır.

Rus tarihçi Smirnov'a göre özel kampların yaygınlaştırılması pek çok sorunu da beraberinde getirir. Smirnov, devlet ve MVD arşiv verilerine dayanarak verdiği bilgilerde 1948 yılında MVD özel komisyonu tarafından yapılan çalışmada mevcut kamplar ve çalışma kolonilerinde özel kamplara geçirilmesi kararlaştırılan 175.000 mahkûm olduğunu ifade eder. Bunun dışında Milli Güvenlik Bakanlığı (MGB) kanalıyla bu sayıya her ay ortalama 2500 kişi daha eklenmektedir. Bu, özel kampların kapasitesinin üzerinde mahkûmu barındırması, çalıştırması anlamına gelmektedir. Ayrıca normal çalışma kamplarının özel kamp statüsüne geçirilmesi çok masraflı bir iştir. Bunun için yeterli malzeme, araç yoktur. Sadece ilave tel örgü ihtiyacının 1000 tondan fazla olduğu özel kamplarda muhafız kıtaları, onların barınma ve görev yerleriyle ilgili yaşanan sıkıntılar da sıkça karşılaşılan sorunlar arasındadır.³¹

Özel kamplar kendi kendini finanse etme becerisinden çok uzaktır. Smirnov'un arşiv verilerine dayanarak verdiği gelir gider tablosunda 1949 yılında özel kamp sisteminin planlanan geliri 443 milyon ruble, gideri ise 701 milyon rubledir. Bu rakamlara muhafız kıtalarının giderleri dahil değildir. Yine de özel kamplarda tutulanların sayısı her geçen yıl istikrarlı bir artış sergiler: 1949 yılının Mart ayının başında özel kamplardaki mahkûm sayısı 106.573 kişi iken 1950 yılında 185.000, 1951 yılında 257.000, 1952 yılında ise 234.000'dir.³²

³⁰ A. SOLJENİTSİN, *Arhipelag GULAG, t. III*, İstanbul, 1974, s. 52.

³¹ M. B. SMİRNOV, *a.g.e.*, s. 52.

³² *a.g.e.*, s. 53.

28 Şubat 1948 tarihinde faaliyete alınan, sonradan isimleri Mineralnyy, Gornyy, Dubravnyy, Stepnoy, Beregovoy olarak değiştirilecek 1-5 arası beş özel kampa yıl sonuna kadar Reçnoy ve Ozyornyy kampları da eklenmiş, toplam sayı yediye çıkmıştır. 1949-1952 yılları arasında 5 özel kamp daha oluşturulur. Bunlar: Kazakistan'ın Karaganda, Balhaş ve Temirtau şehirlerinde konuşlu 8 numaralı Pesçanıy kampı; Dolinsk ve Spassk yerleşim birimlerinde konuşlu 9 numaralı Lugavoy kampı; Gornaya Şoriya yerleşim biriminde konuşlu 10 numaralı Kamışovyy kampı; Ekibastuz'da konuşlu 11 numaralı Dalniy kampı; Komi Cumhuriyeti'nde konuşlu 12 numaralı Vodorazdelniy kampıdır.³³

28 Mart 1953 tarihinde GULAG, SSCB Adalet Bakanlığı'na devredilir, fakat özel kamplar İçişleri Bakanlığı bünyesinde kalır. Stalin'in ölümünden sonra 1953 yılında Norilsk, Vorkuta, 1954 yılında Kengir kamplarında büyük çaplı isyan hareketleri yaşanır.

1.1.2.4. Kürek Mahkumları Kampları

SSCB Yüksek Konseyi Prezidyum'u 19 Nisan 1943 tarihinde "Vatan Hainlerinin Cezalandırılması ve Bu Kişiler İçin Kürek Mahkumluğu Ceza Sisteminin Uygulanması"na dair bir kararname kabul eder. Böylece savaşın en şiddetli zamanlarında ülkede resmi olarak kürek mahkumiyeti cezası uygulanmaya başlar. 31 Temmuz 1943 tarihinde SSCB Yüce Divan'ı (Verhovniy sud), vatana ihanet suçundan idama mahkûm edilmiş kişilerin cezalarını 15-20 yıl süreyle sürgünde iş gücünden faydalanılan kürek mahkumiyeti cezası şeklinde uygulama kararı alır. 1951 yılının başında karşı devrimcilik faaliyetlerinden suçlu bulunan 584.000 mahkûmdan yaklaşık 339.000'i, vatana ihanet suçundan hüküm giymiştir. Bunların arasından sadece 52.000 kişinin gerçekten düşman ceza müfrezelerinde görev aldığı, yağma ve eziyet faaliyetlerine katıldığı tespit edilmiştir. Yani "vatan hainleri"nin esas ağırlığını Sovyet karşıtı, kilise yanlısı, faşizm taraftarı vb. oluşumlara üye olduğu tespit edilenler, Ukrayna, Türkistan, Litvanya bölgelerinde ulusal

³³ a.g.e., s. 52.

kimliklerinin ve yurtlarının muhafazası için Sovyet rejimine karşı mücadele veren ulusalcılar (natsionalist) ve Troçki, Buharin yandaşı oldukları için rejim tarafından “terörist” ilan edilen kişiler oluşturmaktadır.

Savaştan sonra kürek cezaları, SSCB Yüksek Konseyi Prezidyum’unun 26 Kasım 1948 tarihinde kabul ettiği “İkinci Dünya Savaşı Sırasında SSCB’nin Uzak Bölgelerine Sürülen ve Daimî ve Zorunlu İkâmet Bölgelerinden Kaçan ve Kaçma Girişiminde Bulunanların Cezalandırılması”na dair kararname gereği bir cezai tedbir olarak uygulanmaya başlar. Geri dönüş hakkı olmaksızın yurtlarından sürülen Çeçen, Karaçay, Çerkez, İnguş, Balkar, Kalmık, Alman, Kırım Tatarları vd. milliyetlere mensup kişiler, şayet sürgün edildikleri yerlerden ayrılacak olurlarsa yirmi yıl kürek mahkûmiyeti cezasına çarptırılacaktır.³⁴

Sovyet tarihçi Kokurin, Memorial Vakfı Bilimsel Araştırma ve Aydınlatma Merkezi verilerine dayanarak NKVD Bakan Yardımcısı Çernışov’un 20 Mayıs 1945 tarihli bir raporunu yayınladı. Çernışov Vorkutlag’daki kürek mahkûmlarının çalışmalarıyla ilgili raporunda mahkûmiyet süresinin uzun oluşunun çalışma verimini olumsuz etkilediğini, bu gruba dahil olan kişilerin neredeyse üçte birinin iş yapamayacak durumda olduklarını, işe yarar oldukları değerlendirilen kişilerin de çalışma ve liyakat sorunu olduğunu, normal çalışma kamplarındaki üretim değerlerinin buralardan çok daha iyi olduğunu, bu grupta yer alan ve çalıştırılması gereken mahkûmların serbest işçilerle takviye edilmesinin gerekliliğini anlatır.³⁵

GULAG Başkanlığı görevini devreden Tüm. V.G. Nasedkin ve bu görevi devralan Tüm. G.P. Dobrinin arasında 2 Eylül 1947 tarihinde düzenlenen ve imzalanan GULAG devir teslim tutanağında kamplarla ilgili personel, araç-gereç, kamp sayıları, yerleri vb. ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu tutanağa göre 1 Eylül 1947 tarihi itibarıyla 54

³⁴ G.M. İVANOVA, *a.g.e.*, s. 85-86.

³⁵ A.İ. KOKURİN, N.V. PETROV, *a.g.e.*, s. 142-143.

Çalışma ve ıslah kampı, 79 çalışma-ıslah kampı ve kolonisi müdürlüğü, mahkumların sevkiyatı sırasında kullanılan 57 transfer hapishanesi bulunduğ, halen 13 kamp ve 2 kamp müdürlüğünün kuruluş aşamasında olduğ; belirtilen kamplarda 1.967.085 tutuklu, 60.020 kürek mahkûmu ve 4727 ülkeye dönüş yapmış, kontrolleri devam eden kişinin bulunduğ kayda geçmiştir.³⁶

Kürek mahkmlarına çok sıkı bir gözetim uygulanmakta, madenlerde çok ağır işlerde ve diğerk mahkûmlardan daha uzun süre çalıştırılmaktadırlar. Bu mahkûmlar, onları diğerk mahkûmlardan ayıran, üzerinde numaralar bulunan giysiler giyerler ve bu giysileri değıştiremezler. İçişleri Halk Komiserliğı'nin 11 Haziran 1943 tarihli emrinde: Vorkutlag'da kürek mahkûmlarının barındırılması için 10.000 kişilik yer ayarlanması, bu kişilerin mevcut kömür madenlerinin yer altı galerilerinde çalıştırılmaları ve yeni maden sahalarının oluşturulmasında, inşasında kullanılmaları; Norilsk kampında 10.000 kişilik yer ayrılması, bu kişilerin madenlerde, yer altı çalışmalarında, taş ocaklarında ve tuğla fabrikalarında çalıştırılmaları; Sevvostlag (Dalstroy) kampında 10.000 kişilik yer ayrılması, bu kişilerin altın ve kalay madenlerinde ve üretim tesislerinde alıştırılması; Karlag kampında ise kürek mahkûmiyeti almış, çalışamayacak durumda ve hasta olanlar için özel birim oluşturulması istenmektedir.³⁷

NKVD'nin kürek mahkûmlarının uyması gereken kurallar ve yaptırımları içeren 5 Haziran 1943 tarihli talimatında ise çalışma şartlarına işaret edilerek kürek mahkûmlarının çalışma sürelerinin diğerk çalışma kamplarında uygulanan sreden bir saat fazla uygulanması, mahkûmların çalışma bölgelerine güçlendirilmiş muhafız kıtalarıyla götürülüp getirilmesi, bu mahkûmların öncelikli olarak ağır işlerde çalıştırılmaları istenmiştir. Mahkumların işten kaçınması, belirlenen kotayı dolduramaması, çalışma düzenini bozması veya kamp idaresinin emirlerine aykırı hareket etmeleri durumunda ise

³⁶ A.İ. KOKURİN, *a.g.e.*, s. 333.

³⁷ T. POLYANSKAYA, İ. UDOVENKO, *a.g.e.*, s. 46.

mesai saatlerinin iki saat daha uzatılması, daha ağır bir işe nakledilmeleri, tek kişilik hücrelerde yirmi güne kadar hücre cezası, tutuklanma ve davalarının NKVD Özel Kurul tarafından görülmesi gibi yaptırımlara maruz kalacakları belirtilmektedir.³⁸

1.1.2.5. Akmola Vatan Hainlerinin Eşleri Kampı (ALJİR)

Bu kamp, 15 Ağustos 1937 tarihinde Stalin'in talimatı üzerine NKVD Başkanı Nikolay Yejev'un imzaladığı 00486 numaralı NKVD emriyle kurulur. Söz konusu emirde casusluk, "vatana ihanet" ve sağcı Troçkist oluşumların üyesi olmaktan hüküm giymiş kişilerin eşleri ve eski eşlerinin derhal tutuklanması istenir. Her bir "vatan haini"nin bakmakla mükellef olduğu aile bireylerinin (eşler, çocuklar, ebeveynler ve diğer kişiler) ayrıntılı listesi çıkarılır. 15 yaş üstü çocuklar için de ayrıca "sosyal açıdan tehlikeli ve Sovyet karşıtı hareketlere meyilli" şeklinde not düşülür.³⁹ İleri yaştaki kişiler ve doğumu yakın hamile kadınlar dışındaki herkes tutuklanır. Bu kişilere de bulundukları ikametgâhları terk etmemeleri söylenir. Tutuklamalar sırasında yapılan detaylı aramalarda her şeye el konulur, evleri mühürlenir. Kazak tarihçi Anfisa Kukuşkina, *Akmola "Vatan Hainleri"nin Eşleri Kampı: Tarih ve Kader (Akmolinskiy Lager Jön "İzmennikov Rodını": İstoriya i Sudbi, 2003)* isimli kitabında Vatan Hainlerinin Eşleri Kampı isminin tamamen yanlış özdeşleştiğini, zira bu sözcüğün anlamının daha geniş olduğunu, anneleri, kız kardeşleri, kız çocuklarını da kapsadığını, resmi belgelerde bu şekilde yansımaya rağmen aslında ailenin kadın bireylerinin anlaşıldığını, hatta uygulamalarda eski eşlerin bile bu kategoriye dahil edildiğini anlatır.⁴⁰

Devrimin yerleşmesi, kurumların oluşturulması ve işletilmesi safhalarında çok önemli görevler üstlenen ve Stalin'in rakip olarak gördüğü entelektüel, donanımlı, elit üst

³⁸ a.g.e., s. 50.

³⁹ Ye. ŞMARAYEVA, *Aljir. Kak Jil Lager dlya Jön "İzmennikov Rodını"*, mediazona, 26.07.2016, kaynak: <https://zona.media/article/2016/07/29/alzhir> (Erişim tarihi: 11.05.2021).

⁴⁰ A.R. KUKUŞKİNA, *Akmolinskiy Lager Jön "İzmennikov Rodını": İstoriya i Sudbi*, Karaganda, 2008, s. 75.

düzey bürokratik, bilimsel ve askeri kadronun tasfiyesiyle SSCB'nin geleceğine bir darbe daha vurulur. Tasfiye edilen kişilerin eşleri ve aile bireyleri de aynı şekilde donanımlı, kültürlü insanlardır. İçlerinde bilim insanları, yazarlar, sanatçılar vardır. Bu kişilere yargılama yapılmaz. NKVD birimlerine çağrılıp haklarında 5-8 yıl arasında kamp cezası uygun görüldüğü tebliğ edilir, tutanak imzalatılıp hızla Akmola'ya sevk edilirler. Jukovski Enstitüsü Matematik Kürsüsünde doçent olan kocası tutuklanınca NKVD görevlileri tarafından Moskova'daki Butırka cezaevine getirilen ve 3 kişilik NKVD sözde mahkemesi tarafından çok kısa sürede yargılanan, hakkında kesinleştirilen hüküm kendisine tebliğ edilen G.Ye. Stepanovna-Klyuçnikova 5 yıl çalışma kampı cezası alanlara yalnızca bir örnektir. Kendisine uzatılan kağıtları imzalayıp odadan çıkan Klyuçnikova ne yapacağını bilemez bir haldedir. Şaşkınlığını: “Bir iskemleye oturdum, başımı dizlerimin arasına gömdüm ve ağlamaya başladım... 23 yaşında 5 yıl kamp cezası, hayatımın mahvolması demekti, beş yıl, gençliğimin sonu demekti, beş yıl, bütün ümitlerimin sönmesi demekti, beş yıl... ölüm demekti...”⁴¹ sözleriyle ifade etmektedir.

Akmola kampının kuruluş tarihi 3 Aralık 1937'dir. NKVD'nin 00758 numaralı emriyle Karaganda Kampına bağlı 26 numaralı çalışma köyünde özel bir kampın kurulması istenmiştir. ALJİR kısaltması resmi dokümanlarda kullanılmamıştır. Resmi belgelerde “26'ncı Yerleşim Birimi”, “Karaganda Islah ve Çalışma Kampına Bağlı Akmola Özel Kampı” veya 1939 yılından itibaren de “Karlag başlısı 17. Akmola Şubesi” veya “R-17” Islah ve Çalışma Kampı şeklinde adlandırılır. 1938 yılının Ocak ayında kampa ilk grup getirilir. Kampta 250-300 kişi kapasiteli 6 adet kerpiç baraka vardır. Uçsuz bucaksız stepte -40'lara varan soğukta yaşam mücadelesi başlar.⁴² Klyuçnikova soğukların şiddetini şöyle anlatır: “Dayanılmaz soğuklar hüküm sürüyordu. Bir gün omzumda sırıkla su taşıırken ayağım kaydı ve düştüm. İki kova da üzerime devrildi.

⁴¹ G.Ye. STEPANOVNA-KLYUÇNİKOVA, *Kazahstanskiy ALJİR*, Astana, 2003, s. 28.

⁴² Ye. ŞMARAYEVA, *a.g.m.*

Anında buzdan bir zırhla kaplandım. Barakada kadınlar üzerimdeki buzdan kabuğu soydular, neredeyse kupkuruydum.”⁴³

Akmola kampında anne sütüyle beslenen çocuklar için bir çocuk bakım evi vardır, anneler muhafız eşliğinde buraya gelir ve çocuklarını emzirir. Çocuklar üç yaşına gelinceye kadar burada tutulur, sonrasında Osakorovka yerleşim birimindeki çocuk yurduna gönderilirler. Vatan hainlerinin kadın aile bireyleri için Kazakistan’ın yanı sıra Mordova’daki Temlag ve Tomsk şehrindeki Siblag kamplarında da özel kamplar açılır.⁴⁴

ALJİR’de tarım gelişmiştir. Mahkûm bilim insanları, biyologlar, ziraatçılar tecrübe istasyonunda yeni tohum türleri geliştirmişler, steppe domates, salatalık, lahana ve soğan yetiştirmeye başlamışlardır. Daha sonra tahıl ekimine de geçilmiştir. Kampın kendi değirmeni ve fırını vardır. Kampta ayrıca kavun, karpuz, elma, armut ve vişne de yetiştirilir. Tarım alanları her geçen yıl genişler. 500 hektarlık alanda başlatılan tarım, kısa sürede 10.000 hektarlık alana ulaşır. Fakat bu üretim mahkumların yemeklerine yansıtılmaz, elde edilen ürünler başka yerlere gönderilir. Hatta tarlalardan barakalara yiyecek getirilmesi kesinlikle yasaklanır, böyle bir girişim hücre cezasıyla son bulur. Kadınlar burada 12-14 saat çalıştırılır. 1938 yılında kampta bir de dikimevi açılır. Değişik şehirlerden gelen siparişler mahkumlara diktirilir, kendileri için dikiş yapmalarına izin verilmez. 1941 yılında İkinci Dünya Savaşı başladığında kamptaki dikimevinde ordu için üniforma dikilmeye başlanmıştır.⁴⁵

Tarımın yanı sıra büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve kümes hayvanları yetiştiriciliği de yapılır. Ancak tarımda gösterilen başarıyla kıyaslanınca bu alanlarda üretim vasat kalır. Kukuşkina, hayvan barınaklarının koşullarının yetersizliğinin üretimdeki azlığın başlıca sebebi olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶

⁴³ G.Ye. STEPANOVNA-KLYUÇNİKOVA, *a.g.e.*, s. 35.

⁴⁴ Ye. ŞMARAYEVA, *a.g.m.*

⁴⁵ A.R. KUKUŞKİNA, *a.g.e.*, s. 148

⁴⁶ A.R. KUKUŞKİNA, *a.g.e.*, s. 150

Sözde vatan hainlerinin eş ve çocuklarının tutulduğu Kazakistan'ın Akmola kentinde konuşlu kampta değişik tarihlerde 18 binden fazla kadın bulunmuştur. Bu kadınlar tutuklanan veya idam edilen “halk düşmanları”nın eşleridir. Orta Asya’da Türklük mücadelesinin önemli simalarından, bir dönem Milletler Halk Komiseri Stalin’in yardımcılığını yapmış, 1938 yılında kurşuna dizilmiş Turar Rıskulov’un (1894-1938) karısı uzman veteriner ve mikrobiyolog Aziza Rıskulova (1911-1988), sekiz yıllık kamp cezasının bitmesine birkaç ay kala beyin kanamasından hayatını kaybeden kayınvalidesi Arifa Esengülova (1887-1945), 1934-1937 yılları arasında Türkistan Cumhuriyeti’nin İşçileri Bakanı olarak görev yapmış, 1938 yılında kurşuna dizilerek idam edilmiş Kazak devlet adamı ve siyasetçi Sultanbek Hocabov’un (1894-1938) karısı Gülendambocıkova, 1939 yılında karşı devrimcilik suçlamasıyla tutuklanan ve idam edilen Kazak yazar, dramaturg Beymbet Maylin’in (1894-1939) karısı Gülcemal Maylina, 1938 yılında tutuklanıp idam edilen Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti Eğitim Halk Komiseri Temirbek Jurgenov’un (1898-1938) karısı dahiliye uzmanı Dameş Amirhanovna (1905-1990), 1931-1933 yılları arasında Kazakistan Özerk Cumhuriyeti Sağlık Bakanı olarak görev yapmış askeri doktor, Profesör Sancar Asfendiayrov’un (1889-1938) karısı, entelektüel, mimar, Türkolog ve hukukçu Rabiga Asfendiayrova (1893-1954)⁴⁷, Politbüro üyesi ve Lenin’in gözdesi Nikolay Buharin’in (1888-1938) eşi Anna Buharina-Larina (1914-1996), rejisör Nataliya Sats (1903-1993), sessiz sinemanın aktrislerinden Lidiya Frenkel (1915-2007), aktris Tatyana Okunevskaya (1914-2002), şarkıcı Lidiya Ruslanova (1900-1973), yazar Galina Serebryakova (1905-1980), kurşuna dizilen Mareşal Mihail Tuhaçevski’nin (1893-1937) ailesinde yer alan kadınlar, Stalin ve Yejev’a suikast yapacağı gerekçesiyle tutuklanıp kurşuna dizilen yazar Boris Pilnyak’ın (1894-1938) eşi aktris ve film yönetmeni Kira Andronnikoşvili (1908-1960), yazar Yuri Trifonov’un (1925-1981) annesi Yevgeniya Lurye, müzisyen, şair ve yazar Bulat Okucava’nın (1924-

⁴⁷ <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3372/> (Erişim tarihi: 02.10.2021).

1997) annesi ekonomist Aşhen Nalbandyan (1903-1982), 20. yüzyılın en iyi balerinlerinden biri olarak anılan Maya Plisetskaya'nın (1925-2015) annesi, aktör Yevgeni Vesnik'in (1923-2009) annesi bu kampta bulunmuşlardır.

Yaşanan bu dramları toplum belleğinde muhafaza etmek maksadıyla Kazakistan'ın Astana (Nur Sultan) şehrinin 40 km. uzağında Akmola yerleşim biriminde 2007 yılında "ALJİR Siyasi Baskı ve Totalitarizm Kurbanları İçin Anıt-Müze Kompleksi" açılmıştır. Bu müzede, ölen kocasının ve kaybettiği çocuklarının acısını çeken bir kadını tasvir eden ve içinden geçerken saygı gereği başların öne eğildiği "hüzün kemeri", 62 milliyete mensup kadınların anılarını yaşatmak için yabancı ülke büyükelçilikleri tarafından konulan "anıt taşları", çıkış ve özgürlük yollarının kaybedildiğini anlatan "umutsuzluk ve güçsüzlük" heykeli, esaretten kurtulmayı düşünen ve ümit eden, bunun için de şiire sarılan bir kadını anlatan "mücadele ve ümit" heykeli, üzerinde GULAG haritası ve Kazakistan topraklarında yer alan Karlag bağlı 11 kampın isimlerinin de bulunduğu tüm kamp kurbanlarına ithaf edilmiş "gözyaşı dikilitaş"ı, üzerinde 7000 kadının isminin yazılı olduğu "bellek duvarı", kurbanların nakledildiği vagon, yaşadıkları barakalar, kompozisyonlar, günlük yaşam malzemeleri, sergiler vb. materyaller bulunmaktadır.⁴⁸

1.1.2.6. Özel Tasarım Büroları (Şaraga, Şaraşka)

1938 yılının Eylül ayında SSCB İçişleri Halk Komiserliği'nin 00641 numaralı emriyle komiserlik bünyesinde değişik kamp ve cezaevlerinde tutuklu bulunan bilim insanları, mühendisler ve teknik personelin entelektüel birikimlerinden faydalanmak maksadıyla Özel Tasarım Büroları Şubesi (Otdel Osobih Konstruktorskih Büro) kurulur. 1938 yılının 21 Ekim'inde yayımlanan 00698 numaralı emirle de bu şubeye 4. Özel Şube (4-ij spetsotdel) adı verilir. 1940-1950'li yıllarda konuşma dilinde "şaraşka" diye

⁴⁸ <https://museum-alzhir.kz/ru/o-muzee/istoriya-muzeya-alzhir> (Erişim tarihi: 11.05.2021).

adlandırılan onlarca bilimsel araştırma enstitüsü ve tasarım bürosu kurulur. Bu kurumlar kapalı cezaevi sisteminde faaliyet gösterir. Şaşıkların içinde en meşhur olanı A.N. Tupolev'in (1888-1972) adıyla anılan 29 Numaralı Tasarım Bürosu'dur.⁴⁹ Burada S.P. Korolyov (1907-1966), A.N. Tupolev, V.M. Petlyakov (1891-1942), V.M. Myasişçev (1902-1978), D.L. Tomaşeviç (1899-1974) gibi seçkin uçak, uzay aracı ve roket tasarım mühendisleri görev alır. 1945 yılından itibaren bu kurumlarda savaş esiri Alman mühendisler de görevlendirilir.

Vladimir Malih, "Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye" gazetesinde 2015 yılında yayımlanan "*Arşiv Dokümanlarına Göre Özel Teknik Büroların Portresi*" (*Portret osobogo tehniçeskogo büro po arhivnim dokumentam*) başlıklı makalesinde NKVD bünyesindeki 4. Özel Büro'nun kendi içinde alt uzmanlık gruplarına ayrıldığını ve her bir grubun kendi alanını ilgilendiren birimlerle yakın ilişki içinde olduğunu belirtmektedir.⁵⁰ Bu çalışma grupları aşağıya çıkarılmıştır:

- a) Uçak yapım ve pervane grubu;
- b) Uçak motoru ve dizel motor grubu;
- c) Deniz Kuvvetleri gemi inşa grubu;
- ç) Barut grubu;
- d) Top, top mühimmatı ve patlayıcılar grubu;
- e) Zırh çeliği grubu;
- f) Askeri maksatlı zehirleyici maddeler ve kimyasal savunma gereçleri grubu;
- g) 82 Numaralı fabrika bünyesinde seri üretimine geçilecek AN-1 dizel uçak motoru grubu.

30 Mart 1953 tarihinde lağvedilen şaşıklar kuruluşundan kapanışına kadar geçen 15 yıllık sürede daha çok askeri amaçlı pek çok yeni silah, araç ve gerecin

⁴⁹ T. POLYANSKAYA, İ. UDOVENKO, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁰ V. MALIH, "*Portret Osobogo Tehniçeskogo Büro po Arhivnim Dokumentam*", **Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye**, 16.10. 2015.

tasarımını gerçekleştirir. Bunlardan bazıları: SU-152 uçağı, iki namlulu 130 mm.lik gemi topu (B-2-LM), 45 mm.lik tanksavar topu (M-42, Sorokopyatka), hava geçirmez kabinli ilk Sovyet uzun menzilli yüksek irtifa bombardıman uçağı (DVB-102, V.M. Myasişçev tarafından tasarlandı), cephe pike bombardıman uçağı (TU-2, A.N. Tupolev tarafından tasarlandı), pike bombardıman uçağı (Pe-2, V.M. Petlyakov tarafından tasarlandı), ilk jet tipi uçak motoru (RD-1, V.P. Gluşko tarafından tasarlandı), çok amaçlı 152 mm.lik top sistemi, 75 mm.lik sahra topu vb.dir. Ayrıca kimyasal saldırı ve savunma silah ve teçhizatları, değişik mühimmat, telsiz ve haberleşme cihazları da tasarımları arasında yer almaktadır. Bu kurumlarda çalışan personel bazen Kremlin Sarayı toplantı odaları, başkanlık rezidansı, GPU çalışanlarına lojman yapımı vb. devletin prestij makamlarının işlerini de projelendirmiş ve çalışmalarına katılmıştır.⁵¹

1.1.3. Kamp Yerleri

Stanford Üniversitesi koleksiyon analizcisi ve Sovyet dönemindeki kamplarla ilgili çalışmalar yapan Simon Ertz, GULAG'ın kurulduğu 1930 yılından itibaren kararlı bir yayılma politikası izlediğinden ve hem cezalandırma işleminin hem de üretim işlevlerinin GULAG çatısı altında yapılmakta olduğundan bahseder.⁵²

GULAG kampının olmadığı bölge veya SSCB bağılı cumhuriyet yok gibidir. 1998 yılında yayımlanan ve geniş bir araştırmacı-yazar kadrosuna sahip *SSCB'de Islah ve Çalışma Kampları 1923-1960* isimli danışma kitabında araştırmacılar değişik tarihlerde SSCB topraklarında var olmuş 26 genel müdürlük ve müdürlük, 10 adet genel müdürlük seviyesinde büyük çaplı kamp yapılanması ve 476 adet kamp hakkında detaylı bilgi vermiştir.⁵³ Ünlü tarihçi İvanova ise her bir kamp idaresinin birden çok irili ufaklı bağılı olduğunu belirterek bulunan 476 sayısına en az iki bin kamp bağılıının da

⁵¹ <https://knife.media/sharashki/> (Erişim tarihi: 09.05.2021).

⁵² S. ERTZ, "Tracking Down the "Real" GULAG", **PERSA Working Paper, April, 2004**, No: 33.

⁵³ Bkz. M.B. SMİRNOV, A.İ. KOKURİN vd., a.g.e.

eklenmesi gerektiğini, böyle olunca da GULAG haritasını çıkarmanın neredeyse imkânsız olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴

Büyük çaplı yapısal reformların gerçekleştirildiği 1940 yılından itibaren üretim işlerini daha da hızlandırmak maksadıyla NKVD bünyesinde yeni genel müdürlükler kurulur. Bunlar: Kamp Orman Sanayii Genel Müdürlüğü (Glavnoye Upravleniye Lagernoy Lesnoy Promıshlennosti, GULLP), Kamp Maden Metalürji Tesisleri Genel Müdürlüğü (Glavnoye Upravleniye Lagerey Gorno-Metallurgiçeskih Predpriyatiy, GULGMP), Kamp Demiryolu İnşa Genel Müdürlüğü (Glavnoye Upravleniye Lagerey Jeleznodorojnogo Stroitelstva, GULJDS), Havaalanları İnşa Genel Müdürlüğü (Glavnoye Upravleniye Aerodromnogo Stroitelstva, GUAS), Kamp Sanayi İnşaatları Genel Müdürlüğü (Glavnoye Upravleniye Lagerey Promıshlennogo Stroitelstva, Glavpromstroy), Kamp Hidroteknik İnşaatları Genel Müdürlüğü (Glavnoye Upravleniye Lagerey Gidrotehniçeskogo Stroitelstva, Glavgidrostroy) gibi üretime yönelik 9 genel müdürlüktür. Doğrudan NKVD'ye bağlı olan bu yeni genel müdürlükler tamamen üretim odaklı çalışmakta, faaliyetleri sırasında ağırlıklı olarak GULAG başlısı ıslah ve çalışma kamplarının insan gücünden faydalanmakta, kendilerine verilen görevlerin ekonomik anlamda hesabından NKVD'ye karşı sorumluluk taşımaktadır.⁵⁵ 1950'li yıllarda bu genel müdürlüklerin sayısı 16'ya çıkacaktır. Sonuçta bu tarihten itibaren mahkumların tecrit edilmesi, disiplinin sağlanması, fiziki, sıhhi durumlarının gözetilmesi ve ayrıca günlük yaşamın desteklenmesi gibi konular GULAG'ın sorumluluğunda kalır. Her bir mahkûmun zorunlu çalışma kotaları yükseltilir. Şarışkaların, özel fabrikaların, enstitülerin ve tasarım bürolarının sayısı önemli ölçüde artırılır. Böylece GULAG, devasa üretim vazifelerini çözebilecek yetenekte bir kuruma dönüşür.

⁵⁴ G.M. İVANOVA, *a.g.e.*, s. 13.

⁵⁵ A.K. SOKOLOV, *Prinujdeniye k Trudu v Sovetskoy Ekonomike: 1930-e -Seredina 1950-h gg. GULAG: Ekonomika Prinuditelnogo Truda*, Moskva, 2008, s. 44.

1.2. Kolıma Bölgesindeki Kamp ve Tesisler

SSCB Çalışma ve Savunma Konseyi'nin 13 Kasım 1931 gün ve 516 sayılı kararnamesiyle Üst Kolıma bölgesinde yol ve sanayi tesisleri inşası işleriyle uğraşacak Dalstroy adında bir teşkilat kurulur. Bu teşkilata Kuzey Doğu bölgesinin Ola-Seymçan mahallindeki altın cevherlerinin keşfi, aranması ve işletilmesi ile Nagayevo Körfezinden altın çıkarılan bölgeye kadar uzanacak bir karayolu inşası görevi verilir. V. Şalamov *Kravat* öyküsünde bu yolu ve nasıl yapıldığını şöyle anlatır:

“Kolıma ana yolu iki bin kilometre boyunca kıvrıla kıvrıla gider.

Tepelerin, dağ geçitlerinin, direklerin, rayların ve köprülerin arasından geçen bir yoldur bu. Kolıma yolunda demir yolu yoktur. Kolıma yolunun inşası kazmalarla, küreklerle, el arabalarıyla, matkaplarla yapılmıştır...”⁵⁶

Схема Колымской трассы. 1990-е гг.

Kolıma Yolunun Şeması 1990'lı yıllar⁵⁷

Araştırmacı S.P. Sigaçev, Dalstroy'un yönetim merkezinin, Magadan ilinde Nagayevo Körfezi kıyısında konuşlandırıldığını belirtmektedir. 1932 yılının Ekim ayından itibaren Komünist Partisi Merkez Komitesi kararıyla Dalstroy'un faaliyet alanı Kuzey Doğu bölgesinin bünyesinde müstakil bir statüye kavuşur. Sorumluluk alanı yıllar

⁵⁶ V. ŞALAMOV, *Kolıma Öyküleri*, İstanbul, 2019, s. 147.

⁵⁷ http://samlib.ru/img/g/glushenko_a_g/kolymskij_hronograf-01/kh-01-108a-b.gif, (Erişim tarihi: 07.05.2022).

içinde genişleyen Dalstroy'un 1941 yılındaki yüzölçümü 2.266.000, 1951 yılındaki yüzölçümü ise 3 milyon kilometre kareye ulaşır. Magadan bölgesinin tamamı, Yakutistan, Habarovsk ve Kamçatka bölgelerinin bir kısmı doğrudan Dalstroy'un sorumluluk alanına dahil olmuştur.⁵⁸

Dalstroy'un teşkilat yapısı çok karmaşıktır. Maden arama ve çıkarma ile yol yapımı ile başlayan sorumluluğu yıllar içinde giderek artar. 1935 yılının Eylül ayında Güney ve Kuzey Madencilik İşletmeleri adıyla ikiye ayrılır. Daha sonra Batı, Tenka, Güney Batı, Çay-Urinsk, Yana, Çauun-Çukotka, İndigir, Omsukçan, Çauun adlarını taşıyan müdürlükler kurulur. Zaman içindeki gelişmelerle paralel olarak teşkilata Jeoloji Keşif, Ulaştırma, Ek Kazanç İşletmeleri, Ulaşım Yolları, Kolıma-İndigir Nehir Taşımacılığı, Nahodka, Osetrovo ve Vanino Körfezindeki Lojistik Üsleri Müdürlükleri de dahil olur.

Tüm bu üretim tesislerinin personel ihtiyacı, Magadan şehrinde Nagayevo Körfezinde konuşlu Kuzey Doğu Islah ve Çalışma Kampı (SVİTL – Severo-Vostoçniye İspravitelno-Trudoviye Lagerya, Sevvostlag Dalstroya) tarafından karşılanır. SVİTL, 1932 yılında kurulmuştur ve Dalstroy bağlısı bir kamp işletmesidir. Kurulduğunda 11.100 olan mahkûm çalışan sayısı, 1940 yılında 190.000'lere ulaşmıştır. Bu büyük teşkilat çalışma alanları yakınlarında kurulan kamplarla desteklenmektedir. Altın, kalay, kömür, uranyum, volfram, molibden, kobalt gibi madenlerin çıkarılması, yeni maden sahalarının keşiflerinin yapılması, cevher zenginleştirme fabrikalarının kurulması ve işletilmesi, termik ve hidroelektrik santrallerinin inşası ve işletilmesi, yönetim kademesi ve sözleşmeli işçiler için konut inşası, bölge dahilinde ihtiyaç duyulan her yerde ağırlıklı olarak insan gücüyle yol, elektrik nakil hatları inşası, nehir taşımacılığı, liman, havaalanı, gemi inşa ve tamir tersanelerinin inşası, çimento, cam, asit, döküm fabrikalarının

⁵⁸ D. ŞKAPOV, S.P. SİGAÇEV vd., *Sistema İspravitelno-Trudovih Lagerey v SSSR. Spravoçnik*, Moskva, 1998, s. 117.

yapılması ve işletilmesi, orman ürünleri, tarım ve hayvancılık, balıkçılık tesislerinin inşası ve işletilmesi gibi alanlarda faaliyet göstermiştir.⁵⁹

Rus tarihçi S.P. Sigaçev, SVİTL başlı ve edebiyat eserlerinden adları bilinen Kuzey (Severnıy) ve Güney (Yujnıy veya Tenka) kamplarının 1951 yılına kadar resmî belgelerde adlarının anılmadığını belirtmektedir. Sigaçev ayrıca 1945 yılından 1949 yılı Eylül ayına kadar Magadan'da 855-D numaralı bir kampın varlığından, bu kampta Dalstroy tesislerinde çalıştırılan 3479 Japon harp esirinin bulunduğundan da bahseder.⁶⁰

İçişleri Bakanlığı'nın 28 Şubat 1948 gün ve 00219 numaralı kararnamesiyle bölgede 5 Numaralı Özel Kamp (Beregovoy Kampı, Berlag) oluşturulur. Kamp, iki ay sonra da doğrudan Dalstroy'a bağlanır.

SSCB Bakanlar Kurulu'nun 18 Mart 1953 gün ve 832 sayılı kararnamesiyle SVİTL'in inşaat ve madencilik bölümleri SSCB Maden ve Metalürji Bakanlığı'na devredilir. Kamp birimleri ise SSCB Adalet Bakanlığı bünyesindeki GULAG teşkilatına bırakılır (Beregovoy kampı ise İçişleri Bakanlığı hapishanesine dönüştürülür). Aynı yılın Eylül ayında tekrar SVİTL idaresi şeklinde yeniden yapılandırılır. Farklı zamanlarda farklı bakanlıklara bağlanmasına rağmen birimler arasındaki sıkı bağ ve işbirliği devam ettirilir. SVİTL'in 1932 yılındaki mahkûm mevcudu 32.000 iken 1953 yılında 175.000'e ulaşır.⁶¹

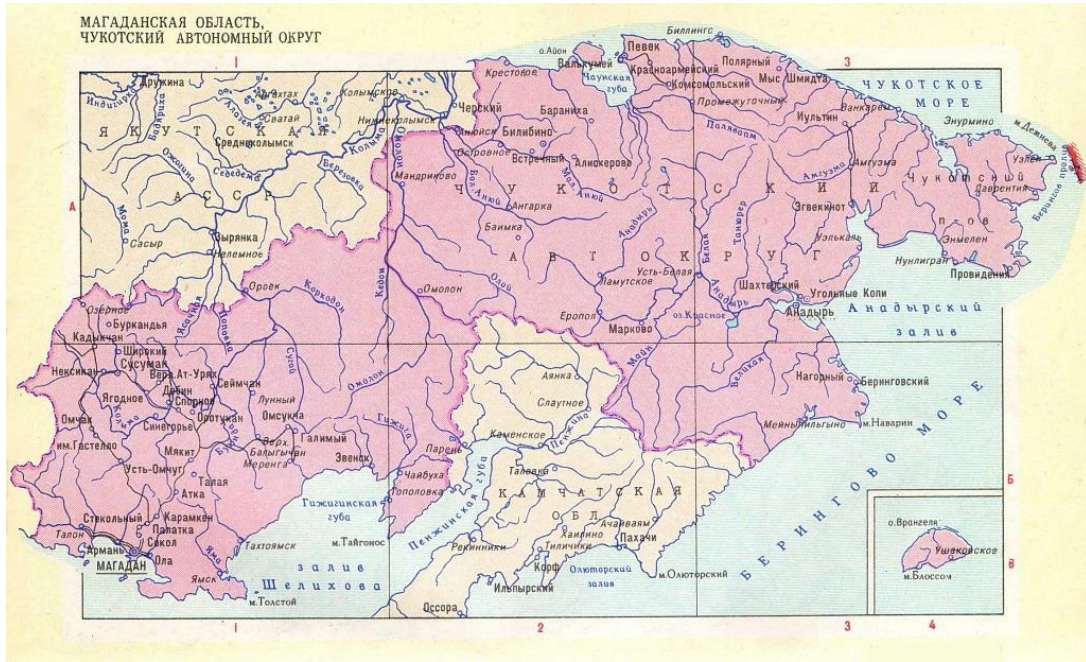
Geçmişte kamp, maden sahası, vb. maksatlarla kullanılmış tesislerden günümüze sağlam olarak ulaşmayı başaran tesis neredeyse yok gibidir. Kolıma bölgesinde 1930'lu yıllarda büyük bir ivmeyle yapılan, yapılandırılan tesisler zaman içerisinde işlevlerini yitirmiştir. 1960 yılından sonra Gulag teşkilatının lağvedilmesi sonrasında çalışacak personel sıkıntısı da yaşandığı için kampların hizmet ettiği fabrika ve maden işleme

⁵⁹ a.g.e., s. 382-383.

⁶⁰ a.g.e., s. 118

⁶¹ a.g.e., s. 119-120

tesisleri ya başka kurumlara devredilmiş ya da gerekli teknik gelişmelere ayak uydurulamadığı için kapanmak zorunda kalmıştır.

Magadan Bölgesi Haritası 1953-1992⁶²

Merkezden uzak yerlerde konuşlandırılan kamplarla hem siyasi mahkûmlar büyük şehirlerden uzak tutulmuş, aktif olarak ülkenin siyasi ve toplumsal hayatından tecrit edilmiş hem de zorunlu çalışma kamplarında çalışmaya zorlanarak ekonomik katma değer üretmeleri, bu arada da dayanamayanların doğal yollardan ölmeleri hesap edilmiştir. İnsan vücudunun dayanamayacağı kadar soğuk bu coğrafyanın seçilmesi de tesadüfi değildir. Öncelikle bölgedeki maden varlığının çıkarılıp, işletilip ekonomiye kazandırılması hedeflenmiş, bu işi yapacak ucuz iş gücü olarak da mahkûmların kullanılması planlanmıştır. Buradan kaçmak neredeyse imkânsız gibidir. Kaçanların da çetin kış şartlarında hayatta kalma şansları çok azdır. Bu bölgenin şehirlerinin çoğunun yapımında da yine mahkûm iş gücünden faydalanılmıştır. Kamp yerlerinin seçiminde, işletilecek doğal kaynakların bulunduğu yerler önem arz eder.

⁶² http://samlib.ru/img/g/glushenko_a_g/kolymskij_hronograf-03/kh-03-02-b.jpg (Erişim tarihi: 07.05.2022).

1.3. Günümüzde Kolıma Kampı İle İlgili Bellek Mekânları

İkinci Dünya Savaşı sonrası Aushwitz kampı restore edilerek insanlık mirası haline getirilmiş, gelecek kuşaklarda bir hafıza mekânı olarak hizmet edecek önemli bir tesis insanlık tarihine kazandırılmıştır. Buna karşın diğer kamp bölgelerinde olduğu gibi Kolıma bölgesinde de büyük ölçekli, dünya çapında üne sahip bir hafıza mekânı henüz oluşturulmamıştır. Böyle yapıların oluşturulması / restorasyonu için merkezi hükümet bütçe ayırmazken yerel yönetimlerin bütçeleri de bu ölçekte düzenlemeleri karşılamaktan çok uzaktır. Kamp bölgelerinde hayırsever vatandaşların desteği veya yerel yönetimlerin mütevazı destekleriyle küçük çaplı anıt, heykel, hatıra mekanları oluşturulmaya devam etmektedir. Saharov Vakfının verilerinden Mayıs 2022 tarihi itibarıyla tüm Rusya ve eski SSCB ülkelerinin topraklarında 1636 adet hafıza mekânı oluşturulduğu anlaşılmaktadır.⁶³

RSFSR Yüksek Konseyi'nin 2007 yılında aldığı karar uyarınca 30 Ekim tarihi, siyasi baskı kurbanlarını anma günü olarak belirlenmiştir. Rehabilitasyon komisyonu başkanı Aleksandr Yakovlev, suçsuz olarak baskıya maruz kalmış insan sayısının milyonlarla telaffuz edildiğini, bunların önemli bir kısmının hiçbir yerde adlarının anılmadığını ifade etmektedir.⁶⁴

Kolıma bölgesinde faaliyet göstermiş kamp yerlerinin çoğu, işlevini tamamladıktan sonra kaderine terk edilmiş durumdadır. Kamplar genellikle değerli madenlerin, metallerin veya elementlerin bulunduğu bölgelerde işletilen maden ocakları, cevher işleme fabrikaları, kömür madenleri gibi yerlerin yakınında kurulmuştur. Zorlu iklim koşullarında açlıkla imtihan edilerek beden gücünden faydalanan mahkûmlar fiziki şartları kötü barakalarda kalmış, üretim planlarında belirtilen kotayı doldurmak için devamlı olarak çalıştırılmışlardır. Hantal da olsa Kolıma bölgesindeki ekonomik

⁶³ <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=list&c=all> (Erişim tarihi: 04.05.2022).

⁶⁴ <http://www.facets.ru/articles7/3210.htm> (Erişim tarihi: 04.07.2022).

faaliyetler belli bir düzen oluşturularak yürütölmeye çalışılmıştır. SSCB sanayisinde ve ekonomisinde önemli bir yer tutan altın, gümüş, kalay, kömür, uranyum gibi madenler mahkûm gücüyle ekonomiye kazandırılmıştır. Jeoloji ve maden mühendislerinin keşif ve araştırma çalışmaları sonucunda bir yerde maden tespit edildiği zaman onu çıkaracak insan gücünü sağlamak için hemen bölgenin yakınında müstakil bir kamp oluşturulmuştur. Dolayısıyla zaman içinde faaliyeti durdurulan, lağvedilen kamplar olduğu gibi yeni açılan kamplar da mevcuttur. Ancak 1953 yılında Stalin'in ölmesi sonrasında çıkarılan aflar, doğal kayıplar, 1960 yılında GULAG teşkilatının kapatılmasıyla dev bir yapıya sahip Dalstroy teşkilatını da neredeyse işlevsiz hale getirmiştir. İşler durumdaki stratejik madenler ve fabrikalar devletin ilgili kurumlarına devredilmiş, mahkûmlar üretim faaliyetlerinde yer almadığı için oluşan boşluk doldurulamamıştır.

Dağılma sonrasında kaderine terk edilen bu tesislere karayoluyla ulaşmak neredeyse imkânsız gibidir. Yıllar içinde tabiat şartları nedeniyle yıkılıp virane halini almış kamp bölgelerinde ciddi anlamda bir çalışma yapılip bellek mekânı olarak kültürün hizmetine sunma çalışmaları kişisel olmaktan öteye gitmemiştir. Devlet bu işler için bütçe ayırmamakta, konuyla ilgili bilimsel araştırma ekibi kurma gibi bir faaliyet yapmamaktadır. Bölgede faaliyet göstermiş GULAG tesislerinin bulunduğu yerler özel araştırmacılar tarafından kısıtlı bütçeyle ve güvenlik önlemleri olmaksızın incelenmeye çalışılmakta, bazen turistik maksatlı ziyaretler de gerçekleşmektedir. Kolıma bölgesinde özel girişimler neticesinde oluşturulan bellek mekanları bir iki tane büyük çaplı anıt dışında genellikle kamp bölgelerine veya mezarlıklarına dikilen hatıra haçları ve kitabe taşlarından öteye geçmemiştir.

Örneğin, 1991 yılında Hattınah yerleşim birimi sınırları içinde yer alan Serpantinka cezaevi ve infaz alanının bulunduğu yere iki metre yüksekliğinde monolit bir taş yerleştirilip burası bir bellek mekânı haline getirilmiştir. Bir zamanlar bu kampta

kalmış olan Pokayan Besprufoviç Nepoljikov, bir gazeteciyle yaptığı röportaj sırasında infazlar sırasında silah seslerinin duyulmaması için traktörlerin çalıştırıldığını ifade etmiştir.⁶⁵ 1996 yılında Magadan'da Krutaya volkanik dağının eteklerinde 15 metre yüksekliğindeki betonarme bir anıt dikilmiştir. Adı Hüzün Maskesi Anıtı'dır (Maska Skorbi). 56 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Anıt, kafatası biçiminde gözyaşı döken bir insan yüzü şeklindedir. İçinde tek kişilik bir hücre bulunmaktadır. Sol üst köşesinde rüzgâr çanı, diğer tarafında ise bir çarmıh ve bronzdan yapılmış acı çeken bir kadın heykeli vardır. Anıtın etrafında, üzerlerinde Kolıma'nın en korkunç kamplarının isimlerinin (Maldyak, Butugıçag, Henikanca, Celgala, Elgen, Dneprovskiy, Serpantinka, Severnıy, Maglag, Kanyon, Kinjal kampları) yazılı olduğu 11 adet beton blok bulunmaktadır. Bu kamplarda yüz elli bin civarında insanın öldüğü veya kurşuna dizilerek öldürüldüğü iddia edilmektedir.⁶⁶

Hüzün Maskesi Anıtı (Magadan)

1994 yılında Magadan Yagodnoye kasabasında kasaba sakini biri tarafından iki odalı bir daire Politik Baskı Kurbanları Müzesi yapılmıştır. Hiçbir devlet katkısı olmadan

⁶⁵ <https://notbyliewiki.miraheze.org/wiki/> (Erişim tarihi: 05.07.2022).

⁶⁶ <https://www.culture.ru/institutes/33649/monument-masko-skorbi> (Erişim tarihi: 05.07.2022).

⁶⁷ https://pikabu.ru/story/maska_skorbi_1996g_avtor_yernst_neizvestnyiy_2067613 (Erişim tarihi: 21.11.2022).

yapılan bu müze kamp ve madenlerden getirilen kazma, kürek, çaydanlık vb. araçları ve GULAG hakkında yazılmış beş yüz civarında kitabı barındırmaktadır.⁶⁸

2004 yılında Moskova Belediyesi'nin girişimiyle Moskova'da açılan Devlet GULAG Tarihi Müzesi, kamplardan dönen insanların ve yakınlarının bağışladıkları materyalleri, bu alanda yazılmış eserleri ve belgeleri sergilemekte, konuyla ilgili resim, heykel, maket çalışmalarına ev sahipliği yapmaktadır.⁶⁹

2021 yılında Rus basınında yer alan bir haberden Kolıma bölgesinde özel bir girişimci tarafından Butugıçag, Dneprovskiy kampları ve maden ocakları ile bir transfer hapishanesi ve Hüzün Maskesi anıtının içinde yer alacağı geniş ölçekli bir anı kompleksi yapılmasının planlandığı öğrenilmiştir.⁷⁰ Bahse konu bölge büyük bir alanda konuşludur. Projenin neleri kapsadığı, ne kadar zamanda tamamlanacağına dair detaylar paylaşılmadığı ve şu ana kadar basında başka da bir haber yer almadığı için projenin yakın bir zamanda gerçekleşme ihtimalinin zayıf olduğu değerlendirilmektedir.

1990 yılında açılan Magadan bölgesi, Debin kasabasında konuşlu Meçhul Siyasi Tutuklu Anıtı, 1999 yılında açılan Susuman bölgesi sınırları içindeki Arkagala dağ geçidinde konuşlu Kolıma Esirleri Anıtı, 1991 yılında açılan Debin Toplu Mezarlarının Bulunduğu Yerde Acı Anıtı, 1997 yılında açılan Susuman yerleşim birimi yakınlarında Jelannıy deresinin vadisinde konuşlu Jelannıy Kadın Madeninin Bulunduğu Yerde Anı Haçı, 1998 yılında açılan Susuman şehri istikametinde giderken 1. kilometrede bulunan Siyasi Baskı Kurbanları Anıtı, 1993 yılında açılan Saha (Yakutistan) Cumhuriyeti, Ambarçık Koyunda (Doğu Sibiry Denizinin Kolıma Körfezinin doğu kısmı) Aşağı Kolıma Ulus mevkiinde konuşlu 1932-1954 Yılları Arasındaki Siyasi Baskı Kurbanları Anıtı, Tenka bölgesi, Üst Omçug yerleşim birimi yakınlarında, kamp mezarlığında bulunan Butugıçag Kampı (1937-1950 yılları) Mahkûmlarına Anı Haçı, 2001 yılında

⁶⁸ <https://www.kolyma.ru/magadan/index.php?newsid=384> (Erişim tarihi: 05.05.2022).

⁶⁹ <https://www.gulagmuseum.org/showObject.do?object=11738420&language=1> (Erişim tarihi: 05.05.2022).

⁷⁰ <https://www.vesti.ru/article/2532327> (Erişim tarihi: 05.05.2022).

açılan Saha Cumhuriyeti'nde Oymyakon Ulus bölgesi başlısı Üst Nera yerleşim biriminin 4 kilometre yakınında Magadan yolu üzerinde konuşlu 1930-1950 Yılları Arasında Siyasi Baskı Kurbanlarının Gömüldüğü Yerde Anıt, Saha Cumhuriyeti (Yakutistan) Üst Kolıma bölgesinde Zıryanka yerleşim biriminde Kolıma nehri üzerinde konuşlu Kolıma'da Stalin Baskılarının Kurbanları Anı Haçı⁷¹, Magadan şehrinde, Yakut Caddesi ile Marçekanskaya Sokağının kesiştiği yerde, eski bir mezarlığın yanı başında bulunan Suçsuz Yere Hayatlarını Kaybetmiş Stalin Baskılarının Kurbanı Rumlar İçin İhtiram Haçı⁷², Magadan'ın Hasınka bölgesi Palatka yerleşim birimi yakınlarında, Stekolny kasabasının 10 kilometre güneybatısında bulunan Stalin Kampları Mahkûmları Anıtı⁷³, Magadan, Yagodnoye kasabası yakınında, ormanın içinde, Elgen köyünden bir buçuk kilometre uzaklıkta konuşlu Elgen Kampı Çocuk Mezarlığında Anı Haçı⁷⁴, Magadan, Yagodnoye kasabası yakınlarında Sinegorye kasabasındaki Spokoyniy maden ocağında konuşlu Spokoyniy Madeni Kamp Mezarlığında Anı Haçı⁷⁵, Magadan, Ust-Omçug kasabası yakınlarında Matrosova yerleşim biriminde konuşlu Matrosova Kamp Mezarlığında Anı Haçı⁷⁶, Magadan, Yagodnoye kasabası yakınlarında Spornoye yerleşim biriminde konuşlu Sporniy Kampı Mezarlığında Anı Haçı⁷⁷, Magadan, Hasınka bölgesi Palatka kasabası yakınlarında, Kolıma yolunun kuzeyine doğru Atka kasabasının yaklaşık 30 kilometre kuzeyinde Heta madeninde konuşlu Heta Kampı Mezarlığında Anı Haçı⁷⁸, Magadan, Yagodnoye kasabası yakınlarında, Utiniy madeninde konuşlu Utiniy Madeni Kamp Mezarlığında Anı Haçı⁷⁹, Magadan, Hasınka bölgesi, Palatka kasabası yakınlarında Dnepr eski kalay ocağında konuşlu Dnepr Madeni Kamp Mezarlığında Anı

⁷¹ <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1026> (Erişim tarihi: 05.05.2022).

⁷² a.g.y.

⁷³ a.g.y.

⁷⁴ a.g.y.

⁷⁵ a.g.y.

⁷⁶ a.g.y.

⁷⁷ a.g.y.

⁷⁸ a.g.y.

⁷⁹ a.g.y.

Haçı⁸⁰, Magadan, Seymçan kasabasında, Seymçan kampı mahkûmlarının gömüldüğü mezarlıkta konuşlu Seymçan Kampı Mezarlığında Anı Haçı⁸¹ basit bir anı haçı veya mermer bir levhadan oluşan küçük çaplı bellek unsurlarıdır.

Ayrıca Magadan, Susuman bölgesi Maldyak kasabasının 2 kilometre uzağındaki 42. Poligonda konuşlu Maldyak Toplu Mezarı bellek mekânı olarak Rusya tarihine kazandırılmıştır. Maldyak altın madeni 1937 yılında kurulmuştur. Dalstroy'un Batı Madencilik Müdürlüğü'ne dahil olmuştur. Büyük Terör yıllarında madende defalarca toplu infaz uygulamaları yapılmıştır. Özellikle 13 Ağustos 1938 tarihinde 159 mahkûm topluca kurşuna dizilmiştir. 1995 yılı Haziran ayında 42.nci maden poligonunda maden ocağı açma çalışmaları sırasında üzerlerinde ateşli silah izleri bulunan altı adet kafatasına rastlanmıştır. Susuman bölge savcılığı gömülme işleminin 1930-1950 yıllarına ait olduğunu ve ölüm sebebinin ateşli silahla vurulma olduğunu belirler, 1999 yılı Temmuz ayında yaşanan büyük taşkın neticesinde 42.nci Poligon arazisinde 35 ceset kalıntısı daha bulunur. Donmuş toprakta mumyalanmış gibi duran cesetlerin kafataslarında mermi delikleri vardır. Bölge savcılığı soruşturma açmayı reddeder. Cesetler kasaba mezarlığında topluca bir mezara gömülür.⁸²

Kolıma bölgesinde dikkate değer bir başka bellek mekânı Siyasi Baskı Kurbanı Şarkıcı Vadim Kozin (1906-1994) Anıtıdır. Magadan şehrinde Karl Marks Caddesi üzerinde, şarkıcının yaşadığı ve şu anda müze-ev olarak kullanılan evin yakınlarında bir parkta bulunmaktadır. Heykelde Kozin, kucağında kedisiyle eski paltosu ve keçe çizmeleriyle bir bankta otururken tasvir edilmiştir. Yanındaki dosyada şiirleri bulunmaktadır ve dosyanın üzerinde “Şarkıcı ve besteci Vadim Kozin” yazmaktadır. Anıt, 21 Mart 2013 tarihinde, V.A. Kozin'in 110.uncu doğum gününde açılmıştır.⁸³

⁸⁰ a.g.y.

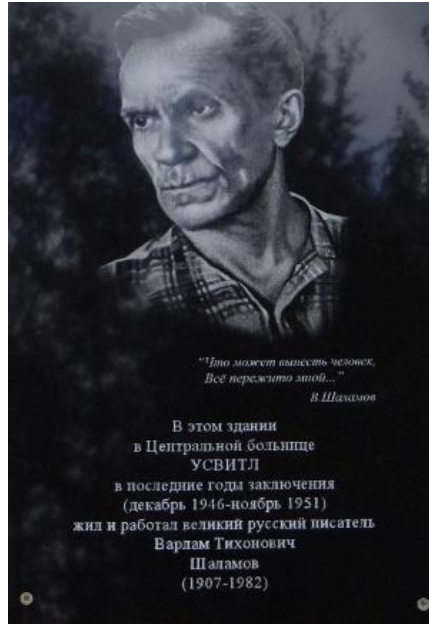
⁸¹ a.g.y.

⁸² <https://www.mapofmemory.org/49-04> (Erişim tarihi: 06.05.2022).

⁸³ http://samlib.ru/g/glushenko_a_g/kolymskij_hronograf-06.shtml#2013 (Erişim tarihi: 05.05.2022).

Kolıma Öyküleri kitaplarının yazarı Varlam Şalamov Anı Levhası da bir başka dikkate değer bellek ögesi olarak değerlendirilebilir. Magadan bölgesi Debin yerleşim biriminde konuşlu dispanser binasında bulunmaktadır. 2012 yılında yapılmıştır. Siyah mermerden bir levhadır. Üzerinde yazarın portresi ve aşağıdaki yazılar yer almaktadır: “Bir insan yaşadıklarımından hangisine dayanabilir ki...” V. Şalamov; “Büyük Rus yazarı Varlam Tihonoviç Şalamov (1907-1982) mahpusluğunun son yıllarında (Aralık 1946-Kasım 1951) bu binada, Kuzey Doğu Çalışma ve Islah Kampları Müdürlüğü’ne bağlı Merkez Hastanesinde yaşadı ve çalıştı.”⁸⁴

Varlam Şalamov Anı Levhası

⁸⁴ <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1615> (Erişim tarihi: 06.05.2022).

Debin Kasabası Hastane Binası⁸⁵

Dikkate değer bir başka bellek ögesi, Politik Baskı Kurbanları Anıtıdır. Magadan, Ust-Omçug kasabasında konuşludur. Taş kaplamalı bir kaidenin üzerinde metal parmaklıklarla çevrili bir insan heykelidir. 29 Ekim 2018 tarihinde açılmıştır.⁸⁶

GULAG kurbanlarının yakınlarının kurdukları vakıf ve dernekler aracılığıyla yürütülen çalışmalar neticesinde SSCB tarihinin büyük bir insanlık ayıbı sayılan GULAG kamplarının hafıza mekânı olarak kazandırılması devam etmektedir. Bu konuyla ilgili yazılı hatıralar, edebi eserler ve araştırmalar ve ayrıca bölgede yapılan küçük çaplı amatör gezilerde elde edilen bilgiler ışığında kamp yerlerinde kişisel gayretlerle bir şeyler yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak devlet desteği, özellikle de bilgi desteği olmadan, bu yerlerin hafıza mekânları olarak düzenlenmesi, iğneyle kuyu kazmaktan öteye gitmeyecektir. SSCB'nin yasal mirasçısı konumundaki Rusya Federasyonu'nun insanlık tarihine kazandırılacak hafıza mekânı eserler yapma konusunda istekli davranacağı değerlendirilmemektedir.

⁸⁵ http://www.kolymastory.ru/wp-content/gallery/ilyemkova_debin/012.jpg (Erişim tarihi: 07.05.2022).

⁸⁶ <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1689> (Erişim tarihi: 06.05.2022).

2. SOVYET YAZININDA KAMP EDEBİYATI

2.1. Kamp Edebiyatı

Varlam Şalamov 1966 yılında yakın arkadaşı arşiv uzmanı ve edebiyat bilimci İ.P. Sirotinskaya'ya (1932-2011) yazdığı bir mektupta kampları kast ederek şöyle der: “Bu yeraltı dünyası hakkında S. Exupery'nin (1900-1944) gökyüzü veya H. Melville'nin (1819-1891) deniz hakkında yazdıklarından fazlasını yazmadığının bilinmesi gerekir. Kamp konusu öyle bir konudur ki, orada Lev Tolstoy gibi yüz yazar yan yana durur ve sıkışıklık yaşamaz.”⁸⁷

V. Şalamov *Nesir Hakkında (O Proze)* başlıklı makalesinde neden kamp konusunu işlediğine açıklık getirir: “En geniş yorumuyla, ilkesel anlamıyla kamp konusu, günümüzün en temel, en önemli meselesidir. Sahi insanın devlet eliyle yok edilmesi zamanımızın, her ailenin psikolojisine girmiş ahlakımızın en önemli meselesi değil midir? Bu mesele savaş konusundan çok daha önemlidir.”⁸⁸ der ve tarihin, savaş koşullarında diktatörlerin halkla yakınlaşmasına işaret eder.

Kamp edebiyatı eserleri, dönemin geçerli edebiyat akımı olan sosyalist gerçekçilik özellikleri taşımaz. Konusu itibarıyla SSCB'de varoluşçu gerçekçilik isimli yeni bir gerçekçilik akımı kurallarına uyar. Çünkü kamp başlı başına bir hayatta kalma mücadelesidir ve hayatta kalabilmek adına her yol mubahtır. Soljenitsın, açlık çeken insanın hareketlerini açlık duygusunun tayin ettiği iddiasında bulunur: “Dürüst insanı hırsızlığa iten açlıktır. Hiçbir vakit kişisel çıkarını düşünmeyen insan açlığın etkisiyle komşusunun çanağından gözünü ayırmaz, ekmeğine imrenerek bakar. Açlığın etkisiyle beyin durur, yemekten gayrısını düşünemez olur...”⁸⁹ Ginzburg ise varlığın öz üzerindeki hakimiyetine şöyle değinmektedir: “Her türlü fikrin yalnızca ekmekle çürütüldüğü bir

⁸⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 6, s. 449-450.

⁸⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 5, s. 156-157.

⁸⁹ A. SOLJENİTSIN, *a.g.e.*, c. II, s. 170.

dünyayla sarılıydık... Burada canlılar, yarı ölüler, hatta ölüden farksız olanlar, ekmekle yaşıyorlardı, yalnızca ekmekle, ekmek tayını tanrıçasıyla.”⁹⁰ Kampta herkesin aklında ekmek sahibi olmak ve ne olursa olsun karnını doyurmak prensibi vardır. Soğuk iklim şartlarında yeterince beslenemeyen mahkumlara bir de yaptıkları iş kadar ekmek ve yemek verilince açlık her türlü ahlaki kural ve törenin önüne geçer. Bir akşam muhafızların donmak üzere revire getirdikleri Kuleş, aslında arkadaşı Tsenturaşvili’yi baltayla öldürüp etini parçalara ayırıp karın altında saklayan ve akşamları herkes uykuya daldıktan sonra ihtiyacı kadar eti getirip sobada pişirip yiyen bir yamyamdır.⁹¹ En güvenilir kişi sanılan personel şefi Puşkin’den ölmekte olan Letonyalı delikanlı Andris’in yüzüğünü annesine ulaştırması istenir. Kendisinden isteneni kesinlikle yapacağı sözünü veren Puşkin iki yüz elli gram tereyağı ve bir kutu domates soslu sardalya konservesi karşılığında adi bir mahkûma yüzüğü satar.⁹²

V. Şalamov, 1972 yılında *Kolıma Öyküleri*’ni okuduktan sonra bir mektup yazarak beğenilerini sunan ve onunla Soljenitsın arasında bir benzerlik kurmaya çalışan Rus yazar A.A. Kremenskiy’e (1908-1981) yazdığı mektupta hiçbir “Soljenitsın” okuluna aidiyetinin olmadığını belirtir. Soljenitsın’ın çalışmalarına edebiyat anlamında oldukça ölçülü yaklaştığını kaydeden Şalamov, Soljenitsın’la sanat, sanat ve yaşam ilişkisi konularında mutabık olmadıklarını söyleyerek kendisinin farklı düşünceleri, farklı formülleri, kuralları, idolleri ve kriterleri olduğunu savunur:

“Soljenitsın, edebi motiflerinde tamamen Puşkin’in sancağını ayaklar altına alan 19. yüzyılın ikinci yarısının klasik yazarları gibidir. Kamp konusu ise ne sanatsal bir düşünce, ne edebi bir keşif, ne de bir nesir modelidir. Kamp konusu çok büyük bir

⁹⁰ Ye. S. GİNZBURG, *Anaforun İçinde*, İstanbul, 2000, s. 176.

⁹¹ Ye. S. GİNZBURG, *Krutoy Marşrut*, Moskva, 2015, s. 628-629.

⁹² a.g.e., s. 651-652.

konudur, içine Lev Tolstoy ayarında beş, Soljenitsın ayarında yüz yazar sığar. Fakat kampın yorumlanmasında “İvan Denisoviç” ile kesinlikle hemfikir değilim. Soljenitsın kampı bilmiyor ve anlamıyor.”⁹³

Varlam Şalamov kamp nesrinin daha çarpıcı, yaşananların betimlemesinin daha gerçekçi olması gerektiğini düşündüğü için Soljenitsın’ın tarzıyla uyum sağlamadığını her fırsatta dile getirmiştir.

2.1.1. Varoluşçu Gerçekçilik ve V. Şalamov’un Oluşturduğu Yeni Nesir

Yale Üniversitesi (ABD) Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi kürsüsünde görevli Rossen Cagalov, Şalamov’un eserlerini okumamış olmasına rağmen Camus, Sartre gibi varoluşçu (egzistansiyalist) yazarların savunduğu varlığın öz üzerindeki hakimiyeti, aklın güçsüzlüğü, absürdün gücü, yabancılaşma, yeis, boşluk ve yalnızlık, özgürlüğün laneti ve iyiliği gibi temel prensipleri ve özellikleri *Kolima Öyküleri* serisinde görmenin mümkün olduğunu belirtir.⁹⁴ Varoluşçuluk üzerine çalışmalarıyla bilinen, 1953 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde ders vermiş, İkinci Dünya Savaşı’nda yedi yıl boyunca İngiltere’de esaret hayatı yaşamış olan Alman felsefeci Joachim Ritter (1903-1974) *Varoluşçuluk Felsefesi Üzerine* (İstanbul, 1954) adlı eserinde varoluşçuluğu şöyle tanımlar:

“Bu felsefe, köklerinden kopmuş, temelini yitirmiş, geçmişe, tarihe güvenini kaybetmiş, toplumda yabancılaşmış, mutsuz, huzursuz insan varlığını dile getiren bir felsefedir. Bu felsefe daha

⁹³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 6, s. 576-577.

⁹⁴ R. CAGALOV, “Varlam Şalamov i Puti Sovetskogo Ekzistentsializma, K Stoletiyu so Dnya Rojdeniya Varlama Şalamova”. *Materialı Konferentsii*, Moskva, 2007, s. 55.

çok, toplum içinde yaşayan bireyin tehdit altında olduğu, günümüzle gelenek arasındaki bağlantının koptuğu, insanın manasız bir varlık haline geldiği, kendi kendini yitirmek tehlikesinin baş gösterdiği yerde ortaya çıkar.”⁹⁵

Önemsiz bahanelerle ailelerinden, çevresinden, maddi dünyasından koparılan ve insanlık onuruyla bağdaşmayan uygulama ve işkencelerden geçen insanın kamp ortamında insanlığı kalmaz.

Rus nesir yazarı ve edebiyat eleştirmeni Ye. A. Şklovski (D. 1954), defalarca ölüm defalarca diriliş, açlık ve soğuktan kaynaklanan tarifi imkânsız acılar, insanı bir hayvana çeviren ölçüsüz aşağılamalardan oluşan korkunç Kolima tecrübesinin Şalamov’un “yeni” diye adlandırdığı “Şalamov nesri”nin özünü oluşturduğundan bahseder.⁹⁶ Şalamov 19. yüzyıl yazarlarını ve savundukları fikirleri tasvip etmez. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan savaş, devrim, insan hak ve hürriyetlerine yönelik baskılar, kötülüğün giderek yayılması insani özelliklerin de yok olmasına sebep olmuştur. Şalamov 24 Mart 1968 tarihinde Yu. Şreyder’e yazdığı bir mektupta Puşkin çizgisinden gitmeyi rehber edinen Belinski’nin sancaktarlığını yaptığı, Tolstoy’un ise baş uygulayıcısı olduğu hayat öğretisinin, iyiliğin benimsenmesi, kötülüğe karşı ise özverili bir savaş verilmesi gerektiğini anlattığını, sonraki okur ve yazar nesillerini etkileyen bu öğretilerden nefret ettiğini ifade eder. Bu mektupta kendi geliştirdiği “Yeni Nesir” hakkındaki manifestosunu⁹⁷ dile getiren yazar, bütün teröristlerin bu Tolstoy aşamalarından, bu ahlak okulundan beslendiklerini iddia eder. Dostoyevski’yi 20. yüzyılın başında akacak kanı öngörüp insanlığı uyardığı için ayrı bir yere koyar. İvan Bunin ve Çehov, Tolstoy’un

⁹⁵ J.P. SARTRE, *Varoluşçuluk*, İstanbul, 1985, s. 10.

⁹⁶ Ye.A. ŞKLOVSKİ, *Varlam Şalamov*, Moskva, 1991, s. 25.

⁹⁷ <https://ru-prichal-ada.livejournal.com/37809.html> (Erişim tarihi: 05.11.2020).

takipçileri durumundadır. Andrey Platonov'un *Temel Çukuru* (Kotlovan, 1930) ve *Çevengur* (1928) romanlarını Sovyet edebiyatının en üst konumuna yerleştirir.⁹⁸

Yeni nesrin fikri-estetik özü, “sadece konusunu mükemmel derecede bilen kişilerce, konuya hâkim, onun sanatsal değişimi kendisi için bir edebiyat vazifesi olmaktan öte bir borç, ahlaki bir buyruk olan kimseler tarafından yaratılabilir olmasıdır”. Yeni nesirde yazar, tasvir edilen olayların içinde olmalıdır, yeni nesir doğrudan ve ayrılmaz bir şekilde yazarın kaderiyle bağlı olmalıdır: Zira diğerlerinden farklı olarak ona ifade edebilsin diye söz bağışlanmışdır. O, pek çok kişinin, ölülerin ve dirilerin sesidir. Yeni nesrin başka bir özelliği ise bu nesri biçimi değiştirilmiş doküman yapan dokümanter prensibinden oluşması gerekliliğidir.⁹⁹

Şalamov, bizzat kaleme aldığı “yeni nesir” manifestosuyla kamplardan sağ salim dönmeyi başarmış eli kalem tutan herkese yazma, gerçekleri yaşadığı biçimiyle, hiçbir tahrifata meydan vermeden olduğu gibi yazma çağrısında bulunmuştur.

2.1.2. Tür Olarak Kamp Edebiyatı

Ryazan Üniversitesi öğretim üyelerinden, Rus edebiyat tarihi ve kamp edebiyatı alanlarında çalışmalarıyla tanınan A.V. Safronov, *Rus Sanatsal Belgeselciliğinin Tür Özellikleri* (Deneme, Anı ve Kamp Nesri, Ryazan, 2012) (Janrovoye Svayooobraziye Russkoy Hudojestvennoy Dokumentalistiki (Oçerk, Memuarı, Lagernaya Proza) adlı çalışmasında, kamp edebiyatının sanatsal dünyasının, “peyzaj”ıyla, kendine özgü gerçekleriyle özel bir dünya olduğundan bahseder. Bu dünyada kamp bölgesi, kuleler, kule nöbetçileri, barakalar, ranzalar, dikenli teller, güvenliği artırılmış hücreler, tecrit hücreleri, tabutluklar, üzerinde numara yazılı siyah ceketler, ekmek tayını, çorba

⁹⁸ Yu. ŞREYDER, “Varlam Şalamov o Literature”, *Voprosı Literaturı*, 1985, No: 5, s. 232.

⁹⁹ Ye.A. ŞKLOVSKİ, *a.g.e.*, s. 28-30.

kâsesi, gardiyanlar, aramalar, köpekler, yürüyüş kolu, tesisler, amele çavuşu, priduroklar,¹⁰⁰ ispiyoncular vardır.¹⁰¹

A. Safronov, kamp edebiyatıyla ilgili eserlerin ortak özelliklerinden bahsederken şöyle der:

“Kamp edebiyatı eserlerinde kamp yaşamının en ufak ayrıntıları yeniden canlandırılır: Bizler, zeklerin [mahkûmlar] ne yediklerini, nasıl yediklerini, ne içtiklerini, tütünü nereden aldıklarını, nasıl yattıklarını, üzerlerine ve ayaklarına neler giydiklerini, nerede çalıştıklarını, kendi aralarında ve idareyle nasıl konuştuklarını, özgürlük hakkında neler düşündüklerini, en çok neden korktuklarını ve neleri ümit ettiklerini görürüz. Üstelik okuyucu, bir zekin yaşamını dışarıdan değil, bilakis içeriden, bizzat onun ağzından öğrenir.”¹⁰²

Safronov, kamp edebiyatı alanında verilen eserlerin, tek bir sosyo-politik düşünceyle, birleşik bir konuda, anlatıcı olarak yazarın rol üstlendiği deneme türüne dahil edilebileceği iddiasında bulunur. Ona göre tüm bu eserler, okuyucu için daha önceden bilmediği esrarengiz bir ülkenin kapılarını açmaktadır, bu da bu eserleri önemli derecede gezi türüyle yakınlaştırmaktadır.

Safronov, kamp edebiyatına dahil olan eserlerin bir diğer özelliğinin epik olma hevesi taşımaları olduğunu belirtir. Yazarlar, kahramanların oradan oraya gezmelerini ve acı çekmelerini tarihsel fonda ele alırlar. Metinleri tarihten, coğrafyadan ve politikadan

¹⁰⁰ Pridurok: Kendilerine kamp idari ve destek hizmetlerinde bir yer bulup genel işten kaçanlara “kalın kafalı”, “sarsak” anlamlarına gelen “pridurok” denir. Bu ismin çoğul yalın hali: pridurki’dir)

¹⁰¹ A.V. SAFRONOV, *Janrovoye Svayooobraziye Russkoy Hudojestvennoy Dokumentalistiki*, Ryazan, 2012, s. 54-55.

¹⁰² a.g.e., s. 55.

pek çok ayrıntıyla doldururlar, kitaplarını kaderleri birbirine benzeyen, hayal ürünü olmayan pek çok kahramanla renklendirirler.¹⁰³

Kamp nesri, gezi yazılarına özgü günlük yaşam ve gelenek-görenek unsurlarını muhafaza ederken, ikinci derecede öneme sahip ayrıntıları bile kaçırmamaya çalışarak tutuklamaları, aramaları, tutuklu nakillerini, hapishane hücrelerinin ve kamp barakalarının iç detaylarını, banyolarını, genel çalışmaları, “çifır” adı verilen, narkotik etkisi yapan çok demli çayların hazırlanma usullerini ve “paraşa” denilen tuvalet kovalarının dışarı çıkarılmasına kadar her ayrıntıyı detaylı ve özenli bir şekilde tasvir eder.¹⁰⁴

Anılar, hatıralar, otobiyografiler, günlükler, notlar, öyküler ve romanlardan oluşan değişik türdeki kamp nesrinin bir diğer karakteristik özelliği de edebi kademeli hatırlama öğelerinin bol oluşudur. Bu durum, Rus mantalitesinin edebiyat merkezli oluşuyla, kendi kamp tecrübelerini betimleme cesareti göstermiş kişilerin yüksek bir kültüre sahip olmaları ve çok bilgili oluşlarıyla izah edilebilir. Anlatıcı-yazar konumundaki kahramanlar kendi kaderlerini sıklıkla Rus klasiklerinin kahramanlarının kaderleriyle kıyaslarlar. Nekrasov, Puşkin çok alıntılanır, Dostoyevski, Çehov ve Tolstoy’la diyaloglara girilir. Cezaevlerinde yatanlar veya kamplarda cezalarını çekmekte olanlar sık sık şiirler hatırlarlar. Blok, Tsvetayeva, Pasternak, Gumilyov gibi Gümüş Çağ şairlerinin şiirleri en çok hatırlanan eserlerdir.¹⁰⁵

Kamp edebiyatı eserlerinde sıklıkla metinlerarası göndermeler yapıldığına şahit olunur. Yazarlar hatıralarını veya öykülerini yazarken birikimleri oranında okuyucunun da birikimiyle bağlantılı olarak çözümleyeceği örnekler verirler. Türkiye’nin en önemli edebiyat bilimcilerinden olan Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi* isimli eserinde

¹⁰³ a.g.e., s. 55-56.

¹⁰⁴ a.g.e., s. 61.

¹⁰⁵ a.g.e., s. 68-69.

metinlerarasılığı “esere yönelik başka eserlerle bağ konusunu önemseyen kuram” olarak tanımlar. O’na göre metinlerarasılık en geniş anlamda, bir edebi metnin edebi veya edebiyat dışı metinlerle olan bütün bağlarını kapsar. Okuyucuya kendi donanımı ölçüsünde çağrışımlar yaptırıp ona başka eserlerle bağ kurduran bir özelliktir. Metinlerarası ilişkiler bir metnin başka bir metin içerisinde alıntılanması, anıştırma, parodi, pastiş, yorum, çalıntı gibi yöntemlerle kurulur.¹⁰⁶

V. Şalamov’un *Yağmur* öyküsünde kendini sakat bırakıp kamp çalışmalarından kurtulmayı planlayan kahramanın çalışma bölgesindeki bir kayayı yerinden oynatıp kaza süsü vererek bacağını sakatlaması planları yaptığına şahit oluruz. Buradaki kaya için sarf ettiği Rus şairin dediği gibi “Bu çirkin ağırlıktan mükemmel bir şey yaratmayı düşünüyordum”¹⁰⁷ sözleri aslında Sibiry’a da bir aktarma kampında hayatını kaybeden akmeist şair Osip Mandelştam’ın (1891-1938) 1912 yılında yazdığı *Notre Dame* şiirine metinlerarası bir göndermedir. Mandelştam’ın şiirinin son kıtası şöyledir:

“Fakat ne kadar dikkatle incelersem sarsılmaz Notre Dame,

Senin muazzam kesitlerini,

O kadar sık şöyle düşünürüm: Bu çirkin kütleden,

Ben de gün gelecek güzel bir şey yaratacağım...”¹⁰⁸

Kürek mahkumlarının kendine özgü felsefesinin, dini dünya görüşü ve resmi ideoloji ile olan bağları araştırılır. Yazarlar, “sarp yollar”da rastladıkları gerçek insanları tasvir etme, “hapse gönderenlerle” “hapiste yatanlar”ın tipik karakterlerini canlandırma gayreti içindedir. Bireysel ve kolektif portreler, yazarların ulusal özellik taşıyan ayırdedici özellikleri cisimlendirmeye çalıştıklarını gösterir. 20. yüzyılın “haklarından

¹⁰⁶ G. AYTAÇ, *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul, 1999, s. 136-138.

¹⁰⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁰⁸ <https://www.culture.ru/poems/41726/notre-dame>, (Erişim tarihi: 28.03.2022).

edilmiş” insanlarını tasvir ederken dokümanter yazarlar, natüralizme de bir parça yer vererek ağır, korkunç gerçekliğin aktarılmasında realist prensiplere sadık kalırlar. “Özgür” olanlarla “kürek mahkûmu” olanlar, “mahkûmlar”la “muhafızlar”, “cellatlar”la “kurbanlar”, “baş kaldıranlar”la “boyun eğenler”, “cezaevi dili” ile “edebi dil”in karşılaştırılmasından faydalanılması bu eserlerde genellikle kullanılan bir yöntem olmuştur.¹⁰⁹

Kamp edebiyatı gerek etik gerekse estetik kategorideki geleneklere bağlılığını muhafaza ederek sıklıkla önceliyle polemiğe girer. V. Şalamov’un *Tatar Molla ve Açık Hava* öyküsünde anlatıcı, Dostoyevski’nin *Ölümler Evinden Anılar* (*Zapiski iz Mörvtogo Doma*, 1862) adlı uzun öyküsünü okurken Tatar mollarının açık havada en fazla on yıl dayanabileceğini ifade ettiği sözlerini hatırlar ve mollarının açık havanın ne anlama geldiğini bildiğini belirtir. Dostoyevski’nin 1850-54 yılları arasında hapis ve sürgün hayatı yaşadığı Omsk bölgesindeki cezaevi ve kürek mahkûmları çalışma kampını anlattığı *Ölümler Evinden Anılar* isimli uzun öyküsünde anlatıcı kahraman A.P. Gornyaçikov, hapishanede çürümekten, bir insan yığıntısı olarak hapisten çıkmaktansa çalışmanın ve hareket etmenin kendisine daha iyi geleceği hükmüne varır:

“Çalışmanın beni kurtaracağını, sağlığımı ve gücümü tazeleyeceğini hissediyordum. Sürekli tedirginlik, ayaklanmış sinirlerim, koğuşun boğucu havası beni büsbütün harap edebilirdi. ‘Ancak sık sık dışarıda, temiz havada bulunmak, her gün yorulmak, ağır şeyleri taşımaya alışmakla kendimi kurtarabilir, buradan sağlıklı, çevik, zinde ve ihtiyarlamadan

¹⁰⁹ A.V. SAFRONOV, *a.g.e.*, s. 85.

çıkabilirim.’ diye düşünüyordum. Yanılmadım da: İş ve hareketin bana çok faydası dokunmuştu.”¹¹⁰

Şalamov bu öyküsünde önceli Dostoyevski’nin *Ölümler Evinden Anılar* eseriyle polemige girmek istemediğini belirtse de açık açık polemige girmektedir. Dostoyevski’nin yüz yıl önce anlattığı açık hava ile öykünün geçtiği zamandaki açık hava aynı değildir. Anlatıcı, 1905 yılına kadar Şlisselburg ve Petropavlovsk kalelerinde yirmi yıldan fazla hapis yatmış Rus devrimciler Nikolay Aleksandroviç Morozov (1854-1946) ve Vera Figner’in (1852-1942) hapisane şartlarının çok iyi olduğunu, bu kadar uzun mahkûmiyet hayatından sonra bu kişilerin normal hayatlarına dönüp eserler verdiğini anlatır.

Bu bilgileri verdikten sonra mevcut zamandaki açık hava koşullarına geçen anlatıcı, mahkûmları açık havada bekleyen mutlak ölümü yalın bir çıplaklıkla tasvir eder:

“Kamp kariyerine kışın açık havada bir altın madeninde başlayan sağlıklı ve genç bir insanın bitik birine dönüşmesi için cumartesi pazar demeden, günde on altı saat çalışarak, sürekli aç kalarak, yırtık giysiler içinde, delik branda beziyle kapatılmış barakalarda, -60 derecelik ayazlarda geceleyerek ekip başının, muhafızların, adi suçluların ve de nöbetçilerin tekmeleri altında en az yirmi ila otuz gün geçirmesi yeterlidir.”¹¹¹

15 Mayıs’ta başlayıp 15 Eylülde sona eren dört ay süreli “altın sezonu”nda ekip başının adını taşıyan işçi mahkûm gruplarından ekip başı, ekip onbaşı ve onların çok yakın bir iki arkadaşından başka kimse kalmaz. Ekibin çalışanları yaz boyunca birkaç kez takviye edilir. Anlatıcı altın madeninde çalıştırılan mahkûm işçilerin kaçınılmaz kaderini

¹¹⁰ F.M. DOSTOYEVSKİ, *Ölümler Evinden Anılar*, İstanbul, 2019, s. 120.

¹¹¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.* s. 126.

de şöyle tasvir eder: “Altın madeni, üretim artıklarını sürekli hastanelere, sıhhi ekip denilen yerlere, sakat kasabalarına ve toplu mezarlara gönderir.”¹¹²

Dostoyevski ile polemliğini *Kızılhaç* öyküsünde de sürdüren Şalamov, o dönemin adi suçlularıyla bu dönemin adi suçlularının bambaşka kişiler olduğunu ifade eder ve şu satırları yazar:

“Dostoyevski, *Ölümler Evinden Anılar*’da, tıpkı büyük çocuklar gibi davranan, tiyatroya meraklı olan, aralarında çocuklar gibi birbirlerine kin beslemeden kavga eden kader mahkûmlarının davranışlarına merhametle yaklaşıyor. Belli ki Dostoyevski gerçek suç dünyasıyla tanışmamış, oradan kimseyle karşılaşmamış. Eğer tanışmış olsaydı, onlara karşı en ufak bir merhamet ifadesi kullanmazdı.”¹¹³

Kravat öyküsünde Şalamov Kolıma yolunun iki bin kilometre uzunluğunda olduğundan ve tamamıyla insan gücüyle, kazma, kürek ve el arabası desteğiyle yapıldığından bahseder. Onu şaşırtan burada demiryolu olmamasına rağmen herkesin Nikolay Alekseyeviç Nekrasov’un (1821-1877) “Demiryolu” (Jeleznaya Doroga) şiirini okuduğudur. “Bu arada adamakıllı, işe yarar bir metin yazmak varken neden şiir yazılır ki?”¹¹⁴ cümlesinden bu şiire olumsuz yaklaştığı düşüncesi oluşmaktadır. Ancak durum öyle değildir. Nekrasov, 1864 yılında yazdığı, poema olarak da adlandırılan bu şiirinde Rus halkının zorluklarla dolu yaşamını anlatmaktadır. 19. yüzyılda demiryolu inşasında çalıştırılan köylü ve işçilerin çektiği sıkıntılar, çalışmalarını yöneten kişilerin düşüncesizlikleri, işçilerin yaşamını kolaylaştıracak tedbirler almak yerine sadece belirlenen iş planını uygulamak üzerine kurulu emek sömürsü konularına dikkat çeker.

¹¹² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 130-131.

¹¹³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 214.

¹¹⁴ *a.g.e.*, s. 147.

Metinlerarası bir göndermeyle yüz yıl önceki durumla şimdiki durum arasında bir fark olmadığı vurgulanmak istenir. Zaten bu şiirin halen Kolıma yolunda okunuyor olması da bu düşünceyi destekler mahiyettedir.

Kamp edebiyatında edebi hatıralar, gerek içeriğin zenginleştirilmesi gerekse biçimi oluşturan unsurlar olarak sıklıkla kullanılır. Bu unsurlar eserdeki kahramanların psikolojik ve sosyal karakteristiklerinin derinleştirilmesine yardım eder, 19. yüzyıl Rus klasik nesir ve Gümüş Çağ şiir örnekleri “ruhun ayakta kalması”na yardımcı olmakta, ağır sınavlara dayanma ümidi vermektedir. Safronov, Soljenitsın’ın *Gulag Takımadaları* adlı eseri de dahil olmak üzere 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başında cezaevi, kürek mahkûmluğu ve sürgün alanlarında yazılmış eserlerle kıyaslandığında günümüz kamp edebiyatının pek çok soruna işaret ettiğini ve bu sorunlara kayıtsız kalmanın imkânsızlığını ifade eder. Zira Rusya’nın trajik tarih tecrübesi, yazarlara kendi halkına karşı suç işleyen bir iktidar problemini ön plana çıkarma imkânı verir. Bununla bağlantılı olarak ıslah problemi de ortadan kalkar: Zira kahramanların cezası, aslında olmayan bir suçun cezasıdır. Kamp nesrinde adi tutuklularla politik suçlular arasındaki karşıt konum belirgin bir şekilde gösterilmektedir. Cezaevleri ve kürek mahkumluğuyla ilgili geçmiş dönem eserlerinde böyle bir zıtlaşmaya rastlanmaz. Çarlık rejimi, siyasi mahkumları baskılamak veya yok etmek maksadıyla adi suçluları kullanma yoluna gitmemiştir.

Şahsi tecrübeler üzerine inşa edilmiş kamp edebiyatı eserleri, içerdikleri geniş çaplı lirizmle dikkat çeker. Anlatıcı-yazarın iç monoloğuna burada çok daha sık rastlanır. Yazarın gerek vatandaş olarak gerekse estetik olarak tutumu çok belirgin bir şekilde hissedilir. Halkın acılarının destanlaştığı bu kitapların pek çok epizodunda ve yapısında çıkılan yol, yaşanan acılar ve kader kategorileri yer almakta, çok zorlu koşullarda insanın dayanıklılığı ve gücü ile hümanizm idealine olan inanç yankı bulmaktadır. Safronov’a

göre tüm bunlar 20. yüzyılın çağdaş sanatsal-dokümanter nesrinin 19. yüzyılın benzer konuları işleyen sanat eserleriyle bağının kopmadığına işaret etmektedir.¹¹⁵

2.2. Kamp Edebiyatı Tarihçesi, Önemli Temsilcileri ve Eserleri

Kamp edebiyatı terimi Rus edebiyatında 1930'lu yıllarda yeni bir akım olarak ortaya çıkar. Sovyet kamplarında bulunan yazarların cezaevlerinde, sürgün yerlerinde neler yaptıklarını, sorgular sırasında yaşananları, işkenceleri, kamp görevlilerinin ve mahkumların hal ve hareketlerini anlattıkları eserlerdir. Dostoyevski'nin Sibirya'da geçen 8 yıllık çalışma kampı ve sürgün hayatı sonrasında kaleme aldığı *Ölümler Evinden Anılar* bu edebiyata dahil olan yazarları etkileyen temel eser mahiyetindedir. Çarlık döneminde monarşi karşıtı veya monarşiyi tehlikeye sokacak görüşlere sahip olan yazar ve aydın insanların kürek mahkumiyeti cezasını çekmek üzere Sibirya'ya gönderilmesi uygulaması Stalin'in iktidarını güçlendirmek adına 1930 yılında yeniden başlatılmıştır.¹¹⁶ Rus ve Sovyet tarihi ile ilgili çalışmalarıyla tanınan İngiliz tarihçi Orlando FIGES Stalin'in karısının 1932'de intihar ettiğini, bu ölümün Stalin'in akli dengesi üzerindeki etkisinin, önünü açtığı teröre büyük etkisi olduğu görüşündedir. Zira doktorlar Stalin'e paranoya ve şizofreni teşhisi koymuşlardır.¹¹⁷ Ayrıca Stalin'in 1929 yılında uygulamaya geçirdiği Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik anlamda kalkınma, bol üretim ve sanayileşmeye büyük önem vermekteydi. Bu ise bol miktarda emek gücü gerektirmekte, sebepsiz veya önemsiz sebeplerle tutuklanıp etkisiz hale getirilen muhaliflerin veya "halk düşmanları"nın zorunlu olarak üretime katılması demekti.

¹¹⁵ A.V. SAFRONOV, *a.g.e.*, s. 86.

¹¹⁶ V. PETELİN, *İstoriya Russkoy Literaturı Vtoroy Polovini XX Veka. Tom II. 1953-1993*, Moskva, 2013, s. 856.

¹¹⁷ O. FIGES, *Nataşa'nın Dansı, Rusya'nın Kültürel Tarihi*, İstanbul, 2018, s. 443.

Tutuklama dalgası her alanda büyük bir hızla devam ediyor, düzmece ihbarlar, düzmece sorgu ve mahkemelerle insanlar, özellikle de aydın kesim “halk düşmanı” yaftasıyla cezaevlerine konuluyor, oradan da ülkenin her yerinde bulunan zorunlu çalışma kamplarına gönderiliyordu. Birinci Dünya Savaşı, iç savaş, ülkeyi terk eden ekonomik durumu yerinde milyonlarca vatandaşın kültürel ve ekonomik anlamda yarattığı boşluk doldurulamadan, toprağı olan köylülerin tasfiyesi, kolektifleştirme baskıları, ülkede kalan okur-yazar kesiminin susturulması, taraf olmaya zorlanması derken adeta koca bir ülkenin gelecek nesillerinin kaderiyle oynanmıştır. Bu arada kamp edebiyatını oluşturacak yazar ve şairler de bu uygulamalardan nasiplerini almışlardır.

Bu sanatçılardan biri yüzyılın en büyük şairlerinden *Osip Mandelştam*’dır (1891-1938). Mandeştam öğrenimini Petersburg, Paris ve Heidelberg’de tamamladı ve kendisini çok iyi yetiştirdi, Gumilyov ve Ahmatova’nın dostuydu. 1911 yılında Nikolay Gumilyov ve Sergey Gorodetski ile birlikte Şairler Atölyesi’ni oluşturdu. İlk derlemesi *Taş’ın* (*Kamen*, 1913) arkasından Latince üzüntü anlamına gelen *Tristia*’yı (1922) çıkardı. 1928’den başlayarak çok şiddetli eleştirilere maruz kaldı, 1933 yılında kaleme aldığı, Stalin’i ağır bir şekilde eleştirdiği ve sadece az sayıdaki dostuna okuduğu *Stalin Epigramı* adlı basılmamış şiiri yüzünden yaşamı alt üst oldu. Tutuklama ve sürgün olaylarından sonra 27 Aralık 1938 tarihinde Vladivostok yakınlarındaki Vtoraya Reçka kampında öldü. Fransız edebiyat tarihçisi Bonamoour’a göre Rusya onun yapıtlarını ancak yavaş yavaş ve çok sonra anlayabilecekti. Sembolizm, akmeizm, avangard araştırmaları onun şiirinde aşırı bir teknik incelik içinde ortaya çıkar, bu şiirde büyüleyici bir klasik miras yansır ve varlığın, kültürün, tinselliğin kaynaklarında, büyük uygarlıkların görünen ve görünmeyen yapısı bulunur. Düzyazıda da aynı derecede yenilikçidir: Bonamoour,

Zamanın Gürültüsü (*Şum Vremeni*, 1925) eserini “bir çocuk duyarlığıyla tarihin dinlenmesi”¹¹⁸ olarak nitelemektedir.

Rus nesir yazarı, edebiyat bilimci, edebiyat tarihçi ve felsefeci V. V. Petelin’e (1929-2022) göre Gulag Takım Adaları ile ilgili ilk yayın yapanlardan biri *İvan Soloneviç*’tir (1891-1953). Baltık Kanalı inşası sırasında kardeşiyle kamptan firar eden Soloneviç kamp anılarını Paris’teki “Posledniye Novosti” dergisinde tefrika eder. Çok ilgi çeken bu anılar 1936 yılında *Toplama Kampındaki Rusya (Rossiya v Kontslagere)* adıyla Prag’da basılır. Daha sonra *Boris Şiryayev*’in (1889-1959) *Sönmeyen Kandil (Neugasimaya Lampada, 1954)* kitabı ile Oleg Volkov (1900-1996), Aleksandr Soljenitsın, Yuri Dombrovski, Varlam Şalamov’un kitapları gelir. Bu ve bunlar gibi diğer kitaplarda okuyucuyu ilgilendiren tutuklanma sebepleri ve şartları, tahkikat süreci, işkenceler ve entelektüel şiddet, itiraflar ve reddetmeler gibi tüm meseleler aydınlanır.¹¹⁹

Kamp edebiyatıyla ünlenmiş *Aleksandr Soljenitsın* (1918-2008) 1941 yılının sonbaharından 1945 yılının Şubat ayına kadar İkinci Dünya Savaşı’nda cephede muvazzaf subay olarak görev yapmıştır. Oryol şehrinin düşmandan alınması ve sergilediği kahramanlık sebebiyle nişanla ödüllendirilmiş olan topçu subayı Soljenitsın 1945 yılının Şubat ayında arkadaşına yazdığı bir mektupta Lenin ve Stalin’in isimlerini saygısızca zikrettiği gerekçesiyle tutuklanır. Lübyanka, Butırka hapishanelerine konulur, vatana ihanet suçuna karşılık gelen 58. maddeye göre mahkûm edilir ve Yeni Kudüs, Moskova, Ekibastuz kamplarında çalışır.¹²⁰ Rus gazeteci ve müzikolog Solomon Volkov (D. 1944), Soljenitsın’ın *İvan Denisoviç’in Bir Günü* adlı eserinin Rusya’da basılmasının “sersemletici bir bomba” etkisi yarattığından bahseder. Çünkü bu izni kültür

¹¹⁸ J. BONAMOOUR, *Rus Edebiyatı*, Ankara, 2006, s. 100.

¹¹⁹ V. PETELİN, *a.g.e.*, s. 857.

¹²⁰ L.P. KREMENTSOV ve diğerleri, *Russkaya Literatura XX Veka v 2 t., t.2: 1940-1990-e Godı*, Moskva, 2003, s. 67.

politikalarında Stalin çizgisinde olduğunu söyleyen Hruşçov vermiştir.¹²¹ Muhalif şair ve yazar Lidiya Çukovskaya (1907-1996), Anna Ahmatova'ya (1889-1966) *İvan Denisoviç'in Bir Günü* ile ilgili görüşünü sorduğunda şu cevabı aldığını aktarır: “İki yüz milyon Sovyet vatandaşının her biri bu uzun öyküyü o-ku-ma-lı ve ez-ber-le-me-li-dir.”¹²² Bu kadar popüler olmasına rağmen Varlam Şalamov 1962 yılının Kasım ayında Soljenitsın'a yazdığı mektupta *İvan Denisoviç'in Bir Günü*'nde genel olarak böyle bir öykünün varlığından duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Ancak eserde kamp koşullarının çok hafif anlatıldığını, Şuhov'un bulunduğu kampta bittene, dayaktan, adi suçluların siyasi mahkûmlar üzerinde kurduğu baskıdan, toplu kurşuna dizme vakalarından vb. bahsedilmediğini, bazı karakterlerin biraz sıkıntılı olduğunu ifade ederek eleştirilerini dile getirmiştir.¹²³

Soljenitsın 1964-1968 yılları arasında *Gulag Takım Adaları* eserini yazdı. Soljenitsın bu eseri yazarken kendi kişisel tecrübelerinin yanı sıra iki yüzden fazla eski mahkûmun hatıra, hikâye ve mektuplarından da istifade etmiştir.¹²⁴ A. Soljenitsın'ın *Gulag Takım Adaları* 1975 yılında Paris'te yayımlandı. Ondan önce Varlam Şalamov, onunla aynı dönemde yazan *Korodan Bir Ses (Golos iz Hora)* kitabının yazarı V. Sinyavski vardır. Soljenitsın 1970'li yıllarda Batı'ya gittiğinde orada 1920'lerden başlayarak GULAG hakkında yayımlanmış otuz civarında kitap olduğunu öğrenince şaşırmıştır.¹²⁵

Soljenitsın'ın kamplarla ilgili yazdığı bir başka eser ise *İlk Çember*'dir (V Kruge Pervom). Devletin ve devlet kurumlarının ihtiyaç duyduğu alanlarda tasarım ve üretim yapmakla görevlendirilen teknik personelin çalıştırıldığı, şaraşka adıyla anılan özel

¹²¹ S. VOLKOV, 20. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi, Tolstoy'dan Soljenitsın'e Büyülü Koro, İstanbul, 2018, s. 279.

¹²² L. ÇUKOVSKAYA, Zapiski ob Anne Ahmatovoy v 3 t., t-2, Moskva, 1997, s. 512.

¹²³ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 6, s. 276-289.

¹²⁴ S. VOLKOV, a.g.e., s. 304.

¹²⁵ L.P. KREMENTSOV ve diğerleri, a.g.e., s. 71.

tasarım büroları ve bilimsel araştırma enstitülerinde yapılan işlerin, günlük yaşamın anlatıldığı bu eserde Soljenitsın, 1948-1949 yılları arasında Moskova'daki Marfino Özel Tasarım Bürosu'nda çalıştığı sırada edindiği izlenimleri okuyucuya aktarmıştır.

19 Mart 1938 tarihinde “karşı devrimci yazar grubu”na üye olduğu gibi uydurma bir gerekçeyle İçişleri Halk Komiserliği (NKVD) tarafından tutuklanan avangard absürdist OBERİU edebiyat grubunun üyesi *N. Zabolotski* (1903-1958) Uzak Doğu'daki, sonra da Altay Bölgesi'ndeki çalışma ve ıslah kamplarına (İspravitelno-trudovoy lager, İTL) gönderilmiştir. Eserleri tahrif edilerek hazırlanmış kötü niyetli eleştirel makaleler, davasındaki başlıca suçlayıcı unsurlar olmuştur. 1944 yılına kadar ailesinden, arkadaşlarından ve edebiyattan koparılan yazar, ağır kamp koşullarında hayatını idame ettirmek zorunda kalmıştır. Cezası bittikten sonra da bir yıl Karaganda'da sürgün hayatı yaşamıştır.¹²⁶

Rus nesir ve oyun yazarı Leonid Andreyev'in (1871-1919) oğlu¹²⁷ ve aynı zamanda ressam-grafik sanatçısı *Daniil Andreyev* (1906-1959) kuşatma altındaki Leningrad'da hastabakıcı olarak çalışmış, şiir ve düzyazı denemeleri olmuştur. 1947 yılında eşiyle birlikte tutuklanır ve Vladimir hapishanesinde on yıl geçirir. Günümüzde ise ondan Rusya'nın en başarılı yazarlarından biri olarak bahsedilmektedir. *Dünyanın Gülü* (*Roza Mira*, 1989, 1991) isimli felsefi, mistik kitabı çok ünlüdür.¹²⁸

Kazan'da tarih ve edebiyat fakültesinde genç bir akademisyen olarak çalışırken 1937 yılında çalışma arkadaşının yayımladığı ve yönetimin hoşuna gitmeyen bir makale hakkında olumsuz görüş bildirmediği için sorgulanan, cezaevine atılan ve sonunda 10 yıl ceza alan *Yevgeniya Ginzburg*'un (1904-1977) *Sarp Yol*¹²⁹ kitabı ilk olarak 1967 ve 1979

¹²⁶ *a.g.e.*, s. 99.

¹²⁷ P.A. NİKOLAYEV, *Russkiye Pisateli 20 Veka, Biyografiçeskiy Slovar*, Bolşaya Rossiyskaya Ensiklopediya, Moskva, 2000, s. 29.

¹²⁸ V. PETELİN, *a.g.e.*, s. 857.

¹²⁹ Söz konusu eser Türkçeye İngilizceden çevrilmiş, *Anafora Doğru* ve *Anaforun İçinde* isimlerini taşıyan iki kitap olarak basılmıştır.

yıllarında yurt dışında basılmıştır. Ginzburg bu eserinde Kolıma kamplarında geçirdiği tecrübeleri aktarır. Çalışkanlığı ve profesyonelce yaklaşımları, hemşeri ve tanıdık kayırmacılığı ve biraz da yaver giden şanssı sayesinde ağaç kesimi, çocuk bakıcılığı, tavuk yetiştiriciliği, hastabakıcılık ve hemşirelik yaptığı Kolıma kampının Susuman, Sudar, Elgen, İzvestkovaya, Belıçye, Magadan, Yagodnoye, Zmeika vb. bağlı birimlerinden çok zengin tecrübelerini anlatmıştır. Ginzburg, daha sonra ünlenen roman ve oyun yazarı Vasiliy Pavloviç Aksyonov'un (1932-2009) annesidir.¹³⁰

İki kez tutuklanan, üç kez hüküm giyen ve toplamda 19 yılını kamplarda geçirmiş olan *Varlam Şalamov*'un kısmen yurt dışında yayımlanmış olan *Kolıma Öyküleri* (*Kolımskiye Rasskazı*) ancak yazarın ölümünden sonra 1980'li yılların sonlarında kendi ülkesinde gün yüzüne çıkmıştır.¹³¹ *Kolıma Öyküleri* aslında altı kitaptan oluşan bir öykü serisidir. Bu kitaplar: *Kolıma Öyküleri (Kolımskiye Rasskazı)*, *Sol Kıyı (Leviy Bereğ)*, *Kürek Artisti (Artist Lopatı)*, *Suç Dünyasından Notlar (Oçerki Prestupnogo Mira)*, *Karaçamın Dirilişi (Voskreşeniye Listvennitsı)* ve *Eldiven veya KR-2 (Perçatka, ili KR-2)*'dir.

Oleg Vasilyeviç Volkov (1900-1996) soylu bir ailede doğmuştur. Anne tarafından Karadeniz Donanması Komutanı Amiral Lazarev'in soyundandır. Evde iyi bir eğitim aldıktan sonra teorik ve pratik bilgilerin bir arada verildiği Tenişev okuluna gider. Burada Nabokov'la aynı sınıfta öğrenim görür. Yabancı dilleri, özellikle de Fransızca'yı çok iyi seviyede bilir. 1928 yılında tutuklanır, 1955 yılına kadar hayatı kamplarda ve sürgünlerde geçer. 1957 yılında S.V. Mihalkov'un tavsiyesiyle Yazarlar Birliği'ne kabul edilir. Balzac, Zola, Bonnar, Renuar'dan çok sayıda tercümesi vardır. 1960'lı yıllarda otobiyografik eseri *Karanlığa Gömülme'yi (Pogrujeniye vo Tmu)*, Soljenitsın'ın *İvan Denisoviç'in Bir Günü* uzun öyküsü yeni basıldığı sırada "Noviy Mir" dergisine vermiş,

¹³⁰ P.A. NİKOLAYEV, *a.g.e.*, s. 16.

¹³¹ V. PETELİN, *a.g.e.*, s. 857.

derginin editörü Tvardovski bu kitabı daha iyi zamanlarda yayımlamak üzere bir kenara koymuştur. Eser ilk kez 1987 yılında Paris’te yayımlanmıştır.¹³²

Vasili Semyonoviç Grossman (1905-1964) *Yaşam ve Yazgı* (*Jizn i Sudba*) kitabının yazarıdır. Ukrayna’nın Jitomir bölgesi sınırlarında yer alan Berdiçevsk şehrinde dünyaya gelen yazarın babası mühendis ve aynı zamanda kimyacı, varlıklı bir aileden gelen annesi ise Fransızca öğretmenidir. Grossman 1928 yılında evlenir. Bu evlilikten bir kızı olur. Kimya mühendisi olarak bir süre çalışır. 1920’li yılların sonlarında edebiyatla ciddi olarak uğraşmaya başlar. Yazıları ve öyküleri gazete ve dergilerde basılır. 1933 yılında Moskova’dan sürülür. 1936 yılında kuzeni Nadejda, Troçki taraftarı olmak suçlamasıyla tutuklanır, üç yıl kamp cezası alır. 1933 yılında eşinden boşanır. Grossman’ın kızı çevirmen ve yazar Ye.V. Korotkova-Grossman 2008 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda yazarın 1935 yılında en yakın arkadaşı yazar Boris Guber’in karısı Olga Mihaylovna Guber ile birlikte yaşamaya başladığını ifade etmektedir. Grossman ve Olga Mihaylovna 1936 yılında evlenir. 1937 yılında Boris Guber tutuklanır ve kurşuna dizilir. Olga Guber de halk düşmanının karısı olduğu gerekçesiyle tutuklanır. Grossman, Guber’in iki çocuğunun vesayetini üstlenir ve İçişleri Halk Komiserliği’ne (NKVD) bir mektup gönderir, Olga Guber’in birkaç yıldır kendi karısı olduğunu bildirerek serbest bırakılmasını ister. Olga Guber serbest bırakılır.¹³³ Yetenekli yazar birkaç kez GULAG’a gönderilmekten şans eseri kurtulmuştur. Ancak Stalin, Grossman’dan bir türlü hoşlanmaz. Eserleri basılmaz. 1941 yılında seferberlik emriyle askere alınan Grossman 1941-1945 yılları arasında “Krasnaya Zvezda” gazetesinin özel askeri muhabiri olarak görev yapar. 1942 yılında İkinci Dünya Savaşı ile ilgili *Halk Ölümsüzdür* (*Narod Bessmertn*) adlı en büyük eserini yazar. Annesi Alman işgali sırasında yapılan bir gösteride öldürülür. Bu olay annesine ithaf ettiği *Yaşam ve Yazgı* romanında da

¹³² a.g.e., s. 874.

¹³³ <https://lechain.ru/ARHIV/193/LKL.htm> (Erişim tarihi: 18.08.2021).

yansımaktadır: Romandaki kahraman Viktor Ştrum'un annesi de Naziler tarafından öldürülmektedir. *Yaşam ve Yazgı*'ya 1961 yılında KGB tarafından el konulur. Böyle bir durumu öngören yazar, eserinin kopyalarını arkadaşlarına verdiği için *Yaşam ve Yazgı* 1980 yılında İsviçre'de basılır. 1952 yılında yazdığı, Stalingrad Savaşı'nı anlattığı *Haklı Dava İçin (Za Pravoye Delo)* isimli kitabı yüzünden parti basını tarafından ağır eleştirilere maruz kalmıştır. 1955 yılından beri üzerinde çalıştığı ve 1963 yılında tamamladığı, Stalin kamplarından dönen bir kişinin yaşadıklarının anlatıldığı *Her Şey Geçer* kitabının el yazmalarına da el konmuştur. Söz konusu kitap 1970 yılında yurt dışında, 1989 yılında da SSCB'de yayımlanabilmiştir. 1964 yılında böbrek kanserinden hayatını kaybeden yazarın 1961 yılında el konulan *Yaşam ve Yazgı* kitabının el yazmaları KGB temsilcileri tarafından 25 Temmuz 2013 tarihinde Rusya Kültür Bakanlığı'na teslim edilmiştir.

Sergey Dovlatov (1941-1990), 1962-1965 yılları arasında askere alınır ve ülkenin kuzeybatısında yer alan Komi Cumhuriyeti'ndeki kamplarda muhafız olarak görev yapar. Burada edindiği izlenimleri, yazdığı notları askerlik dönüşü *Bölge – Bir Gardiyanın Günlüğü (Zona – Zapiski Nadziratelya, 1982, ABD)* adlı otobiyografik öykü kitabında anlatır. Kitap altmışlı yıllarda kaleme alınmasına rağmen yazımı neredeyse yirmi yıllık bir zamana yayılmıştır. *Bölge*'de 14 öykü yer almaktadır. Dovlatov'un titizliği ve detaylar üzerinde uzun zaman alan etraflı çalışmalar sebebiyle kitap okuyucuyla geç tanışmıştır. Kamp gerçeğine gardiyan gözüyle bakması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Yönetimle uzlaşamayan Dovlatov 1978 yılında ülkeyi terk ederek ABD'ye yerleşir.¹³⁴

Anatoli Naumoviç Ribakov (1911-1998) tarafından 1966-1983 yılları arasında yazılan, fakat 1987 yılında Gorbaçov iktidarı döneminde basılabilen *Arbat Çocukları (Deti Arbata)* isimli tetralojide Arbat Sokağı'nda büyümüş okul arkadaşlarının özelinde

¹³⁴ T.V. İGOŞEVA, *Sovremennaya Russkaya Literatura*, Velikiy Novgorod, 2002, s. 39.

1930’lu yıllardaki Sovyet gençliği anlatılır. Eser aynı zamanda Stalinizm’in yerleşmesi ve uygulamalarının halk üzerindeki etkilerini gözler önüne seren tarihi bir roman olarak da karşımıza çıkar.

Georgi Nikolayeviç Vladimov (1931-2003) *Sadık Ruslan* (*Verniy Ruslan*, 1975 Almanya, 1995 Rusya) eseriyle kamp gerçeğini kamplarda yaşayanların ağzından değil, bilakis muhafız köpeği olarak görev almış bir köpeğin ağzından anlatmıştır. Vladimov’un annesi Sovyet karşıtı kampanyalara dahil olmaktan tutuklanıp GULAG’a sürülmüştür. Tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Vladimov 1983 yılında ülkesini terk ederek Almanya’ya yerleşmiş ve ölünceye kadar orada kalmıştır.

GULAG bünyesindeki çalışma kampları ve ceza-ıslah evlerinden Sovyetler Birliği vatandaşı olan her milliyetten insan gibi Türk kökenli entelektüeller de geçmiştir. Kazak yazar *Şerbanu Beysenova* (D. 1947) *Kızıl Kırgın’ın Kadınları – Marguva* (2019) adlı eserinde başarılı bir akademisyen olma yolunda ilerleyen kocası Mukan 1938 yılında “halk düşmanı” olarak tutuklanıp Sibirya’ya sürgüne gönderilince en küçüğü altı aylık en büyüğü beş yaşında üç çocuğuyla dünyası başına yıkılan Marguva’nın yaşadıklarını anlatmaktadır.

Kazan’da edebiyat fakültesinde görevli Tatar asıllı şair ve yazar *İbrahim Salahov* (1911-1998), 1957’de başlayıp 1981 yılında bitirdiği, *Kolıma Mahkûmları - Bir Tatar Aydınının Sürgün Anıları* adlı dokümanter – tarihi romanında Stalin’in 1937-1938 yıllarında hız kazanmış kızıl terör uygulamalarından özellikle aydın kesimin nasıl etkilendiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Eserde Tatar şair Galimcan İbrahimov, G. Nigmeti, Ş. Usmanov vb. gibi Tatar yazar, şair ve düşünce adamları hakkında da bilgiler yer almaktadır. On yıl kamp ve beş yıl hak mahrumiyeti cezası alan Salahov gönderildiği Kolıma kampında sakat kalır, tahliye olup eve döndüğünde artık babası bile ona yabancısıdır. Eski bir mahkûm olduğu için iş bulması neredeyse imkânsızdır. Evlenip

bir yuva kuran İbrahim, yaptığı çalışmalarla hayatını devam ettirmeyi ve tarihe ışıktutacak bu romanı yazmayı başaracaktır.

Özbek şair *Şükrullah Yusufoglu* (1921-2020) Turancılık, halk düşmanlığı gibi suçlamalarla 1951 yılında hapsedilir ve Sibirya'nın Taymır Yarımadasında yer alan Dudunka kampına gönderilir. *Kefensiz Gömülenler* isimli anı kitabını yazan Yusufoglu bu eserinde yine benzer suçlamalarla hapsedilen, işkencelerden geçirilen diğer Özbek aydınlarından da bahseder ve onlar için üzülür: "Burada zamansız ölüp kefensiz gömülenleri düşünürken, nedense birden Abdullah Kadiri, Ekmel İkramoğlu, Osman Nasır ve Özbek halkının büyük evlatlarının yok olup gidişleri gözümün önüne geliverdi."¹³⁵

Aslen Kazan Tatarı olan *Güzel Yahina* (D. 1977) *Züleyha Gözlerini Açıyor* (*Zuleyha Otkrivayet Glaza*, 2015) adlı romanında kulakların tasfiyesi sırasında tutuklanıp Sibirya'ya sürgüne gönderilen ve Angara Nehri yakınlarındaki bir kampta zorunlu ikâmete tabi tutulan Züleyha'nın 1930-1946 yılları arasında yaşadığı dönüşümün öyküsünü anlatır. Çocuk yaşta kendisinden oldukça yaşlı biriyle evlendirilen, peş peşe doğurduğu dört çocuğunu da kara toprağa veren Züleyha, Yulbaş Köyü'nden dışarı adım bile atmamıştır. Aynı avluda yandaki evde oturan huysuz, bakıma muhtaç kaynanasıyla ilgilenme, ev, tarla işleri, odun kesimi, inek ve atın bakımı, batıl inançlar döngüsünde coğrafyanın kader olarak belirlediği bir hayatı yaşamaktadır. Sovyet iktidarının, kolektifleştirme planlarına ve sosyalizmin gelişmesine engel olduğunu düşündüğü varsıl köylüleri "kulak" diyerek düşman ilan etmesi, mallarına el koyması, bu kişileri sürgüne göndermesi sürecinde Züleyha da payına düşeni alır. Kocasını öldürülür, evine el konur, sürgüne gönderilecek diğer ailelerle birlikte önce Kazan'a daha sonra uzun bir tren yolculuğuyla Sibirya'ya sevk edilir. Eserde Züleyha'nın öleceklerine kesin gözüyle

¹³⁵ Ş. YUSUFOĞLU, *Kefensiz Gömülenler*, İstanbul, 2005, s. 162.

bakılan az sayıdaki insanla yeniden yaşama tutunuşu, burada geçen on yedi yıl zarfında yaşadığı dönüşüm anlatılır.

Kırgız asıllı yazar *Cengiz Aytmatov*'un babası da Stalin terörünün kurbanlarındandır. Cengiz Aytmatov ve kız kardeşi Roza Aytmatova, 1938 yılında 137 aydınla birlikte kurşuna dizilen babaları Törekul Aytmatov'un mezarını dahi bilmeden uzun yıllar yaşamışlardır. 1991 yılında bir hafriyat çalışması sırasında tesadüfen bulunan toplu mezardaki cesetlerden birinin ceketinin sol üst cebinde idam kararının çıkmasıyla gerçek anlaşılır ve çocuklar babalarının naaşını bulur.¹³⁶

Kırım Türklerinin Stalin döneminde yaşadıklarını *Cengiz Dağcı* (1919-2011) kaleme almıştır.

Sovyet Rus edebiyatında kamp edebiyatının ayrı bir yeri vardır. Özellikle Buzların Çözülmesi dönemi olarak bilinen Hruşçov iktidarından başlayarak kamplarda bulunmuş ve hayatta kalmayı başarmış yazarların kaleme aldığı anı, belgesel veya edebi eser niteliğindeki yayınlar bu önemli edebiyatın kilometre taşlarıdır. Kamp edebiyatının önde gelen üç ismi Aleksandr Soljenitsın, Yevgeniya Ginzburg ve Varlam Şalamov'dur.

Nobel ödüllü muhalif fizikçi Andrey Saharov'un (1921-1989) adını taşıyan Saharov Vakfı, Almanya kökenli Heinrich Böll Vakfı ile uluslararası Memorial Vakfı baskı dönemini yaşamış kişilerin anıları, edebi eserlerinin bir kısmını ve araştırma yayınlarını elektronik arşivde muhafaza etmektedir.¹³⁷ Arşivler herkese açıktır ve yeni eklemelerle her geçen gün zenginleşmeye devam etmektedir. Bu arşivlerde Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan itibaren muhalif olduğu, resmi rejime düşman olduğu, halk düşmanı ilan edilen kişilerin aile bireyi olduğu, savaşta düşmana esir düştüğü vb. gerekçelerle cezaevlerinde ve zorunlu çalışma kamplarında bulunmuş SSCB

¹³⁶ R. AYTMATOVA, *Tarihin Ak Sayfaları*, Erzurum, 2011, s. 12.

¹³⁷ Daha fazla bilgi için bkz. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=list> (Erişim tarihi: 24.08.2021).

vatandaşlarının kaleme aldığı günlükler, anılar, mektuplar, soruşturma dosyaları, şiirler, öyküler yer almaktadır.¹³⁸ Elen Kaplan 1920-1985 yılları arasında yayımlanan ve kamplar hakkında yazılmış eserlerin adları ve kısa özetlerinin bulunduğu bir liste yayınlamıştır.¹³⁹ Elen Kaplan 2008 yılında ikinci listeyi yayımlar. Birinci listede 33 kitap yer alırken bu listede 31 kitap bulunmaktadır. İkinci listedeki kitaplar 1985-2000 yılları arasında yayımlanan kitaplardır.¹⁴⁰ 2015 yılında İrina Şçerbakova tarafından Memorial Vakfı'nın sitesinde üçüncü liste yayımlanır. Burada 2000-2015 yılları arasında yayımlanan 51 kitaba yer verilir.¹⁴¹ Yukarıdaki listelerde SSCB vatandaşlarının yanı sıra bu kamplardan geçen diğer ülke vatandaşlarının tecrübeleri de aktarılmıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında esir düşmüş başta Alman askerleri olmak üzere diğer yabancı ülke insanların yaşadıklarının anlatıldığı kitaplar da mevcuttur. Bu eserler ve listede yer almayan, ancak önemli sayılabilecek türdeki eserler anı türünde, dokümaner türde ve edebi türde olmak üzere üç alt başlıkta kısaca incelenecektir.

2.2.1. Anı Türünde Kamp Edebiyatı

2.2.1.1. İvan Zaytsev (1879-1934), *Solovki: Komünist Kürek Cezası veya İşkence ve Ölüm Yeri* (Solovki: Kommunističeskaya Katorga ili Mesto Pitok i Smerti, 1931) isimli eserinde, Solovetsk Adaları'ndaki çalışma kampını idari yapı, günlük yaşam vb. konularda tasvir eder. Zaytsev aslında çarlık ordusunun başarılı bir subayıdır. Orenburg Kazak Birlikleri Komutanlığı'nda tuğgeneral olarak hizmet etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'na katılır, askeri reform komisyonunda çalışır, savunma bakanı danışmanı olarak görev yapar. Ekim devrimini tanımayan Zaytsev, Semerkant ve Çarcu şehirlerini ele geçirir. Ocak 1918 tarihinde Bolşevikler tarafından Aşkabat'ta

¹³⁸ Daha fazla bilgi için bkz. <https://memoirs.memo.ru/> (Erişim tarihi: 24.08.2021).

¹³⁹ Daha fazla bilgi için bkz. <http://pmem.ru/index.php?id=6430> (Erişim tarihi: 24.08.2021).

¹⁴⁰ a.g.y.

¹⁴¹ Daha fazla bilgi için bkz. <https://urokiistorii.ru/article/52785> (Erişim tarihi: 24.08.2021).

tutuklanır. Taşkent kalesinde 10 yıl hapis cezasına çarptırılır. Hapisten kaçan Zaytsev 1920 Şubatında Çin'in Pekin şehrine gider. 1924 yılının başında Rusya'ya dönen Zaytsev aynı yılın Ekim ayında tutuklanır, Butırka cezaevine konur, burada yedi ay kalır. Hakkında hüküm verilir ve Solovetsk Adaları'nda 3 yıl çalışma cezasına çarptırılır. Eserinde buradaki çalışma koşullarını, ormanda ağaç kesim çalışmalarından, mavnalardan ve buzkıranlardan yük boşaltmaya, hücre cezalarından, donmuş ölülerin gömülmesine kadar gözlemlediği her konuyu yansıtmaya çalışır.¹⁴² Kitabın önsözünde dünyanın medeni halklarının masum insanların topluca yok edilmesi karşısında nasıl da sessiz birer tanık olarak hazır bulunmalarının üzerinden on üç yıl geçtiğini ifade eden Zaytsev “Solovki”yi “binlerce insanın işkence ve ıstıraba maruz kaldığı komünist cehennemin fırını” olarak adlandırır ve “Solovetsk” Adaları'ndaki kampın korkunçluğunu şu sözlerle ifade eder:

“Bu korkunç kelime, birçok aklı başında insanın bilincinde korkunç kabusların, inanılmaz hakaretler ve insan kişiliğiyle alay etmenin sinonimi olarak perçinlenmiştir. Ruslar için ölümcül olan bu kelime hiçbir suçu olmayan insanların topluca yok edilmesini hatırlatan, komünist diktatörlerin siyasi rakipleriyle bir vahşi hayvan hunharlığıyla uğraştığının iç karartıcı belleği olarak tarihe geçmelidir. Hiçbir şeyden utanmadan, bilakis korkusuzca ve meydan okurcasına tüm dünyaya sınıf mücadelesinin aslında insanları yok etme mücadelesi olduğunu haykırmak gerekir.”¹⁴³

Cezası biten Zaytsev üç yıllık sürgün cezasını çekmek için sevk edildiği Komi bölgesine giderken firar eder, 1929 Şubatında kaçak olarak Çin'e geçer ve Şanghay'da

¹⁴² <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=139> (Erişim tarihi: 16.07.2021).

¹⁴³ İ. ZAYTSEV, *Solovki: Kommunistiçeskaya Katorga ili Mesto Pitok i Smerti*, Şanghay, 1931, s. 3.

yaşamaya, başından geçenleri yazmaya başlar. 1934 yılı 22 Kasımında intihar eden Zaytsev'e itibarı 1993 yılında iade edilir.

2.2.1.2. Karl Albrecht (1897-1969), 1924 yılında çalışmak için SSCB'ne gelen Alman Komünist Partisi üyesi bir mühendistir. SSCB Orman Bakanlığı'nda çalışması teklif edilen Albrecht 1932 yılında küçük yaşta bir çocuğu taciz etmekten tutuklanır, 1934 yılında Alman Hükümeti'nin müdahalesiyle serbest bırakılmadan önce birkaç kamp dolaşır. Nazilerin propaganda sorumlusu Gobbels'in desteğiyle bastırılan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında tirajı iki milyona çıkan *İhanet Edilmiş Sosyalizm (Der Verratene Sozialismus. Zehn Jahre als hoher Staatbeamter in der Sowjetunion, 1938)* kitabı, Naziler tarafından anti komünist propaganda unsuru olarak aktif şekilde kullanılır.¹⁴⁴ İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde kırmızı pasaportla Rusya'ya gelişi, Rusya'nın genel durumu, Stalin ve çevresi gibi konulara değinmiş, ikinci bölümde ise tutuklanmasından itibaren toplamda 18 ay sürecektir sorgulanma, cezaevi ve kamp yaşamına değinmiştir.¹⁴⁵ 1935-1937 yılları arasında Türkiye'de de bulunan Albrecht'in açık bir casus kimliğiyle sosyalizmden duyduğu hayal kırıklığını ifade ettiği propaganda malzemesi kitabının objektiflik seviyesinin düşük olduğu değerlendirilmiştir.

2.2.1.3. Ukrayna asıllı Viktor Kravçenko (1905-1966), 1929 yılında Komünist Parti saflarına katılmış, Ukrayna'da Stalin döneminde başlatılan kolektifleştirme çalışmaları sırasında yaşanan açlık ve toplu ölümlere şahit olmuştur. Bu olaylar onun partiden uzaklaşmasına sebep olur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kızıl

¹⁴⁴ [https://ru.wikipedia.org/wiki/Албрехт,_Карл_Иванович_\(1897\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Албрехт,_Карл_Иванович_(1897)) (Erişim tarihi: 22.08 2021).

¹⁴⁵ <https://www.zvab.com/servlet/BookDetailsPL?bi> (Erişim tarihi: 22.08 2021).

Ordu’da yüzbaşı rütbesiyle görev yapan Kravçenko 1943 yılında ABD’deki Rus Ticaret Ataşeliği bünyesindeki görevi sırasında bu ülke makamlarından siyasi sığınma talebinde bulunmuş ve takma bir adla ömrünün sonuna kadar Amerika’da kalmıştır. *Özgürlüğü Seçtim (Ya İzbral Svobodu, 1946)*, kitabı kolektifleştirme sürecinde yaşananları, Sovyet hapishane ve kamplarında yaşananları ve emek sömürsünü gözler önüne serer. Kitap kısa sürede pek çok dile çevrilir. Fransız komünist dergisi Lettrez Français, kitaptaki iddiaları iftira olarak nitelendirip Kravçenko aleyhine dava açar. 1949 yılında görülen davada kazanan taraf Kravçenko olur.¹⁴⁶ Kitabın XVIII. bölümünde kurumların ihtiyacı olan işgücü taleplerinin NKVD başkanına bildirilmesi ve bu talepleri karşılamaya yönelik tutuklama listeleri hazırlanmasına dair bilgiler, tutuklanmaların ne kadar keyfi yapıldığını ispatlar mahiyettedir. GULAG yöneticilerinden biriyle yaptığı konuşmada aşağıdaki sözleri duyan Kravçenko şaşkındır:

“Fakat Yoldaş Kravçenko, lütfen biraz sağduyulu olun. Neticede sadece sizin Sovyet Bakanlar Kurulunuz işçiler yüzünden sesini yükseltmiyor. Devlet Savunma Komitesi de istiyor, Yoldaş Mikoyan hayatımızı zehir ediyor. Malenkov’a, Voznesenski’ye de işçi lazım. Voroşilov yol inşası için işçi istiyor. Her biri doğal olarak kendi işinin çok daha önemli olduğunu düşünüyor. Peki ne yapmalıyız? Henüz tutuklama planlarını tam olarak uygulayamadık. Eldeki mevcut, talebi karşılamıyor.”¹⁴⁷

Tutuklanma planları sözünden irkilen yazar, bu sözleri sarf eden görevlinin kendi sözlerinin korkunçluğunun farkında olmadığına da şaşırır. Görevli memur için tutuklamalar, cezaevleri, çalışma kampları olağan bir hale gelmiştir. Yazar, görevlinin

¹⁴⁶ V. KRAVÇENKO, *Ya İzbral Svobodu*, New-York, 1946, s. 5.

¹⁴⁷ a.g.e., s. 109.

tutuklamaların iş gücü açığını kapatmak amacıyla yapıldığını açıkça ifade etmek istemediğini, bunun yerine birkaç milyonluk zorunlu çalışma ordusunun bütün talepleri karşılamaktan uzak olduğundan yakındığını belirtir.

2.2.1.4. Almanya Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi Heinz Neuman ile evlenen *Margareta Buber-Neumann* (1901-1989) onunla birlikte İspanya ve İsviçre Komintern teşkilatlarında çalışmalar yapar, 1935 yılında da Sovyetler Birliği'ne gelir. *Stalin ve Hitler'in Esiri (Plennitsa Stalina i Gitlera, 1949)* isimli kitabında nasıl komünist olduğunu, kocasıyla birlikte SSCB'de yaşamını anlatır. 1937 yılında kocası tutuklanır ve Almanya Komünist Partisi yönetimiyle birlikte kurşuna dizilir. Margareta ise sosyal bakımdan tehlikeli unsur sayılarak 5 yıl kamp cezasına çarptırılır ve Karaganda'ya gönderilir.

Neuman, Karaganda kampındayken Vatan Hainlerinin Eş ve Çocukları İçin kurulan Akmolâ Kampını da görür. Buradaki manzarayı şöyle tarif eder:

“Kamptaki pislik korkunçtu, fakat buradaki tam anlamıyla şok edici. Umumi tuvaletin çevresi dışkı yığınlarıyla kaplı. Mahkûmlar tuvalet çukurunu kullanmaya tenezzül etmiyorlardı. Kokudan kurtulmak imkansızdı. Kadın bölümü kampta yaşadığım en kötü şeydi. Tahtakuruları ve bitleri ile ürpertici geceler. Hücre arkadaşlarının öfkesi ve saldırıları. Barakalar, çeşitli boyut ve kalınlıktaki kalıp tahtalarının birbirine

mıhlanmasıyla oluşturulmuş. Bazı kadınlar yerde yatmayı tercih ediyordu.”¹⁴⁸

1940 yılında Molotov-Ribbentrop Anlaşmasının imzalanmasından sonra Gestapo NKVD’ye Polonya’da ele geçirilen Ukraynalı milliyetçileri ve Rus göçmenleri teslim eder. NKVD de Alman tarafına Sovyet cezaevleri ve kamplarında bulunan Almanları teslim eder. Bunların arasında Margareta da vardır. İade edilen Margareta Almanya’da Ravensbrück kampına gönderilir, 1945 yılında Amerikan birliklerince özgürlüğüne kavuşturulur.¹⁴⁹

2.2.1.5. Minsk valisinin oğlu olarak dünyaya gelen *Yuzeף Çapski* (1896-1993) Petersburg’da hukuk eğitimi almış, daha sonra Paris’te resim sanatıyla uğraşmıştır. 1939 yılının Eylül ayının başında Polonya ordusuna çağrılan Çapski o ayın sonunda Kızıl Ordu birlikleri tarafından Lvov yakınlarında esir alınır. Ukrayna’daki Starobel kampı ile Vologda bölgesindeki Gryazovts kampında kalır. 1941 yılının Eylül ayında Sovyet ve Polonya hükümetleri arasında imzalanan anlaşma neticesinde özgürlüğüne kavuşan Çapski tekrar Polonya ordusuna katılır. 1942’de Taşkent yakınlarındaki Yangi Yula’da konuşlu General Anders’in ordusunda kültür işlerinden sorumlu subay olarak görevliyken Anna Ahmatova ile tanışır. 1944 yılında kamp anılarından oluşan öykülerin yer aldığı *Starobel Öyküleri (Starobelskiye Rasskazı)* kitabı yayımlanır. 1948’de ordudan terhis edilir. 1949 yılında ise Paris’te *Acımasız Topraklarda (Na Besçeloveçnoy Zemle, 1949)* kitabı yayımlanır.¹⁵⁰ Kitapta bir Polonya subayının gözünden 1939-1940 yılları arasında Sovyet cezaevleri anlatılmaktadır. Yazar daha sonra da SSCB’deki Polonyalı mahkumların kaderi hakkında pek çok kitap yazmıştır.

¹⁴⁸ <https://www.partner-inform.de/partner/detail/2017/6/237/8545/margaret-bubernojman-uznica-lagerej-stalina-i-gitlera?lang=ru> (Erişim tarihi: 23.08 2021).

¹⁴⁹ <https://www.libfox.ru/555953-margaret-buber-noymann-zaklyuchennye-u-stalina-i-gitlera.html> (Erişim tarihi: 22.08 2021).

¹⁵⁰ <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=2198> (Erişim tarihi: 23.08 2021).

2.2.1.6. Oleg Volkov (1900-1996), soylu bir aileden gelmektedir.

1917 yılında üniversiteye başlamış, 1922-1928 yılları arasında Nansen misyonunda görev almış, Associated Press ajansının muhabiri olmuş, Yunanistan Büyükelçiliği basın biriminde çevirmenlik yapmıştır. 1928 yılında tutuklanmış, Solovetsk adalarında üç yıl çalışma kampı cezası almış, bir yıl sonra cezası Tula bölgesine sürgün cezasıyla değiştirilmiştir. İki yıl teknik doküman çevirisi yapan Volkov 1931 Martında tekrar tutuklanır, 5 yıl kamp cezası alır. Solovetsk kampına gönderilir. Burada iki yıl geçiren Volkov'un cezasını Arhangelsk şehrinde geçirmesine karar verilir. 1936 yılında üçüncü kez tutuklanan Volkov'a 5 yıl çalışma kampı cezası verilir, 1941 yılına kadar kalacağı Komi Cumhuriyeti'ndeki Uhta kampına gönderilir. Burada ormanlarda ağaç kesim işlerinde çalıştırılır. 1942 yılında tekrar tutuklanan Volkov'a 4 yıl kamp cezası verilir, hasta olduğu için serbest bırakılır, ikamet yeri olarak seçtiği Azerbaycan'ın Kirovabad (günümüzde Gence) şehrine gider, 1946 yılına kadar yabancı dil dersleri verir. 1950 yılında beşinci kez tutuklanan Volkov'a 10 yıl uzak bölgelerde sürgün cezası verilir ve Krasnoyarsk'a gönderilir. Stalin'in ölümünden sonra Moskova'ya dönen Volkov 1957 yılında SSCB Yazarlar Birliği'ne kabul edilir. Anılar, öyküler yazar. 1992 yılında RF devlet ödülü verilir.¹⁵¹

1960'lı yılların başında yazılan, o dönemde basılmayan *Karanlığa Gömülme* kitabı ilk olarak Paris'te basılmış, 1989 yılında da Rusya'da yayımlanmıştır. Volkov kitabında 27 yılını cezaevleri ve kamplarda geçirmesine rağmen nasıl inatla inancına sahip çıktığının, insanlığından ödün vermediğinin otobiyografik öyküsünü anlatır. Babasının iç savaşın devam ettiği 1919 yılı Şubatında vefat ettiğinden bahseden Volkov, “acımasız bir el tarafından eski katmanları yıkmak için Rusya'nın mahrumiyetler ve

¹⁵¹ a.g.y.

açlıkla baskı altına alındığını, ibadet etmekten vazgeçirilen ülkenin, akıllara durgunluk veren kanlı hesaplaşmalarla korku ve sessizliğe itildiğini”¹⁵² anlatır.

Kitabın önsözünde sınıflara duyulan nefret propagandası yapıldığından yakınan Volkov o yıllarda ihbar ve ihanetin özendirildiğini, iyi insanlarla alay edildiğini, başkalarının düşüncelerine tahammül göstermenin, empati kurmanın ve iyi kalplilik örnekleri sergilemenin kanunsuzluk olarak sunulduğunu belirtir. Ona göre ülke maneviyatsızlık girdabına gömülmeye, toplumun ahlaki temelleri aşınmaya ve yıkılmaya başlamıştır. Bu değerler faşizmi, gereksiz zoolojik milliyetçiliği ve XX. yüzyıl tarihinin sayfalarını kana bulamış olan ırkçı sloganları doğuran insandan nefret etme teorilerinin yolunu açmış sınıf mücadelesi norm ve kanunlarıyla yer değiştirmiştir.¹⁵³

Solovetsk Özel Maksat Kampı’na gönderilen Volkov, Kemperpunkt bölgesindeki kamp başlısı ağaç kesme ünitesinde görevlendirilir. Burada kısa sürede kamp revirinde hastabakıcılık görevi üstlenen Volkov apandisit ameliyatına katıldığı Azerbaycan Müsavat Partisi üyelerinin lideri konumundaki Mahmut’tan ve üç yüz civarındaki Azeri entelektüelin kendi bağımsızlıklarını, geleneksel görüşlerini ve dedelerinin örf ve adetlerini korumak için verdiği umutsuz ve kararlı mücadeleden bahseder. Bu grup 1918 yılında Kızıl Ordu’nun Bakü’ye girişine engel olmak için direnen Azerbaycan Müsavat Partisi üyelerinden oluşmaktadır. Solovetsk kampındaki genç Azeriler yaşça büyük olanlara babaları gibi saygı göstermekte, yaşlıları da gençlere evlatları gibi sevgi beslemektedir. İbadet için bir köşeye çekilen arkadaşlarına karşı da büyük bir saygı vardır. Yemeklerini birlikte yiyen bu grupta kimse kimsenin payına göz dikmez. Yazar onlara bakarak Rus toplumunun son on yılda (1918-1928 yılları kast ediliyor) uğradığı yabancılaştırmadan ne kadar uzak oldukları yargısına varmıştır.¹⁵⁴

¹⁵² O. VOLKOV, *Pogrujeniye vo Tmu*, Moskva, 1989, s. 40.

¹⁵³ a.g.e., s. 7.

¹⁵⁴ a.g.e., s. 48.

Volkov kamp yaşamında muhafızların keyfi davranışlarından, tarikat mensuplarının ısrarla çalışmayı reddetmesinden, arada bir de olsa gerçekleşen firar girişimlerinden de bahsetmektedir. Hatırladığı son firar girişimini Çeçen mahkûmlar yapmıştır. İhtiyaç molası için kuleden aşağı inen muhafızın üzerine atılıp kendi yaptığı bıçakla muhafızın boğazını kesen Çeçen mahkûm, muhafızın silahını ve cephanelerini alıp arkadaşlarıyla birlikte firar eder.¹⁵⁵

Mahkûmların açlık grevleri, muhafızların intikal sırasında keyfi olarak ateş etmeleri ve masum insanları öldürmeleri, kamp yönetiminin aynı suça mahkûm türüne göre farklı cezalar vermeleri, farklı iklim bölgelerinden soğuk ve bataklık bol bir bölgeye getirilen, fiziksel olarak uyum sağlayamadıkları için hayatını kaybeden insanlar, üzerleri çıkarılıp elleri ve ayakları bağlanarak bataklık kıyısında bir taşın üzerine oturtulup sivrisineklere yem edilen mahkûmlar, bir gece vakti sorgusuz sualsiz koşullardan çıkarılıp kurşuna dizilen insanlar Oleg Volkov'un kitabında bahsettiği kamp gerçeğinin değişmez sahneleridir.

Volkov yeni kurulan sosyalist devletin eylemleriyle söylemlerinin tutmayışını, toprakları kolektifleştirilen ve mülkleri ellerinden alınarak tasfiye edilen, sürgüne gönderilen Rus köylüsünü işkenceden geçirmenin hiçbir mantığının olmadığını anlatır. Ona göre ülke bu tür kanunsuz uygulamalarla yavaş yavaş “karanlığa gömülmektedir”.¹⁵⁶

Tezde incelendiği üzere anı edebiyat eserleri kamp edebiyatı alanında en çok yazılmış eserlerin başında gelmektedir. Yaşanan akıl almaz olayların gelecek kuşaklara aktarılması ve milletin hafızasında kalması amacı taşıyan eğitilmiş GULAG mahkûmlarından sağ kalmayı başarabilenler tarafından kaleme alınır. Öncelikle hayatlarının normal akışı sahnelerine değinilen bu eserlerde devrin siyasi atmosferinin

¹⁵⁵ a.g.e., s. 56-57.

¹⁵⁶ a.g.e., s. 131-132.

değişimi sonrasında toplumun nasıl şekillendirildiği, coşkulu bir milletin nasıl bir korku iklimine sokulduğu örnekleriyle anlatılır. İşlenen siyasi cinayetlerin sorumlusu olarak gösterilen muhalif gruplar, ustalıkla uygulanan ötekileştirme politikaları meyvesini verir. Toplumdaki duyarsızlığın, bireyselliğin giderek artması, yaşanan politik baskıların her geçen gün artmasına yol açmış, sınır tanımayan eğitimsiz ve zorba kişilerin insafına bırakılan adalet, asayiş ve emniyet hizmetleri totaliter rejimin maşası durumuna gelmiş, bu durum da milyonlarca masum insanın boşu boşuna harcanmasına sebep olmuştur. Can korkusu, ailelerle yapılan şantajlar sonucunda hazırlanan uydurma ifadeler pek çok etkili ismin tasfiye edilmesinde önemli rol oynamıştır. Bir gece üzerinde ekmek veya et arabası yazılı arabalarla gelen görevlilerin daireleri basıp fütursuzca insanları gözaltına almaları, usulsüz aramalar yapmaları, herkesin korku içinde “acaba kime geldiler?” diye eylemsizce bekleyişi ile başlatılan süreklilikli avı, cezaevlerinde işkence eşliğinde alınan ifadeler ve sonrasında ya kurşuna dizilme ya da kamp ve sürgün cezasıyla son bulan kaderler... Anı edebiyatı tüm bu süreçler içinde yaşananları anlatır. Yenilen dayaklar, kararan hayaller, ülke için duyulan gelecek kaygısı, kamplarda bir dilim ekmek bir tas çorba için bir kenara bırakılan kişilikler, hayatta kalabilmek için yapılan kötülükler, özünden sapmayan karakterli insanlar... Ortak, kesişen pek çok nokta olmasına rağmen özelde farklılıklar gösteren bu eserler aynı zamanda tarihe tanıklık eden birer vesika niteliğindedir. Tahliye sonrası yaşananlarla ilgili bilgi yaymanın yasaklanması sebebiyle ya gizliden yazılmış ya ömürler vefa ettiyse sonraki dönemde kaleme alınmış, ya da yakınları tarafından derlenip toparlanmıştır.

2.2.2. GULAG Edebiyatı

GULAG kamplarıyla ilgili anı, edebi eserlerin yanı sıra bu konuda yapılan araştırmalar da mevcuttur. Devlet arşivlerine erişim imkânı, dokümanter eser ve makale sayısına da olumlu yansımıştır. Rus araştırmacı G.M. İvanova, GULAG tarihinin incelenmesi sırasında mevcut bilimsel ve edebi türlerin sıkı bir şekilde birbirinin içine geçtiğini iddia eder. GULAG tarihinin Soljenitsın'ın sanatsal araştırma denemesi *GULAG Takım Adaları* olmadan tahayyül bile edilemeyeceğini belirtir. Ona göre Soljenitsın sayesinde GULAG kelimesi dünya sözcük hazinesine dahil olmuştur.¹⁵⁷ Ünlü araştırmacı ve edebiyatçı A. Soljenitsın *GULAG Takım Adaları* eserinin proloğunda: bu teşkilatın ana ülkenin bağrında kurulu olduğunu, ikisinin iç içe sarmaş dolaş olduğunu, takım adaların ana ülkenin şehirlerine, sokaklarına hâkim olmasına, nüfuzunu her tarafa yaymış olmasına rağmen birçokları için bilinmez kalmayı başardığını anlatmaktadır. Kolıma kampını GULAG ülkesinin en büyük, en ünlü kampı olarak adlandıran Soljenitsın burası için “canavarlığın kutbu” (polyus lütosti) nitelemesinde bulunur. Ona göre GULAG coğrafi bakımdan parçalara ayrılmış, fakat psikolojik olarak bir kıta gibi toplanmış, hemen hemen hiç görünmeden, kendini belli etmeden varlığını sürdüren, içinde “zek” halkını barındıran bir ülkedir.¹⁵⁸

2.2.2.1. Aleksandr Soljenitsın'ın (1918-2008) 1958-1968 yılları arasında yazdığı *GULAG Takım Adaları* adlı eser ilk kez 1973 yılında Paris'te basılmıştır. Yazar kendi hapisane ve kamp tecrübelerinin yanı sıra kitapta isimlerini andığı iki yüz kişiyle yaptığı görüşmeler, kendisine gönderilen mektuplar, anılar vb. dokümanları bir araya getirerek sanatsal bir araştırma denemesi yapmıştır.

¹⁵⁷ G.M. İVANOVA, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁵⁸ A. SOLJENİTSIN, *a.g.e.*, t. I, s. 7.

Eserin birinci cildinde kitabını, hâlâ hayatta olanlara karşı vazifesi, ölenlere karşı da borçlu olduğu düşüncesiyle uzun süre yayımlayamadığından bahseden yazar, kitabın müsveddelerinin emniyet makamlarının eline geçtiğini, bu yüzden de yayımlamaktan başka çaresinin kalmadığını ifade eder.¹⁵⁹

Yazar, Hapishane Endüstrisi adını verdiği birinci bölümde rejim karşıtlarının veya karşıtı olabileceği düşünülen kişilerin nasıl tutuklandıklarını çarpıcı örneklerle anlatır. Tutuklama her yerde, her ortamda hiç sezdirilmeden yapılır. Apartmanda gece yapılan aramalarda tutuklanacak kişinin hangi dairede oturduğu merak konusu olur. Herkes korku ve heyecan içinde bekler. Tutuklanmayı ansızın oluşmuş bir hal değişikliğine benzeten Soljenitsın hayatın normal akışı sırasında çevremizdeki varlıklara pek fazla aldırmadığımızı belirtir. Bir beton veya tuğla duvar, çürük bir tahta çit, demir parmaklık vb. nesnelerin hiç mi hiç dikkatimizi çekmediğini, çekse bile bu engellerin arkasında ne olduğunu merak etmediğimizi anlatır. Ona göre GULAG ülkesi tam da orada başlar:

“Burada iyice kamufle edilmiş, sımsıkı örtülen bir sürü irili ufaklı kapı vardır. Bu kapılar bizim için hazırlanmıştır. Bu uğursuz kapılardan biri açılır ve çalışmaya alışmamış, yakaladığını kaçırmayan dört tane erkek eli bizi kolumuzdan, yakamızdan, paçamızdan, kulağımızdan tutup bir çıkın gibi içeri alır. Ve deliği, bizi eski hayattan ayıran kapıyı, bir daha açılmamak üzere kapatır.”¹⁶⁰

Değişik yıllarda yapılan değişik kitlelere yönelik toplu tutuklamaları hapishanelerin karanlık, çirkef borularını şişirerek zorlayan akıntıya benzeten Soljenitsın 1929-30 yıllarında on beş milyon köylünün etkilendiği kulaksızlaştırma ve

¹⁵⁹ A. SOLJENİTSIN, *a.g.e.*, c. I, s. 6.

¹⁶⁰ A. SOLJENİTSIN, *a.g.e.*, t. I, s. 21.

kollektifleştirme çabalarının ilk büyük akım olduğunu, insanların mahkemeler tarafından değil, köy Sovyetleri tarafından verilen kararlar neticesinde tundra ve taygaya sürüldüklerini anlatır. Soljenitsın'a göre ikinci büyük akım sosyal mevki sahibi, partide rol almış olanları ve okumuşları Gulag takım adalarına alıp götürmüştür. 1944-1946 yıllarında yaşanan üçüncü büyük akımdan etkilenenler ise esaretten yurda dönen veya Almanya'ya götürülen milyonlarca insandır.¹⁶¹ Ayrıca bu uzun süreç içerisinde Kızıl Ordu'ya karşı savaşmış Beyaz Ordu mensupları ve çarlık yanlısı kişiler, Azerbaycan'dan "Eşitlik Partisi" üyeleri, Gürcistan Menşevikleri, Ermenistan Taşnakları ve Türkistan Basmacıları, Ukrayna bağımsızlık hareketi gibi ulusal karakter taşıyan milli akım unsurlarıyla mücadele edilmiş, bu akımlara mensup kişiler etkisiz hale getirilmiş veya çalışma kamplarına sürülmüştür.¹⁶² Din adamları, rahibeler, din eğitimi veren kişiler, dini vecibelerini yerine getiren sıradan insanlar, tarikat mensupları, soylu bir aile geçmişli olanlar, kulak ailesi mensupları, fahişeler, Plehanov, Troçki gibi partide ağırlığı olan siyasileri destekleyen kişiler, Kirov cinayetiyle ilişkilendirilen kişiler, 1935 yılında ayaklanan Kuzey Kafkasya halklarına mensup kişiler, düşmanla işbirliği yaptıkları yaftası yapııştırılıp yerlerinden sürgün edilen Kırım Tatarları, Kalmuklar, Çerkezler, Volga Almanları, işgal edilen Polonya, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın asker ve sivilleri zorunlu sürgüne, hapisane ve çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. Kızıl Ordu'nun pek çok generali, subayı ve askeri ile muhalif kimliğe sahip pek çok siyasetçi, sayıları milyonları bulan Alman, Polonyalı, Japon savaş esiri de bu akımlara kapılmıştır.¹⁶³

Tutuklanan kişilerin bulundukları illerdeki hapisanelere getirilmeleri, burada standartların çok uzağındaki fiziki şartlarda uzun süre tutulmaları, uykusuz bırakma, tehdit, baskı, şantaj, hile, yakınlarıyla korkutma, hücre cezası vb. direnme gücünü azaltan,

¹⁶¹ A. SOLJENİTSIN, *a.g.e., c. I*, s. 43.

¹⁶² *a.g.e., s. 44.*

¹⁶³ *a.g.e., 43-88.*

irade kuvvetini kıran, kişiliğini kaybettiren yöntemlerle ifadelerinin alınıp imzalatılması, romanda “Soruşturma” başlığı altında ele alınır.¹⁶⁴

Hüküm giydikten sonra bir süre cezaevinde yatılır. Şartlar yine çok kötüdür. Kamp cezası verilenler, kafiye halinde kendileri için uygun görülen kampa gitmek için bekler. Sevkiyatlar genellikle “Stolipin vagonları” adı verilen, içinde beşi tutuklulara, üçü muhafızlara ait sekiz kompartıman bulunan korunaklı vagonlarla veya kapalı yük vagonlarıyla ya da kapalı hücreleri olan yük gemileriyle yapılır. Yolculuklar normal peronlarda değil, bu iş için hazırlanmış, kimsenin göremeyeceği özel platformlardan başlar. Uzun süreli yolculuklarda adi suçlular siyasi suçlular üzerinde baskı kurarak, onları soyar, üstlerinde, torbalarında işe yarar ne varsa el koyar. Bu konuda muhafızlarla adi suçluların birlikte çalıştıkları bile söylenir.¹⁶⁵

Esas kampa gitmek için beklenen aktarma kamplarında da durum farklı değildir. Aktarma kamplarında tecrübeli mahkumların tavsiyesi şöyledir:

“Kampta hiç kimse iyilik olsun diye karşılıksız bir şey yapmaz. Her şey için bir karşılık vermek gerekir. Karşılıksız teklif edilen yardım ya tuzaktır ya da kışkırtma... Genel çalışmalardan kaçının. Zira bunlar o kampta yapılan, kampın kurulmasında hedef tutulan asıl çalışmalardır. Mahkumların yüzde sekseni bu işe verilir ve hepsi ölür. Hepsi!.. Son gücünüzü orada bırakırsınız. Ve daima aç kalırsınız. Sırılsıklam, ayakkabısız, yemeksiz, aldatılmış. En kötü barakalarda yatarsınız. Hasta olursanız sizi tedavi eden bulunmaz. Kampta ancak genel çalışmaya katılmayanlar yaşayabilir. Ne pahasına olursa olsun oraya seçilmemeye çalışın! İlk günden!”¹⁶⁶

¹⁶⁴ a.g.e., s. 95-108.

¹⁶⁵ a.g.e., s. 428-430.

¹⁶⁶ a.g.e., s. 478-479.

GULAG Takım Adaları kitabının ikinci cildi kampların doğuşu, ilk zamanları, Solovetsk Adaları'ndaki manastırın nasıl kampa dönüştürüldüğü ile başlar. Soljenitsın'ın iddiasına göre kampların olgun ve kusursuz görünümüne ulaşması ve metastaz gibi her tarafa yayılması İstanbul doğumlu bir Türk Yahudisi olan Naftali Frenkel (1883-1960) sayesinde olur. Kereste tüccarlığı, silah kaçakçılığı, altın karaborsacılığı vb. işler yapan Frenkel 1927 yılında tutuklanıp Solovetsk'e gönderilir. Kamplardaki iş ve üretim potansiyelini görüp bunu paraya çevirme becerisi gösterince Stalin'in huzuruna çıkarılır, projelerini anlatma fırsatı bulur ve Baykal-Amur Demiryolu inşasının başına getirilir.¹⁶⁷ Vasiliy Grossman da *Yaşam ve Yazgı (Jizn i Sudba)* eserinde Frenkel'in sıradan bir mahkûmken Stalin'e kamplarla ilgili görüşlerini sunarak Devlet Güvenlik Bakanlığı kadrolarında tümgeneral rütbesine kadar yükselişinin öyküsüne değinir:

“... Frenkel NEP döneminin başında Odesa'da bir motor fabrikası kurmuş. Yirmili yılların ortalarında tutuklanmış ve Solovki'ye sürgüne gönderilmiş. Frenkel, Solovki Kampı'nda kalırken Stalin'e dâhice bir proje sunmuş. Projede çok büyük mahkûm kitlelerinin yol, baraj, hidroelektrik santrali, yapay göl yapımında kullanılması konusundan ayrıntılı olarak, ekonomik ve teknik kanıtlarla söz ediliyormuş. Mahkûm NEP dönemi mühendisi Devlet Güvenlik Bakanlığında tümgeneral olmuş, Patron onun düşüncesinin değerini bilmiş.”¹⁶⁸

Soljenitsın, 17 Ağustos 1933 tarihinde 120 yazarla birlikte Beyaz Deniz-Baltık Denizi kanalı inşasını gezen ve bunu bir kitap haline getirerek Stalin'e sunan Maksim Gorki'yi ağır bir şekilde eleştirir.¹⁶⁹

¹⁶⁷ A. SOLJENİTSIN, *a.g.e., c. II*, s. 64-66.

¹⁶⁸ V. GROSSMAN, *Yaşam ve Yazgı, c. III*, İstanbul, 2012, s. 314.

¹⁶⁹ A. SOLJENİTSIN, *a.g.e., c. II*, s. 68.

Kamplarla ilgili uygulamadan kaynaklanan tecrübeler, tutukluların aleyhinde daha da genişlemeye devam eder. Görüşmeler kısıtlanır, mektup sayıları azalır. Çalıştığın ve ürettiğin kadar yemek alırsın gibi dayanılmaz kurallar kemikleşir, kamp sakinleri giderek güçten düşer. Para veya başka şeyler karşılığında kamp yardımcı hizmetler kadrosunda çalışanlar dayanır, diğerlerinin zorunlu çalışmalar sırasında bedenleri tükenir.¹⁷⁰

Soljenitsın, takım adaların varoluşunun dayandığı nokta ile toprak köleliği sisteminin dayandığı noktanın aynı olduğu görüşünü savunur. Ona göre bu sistem: “merhametsizce, zor kullanarak milyonlarca kölenin beş işçiliğinden yararlanma sistemi”dir.¹⁷¹

Soljenitsın, takım adaların yerlilerinin hayatının çalışmak, çalışmak, çalışmak, açlık, soğuk ve kurnazlıktan oluştuğunu ifade eder. Arkadaşlarını itekleyerek kendini kampta rahat bir göreve tayin ettiremeyenlerin kaderi genel işlerde çalıştırılmaktır. Genel işler bulunan kampın görev tanımında yazan işlere göre değişiklik gösterir. El arabasına koşulmak, maden kazmak, ormanda ağaç kesmek, taş kırmak vb. Günde 12-14 saat çalışmak zorunda bırakılan, buna karşılık vücutlarının ihtiyacı olan gıdayı alamayan, temizlikten yoksun bir ortamda yaşayan kamp sakinleri kısa sürede iskorbit, pellagra, distrofi, tifüs gibi hastalıklara yakalanır, vücutlarında çıbanlar çıkar, dişleri ve derileri dökülür. Düşüş hızının boy posla orantılı olduğunu belirten Soljenitsın iri insanların daha çabuk çöktüğünü iddia eder.¹⁷²

Kamptaki kadınların durumuna da değinen Soljenitsın, onların en büyük sıkıntısının kendilerini hiçbir zaman temiz hissedememek olduğunu yazar. Kampa gelen kadınlar ilk önce hamama sokulur, burada bit muayenesi ve tıraş işlemleri yapılırken

¹⁷⁰ a.g.e., s. 96-114.

¹⁷¹ a.g.e., s. 121.

¹⁷² a.g.e., s. 161-171.

kamp “pridurok”ları hamama doluşup kendilerine metres seçme yarışına girişir. Bu asalakların tekliflerine olumsuz cevap veren kadınlar pantolon ceket giydirilip çalışmak için ormana sevk edilir, olumlu cevap verenler ise sağlık servisi, mutfak, muhasebe, dikiş atölyesi, çamaşırhane gibi iş ocaklarında çalışmayı garantiler. Açlığın, ağır çalışma koşullarının iyiden iyiye yıpratdığı kadınların bir kısmı, fırsatını bulduğunda erkekler koğuşuna gidip yarım kilo ekmek karşılığında bedenlerini satar. Kamplarda kurulan gizli ilişkilerden hamile kalan kadınların doğum yapmalarına izin verilir, çocukları kamp kreşine alınır, annelerin bir süre çocuklarını emzirmelerine izin verilir.¹⁷³

Soljenitsın, kampın yöneticilerle genel hizmete çıkan mahkumları arasında yer alan pridurok grubu ile ilgili ilginç tespitlerde bulunur. Bu özel grup ahçı, ekmek kesici, ambarcı, doktor, sağlık görevlisi, mühendis, ustabaşı, planlamacı, muhasebeci gibi idari ve destek hizmetlerinde görevlendirilen tutuklulardan oluşur. Çoğunlukla genel koğuşlarda değil, iki-dört kişilik özel odalarda kalırlar, yönetim kademesiyle ilişkileri iyi olduğu, çıkar ilişkileri devam ettiği müddetçe bu görevlerinden ayrılmazlar. Kunduracı, terzi gibi görevlilerin pridurokların yüksek sınıf temsilcisi sayıldığından bahseden Soljenitsın: “Kampta ‘terzi’ ünvanı, dışarıdaki ‘doçent’ ile eş anlamlıdır, kulağa da aynı şekilde hoş gelir”¹⁷⁴ demektedir. Yiyecek ve giyecek alanlarında görevlendirilecek priduroklar özel olarak seçilir. Soljenitsın’ın iddiasına göre: “bu göreve atanmak için atılganlık, kurnazlık, ilgilinin eline de bir şeyler sıkıştırmak gerek. Bu görevde kalma şansı merhametsiz olmanıza, vicdan sesine kulağınızın sağır kalmasına bağlıdır”¹⁷⁵. Sayıları az da olsa vicdan sahibi priduroklar bu görevlerinde uzun süre kalmayı başaramazlar.

¹⁷³ a.g.e., s. 185-204.

¹⁷⁴ a.g.e., s. 206.

¹⁷⁵ a.g.e., s. 214.

Adi suçluların 58. maddeden hüküm giymiş diğer suçlular üzerinde baskı kurmalarına da değinen Soljenitsın, GULAG yöneticilerinin bu mahkumlara “sosyal yakın” diyerek ayrıcalıklı bir statü kazandırdıklarını ifade eder. Çalışmaktan daima kaçınan bu suçlular diğer mahkumları gammazlayarak, onlara postayla gönderilen değerli malzemeleri gasp ederek birer asalak gibi yaşar. Kendilerine göre kanunları vardır. Yönetimle iyi ilişkiler kurdukları ve çete gibi bir oluşum içinde oldukları için kimse bunlara bulaşmak istemez.¹⁷⁶ Bu asalakların hakimiyeti 1950’li yıllarda Stalin tarafından açılan tecrit merkezli, tek kişilik hücreleri olan özel cezaevleri sayesinde son bulur.

7 Nisan 1935 tarihinde Merkez İcra Komitesi Bakanlar Kurulu kararıyla yayınlanan kararnameyle 12 yaşından büyük çocuklar aynen bir yetişkin gibi ceza alacaktır. Bu kararnameye istinaden kamplar ve cezaevleri “minikler” denilen bu küçük suçlularla dolmaya başlar. Kamp yaşamına çabuk alışan minikler toplu hareket eder: “Onlara karşı koymak mümkün değildir. Sürü halinde ileri atılır, sen daha birinin farkına varmadan, bir tek yüzü görüp tanımadan üzerine çullanırlar. Onları kendinden uzak tutmaya bir düzine kol bacak bile yetmez.”¹⁷⁷ Yalnızca güçlü olanın, yırtıcı olanın yaşama hakkı olduğunu düşünen minikler bir parça ekmek için her türlü canavarlığı yapmaya hazır hale gelir.

Ülkedeki sanayileşme hamlesine ve savunma sanayii alanındaki ihtiyaçlara cevap verecek bilimsel buluşlar yapabilecek durumdaki tutuklular özel araştırma ve geliştirme bürolarına (şaraga veya şaraşka adıyla anılır) gönderilir. Buralarda daha iyi koşullarda barınma ve yaşam imkânı verilen bu tutuklular pek çok buluşa imza atar. Ressamlar, kendilerine daha iyi koşullar sağlayan muhafızların veya kamp idaresinin dışarıdaki siparişlerine yetişmekte zorlanır. Artist ve aktrislerin şanslı olanları oluşturulan koro veya tiyatro topluluklarında görev alır. Müzisyenler ve heykeltıraşlar böyle bir ayrıcalıklı

¹⁷⁶ a.g.e., s. 355-372.

¹⁷⁷ a.g.e., s. 382.

muamele görmez. Edebiyatçılar ise, masa başında bir işi yoksa, asla bir şey yazıp çizemez: Çünkü kalem bulundurmak yasaktır. Onlar da şiirlerini veya eserlerini ezberleyerek muhafaza etme yolunu seçer.¹⁷⁸

Kamplardaki tutukluların tavırları, özellikleri ve kullandıkları dile de değinen Soljenitsın mahkûmların duygularını açığa vurma imkânları açısından normal dilden daha önemli olduğu için “ana avrat edebiyatı” denilen dili kullandıklarını belirtir. Tutuklular bu dil yardımıyla daha az kelime harcayarak iletişim kurarlar. Yazarın iddiasına göre önceden öğrenilmediği takdirde takımadalarda oturanların kullandıkları dil, dışarıdakiler için bütün diğer yabancı diller gibi anlaşılmasız olarak kalır. Hapishane içinde yaşayan tutukluların gerçek dillerini adi suçlular, serseriler ve hırsızlardan oluşan “yamyamlar” grubunun dilinden ayırmak gerektiğine işaret eden Soljenitsın yamyamların dillerinin filoloji ağacının apayrı bir dalını teşkil ettiğini ve özgünlüğü yönünden incelenmeye değer olduğunu ifade eder.¹⁷⁹

Kamptaki mahkûmların devlet projelerinde çalıştırılması uygulamasına da değinen Soljenitsın, mahkûmlar tarafından yapılan pek çok büyük projede ağırlıklı olarak kol gücünden istifade edildiğini belirtir. Derinliği beş metre, yüzeydeki eni 85 metre olan 128 kilometrelik kanal yatağı kazma, kürek, el arabası kullanılarak kazılmıştır. Madenlerde, orman kesim işlerinde çalıştırılan mahkûm işçiler en ilkel şartlarda bu işleri yapmaya zorlanır. Gerekli ekipman hiçbir zaman olması gerektiği seviyede olmaz. Ortada o kampla ilgili planlanmış iş çizelgesi vardır. Günlük, haftalık, aylık, yıllık planlara uyulma zorunluluğu vardır. Mahkûm ürettiği iş kadar ekmek ve çorba alacağını bildiği için çalışmak zorundadır. Bu arada çalışmaya gitmemek için ayakkabılarını parçalamaya, bir sigara ve dinlenme molası yaratmak için vinci bozmaya, tekerleği, küreği, beli kırmaya, kovayı çamura gömmeye hazır mahkûmlar da mevcuttur. Soljenitsın’ın bu

¹⁷⁸ a.g.e., s. 392-421.

¹⁷⁹ a.g.e., s. 422-446.

konuyla ilgili bir diğ er iddiası ise artık mahkemelerin çalışmalarını gerçek suçluların sayısı değıl, ısmarlanan ekonomik tasarıların belirlediğı y   ndedir. B  y k projeler için kamplardaki mahk  m sayısı yeterli gelmiyorsa ceza s  resinin artırılması sıkça başvurulan bir y  ntemdir. Ayrıca belirli b  lgelerde belirli s  relerde kurulup işi bittikten sonra kapatılan pek çok koloninin adından hiçbir kaynakta s  z edilmediğı de iddiaları arasındadır.¹⁸⁰

Tutuklanmaların toplumda yarattığı korku, davranış değışikliğı gibi konulara da değınen Soljenitsın anne ya da babası 58. maddeden h  k  m giymiş çocukların eğıtim hayatına devam edebilmek için ebeveynlerini ink  r etmeye zorlandıklarını anlatır. Varlam şalamov'un: "Kampta bulunmuş herkes manevi y  nden fakirleşmiştir.", Yevgeniya Ginzburg'un: "Hapishane insanı y  kseltirdi, kamp ise soysuzlaştırırdı." s  zlerini hatırlatan Soljenitsın inançlı insanların soysuzlaşmadığını, kararsız bazı insanların kampta inanç sahibi olduklarını, bu sayede manevi olarak kuvvetlendiklerini, kampa düşmeden önce ruhsal terbiye ve ahlak öğretisinden nasibini almayanların kampta soysuzlaştığını ifade eder. Bu soysuzluk, h  rriyetten yoksun olma, korku ve açlık kaynaklıdır.¹⁸¹

Kitabın     nc  cildi kamplardan kaçma girişimleri, kamp sonrası uygulanan s  rg n, zorunlu ikamet, düşmanla işbirliğı yaptıkları iddia edilerek s  rg ne gönderilen halklar, Stalin'in ölçümü sonrasında kamp yaşamında g  zlenen değışiklikler konularına değınir.

Soljenitsın, kampların genel mantığının tutukluya maksimum eziyeti yapmak, aynı zamanda da ondan azami derecede faydalanmak olduğunu anlatır:

¹⁸⁰ a.g.e., s. 486-517.

¹⁸¹ a.g.e., s. 540-544.

“Kamplardan umut edilen amaç, asla gizlenmiyordu: Tutuklular yitirmek isteniyordu. Bu kamplar, açıktan açığa birer insan kırma makinası olmakla beraber, GULAG’ın geleneği de korunuyordu: Ölümü geciktirmek, ölmeden önce hükümlüden yarar sağlamak gerekiyordu.”¹⁸²

Bu amaçları gerçekleştirmek için kulübelerde kapasitenin üzerinde iskân sağlama, aşırı soğuklarda çalışmaya zorlama, köpekli muhafızlar eşliğinde çalışma bölgesine götürülme, muhafızların düzeni bozduğuna inandığı kişilere karşı sınırsız ve sorgusuz silah kullanma yetkisi, bir taraftan hiçbir iş yapmayan ve hırsızlıklarına, tehditlerine, suç işlemeye devam eden adi suçlularla diğer taraftan kamp idaresi ile yakın irtibatta bulunan ve idarenin maşası olan “kancık” (suka) denilen adi suçluların siyasi suçlular üzerinde baskı kurmaları gibi her türden davranış gerçekleştirilir. Fakat 1950 yılının başlarında artık kamplarda 58. maddeden hüküm giymiş siyasi suçluların adi suçlulara karşı koyma vakaları artış gösterir. Muhafızlar siyasi suçlulara “halk düşmanı” söyleminden kaçınır. Bahse konu uygulamalar özel kamplarda görülmez. Sadece aktarma kamplarında yaşanır.

Spassk kampında tutukluların koşullarından, sakatların bile bir iş verilip çalıştırılmasından bahseden Soljenitsın kamptaki günlük ölüm oranlarının yazın 60-70, kışın ise 100 civarında olduğunu, her gün 110-120 mahkûmun kamp defin alanında mezar kazmakla görevlendirildiğini yazar.¹⁸³

Kamplardaki muhafızlara da değinen Soljenitsın muhafızlarla ilgili şöyle der:

“Hayatımızın posasını çıkaran güçlerden biri, muhafızlardı. Kızıl omuzluklu muvazzaf ordu erleri, ellerinde otomatik silah tutan çocuklar düşünmeyen, bizi bilmeyen, özür tanımayan karanlık bir

¹⁸² A. SOLJENİTSIN, *a.g.e.*, c. III, s. 12.

¹⁸³ *a.g.e.*, s. 66.

kuvvetti. Bizden onlara bir şey gidemezdi, onlardan bize haykırış, köpek havlaması, şarjör şıkırtısı ve kurşunlar gelirdi. Hep de onlar haklıydılar, biz değil.”¹⁸⁴

Özgür ruhlu kişilerin hapisane veya kampa daha adımını atar atmaz kaçma planları yaptığına değinen Soljenitsın kaçma girişimlerinin başarı oranının çok düşük olduğunu söyler. Ya çalışırken ya da yatma yerlerinden kaçıldığından bahseden yazar kaçma girişiminden asla vazgeçmeyen kaçakları “inanmış kaçak” (ubejdyonnıy beglets) olarak adlandırır. Kaçma girişiminde bulunup da yakalananlar muhafızların insafına kalmıştır. Ya vurulup öldürülür ve diğer mahkumlara gözdağı vermek için cesetleri kamp nizamiesinde sergilenir ya da kan kusacak kadar dövülüp koğuşları dolaştırılarak pişmanlıklarını ifade etmeleri istenir. Kaçaklar kamp bölgesinden uzakta öldürülmüşlerse taşıma zahmetine de katlanılmaz. Kesilen başları ve dirsekten kesilmiş sağ kolları bir torbaya koyulup kampa getirilir, parmak izlerine göre envanterden düşülür.¹⁸⁵

Muhafızlar konusuna da değinen Soljenitsın normal bir askeri görevde alınan ücretin 12 katı ücret alan (kutup bölgelerinde yirmi katını bulmaktadır) genç askerlerin mahkumlarla empati kurmaktan çok uzak olduklarından yakınıdır. Bu gençler kendilerine verilen eğitim gereği mahkûmlarla iletişim kurmaz, hayali bir sınırı geçtiği gerekçesiyle mahkûm veya mahkûm grubuna ateş açmakta tereddüt etmez:

“Bu çocuklar tüm vakitlerini, gözlerini üzerimize dikmekle geçirirler, ister yolda olsun, ister gözetleme kulesinde. Fakat hakkımızda hiçbir şey bilmezler, bu hak kendilerine tanınmamıştır. Tanınan hak, uyarmasız üzerimize kurşun yağdırmaktı.

¹⁸⁴ a.g.e., s. 69.

¹⁸⁵ a.g.e., s. 126.

Ah akşama yanımıza gelip, ranzalarımıza bir otursalar, bir dinleseler: Şuracıkta oturan dedenin, burada oturan babanın hapsedilme sebeplerini bir öğrenseler! Kuleler gözeticisiz kalırdı, silahlar konuşamaz olurdu!”¹⁸⁶

Kamplardaki muhbirlik olaylarına karışan kişilerin icabına bakılması, hırsızların kancıklarla devam eden kanlı savaşı, adi suçlular için tecrit esasına dayalı yeni hapishaneler yapılması, siyasi suçluları rahatlatır. Artık korkmazlar, özgürlükten, organize hareket etmekten bahsederler, kendilerine uygulanan kötü bir muameleye tepki vermeye başlarlar. Soljenitsın bu uyanışı şu satırlarla tasvir eder: “Pislikten, haramdan arınmış gözetleyiciler ve kulak misafirlerinden kurtulmuş olan bizler kendimize baktık, siyasal yüzümüzü ve hayli kalabalık olduğumuzu gördük, direnebileceğimizi anladık.”¹⁸⁷

1952 yılından itibaren kamplarda daha fazla özgürlük, daha fazla hak talebiyle başlatılan ufak çaplı açlık grevi, iş bırakma gibi eylemler yaygınlaşmaya başlar. Çoğu zaman idarenin yanlış müdahaleleri, bu isyan hareketlerini daha da şiddetlendirir. Eylemler kanlı müdahalelerle bastırılır, 1953 yılında “Voroşilov affı” adıyla kapsamı dar bir af kanunu çıkarılır. Bu af kanunu ağırlıklı olarak adi suçluları özgürlüğüne kavuşturur, 58. madde hükümlülerinin çok az bir kısmı aftan yararlanabilir. Stalin’in ölümünden sonra MVD başkanı Lavrenti Beria’nın da tasfiye edilmesiyle kamplarda eski yönetim anlayışı değişikliğe uğrar. Muhafızlara verilen ilave zam ve ödenekler kesilir, eşidi askerlerle aynı özlük haklarına sahip olurlar. Soljenitsın’ın iddiasına göre bu durumdan hoşlanmayan güvenlik birimleri kamplarda huzursuzluğu artırmak ve kendilerini lüzumlu göstermek için akla gelmedik yöntemlere başvururlar. Kazakistan’daki Kengir kampında 1954 yılının Mayıs ayında tutuklular kampı ele geçirir. Kırk gün süren direnişleri bir

¹⁸⁶ a.g.e., s. 214.

¹⁸⁷ a.g.e., s. 242.

sabah keskin nişancı atışları, tank, top sesleri ve uçaklardan atılan bombalarla kırılır. Operasyon sonunda yaklaşık yedi yüz mahkûm öldürülür.¹⁸⁸

Kamp hayatı sonrası sürgün uygulamasına da değinen Soljenitsın çarlık döneminde başlatılan Sibirya'ya sürgün etme uygulamasının Sovyet dönemi uygulamalarına nazaran çok daha iyi koşullarda olduğunu iddia eder. Ayrıca o dönem sürgünlerinin bireysel olduğunu, hiçbir grubu kapsamadığını da belirtir. Örneğin Puşkin sürgün cezasını malikânesinde geçirmiş, Turgenyev kendi mülkünde sürgüne tabi tutulmuş, Stalin sürgündeyken dört kez kaçmayı başarmış, yakalanınca beşinci kez sürgüne gönderilmiştir. Ancak Sovyet dönemi sürgünleri çok acımasız olarak uygulanmaya başlar. 1929 yılında sürgünler uzak ve ücra yerlerde izole olarak ve zorunlu çalışmanın bir bölümü olarak uygulanmaya başlar. Başlangıçta sürgünlere maaş veren devlet bu uygulamadan vazgeçer, insanlar damgalı oldukları için çoğu yerde iş bulamaz, hayatlarını sürdürmek için olağanüstü çaba sarf ederler.¹⁸⁹

Kamlardan nasibini alanlar sadece muhalif siyasi suçlular değildir. Salınan ağır vergileri ödeyemeyen veya ödememek için kendince çareler üreten varsıl köylüler de kamplarla tanışır. 1932-1933 yıllarında yaşanan büyük kıtlığın asıl sebebinin 5 Ocak 1930 tarihinde Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin aldığı kararla uygulamaya sokulan “kulak operasyonu” olduğunu ifade eden Soljenitsın bu operasyonda yerlerinden yurtlarından edilerek, mallarına el konularak yerleşim bölgelerinin çok uzağına sürgüne gönderilen köylülerin sayısının 15 milyonu bulduğunu iddia eder.¹⁹⁰ Toprağına kavuşmak ümidiyle Sovyet gücünü kuranların bu insanlar olduğunu vurgulayan Soljenitsın, Rus ulusunun belkemiğini oluşturan pek çok çalışkan, yiğit çiftçinin öldürüldüğünü belirtir. Bir çift öküzü, ineği, davarı olan da, çay ocağı, demirci dükkânı olan da, ambarında ürünü

¹⁸⁸ *a.g.e.*, s. 325.

¹⁸⁹ *a.g.e.*, s. 330-336.

¹⁹⁰ *a.g.e.*, s. 345-347.

olan da bu kıyımdan kurtulamaz. Rus çiftçisi, devletin istediği ağır vergi yükünü karşılayamadığında veya mallarını sakladığında başına gelmedik kalmaz.

Kamp alevi, köylüleri yuttuktan sonra etnik milliyetleri tasfiye etmek için tekrar devreye girer. 1937 yılında otuz bin civarındaki Korelinin Kazakistan'a gizlice sürülmesiyle başlatılan halkları topluca sürgün etme deneyi 1940 yılında Leningrad ve çevresinde ikamet eden Finler ve Estonyalıların Kareliya-Fin Özerk Cumhuriyeti'ne sürülmesiyle devam eder. 1941 yılında ise düşmanla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Volga Almanları Özerk Cumhuriyeti sakinleri doğuya sürgüne gönderilir. Çeçenler, İnguşlar, Karaçaylılar, Balkarlar, Kalmuklar, Tatarlar, Kürtler, Kafkasyalı Rumlar, Baltık halkları olan Estonyalı, Letonyalı ve Litvanyalılar askeri birliklerin desteğiyle topluca sürgüne gönderilir. Ağırlıklı sürgün merkezi Kazakistan, Orta Asya ve Sibirya'dır. Sürgün bölgesine ve iklime alışamayan Kalmukların çoğu Yenisey kıyılarında ölür. Tatarların kuzeye gönderilenleri için de durum farklı değildir. Almanlar ve Rumlar sürgüne en çabuk adapte olan milletlerdir. Adapte olmayan bir tek millet vardır: O da Çeçenlerdir. Soljenitsın, geçmişten gelen adetlerini muhafaza etmeyi başaran bu millete NKVD organlarının bile bir şey yapamadığından bahseder: "Bir de baskı altına alınma psikolojisine tam bir birlik içinde başkaldıran ulus vardı. Sadece birkaç isyancı ile değil, bütün bir ulus olarak, tam bir birlik içinde direnmişlerdi. Bunlar Çeçenlerdi."¹⁹¹ Toplu direnişin, kurallara uymazlığın, çalışmayı reddetmenin topluca yapılmasının bu halkı adeta dokunulmaz kıldığını ifade eden Soljenitsın yetkililerin bu halkın örf ve adetlerinden kaynaklanan davranışları üzerinde eylemsiz kaldıklarını da belirtir: "Bu ülkenin üzerinde otuz yıldır hüküm sürmekte olan güç, onları, kendisi tarafından konmuş kanunlara uymaya zorlayamıyordu."¹⁹²

¹⁹¹ a.g.e., s. 398.

¹⁹² a.g.e., s. 399.

Kamp ve sürgün cezalarını tamamlayıp özgürlüğüne kavuşanların durumuna da değinen Soljenitsın özgürlüğü “iki tutuklanma arasında geçen süre” olarak niteler. Serbest bırakılan tutukluların çok azı özgür kaldığına sevinir. Pek çoğu memleketine gider, diğerleri kampa yakın bir yerde ikameti tercih eder. Serbest kalmanın zorlukları çoktur: Tutukluyken verilen ekmek tayını yoktur mesela. Sicil bozuk olduğu için iş bulmak neredeyse imkânsızdır. Elinden bir iş gelmeyen, iş bulamayan eski tutuklular parklarda, tren istasyonlarında kalır, bu arada yeniden tutuklanmaları an meselesidir. Büyük bir kısmı yaşananları unuttur, bir kısmı da tutuklanma günlerinde bir tutuklu gibi yaşayıp anılarını canlandırır. Memleketlerine gidenleri ise başka sürprizler bekler. Eşler uzun tutukluluk sürelerini beklemeyip yeni evlilikler yapmıştır, çocuklar öğrenim hayatını engellemesin düşüncesiyle tutuklu ebeveyni reddetmiştir. Onlar artık birer yabancısıdır.¹⁹³

2.2.2.2. Amerikalı gazeteci-yazar *Anne Applebaum* (D. 1964) tarafından kaleme alınan *GULAG* isimli kitap, geniş çaplı ve uzun süreli bir araştırmanın ürünüdür. Konuların aktarılış biçimi Soljenitsın’ın *Gulag Takım Adaları* üçlemesini andırmaktadır. Rusya coğrafyasında büyük ölçekli kamp bölgelerinde bizzat bulunulmuş, kamp tecrübesine sahip insanlarla görüşülmüş, kütüphane, arşiv, müze ve kişisel belgeler taranmış, GULAG hakkında kitaplar yazmış yazarların eserlerinden alıntılar yapılmıştır. Kitabın sonunda mağdur ve kurban sayıları verilmektedir. Rus tarihçi G.M. İvanova, GULAG’la ilgili son yıllarda yapılan çalışmalar arasında Applebaum’un hacimli eserinin adının anılması gerektiğinden bahseder. Ona göre gazetecilik diliyle yapılan anlatım, özellikle GULAG’ın kronolojik çerçevesinin belirlenmesinde yazara titiz bilimsel söylemin çerçevesi dışına çıkma imkânı vermiştir. Applebaum’un yorumunda GULAG’ın faaliyet zamanı fiilen SSCB’nin var olduğu dönemle uyuşmaktadır. Böyle bir

¹⁹³ a.g.e., s. 443-474.

yaklaşım da tarihsel gerçekliği belirli bir oranda çarpıtmakta, GULAG fenomeninin Stalinizmin en yüksek tezahürü olarak anlaşılmasını kısmen zorlaştırmaktadır.¹⁹⁴

Kitabının giriş bölümünde araştırma yöntemlerinden bahseden yazar, Mihail Gorbaçov'un devlet başkanlığı döneminde hız kazanan GULAG mağdurlarının anılarının ve eserlerinin yayımlanması sürecinin bu alanda araştırma yapanlara, özel olarak kurulmuş vakıf ve derneklere büyük imkanlar sunduğunu ifade eder. Yazar araştırmaları sırasında KGB arşivleri, Rus devlet arşivleri, GULAG yönetimi arşivleri, Stalin'in özel arşivinin bir kısmı, Moskova'daki Anma Derneği, Saharov Vakfı, Almanya merkezli Heinrich Böll Vakfı gibi kuruluşlarla Polonya'daki Karta Derneği, mağdurların yaşadıkları ülkelerdeki tarih ve etnoğrafya müzelerinin verilerinden faydalanır.

Applebaum, SSCB'de kampların kuruluşunun ilk olarak 4 Haziran 1918 tarihinde Troçki'nin bir grup savaş esirinin pasifleştirilerek silahsızlandırılıp bir toplama kampına konması emrini vermesiyle başladığını iddia eder. Ağustos 1918'de Lenin sabotajcılar, parazitler, spekülâtörler, Beyaz Ordu mensupları, din adamları, burjuva kapitalistler ve güvenilmezlerin şehir dışında bir toplama kampına kapatılması çağrısında bulunur. Bu özel iş için de ÇeKa (Olağanüstü Komisyon) görevlendirilir. 1919 sonunda Rusya'da kayıtlı 21, 1920 yılının sonunda ise 107 tane kamp bulunmaktadır.¹⁹⁵

1923 yılında Solovetsk Adaları'ndaki manastırın özel cezaevine dönüştürülmesiyle GULAG'ın temelleri de atılmış olur. Burada sadece tecrit edilmiş bir mahkûmiyet yoktur. Mahkûmlar bölgedeki ormanlarda ve oluşturulan üretim çiftliklerinde çalıştırılarak devlet bütçesine katkı da yapmaktadırlar. Applebaum bu durumu şöyle özetler: “Solovetsk organize edilmiş ekonomik bir konu olmakla kalmayıp

¹⁹⁴ G.M. İVANOVA, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁹⁵ A. APPLEBAUM, *GULAG*, Ankara, 2008, s. 8-9.

aynı zamanda model kamp haline gelecek, tüm SSCB’de binlerce defa kopyalanacak bir örnek olacaktı.”¹⁹⁶

Kitabın İngilizceden Türkçeye yapılan çevirisinde bazen tarihsel yanlışlara düşüldüğü gözlenir. Örneğin, 108. sayfadaki: “Stalin tüm bu hataların sözümlerine ona uygulayıcısı Nikolay Yeşov’u Kasım 1938’de görevinden alarak ölüme mahkûm etti.” cümlesi 110. sayfada yer alan: “Yeşov 1939’da yönetimden alındığında, bir NKVD şefi olarak yerine getirilen Lavrenti Beria, kuralları değiştirerek, prosedürleri yeni bir düzene oturttuk, neredeyse derhal kamp rejimlerini değiştirmeye koyulmuştu...”¹⁹⁷ cümlesiyle tezat oluşturmaktadır. İşleri Halk Komiserliği görevini icra ettiğı 1936-1938 yılları arasında “büyük terör” diye adlandırılan baskı politikalarının uygulayıcısı konumundaki Nikolay Yeşov (1895-1940), 26 Eylül 1936 tarihinde atandığı İşleri Halk Komiserliği görevinden 24 Kasım 1938 tarihinde alınmıştır.¹⁹⁸ Nitekim kitabın Rusçaya yapılan çevirisinde her iki tarih de “Kasım 1938” olarak belirtilmiştir.¹⁹⁹ Dolayısıyla yazardan kaynaklanan bir hata olmadığı anlaşılmıştır.

Yargılama, cezaevi, kampa sevk, kampta yaşam konularına da değinen Applebaum uzun ve yorucu yolculuklardan sonra ulaşılan kampta yapılan ilk işin mahkûmların banyoya sokulup kadın erkek ayrımı yapılmadan kamp berberleri tarafından tıraş edilmeleri olduğundan bahseder.²⁰⁰ Kampta her mahkûmun ayda 200 gram sabun istihkakı vardır, çocuklu kadınlara ve kirli işlerde çalışanlara 50-200 gram aralığında fazla sabun verilir. Kamp yönetiminin en korktuğı şey bit ve bitin yol açtığı bulaşıcı tifüs hastalığıdır. Bitle mücadele periyodik olarak yapılmasına rağmen bir türlü bu parazitlerden kurtulma imkânı olmaz.

¹⁹⁶ a.g.e., s. 31.

¹⁹⁷ a.g.e., s. 108-110.

¹⁹⁸ İ. A. ZENKOVİÇ, *Samıye Zakrıtıye Lüdi: Entsıklopediya Biyografıy*, Moskva, 2004, s. 142.

¹⁹⁹ A. APPLEBAUM, a.g.e., s. 101-102.

²⁰⁰ a.g.e., s. 201.

Yemek ve yemekhane sorununa da değinen Applebaum çok sayıda mahkûma sadece bir yemek dağıtma ünitesi olan yetersiz yemekhanelerde yetersiz teçhizatlarla yemek yedirilmeye çalışıldığını belirtir. Normal bir insanın ihtiyacı olan kaloriden çok daha düşük kaloriye sahip tatsız, tuzsuz ve eksik yemekler hiçbir zaman yeterli gelmez. Çünkü kampa getirilen gıdalar yemek hazırlandığı sırada, mutfakta ya da gıda depolama tesislerinde çalışanlar tarafından çalınmaktadır. Yetersiz beslenmeye vitamin eksikliği de eklenince kaçınılmaz olarak iskorbüt hastalığı kendini gösterir ve kamp sakinlerinin dişleri dökülmeye başlar. Mahkûmların erzak ve yemekle alakalı birimlerle tarımsal veya hayvansal üretim yapılan birimlerde çalışmak için gönüllü olmalarının yegâne sebebi yiyeceğe erişme isteğinden kaynaklanır.²⁰¹

Sahada çalışmaya gönderilen mahkûmların sıklıkla başvurduğu bir hayatta kalma yöntemi vardır: Tufta. Yani çalışıyormuş gibi görünmek. Bazen kota planlayıcıları, ekip komutanları, mahkûmlar arasında dönen rüşvet çarkıyla, bazen de mahkûmların becerisiyle yapılmamış iş yapılmış gibi gösterilir. Örneğin, ağaç kesim çalışmalarında günlük çalışma normunu tamamlayamayan mahkûm bir önceki yıl kesilip işlem görmeyi bekleyen bir veya birkaç tomruğu temizleyip o günkü iş normuna saydırma becerisini gösterdiğinde karnı fazlasıyla doyar. Üstüne bir de tütün alma hakkı doğar. Applebaum, gerçekte başını alıp gitmiş yalancılık ve hilekârlık hesaba katıldığında, GULAG'ın üretim rakamlarından bir şey çıkarmanın imkânsız olduğunu belirtir.²⁰² Ağır işe gitmemek için ortadaki üç parmağını kesen, bir veya birkaç günlük çalışamaz raporu vermesi için koğuş arkadaşı revir görevlisini tehdit eden, isteği yerine gelmediği zaman öldüren, gümüş tozuyla tütünü karıştırıp silikoz hastalığına yakalanmış gibi belirtiler verip işten tümüyle kaytaran, çalışmaya giderken ellerine, ayaklarına ıslak bez sarıp parmaklarını donduran,

²⁰¹ *a.g.e.*, s. 205-211.

²⁰² *a.g.e.*, s. 359.

buzlu su içip soğuk hava soluyarak kendini hasta eden mahkûmların tek amacı vardır: Kaçınılmaz ölümü mümkün olduğunca ötelemek.²⁰³

Mahkûm argosunda “işbirlikçi”, “yardakçı” anlamına gelen “pridurok” kelimesi kamp yönetimi tarafından “güvenilir mahkûm” şeklinde algılanır. Kamptaki işlerin yürütmesiyle ilgili akla gelebilecek tüm idari işler ve hizmetler bu gruptaki insanlara yaptırılır. Applebaum’un da ifade ettiği üzere Yevgeniya Ginzburg, Lev Razgon, Varlam Şalamov, Aleksandr Soljenitsın gibi yazarlar kamp yaşamlarının belirli bir süresini pridurok olarak geçirmiştir.²⁰⁴

Hayatta kalabilmenin, korunmanın, bir dilim fazladan ekmek sahibi olmanın başka yolları da vardır: Kampa gelmeden önce edindiği veya kamp yaşamı sırasında öğrendiği bir mesleği ya da el becerisi olanlar kıyafet ve ayakkabıları tamir edip küçük paralar kazanır. Yeteneği ve isteği olan entelektüel mahkûmlar kâğıt kalem olmadan da şiir, öykü yazar, tekrarlarla hafızalarına yerleştirir, arkadaşlarıyla paylaşır. Müzik, sahne performansı, çoğu zaman kamp idaresi ve mahkûmlar tarafından takdir edilen yeteneklerdir. Kamplarda müzik ve tiyatro gruplarına belirli çalışma zamanları tahsis edilir. Adi mahkûmların en sevdiği ve kolladığı kişilerin başında hikâye anlatıcıları (rómanist) gelir.²⁰⁵ Rus ve Batı klasiklerini ilgi çekecek tarzda ezberden anlatan kişiler fazladan bir tas çorba, ekmek veya tütünle mükafatlandırılır.

Stalin’in 1953 yılında ölümünden sonra kamplarda ufak tefek değişiklikler yaşanır. Mahkûmların yılda bir kez paket almalarına izin verilir, kamp futbol takımları müsabakalara katılır, ancak mahkûmlar numaralı kıyafetler giymeye devam eder, koğuşlar geceleri kilitli tutulur.²⁰⁶ Kamplarda gerginleşen hava, taleplerini duyurmak için iş bırakma, açlık grevi gibi eylemlere dönüşür. Örgütlenen mahkûmlar uzun süreli

²⁰³ a.g.e., s. 378.

²⁰⁴ a.g.e., s. 367.

²⁰⁵ a.g.e., s. 388.

²⁰⁶ a.g.e., s. 484.

direnışler başlatır, fakat bu isyan girişimlerinin tamamı tanklar ve ağır silahlar kullanılarak, ne pahasına olursa olsun, bastırılır. Yüzlerce mahkûm tankların altında ezilmekten veya ağır makinalı tüfeklerden atılan mermilerden kurtulamaz. Applebaum ayaklanmaları bastırma görevi verilen askerlere votka verilerek sarhoş edildiği söylentisinin doğruluk payı olabileceğini iddia eder:

“Bu iddia saldırının ardından büyüyen bir söylenti olsa bile hem Kızıl Ordu’nun hem de gizli polisin kirli işleri yapmalarını istedikleri askerlere votka vermelerinin gelenekten olduğu doğrudur; toplu mezarların içinde hemen her zaman boş şişeler bulunmaktadır.”²⁰⁷

Applebaum’un gelenek olarak adlandırdığı âdet, 1941 yılında Finlandiya cephesinde savaşılan Rus askerlerinin soğuğa karşı dirençlerini artırmak, onlara fazladan cesaret kazandırmak için Devlet Savunma Komitesi’nin talimatıyla cephedeki her asker ve komutan için günlük 100 gramlık votka ve 50 gramlık domuz yağının istihkak olarak verilmesini emreden resmî yazıdır.²⁰⁸ Toplu mezarlarda boş içki şişelerine rastlanması, savaşı sonrasında böyle bir alışkanlığın mahkûm infazları sırasında da sürdürölmüş olabileceğini akla getirmektedir.

2.2.2.3. Ünlü Rus tarihçi Galina Mihaylovna İvanova, GULAG’ın Tarihi 1918-1958 (İstoriya GULAGa 1918-1958 Sotsialno- Ekonomičeskiy i Politiko-Pravovoy Aspekti) başlıklı kitabında GULAG’ı sosyo-ekonomik ve siyasal-hukuksal açılardan irdelemektedir. İncelemede Sovyet baskı politikalarının teorik ve hukuki esasları analiz edilmiş, yeni tip bir cezalandırma sistemi olarak GULAG’ın kurulma

²⁰⁷ a.g.e., s. 505.

²⁰⁸ <https://smolbattle.ru/threads/сто-грамм-наркомовских.30898/> (Erişim tarihi: 17.11.2021).

sebepleri, teşkilatın hukuki alt yapısı ve faaliyetleri ele alınmıştır. GULAG'ın finansal ve muhasebe kayıtlarından örnekler verilmiş, Sovyet kamp sanayi kompleksinin oluşum ve işletme süreçleri incelenmiştir. Ayrıca özel kamp mahkemeleri konusuna da değinilmiştir.

Yüksek parti organlarının verdiği kararların bir kısmıyla ilgili erişim yasağının hâlâ devam ettiğinden yakınan İvanova, bu dokümanların incelenmesinin Sovyet devlet sisteminde GULAG'ın yeri ve rolünün daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemli olduğunu vurgular. Ona göre bu dokümanlar, parti organizasyonları ve politik birimlerin GULAG'ın yaşamında oynadıkları belirleyici rolü göstermesi bakımından da çok değerlidir.²⁰⁹ 19 Haziran 2019 tarihinde Çek Radyosu'nun haber sitesinde İrina Ruçkina imzasını taşıyan, Çekyalı tarihçilerin Rus arşivlerinin açılmasını istediklerine dair haber, İvanova'nın iddialarını doğrular niteliktedir. Haberde Totaliter Rejimleri Araştırma Enstitüsü'nde görevli Çekyalı tarihçi Adam Gradilek'in Rus makamlarına çağrıda bulunarak Nazilerin takibinden kaçarak SSCB'ne sığınan ve GULAG esiri oldukları iddia edilen 10.000 Çekoslovakya vatandaşıyla ilgili bilgiler içeren arşivlerin açılmasını isteyen bir mektup okuduğu, bu mektubun Çekya bilimsel araştırma enstitüleri yöneticileri tarafından imzalandığı belirtilmektedir.²¹⁰

GULAG tarihçesi ve bu konuda yapılan çalışmalar hakkında bilgi veren İvanova, Rusya'da kamplarla ilgili çalışma yapmanın uzun yıllar yasak olduğunu ifade eder. Bu yasak, çarlık döneminde devrimle ilgili getirilen çalışma yasağına benzer. Kamplarla ilgili ilk yayınlar buralarda cezasını tamamlayıp yurt dışına giden göçmenlerden bazılarının anıları şeklinde gün yüzüne çıkar. Batı kamuoyu bu eserlere ve anlatılanlara şüpheyle yaklaşır. Batı kamuoyunun bu konudaki şüphelerinde SSCB tarafından

²⁰⁹ G.M. İVANOVA, *a.g.e.*, s. 12.

²¹⁰ <https://ruski.radio.cz/cheshskie-istoriki-prosyat-otkryt-rossiyskie-arhivy-8128005> (Erişim tarihi: 17.10.2021).

yürütülen önleyici karşı tedbirler önemlidir. Stalin'in ölümünden sonra ülkelere dönen GULAG mağduru Fransızların anlattıklarına da şüpheyile yaklaşılır. İvanova'ya göre, yabancı basında İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sovyet kamp sistemiyle ilgili bilimsel özelliğe sahip hemen hemen hiçbir yayın yoktur. O zamana kadar basılmış eserlerde gerçeklerden ziyade duygular ifade edilmiştir. SSCB'de ise 1930'lu yılların ortalarına kadar hürriyetten yoksun bırakma ve zorunlu çalışma konuları açık basında tartışılmaktadır. Fakat 1930'lu yılların başlarında bazı yabancı ülkelere SSCB'de mahkûmların iş gücünden faydalanılmasının aleyhinde güçlü bir kampanya gelişir. Bu kampanya Sovyet yönetimini bazı kampların kapılarındaki yazıları değiştirip oluşan olumsuz algıyı gidermek için tedbirler almaya sevk eder.²¹¹ 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren SSCB'de zorunlu çalışma ve kamplar hakkında yayın yapılmadığı gözlenir. Bu konuyla ilgili haber ve yayın yapma yasağı getirilir.

Sovyetler Birliği'nde kamp konusunda uzun yıllardır devam eden sessizliği edebiyatçıların bozduğunu iddia eden İvanova, 1962 yılında A. Soljenitsın'ın *İvan Denisoviç'in Bir Günü* adlı eserinin öncülük ettiği bu dönemde kampların korkunçluğunu gözler önüne seren pek çok yayın yapıldığını anlatır. Bu durum da fazla sürmez. Yeni bir suskunluk dönemi başlar. 1980'li yılların sonlarında kamp konusu basın ve edebiyatta yeniden boy göstermeye başlar. Bazı yazar ve şairlerin eserleri de yurt dışında basılmaya devam eder.

1980'li yılların sonlarında henüz gizliliği kaldırılmamış arşiv belgelerine sınırlı bir erişim imkânı sağlanan bazı bilim insanlarının çalışmalarının ve istatistiki verilerinin teyit etme imkanı olmadığı için kısıtlı bilimsel öneme sahip olduklarını ifade eden İvanova, V.N. Zemskov, A.N. Dugin gibi birkaç tarihçinin SSCB NKVD-MVD raporlarına dayanarak bilimsel alana kattıkları yeni istatistiki verilerin bilim kamuoyu

²¹¹ G.M. İVANOVA, *a.g.e.*, s. 16-19.

tarafından büyük bir ilgi görmesine rağmen aynı zamanda belli bir oranda güvensizlikle de karşılandığını belirtir. Ona göre eski GULAG mahkumları tarafından paylaşılan rakamlar da çok abartılıdır. 1937 ve 1939 yıllarına ait nüfus sayımı rakamlarının göz ardı edilmemesi gerektiğine inanan İvanova, “NKVD bünyesinde” işaretiyle belirtilmiş insan sayısının (NKVD askeri personeli de dahil olmak üzere) 1937 yılında 2.660.300, 1939 yılında ise 3.742.434 olduğunu yazar.²¹²

Kaynakların çoğalmasıyla birlikte özel konularda araştırmalar da çoğalır. Araştırmacılar daha önce kimsenin ilgilenmediği konulara yönelir. Örneğin, A.Yu. Gorçeva kamp basın tarihini araştırır ve *Pressa GULAGa (1918-1955)* adını taşıyan çalışması 1996 yılında yayımlanır. B.A. Nahapetov, GULAG sağlık birimlerinin arşiv belgelerinden yola çıkarak mahkumların sağlık hizmeti alma koşullarını ve biçimlerini inceler, çalışmasını *K İstorii Sanitarnoy Slujbi GULAGa* adıyla 2001 yılında yayımlar.²¹³

İvanova, kamp anılarını yazan eski mahkumların söylemlerine dikkat çekmek için ünlü yazar M. Korallov’un: “Zekler balıkçılardan ve avcılardan daha çok yalan söyler.” cümlesini hatırlatır ve Korallov’un kişisel hatıratıta zikredilen olay ve rakamların mutlaka arşiv bilgileriyle karşılaştırılarak doğrulanması gerektiği fikrine katılır.²¹⁴

Kitabın ikinci bölümü Sovyet ceza sisteminin oluşturulmasına ve GULAG sistemiyle ilgili yasal düzenleme ve değişikliklere ayrılmıştır. Dönemsel olarak azalan veya artan bir tempoyla yasalarda değişiklik yapılarak 58. madde kapsamı genişletilir ve vatan haini damgası yemiş, mahkumiyeti kesinleşmiş siyasi suçluların eş, çocuk ve diğer aile bireylerinin de ceza almalarına veya sürgüne gönderilmelerine yönelik özel düzenlemeler yapılır.

²¹² a.g.e., s. 34-35.

²¹³ a.g.e., s. 41.

²¹⁴ a.g.e., s. 55-56.

Devrimin ve baskı politikalarının maşası konumundaki VÇK, NKVD, MVD gibi kurumların yurt genelinde hızla yapılandırılması sonrasında yargılamalar ve ceza sistemi de hız kazanır. Normal mahkemeler yetmediği, hâkim sayısı yetersiz kaldığı için parti üyesi iki veya üç kişiden oluşan özel mahkemeler de kurulur. Vatana ihanet, casusluk, terör, sabotaj gibi suçların yargılama görevi askeri mahkemelere devredilir. İvanova 1934-1955 yılları arasında askeri mahkemelerde 47.459 kişinin yargılandığından bahseder. Bu mahkemelerde en çok yargılama ise 1937-1938 yılları arasında olur.²¹⁵

GULAG gerçeğiyle ilgili genel veya konu bazlı araştırmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Araştırmacılar devlet arşiv bilgileri, bakanlık ve kurumların arşivleri ve ayrıca o dönemlerde kampta bulunmuş kimselerin yazdıkları ve tanıklıkları ışığında GULAG sisteminin nasıl işlediğini, devlet açısından sağladığı fayda ve zararları, mahkûmlar açısından yaşanan maddi ve manevi kayıpları incelemişlerdir. Bazı araştırmacılar da kişisel hatırat bilgilerine çok fazla güvenilmemesi gerektiğini kaydedip buralardan elde edilen bilgilerin mutlaka resmi verilerle karşılaştırmalarının yapılmasının daha doğru olacağına işaret etmişlerdir.

2.2.3. Edebi Tür Olarak Kamp Edebiyatı

2.2.3.1. *Sergey Dovlatov* (1941-1990) ilk kitabı olan *Bölge – Bir Gardiyanın Günlüğü*’nde (*Zona – Zapiski Nadziratelya*, 1982, ABD) gaddarlık, absürd ve şiddetle dolu etkileyici bir dünya tablosu sunmaktadır. *Bölge*, cezaevi gardiyanı Alihanov’un notlarıdır. Ust-Vım kampında insan için, yaşam için olağan sayılan paradokslar ve çelişkiler toplanmıştır. Dovlatov’un sanatçı dünyasında gardiyan da mahkûmlar gibi aynı koşulların bir kurbanıdır. “Çilekeş kürek mahkûmu – zalim

²¹⁵ a.g.e., s. 113.

muhafız” veya “kahraman polis – iflah olmaz suçlu” düşünsel modellerinin aksine Dovlatov eşitlikçi, tek bir tablo çizer.²¹⁶

“Yasak bölgenin her iki tarafında da tek ve ruhsuz bir dünya mevcuttu. Aynı tahrif edilmiş suçlu lehçesinde konuşuyorduk. Aynı duygusal şarkıları söylüyorduk. Aynı yoksunlukları çekiyorduk... Birbirimize çok benziyorduk, hatta birbirimizin yerine geçebilecek durumdaydık. Neredeyse her mahkûm, muhafız rolünü oynardı. Neredeyse her gardiyan, cezaevini hak ederdi.”²¹⁷

Zona’da gördükleri karşısında çok sarsılan Dovlatov insanoğlunun ne kadar dibe vurabileceğine ya da ne kadar sıçrayabileceğine tanık olduğunu belirtir. Özgürlüğün, şiddetin, acımasızlığın ne demek olduğunu orada anladığını ifade eden Dovlatov gerçek bir hayvan seviyesine inmiş insanların nelerle mutlu olduklarına da şahit olur:

“İçine düştüğüm o dünya dehşetin ta kendisiydi. O dünyada insanlar bilenmiş törpülerle birbirine dalıyor, köpekleri yiyor, suratlarını dövmelemlerle kaplatıyor ve keçilere tecavüz ediyorlardı.

O dünyada bir paket çay için adam öldürüyorlardı”.²¹⁸

Yayıncısına yazdığı mektuplar üzerine kurguladığı bu eserinde Dovlatov yaşam koşullarının insanları nasıl etkilediğini çarpıcı bir şekilde anlatmıştır. Şalamov’un *Kolıma Öyküleri*, Soljenitsın’ın *İvan Denisoviç’in Bir Günü* adlı eserleriyle aynı tarihlerde yazılan bu eser kamp edebiyatının en iyi örneklerinden biri sayılmaktadır.

²¹⁶ https://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/DOVLATOV_SERGE_DONATOVIC_H._Html (Erişim tarihi: 06.12.2020).

²¹⁷ S. DOVLATOV, *Zona, Zapiski Nadziratelya*, Moskva, 2001, s. 53-54.

²¹⁸ S. DOVLATOV, *Zona*, İstanbul, 2022, s. 23.

2.2.3.2. *Anatoli Ribakov'un (1911-1998) Arbat Çocukları (Deti*

Arbata, 1987) adlı romanında kahraman ve yazarın otobiyografik ikizi olan Saşa Pankratov, ulaştırma mühendisliği üçüncü sınıf öğrencisiyken çıkardıkları duvar gazetesinde rejim karşıtlığı yapıldığı gerekçesiyle gözaltına alınır, sorgulanır, tutuklanır ve Sibirya'ya üç yıllığına sürgün cezasına gönderilir. 1934'de geçen olayların anlatıldığı romanda, parti içi çekişmelerin yaşandığı, Stalin tarafından ayrı bir tarih yazılmaya çalışıldığı, kendisine muhalif olabileceğini düşündüğü üst düzey partilileri nasıl saf dışı bıraktığı, halkta korku salarak diktatörlüğünü sağlamlaştırdığı, bunu da İçişleri Halk Komiserliği vasıtasıyla gerçekleştirdiği anlatılmaktadır. Nitekim 8 yıldır Leningrad parti sorumlusu olarak görev yapan ve halkın çok sevdiği Sergey Kirov (1886-1934) 1 Aralık 1934 tarihinde karanlık bir suikasta uğrar. Haberi Saşa ile paylaşan sürgün Vsevolod Sergeyeviç'in "Kesinlikle emin olarak şunu söyleyebilirim: Kara günler geliyor."²¹⁹ sözleri ileride yaşanacak daha büyük acıların ve sıkıntıların kehaneti gibidir. Kitabın genelindeki ceza, hapisane ve sürgün şartlarının daha sonraki yıllardaki şartlardan çok daha iyi olduğu gözlenmektedir.

Serinin ikinci kitabı olan *Arbat Çocukları 1935 Yılı ve Sonrası (Tridtsat Pyaty i Drugiye Godı*, 1988), aslında *Korku (Strah)* adlı romanın birinci bölümüdür. Türkçeye sadece bu bölümü çevrilmiştir. Romanın bazı kaynaklarda triloji bazılarında ise tetraloji olarak adlandırılmasının sebebi de budur. Bu bölümde Kirov'un öldürülmesi olayından azami şekilde istifade etmek isteyen Stalin'in Kamenev ve Zinovyev gibi önemli bolşevikleri Troçki ile ilişkilendirerek düzmece davalar oluşturması, bir zamanlar kendisine muhalif olmuş parti ve ordu üst düzey yönetiminin tasfiyesine yönelik entrikaları ve kumpasları anlatılmaktadır. Sürgündeki Saşa, yeni sürgünler ve Kirov

²¹⁹ A. RIBAKOV, *Arbat Çocukları*, İstanbul, 1990, s. 611.

cinayeti sonrası sürgünlerin yer değiştirmelerine şahit olduğu için şaşkındır. Postayı dört gözle beklemekte, bazen çalışarak bazen tarih konusunda öyküler yazarak vakit geçirmektir. Moskova'da kalan arkadaşlarından Maksim, teğmen olup Uzak Doęuya tayin olmuş, Nina öğretmenliğe devam etmektedir. İyi bir eleştirmen olan Vadim NKVD'nin tuzağına dūřmuř, onlar için bilgi toplamaktadır. NKVD'nin bilgi toplamak için kullandığı kız kardeşi Vika bir Fransız gazeteci ile evlenip Fransa'ya gitmiştir. Anti Sovyet Yura şarok hukuk faköltesi sonrası girdiği NKVD'de sorgu yargıılığı yapmakta ve giderek insanlıktan çıkmaktadır. Varya ise bir uçkağıtı ile yaptığı talihsiz evlilik sonrası bilinçlenmiş, sadece Sařa'ya ait olabileceğini ve onu sevdiğini anlamıştır. Sonuna kadar da onu bekleyecektir. Sařa'nın annesi Sofya Andreyevna da bu durumdan hoşnuttur. 19 Ocak 1937 tarihi geldiğinde Sařa, cezasının bittiğine dair belgesini almak üzere bölge sorumlusu Alferov'un evine gider. Belgesi gelmemiştir, ancak kendisine sempati duyduğu anlaşılan Alferov'un verdiği bir kâğıt ve faydalı öğütlerle özgürlüğe ilk adımını atar.

Korku romanının ikinci ve üçüncü bölümünde, özgürlüğüne kavuşan Sařa'nın bir aya yaklaşan zorlu bir yolculuk sonrasında Moskova'ya varışı, buraya girişi yasak olduğu için de üç saat sonra kalkacak trene bilet alıp Kalinin şehrine gidişi anlatılır. Moskova'da annesine telefon eden Sařa, treni kalkıncaya kadar onu görmeye gelen annesiyle konuşur. Annesinden Varya'nın yaptığı talihsiz evliliği öğrenince ona karşı hisleri değişir. Varya'nın kendisine ihanet ettiğini dūřünür. Kalinin şehrinde bir iř bulur, oda tutar. Kimlięinin süresini uzatır. Ancak insanlar artık birbirinden şüphe etmekte, ona karşı adaletsizce uygulamalar yapmaktadır. Bir zamanlar Stalin'in gözdesi olan dayısı Mark Aleksandroviç tutuklanıp kurşuna dizilmiştir. Lena'nın babası eski diplomat ve Ağır Sanayi Bakan Yardımcısı Budyagin tutuklanmış, Ağır Sanayi Bakanı Orcokonidze evinde uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetmiş, fakat Stalin'in talimatıyla kalp krizinden öldüğü ilan edilmiştir. Eski silah arkadaşları ve siyasetteki yardımcılarını

tasfiye eden Stalin, gözünü bu kez orduya çevirir. 1937 yılında NKVD, Stalin'in emriyle terör estirmeye başlar. Ülke tam bir polis devletine dönüşür. Ordu üst düzey yöneticileri hakkında düzmece soruşturmalarla gözaltılar başlar, işkence edilerek sözde Troçki ile bağları olduğu belirtilen Savunma Bakanı Yardımcısı Mareşal Tuhaçevski ve ordu, kolordu komutanları dahil yaklaşık 40.000 subay kurşuna dizilir veya kamplara sürgüne gönderilir. Kendini en iyi lider olduğu düşüncelerine kaptıran Stalin, Avrupa'nın da en iyi lideri olma hesapları yapmaktadır. Bununla da yetinmez, dünyanın en iyi lideri olma yolunda planlar yapar.

Arbat Çocukları serisinin son kitabı *Toz ve Kül (Prah i Pepel, 1994)*, Saşa'nın müzik topluluğuna katılmak üzere Ufa şehrine gitmesiyle başlar. Burası Ural dağlarının güneyinde yer alan, Başkurtların yaşadığı bir kenttir. Ülke genelinde tutuklama, işkenceler eşliğinde alınan düzmece ifadelerle siyasetin ve ordu üst düzey yönetiminin tasfiyesi devam etmektedir. Başta eğitimli kesim olmak üzere muhalif olduğu tespit edilen veya olabileceği değerlendirilen herkes bir gece yarısı evlerinden alınıp götürülmekte, sorgu sonrası ya kurşuna dizilerek idam edilmekte ya da 10-25 yıllık sürelerle çalışma kamplarına gönderilmektedir. Tutuklanan veya infaz edilen üst düzey asker ve siyasetçilerin aileleri de aynı baskıya maruz kalmaktadır. Oturdıkları evler ellerinden alınır, eşyalarına el konur ve "vatan hainlerinin eş ve çocukları"nın tutulduğu kamplara ya da Sibirya'ya gönderilir. 21 Ağustos 1939 tarihinde Almanya ile imzalanan Saldırmazlık Anlaşması'na güvenen Stalin, ordu yöneticilerinin yarıdan fazlasını kurşuna dizdirir veya kamplara gönderir. Bu anlaşmaya güvenmemek gerektiğini ifade eden Troçki, iki yıl sonra Almanya'nın Rusya'ya saldıracağı öngörüsünde bulunur. Troçki bir yıl sonra Meksika'da Rus gizli servisinin organize ettiği bir suikasta kurban gider. Polonya'yı, Çekoslovakya'yı işgal eden Alman orduları Sovyetler Birliği'ne de saldırı planları yapmaktadır. 22 Haziran 1941 tarihinde Alman büyükelçisi, Hitler imzalı savaş bildirisini SSCB Dışişleri Bakanı'na sunar. Savaş başlamıştır. Saldırmazlık anlaşmasına

güvenen Stalin, saldırı öncesinde gerekli hazırlıkların yapılmasına izin vermemiş, orduda gerçekleştirdiği tasfiye çalışmalarından dolayı tecrübeli ve yetenekli komutanların yerine acemi kadrolar işbaşına gelmiştir. Bazı bölgelerde teğmenler alay komutanlığı yapmaktadır. Savaş başlayınca ilan edilen genel seferberlik uyarınca Saşa da askere alınır. Ulaştırma bölüğünde görevli Saşa'nın yolu bir gün çocukluk arkadaşı Maksim ve gençlik aşkı Varya ile kesişecektir.

2.2.3.3. Vasiliy Grossman'ın (1905-1964) 1959 yılında yazdığı *Yaşam ve Yazgı (Jizn i Sudba, 1980)* isimli eserinde kamp yaşamının korkunçluğu tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir. Hırsız Kolka Ugarov, çalışmadan muafiyet belgesini imzalamadığı için kampın sağlık memuru olarak çalışan komşusu Rubin'i sıkıştırır. Rubin'in bunu yapamayacağını, kendisini anlaması gerektiğini söylemesine karşılık Kolka'nın cevabı nettir: "Ben anladım, şimdi de sen anlayacaksın".²²⁰ Aynı gece Rubin'in kulağına büyük bir çivi sokulur ve sonra güçlü bir vuruşla çivi beynine batırılarak öldürülür. İşin garibi barakadaki hiç kimsenin bu ölümü engellemek için bir gayretinin olmamasıdır:

"Fırlayıp kalsalar, barakayı velveleye verseler bedeli ne olurdu?

Yüzlerce güçlü adam bir araya gelip iki dakikada katilin
hakkından gelebilir, arkadaşlarını kurtarabilirlerdi. Ama hiç
kimse kafasını kaldırmamış, sesini çıkarmamıştı. Adamı koyun
gibi öldürmüşlerdi. İnsanlar pamuklu ceketlerini başlarına
çekmişler, uyur gibi yaparak, öksürmemeye, kurbanın uykuda
nasıl çırpındığını duymamaya çalışarak yatmışlardı. Ne alçaklık,
ne koyun gibi bir boyun eğiş!

²²⁰ V. GROSSMAN, *a.g.e., c. I, s. 247.*

Olaya şahit olanlardan Abarçuk da uyumuyordu, o da susmuş, başını ceketiyle örtmüştü... Boyun eğmenin ıvır zıvır şeylerden değil, kamp yasalarından edinilmiş deneyimle, bilgiyle doğduğunu çok iyi biliyordu.”²²¹

Vicdanının sesini dinleyen Abarçuk daha sonra sorguda kamp yönetimine katilin kim olduğunu söyleyecektir.

2.2.3.4. *Georgi Nikolayeviç Vladimov (1931-2003) Sadık Ruslan*

eserinde, çalışma kamplarının dağıtılması sonrasında başıboş bırakılan muhafız köpeği Ruslan’ın her gün artık gelmeyecek olan yeni mahkûm kabilelerini karşılamak üzere tren garına gidişini, Ruslan’ın sahibine ve düzene karşı mutlak itaatini etkileyici sahnelerle anlatmıştır. Dağıtılan kampın yerine kurulacak fabrikada çalışmak için gelen grubun düzensiz yürüyüşlerine sinirlenen Ruslan ve boşa çıkarılmış, fakat hâlâ görev heyecanı ve bağlılığını hisseden diğer köpekler sırayı bozan kişilere saldırınca yirmi kişiyi yaralarlar, gruptaki insanlar karşılık verir ve tüm köpekleri etkisiz hale getirirler. Başına iki kez çit direğiyle vurulan ve sırtına aldığı ağır bavul darbesiyle omurgası kırılan Ruslan son nefesini verinceye kadar görevini düşünür.

2.2.3.5. *Anatoli Vladimiroviç Jigulin²²² (1930-2000), Kara Taşlar*

(*Çornıye Kamni*, 1988) isimli otobiyografik uzun öyküsünde, 1947 yılında Voronej şehrinde lise öğrencileri arasında kurulan, amacı Sovyet devletini Lenin prensiplerine döndürmek olarak tarif edilen, toplamda 60 civarında üyesi bulunan gizli Komünist

²²¹ a.g.e., s. 256.

²²² Yazarın anne tarafından büyük dedesi 1812 yılında yapılan Anayurt Savaşı’na iştirak etmiş Dekabrist şair Vladimir Fedoseyeviç Rayevski’dir (1795-1872). Yazar, Jigulin soyadıyla birlikte Rayevski soyadını da kullanmaya özen gösterir.

Gençlik Partisi (KPM - Kommunističeskaya Partiya Molodyoji) örgütünden ve bu örgüte üye olmak suçlamasıyla hayatları alt üst edilen gençlerden bahseder. Bu gençlerden biri de sözde örgütün yönetici kadrosunda yer alan A. Jigulin'dir. Aslında ünlü bir şair olan ve hayatı boyunca yazdığı 26 şiir kitabı pek çok dile çevrilen Jigulin, ilk nesir denemesi olan *Kara Taşlar*'da haklarında başlatılan takibat, tutuklama, sorgulama, cezaevi, Kolıma bölgesindeki çalışma kamplarında geçen altı yılını anlatır. Yazar, kendisiyle yapılan bir röportaj sırasında neden bu eseri yazdığını şu cümlelerle anlatır: “Ben, Stalin dönemi Kolıma'sının son şairiyim. Ben anlatmazsam kimse anlatmaz. Ben yazmazsam kimse yazmaz.”²²³

Jigulin, 1949 yılının Eylül ayında henüz Voronej Orman Fakültesi birinci sınıfına giderken tutuklanır. Cezaevinde sorguya alınan Jigulin ve arkadaşları, grupta yer alan muhbir Jirkov'un ifadeleri doğrultusunda üzerlerine atılan suçları kabul etmemek için uzun süre direnirler. Kasıtlı olarak gece boyunca sorgulanan, işkenceye tabi tutulan bu gencecik çocukların gündüz yatağa oturmalarına bile izin verilmez.

Sorgu yargıcı Binbaşı Harkovski'nin bütün gece sorguladığı Jigulin sabaha karşı altıda koğuşuna getirilir. Zavallı delikanlı çabucak üstünü çıkarıp yatağa uzanır. Fakat muhafızın bağırması koğuşta yankılanır:

“– Koğuş Kalk! Kalkın hadi!

Yemek penceresi açılır.

– Sen niye yatıyorsun?

– Bütün gece sorgu yargıcının yanındaydım!

– Peki gündüz yatmak için sorgu yargıcından izin kâğıdın var mı?

²²³ A.V. JİGULİN, *Çorıye Kamni: KPM. İ-594*, Moskva, 1989, s. 6.

– Yok.

– Öyleyse sorguda yanlış yapmışsındır! Kalk!”²²⁴

Sorguda direnç gösterenler “beşinci köşe”de düzene sokulup tekrar sorguya alınır. Elleri kelepçeli olarak bir odaya sokulan tutuklu, dört tarafında gardiyanların bulunduğu odada, olmayan beşinci köşeyi arar. Jigulin, arkadaşı Boris’e burada yaşatılan, kendisinin de şahit olduğu dehşeti şu satırlarla aktarır:

“O, karşı koyarak ve ilk birkaç yumruk darbesinden kendini sakınarak dayanmaya çalışıyordu. Yüzüne, dişlerine, ensesine acımasızca ve alçakça vuruyorlardı. Kendini savunması zordu: Zira elleri kelepçeliydi. Her biri dövüyor ve bir yumruk darbesiyle diğerine gönderiyordu. Dört köşe vardı. Beşinci köşe yoktu. Saklanabilecek bir yer yoktu. Karnına yediği bir tekmeyle ayaklarının bağı çözüldü ve yere yıkıldı. Ayaklarına da kelepçe taktılar, karnına, suratına, kasıklarına ustaca tekmeler atmaya başladılar. Boris susuyordu. Bu, onları daha da öfkeliendiriyordu. Daha bir hırsla vurmaya başlayınca kıdemlileri onlara şöyle seslendi:

– Çocuklar, biraz yavaş olun. Albay, onun daha sorgulanacağını söyledi. Sakatlamayalım! Öldürmeyelim! Usulüne göre güzelce yapalım.”²²⁵

On bir ay cezaevinde tutulan örgüt üyeleri, mahkemeye çıkmayı beklerken Milli Güvenlik Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Özel Kurul (Osoboye Soveşçaniye) kararıyla onar yıl çalışma kampı cezasına çarptırılır. Kampı en farklı duygu ve davranışların

²²⁴ a.g.e., s. 72-73.

²²⁵ a.g.e., s. 62.

sergilendiği bir yaşama ve anafora benzeten Jigulin, kendisine ve kamp arkadaşlarına gönderme yapılarak “yattılar” denmesinin kendisini çok incittiğini anlatır:

“Hayır, biz Kolıma’da yatmadık. Cezaevlerinde, tek kişilik hücrelerde dersiniz, evet yattık. Kilitli tabutluklarda, odalarda dersiniz, evet yattık. Fakat kamplarda çalıştık. Orada söylendiği gibi, tüm benliğimizi ve bedenimizi vererek çok çalıştık. Yaşamımız ve insanlık onurumuz için mücadele ettik. Şiddete karşı direndik...”²²⁶

Jigulin 1950 yılının Eylül ayından 1951 yılının Ağustos ayına kadar geçen sürede İrkutsk bölgesinde yer alan Tayšet çalışma kampında kalır. Burada kamp için keresteden bina yapım işinin sorumlusu tayin edilir ve inşaat işinde görevlendirilen Alman esirlerinin şefi olur. Alman esir grubundaki Marta isimli bir kızla gönül ilişkisine girer. Marta bir süre sonra başka bir kampa gönderilirken Jigulin’e bir çocukları olacağını söyler. Jigulin’in daha sonra Marta’nın kız arkadaşından öğrendiğine göre, Marta çocuğu doğurmuş, ona Anna ismini vermiş, soyadı Jigulin-Rayevski olarak kayda geçmiştir. 1953 yılında Stalin’in ölümünden sonra çıkarılan af kanunuyla ülkedeki tüm yabancı esirler (suçlu oldukları sabit olanlar hariç) serbest bırakılır ve Marta, babasının bir kez olsun görmediği ve göremeyeceği çocuğuyla birlikte ülkesine döner.²²⁷

Kamplarda “hırsızlar” ve “kancıklar” (suki) arasındaki farka da değinen Jigulin, hırsızların ne hüküm giymeden önce ne de hüküm giydikten sonra çalıştıklarını, kendilerine göre örf ve adetleri, hatta kanunları olan özel bir grup olduğunu belirtir. Kancıklar ise hırsızların arasından çalışmaya gönüllü olan, kendi grubuna ihanet eden, idarenin her dediğini yapan, mahkumlara çok acımasız davranan, ellerinde avuçlarında

²²⁶ a.g.e., s. 7.

²²⁷ a.g.e., s. 114-117.

ne varsa alan, gerekli gördüklerinde istenen veya istedikleri kişiyi öldüren taşeronlardır. Kamp iş kolu sorumlusu, komutan, ekip başı, ekip başı yardımcısı gibi görevlere getirilirler. Tayşet kampından Kolıma'ya gönderilen Jigulin, aktarma kamplarından biri olan Çuna'daki Dok kampının yemekhanesinde iki mahkûm arasında kaşık yüzünden yaşanan masumane bir tartışmanın kamptaki ekip başı yardımcısı tarafından nasıl sonlandırıldığına şahit olur:

“... Dezemiya adamlarıyla birlikte içeri girdi. Tartışanları görünce onlara doğru yöneldi.

– Bu gürültü de ne? Niçin tartışıyorsunuz? Yemekhanede sükûneti bozmak yasaktır.

– Fakat o benim kaşığımı almıştı, gizlice değiştirmiş. Benim kaşığım sağlamdı. O bana kırık, ipe bağlanmış bir kaşık verdi!

– Şimdi ikinizi de hem cezalandıracağım hem de barıştıracam, - diyerek bir kahkaha attı Dezemiya. Sonra birden falçatasıyla şimşek hızında iki hamle yaptı, tartışanların birer gözünü çıkardı...”²²⁸

Jigulin, bu kamptaki hakimiyetin kendilerine “savaşçılar” (voyaki) adını veren kararlı bir grup eski asker tarafından yıkıldığından bahseder. Savaşçılar grubu, bir gün ormanda ağaç kesimi sırasında ani bir hareketle ekip başı Geyşa ve adamlarını etkisiz hale getirir. Geyşa'yı bir tomruğa bağlayarak hızarın dişlilerine bırakır. Koğuşlar bölgesine kaçan yardımcısı Dezemiya ise adamlarıyla birlikte kendilerini korunaklı ceza hücrelerine kilitler. Kamptaki haksızlıklardan ve keyfiliklerden bıkmış olan kamp sakinlerinin desteğini alan “savaşçılar” hareketine direnmenin imkânsızlığını gören

²²⁸ a.g.e., s. 120.

adamları, Dezemiya'nın kellesini vererek, el ve ayak parmaklarının kesilmesine razı olarak yaşama hakkı elde ederler.²²⁹

Kolıma öncesi kaldığı bir diğer kamp olan 031 numaralı çalışma kolonisinde Orta Asya, Kırım, Volga havzası ve Kafkasya kökenli kalabalık bir Türk halkları grubunun varlığından bahseden Jigulin onları şöyle anlatır:

“Hakkını vermek gerekir ki, bu insanlar samimi bir aile gibi birbirlerine sıkı sıkıya kenetlenmişlerdi. Dahası, genel olarak bütün Kafkasyalıları kendi gruplarına kabul ediyorlardı. Ekip başı Sarkisyan (Ermeni, Hristiyan) onlarla birlikteydi. Azericeyi çok iyi derecede bilen bilge Karadeniz Rum'u Konstantin Stefanidis'i de gruplarına almışlardı...”²³⁰

Kamplarda hep kötü yöneticiler olmadığını, bazen iyi bir yöneticinin her şeyi değiştirebileceğine şahit olduğunu ifade eden Jigulin, vicdan sahibi ve yetkilerinin ağırlığını bilen yeni kamp komutanı Albay Polyakov'un ilk iş olarak pridurok grubunu ve aşçıyı çağırttığından ve onlara “Üç gün içinde bütün işçilerin karınlarının tok olduğunu görmezsem sizi kurşuna dizdiririm. Buna yetkim var!”²³¹ dediğini anlatır. İkinci günden itibaren herkes toktur. İnsanların gözleri canlanmış, güç ve kuvvetleri yerine gelmiştir.

1951 yılının Ağustos ayında Kolıma bölgesinin başkenti sayılan Magadan'a gönderilen Jigulin burada Butugıçag ana kampına bağlı Tsentralnaya, Dizelnaya, Katsugan uranyum madenlerinde, kitabına adını veren Çornıye Kamni kampında ve cevher işleme fabrikasında vinç operatörü olarak çalışır. Bir ara üç arkadaşıyla beraber firar girişiminde bulunan Jigulin, hayatındaki ikinci büyük ihaneti yaşar: Elektrikleri yarım saatliğine kesme sözü veren elektrikçi kendilerini ihbar edince yedek jeneratör beş

²²⁹ a.g.e., s. 121.

²³⁰ a.g.e., s. 125-126.

²³¹ a.g.e., s. 136.

dakikada devreye sokulur ve tel örgüden çıkarken firariler kurşun yağmuruna tutulur. Bir arkadaşı olay yerinde ölür, yaralı iki arkadaşı ikişer gün arayla kapatıldıkları hücrede acıdan inleyerek hayatını kaybeder. Hücreye kapatıldıktan sonra tıbbi yardımda bulunmak üzere gelen doktorun yaralılara müdahale etmesine izin verilmez. Doktorla gardiyan arasında geçen diyalog tüyler ürperticidir:

“– Babalık sen binbaşının ne dediğini duydun mu?

– Duydum.

– Ne dediyse o geçerli.

– Fakat bu bizim Sovyet kanunlarımızın açıkça ihlalidir!

– Doktor efendi! Burada, kanun yoktur. Burada tayga kanun, ayı da savcıdır.”²³²

Jigulin 1955 yılında çıkan aflla özgürlüğüne kavuşur. Voronej Orman Fakültesi’ne tekrar kabul edilir. Bir fabrikada teknik personel olarak çalışır. Hayatta kalan kamp arkadaşlarıyla irtibatını sürdürür. Jigulin, firar girişimi sırasında hayatını kaybeden Yüzbaşı Fedya Varlamov’un evini ziyaret ettiğinden bahseder. Bu ziyaret 1957 yılında gerçekleşir. Varlamov’un babası, iki kardeşi ülkesi için hayatını kaybetmiş madalyalı birer subaydır. Varlamov da Alman esaretinde kaldığı için kampla cezalandırılan madalyalı bir tankçı subaydır. Annesi, bakmaya doyamadığı oğlunun kalp krizi geçirip acı çekmeden ölmesine (Jigulin, Varlamov’un annesi üzülmesin diye böyle söylemiştir) ve mezarının baş tarafına bir akağaç dikilmesine sevinir.²³³

²³² a.g.e., s. 177.

²³³ a.g.e., s. 184.

2.2.3.6. Kazan Tatarı yazar *Güzel Yahina* (D. 1972) *Züleyha*

Gözlerini Açıyor (*Zuleyha Otkrivayet Glaza*, 2015) adlı kurgu eserinde çocuk yaşta kendisinden hayli büyük biri olan Murtaza ile evlendirilmiş olan Tatar kızı Züleyha'nın gelenek, gündelik yaşam çizgisinde devam eden yaşamında başına gelen inanılmaz olaylarla olgunlaşmasını anlatır.

Züleyha köyünden dışarı adımını atmamış, doğurduğu dört çocuğu da ölmüş, batıl inanışları olan bir gelindir. Yüz yaşına ulaşmış, gözleri artık körlük seviyesinde katarakt bağlamış kaynanası Albastı'nın kehanetlerine inanmakta, toprağa verdiği çocuklarına iyi bakması için mezarlık cinine pekmez götürmekte, çit cini, ev cini, ahır cini derken bütün mistik ve batıl güçlerden medet ummaktadır. Her türlü hizmetini görmesine rağmen kaynanası tarafından bir türlü sevilmez. Annesine çok bağlı olan kocası Murtaza da aslında iyi birisi olmasına rağmen arada bir annesinin kışkırtmasıyla Züleyha'ya şiddet uygulamaktadır.

Yeni kurulmuş Sovyet devleti planladığı kalkınma hamlelerini gerçekleştirmek için köylülere vergi koymuştur. Kimi zaman buğday, un, kimi zaman hayvan almak suretiyle köylünün yiyeceğine ortak olmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan köylüler devletin istediği vergiyi vermemek için türlü yöntemler geliştirirler. Köylüler, ev içlerine kadar girilip yapılan aramalarda ekilecek buğdayını, ekmek yapacak ununu, etinden sütünden faydalandığı hayvanını kaptırmamak için onları gizleme yoluna gider. Çaresiz kalırsa da malını keser yer, daha da olmazsa fare zehiri dökülmüş ekmek veya şekerle hayvanını öldürür.

Köye vergi memurlarının geleceğini öğrenen Murtaza ve Züleyha akşamdan atlarını koştukları kızağı hazırlayıp içine baharda ekecekleri buğday tohumlarının bulunduğu çuvaları koyduktan sonra köy mezarlığına giderler. Kızlarının mezarını açıp mezar içinde yaptıkları tahtadan sandığa buğdayları boşaltıp geri dönerlerken vergi ve

denetim elemanlarından oluşan müfrezeyle karşılaşılır. Burada yaşanan arbedede İgnatov isimli müfreze komutanı, baltasına uzanan Murtaza'yı öldürür. Yapılan ev aramasında evdeki erzaklarına da el konur ve Züleyha “kulak” sayılarak oluşturulan kervana dahil edilip Kazan’a doğru zorunlu intikale tabi tutulur.

Yolculuk sırasında gece konaklamak için kalınan köy camisinde İgnatov’un, müfrezesinde görevli Nastasiya isimli kadın askerle birlikte olması ve İgnatov’un cami için “Bu yapı bu kolhozun ahırıdır...”²³⁴ demesi, eser hakkında olumsuz eleştirilere sebep olabilecek sahnelerdir.

Kazan Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde cerrah ve jinekolog olarak görev yapan Profesör Volf Karloviç Liebe, dairesinde gözü olan hizmetçisi Grunya ve onun erkek arkadaşı Stepan tarafından sistematik olarak zehirlenmektedir. Akli yeteneklerinin bir kısmını kaybeden profesör, Stepan’ın hakkında yaptığı ihbarla rejim karşıtı olarak gözaltına alınmış ve Kazan hapishanesine atılmıştır. İgnatov komutasındaki müfrezenin toplayıp getirdiği kulaklar da bu hapishaneye konmuştur. Burada sorgulamaları yapılan şüpheliler İgnatov’un komutasındaki bir yük treniyle Sibiry’a doğru yola çıkar. Yolda açlık, hastalık yüzünden pek çok insan ölür. Verilen yemeklerin yetersizliği bitlerin bile yiyecek olarak görülmesine yol açar: “Ekmek kııntısını bırak, ölü bitler bile bulunmazdı vagonda (bazı yolcular onları yer, bazılarıysa sobada yakardı).”²³⁵ Bir firar girişimi yaşanır, ellinin üzerinde mahkûm trenden kaçmayı başarır. Yolculuk sırasında hâlâ kendini bir yumurtanın hakimiyetindeymiş gibi hisseden ve gelgitler yaşayan Doktor Liebe, Züleyha’nın hamile olduğunu tespit eder. Petersburg entelektüellerinin de bulunduğu vagon arkadaşları, Züleyha’ya yardımcı olmak için çalışırlar.

²³⁴ G. YAHİNA, *Züleyha Gözlerini Açıyor*, İstanbul, 2020, s.100-102.

²³⁵ a.g.e., s.161.

Üç aylık zorlu bir yolculuk sonunda Krasnoyarsk'a gelen kabile, yolculuk sırasında yarı yarıya azalmıştır. Angara nehrinde bir mavnayla gidecekleri nihai noktaya doğru yola çıkarılan mahkûmlar bir kaza da burada geçirir. Geminin ambarlarında kilitli tutulan yüzlerce yolcu batan mavnadan çıkmayı başaramaz. İgnatov, ambarlardan birini açmayı ve güvertede seyahat eden Züleyha'yı kurtarmayı başarır. Kıyıya çıkmayı başaran 29 kişi vardır artık. Arkadaki gemiyle gelen bölge ÇK sorumlusu Kuznets, İgnatov'u kamp komutanı olarak atayıp, biraz mermi ve alet edevat bıraktıktan sonra bahara kadar başlarının çaresine bakmalarını söyleyerek oradan ayrılır.

Heykeltraş, ziraat fakültesi öğretim üyesi, ressam, tiyatro dekoratörü gibi görmüş geçirmiş entelektüellerden oluşan küçük bir grup akıllı insanın arasında yaşama tutunan Züleyha, Profesör Liebe'nin yardımıyla oğlu Yusuf'u doğurur. Burada aşçı yardımcılığı, revirde hastabakıcılık yapan Züleyha zorlu geçen kış şartlarında yiyecek kıtlığı yaşandığı için sütü kesilince hiç tereddüt etmeden parmaklarını kesip akan kanıyla oğlunun açlığını giderir: "... Parmağında ay gibi küçük ve yuvarlak bir yarık açılıyor, içinden koyu, yakut renkli bir sıvı akıyor. Züleyha sıraya dönerek parmağını oğlunun ağzına sokuyor. Sıcak dişetlerinin parmağını hemen sıktığını, ısırdığını, tırnağına yapıştığını hissediyor..."²³⁶

İgnatov'un Züleyha'ya karşı ilgisi, kadının nezdinde de kayıtsız kalmaz ve bir dönem fırtınalı bir aşk yaşarlar. Fakat Yusuf'un hastalanmasını ilahi bir uyarı olarak algılayan Züleyha bu ilişkiyi sonlandırır. Züleyha, avcı olarak kamp hayatına devam eder. Yusuf, kampın ressamı İkonnikov sayesinde resme ilgi duyar. Petersburglu asilzade İzabella, Yusuf'a Fransızca dersleri verir. Yusuf 16 yaşına geldiğinde tek hedefi vardır: Kamptan kaçıp Petersburg'a güzel sanatlar akademisine gitmek.

Kuznets'in yeni makam ve rütbe almak uğruna yaptığı komplo teklifini kabul etmeyen İgnatov gözden düşmüştür. Eski adi suçlu ve ispiyoncu Gorelov, kamp komutanı

²³⁶ a.g.e., s. 293.

olarak görevlendirilir. Gorelov görevi devralmadan hemen önce İgnatov, Yusuf için temiz bir nüfus belgesi hazırlar. Belgede babası hanesinde İgnatov'un ismi yazmaktadır. Bu, Yusuf'a hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan yaşama ve seyahat etme hakkı tanımaktadır. Yusuf, annesinin kendisi için ırmak kenarında gizlediği kayığa binip geleceğine doğru kürek çekmeye başlar. Yeni katılanlarla 800 kişiye ulaşan kampta artık iki yalnız insan kalır: İgnatov ve Züleyha.

Otuz beş dile çevrilen romanın yayımlanması sonrasında kendisiyle yapılan röportajda Güzel Yahina eserini yazarken 1930-1946 yılları arasında “kulak” oldukları gerekçesiyle Angara nehri kıyısındaki bir sürgün kampında on altı yıl geçiren babaannesinin yaşamından yola çıktığını anlatır. Babaanne 7 yaşındayken tanıştığı kamp hayatında entelektüel Rusların arasında çok iyi seviyede eğitim alma fırsatı bulur. Memleketine döndükten sonra da ömrünün sonuna kadar Tataristan'da Rusça öğretmeni olarak görev yapar.²³⁷

2.2.3.7. Kazak yazar Şerbanu Beysenova (D. 1947) *Kızıl Kırgın'ın Kadınları – Marguva* (2019) adlı eseri, kamp gerçeğini geride kalan eş ve çocuklar cephesinden ele almaktadır. Doksan yaşına gelmiş, rahatsızlığı sebebiyle oğlu tarafından hastaneye kaldırılmış Marguva, hastane odasında zaman zaman geçmişine dönmekte, yaşadığı acıları anımsayıp okuyucuya aktarmaktadır. Evlendiklerinde kocası 16, kendisi 14 yaşında olan bu güçlü kadın, kocasının tutuklanmasından sonra kendisine selam bile vermekten çekinen insanların yanı sıra “halk düşmanının karısı ve çocukları” yakıştırmasıyla toplumdan izole edilme çabalarını da çok iyi hatırlamaktadır. En ağır işlerde çalışarak çocuklarının nafakasını çıkarma gayretindeki Marguva, kocasının sürgünde olduğu sekiz yıllık sürede ailesini dağıtmadan kahramanca bir mücadele verir.

²³⁷ <https://sntat.ru/news/zlye-golosa-vsegda-zvuchat-gromche-yahina-o-kritike-romana-i-seriala-zuleyha-otkryvaet-glaza-5738653> (Erişim tarihi: 25.01.2022).

Otuz beş yaşına gelmiş kocası sürgünden döndükten sonra yaşanan sevinç kısa sürer. Tutuklanan Mukan tekrar Sibirya'ya sürülür: Bu sefer ömür boyu orada kalacaktır. Çocuklarını kayınvalidesine bırakan Marguva zorlu bir yolculuk sonrası Sibirya'ya ulaşır. Orada kocası dışarda oturmasına izin verilen mahkûm işçi statüsündedir. Orada da bir düzen kurmuşlardır. Stalin'in ölümünden sonra cezaları iptal edilince memleketlerine dönen çift yirmi yıllık bir aradan sonra tekrar normal hayatlarına kavuşur. Hatıraları sonlanan Marguva “duygulanarak gülümser, yüzüne nurlu bir ışık gelir, yüzü kızarır, bedeni gerilir, derin bir nefes alarak uyuyuverir... Bir daha uyanmaz.”²³⁸

Kamp edebiyatı kapsamında yazılan edebi eserlerin çoğu yaşanmışlıkların kurgulanmasıyla vücut bulmuştur. Kamp tecrübesi olmayan edebiyatçılar da gerçek hatıralara dayanan kurgularla konuyu aktarmışlardır. Otobiyografik roman veya öykü özelliği taşıyan eserler olabildiği gibi kamp gerçeğinin bir gardiyanın veya bir muhafız köpeğinin bakış açılarından anlatıldığı da olmuştur. Burada edebi eser kapsamındaki öykü ve romanların bir dereceye kadar hatıraların yer aldığı anı edebiyatı veya araştırma eserlerde anlatılan konularla örtüştüğü noktalar da mevcuttur. Zaten bu üçlüyü kesin sınırlarla ayırmak da mümkün değildir. Fakat, yaşanan acıların daha ilgi çekici bir formatta daha geniş kitlelere ulaştırılmasında edebiyatın rolünün büyük olduğu değerlendirilmektedir.

²³⁸ Ş. BEYSENOVA, *Kızıl Kırğın'ın Kadınları – MARGUVA*, Ankara, 2019, s. 188.

3. ZAMANIN BELLEK MEKÂNI KOLIMA

3.1. Kültür Alanında Bellek Kuramları ve Kolıma İle İlgili Edebiyat Eserlerinde Bellek Yansımaları

Bellek, Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlüğünde “Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin”²³⁹ olarak tanımlanmaktadır. Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü’nde belleğ  “Geçmişteki deneyimleri, tecrübe ve yaşantıları anımsayabilme yetisi; Deney ya da tecrübeleri anımsama, zihinde canlandırma ve ge miş  şimdide koruma gücü... Söz konusu mal umatı depoladığı, biriktirdiğı varsayılan sistem ya da yer.” şeklinde tarif eder. Cevizci, belleğ n oluşumunda ya da anımsama sürecinde    evrenin varlığından bahseder. Bunların birincisi: daha önce algılanmış olan nesnenin zihinde canlandırılması, yani bellekte bir imge oluşturulması; ikincisi: imgenin, anımsayanın geçmişinin bir parçasını meydana getiren bir nesnenin imgesi, sureti olarak tanınması; üçüncüsü de: Anımsanan nesnenin psikolojik ya da fiziki bir zaman  er evesi içine yerleştirilmesidir.²⁴⁰

Bellek  zerine yaptığı çalışmalarla tanınan Jan Assman (D. 1938) belleğ n dört farklı dış boyutu olduğunu iddia eder. Bunlar, yemek yapmak, yazı yazmak, inşaat planları, tamirat işleri vb. taklit kökenli davranışları kapsayan *mimetik bellek*, ki kamptaki mahkûmların günlük çalışmalarında bu bellek alanı işlevseldir; insanı çevreleyen eşyaların ve ortamın oluşturduğu *nesneler belleğ *, ki kamptaki eşyalar, çalışma ve yaşam alanları bu kapsamda değerlendirilebilir; insanın dil yeteneğ nin başkaları ile iletişimi sayesinde geliştiğ ni dikkate alan ve kamp jargonunun da bu bağlamda değerlendirileceğı *iletişimsel bellek* ve tüm bu bellek türlerinin bütünlük içinde buluştuğu alan olan *kültürel bellektir*. Rutin taklitler “gelenek” statüsünü kazandığı, yani amaca yönelik anlamının ötesinde bir anlama sahip olduğu zaman taklitçi belleğ n sınırları açılır, kültürel belleğ n

²³⁹ ř. H. AKALIN, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2011, s. 304.

²⁴⁰ A. CEVİZC , *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 1999, s. 111.

alanına girer. Anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi sadece amaca yönelik olmayan aynı zamanda bir anlam içeren, semboller, ikonalar, temsiliyetler gibi nesneler belleğinin sınırlarını aşan her şey kültürel belleğin içine dahil olur.²⁴¹ Çoğu kamp edebiyatı yazarının yaptığı gibi V. Şalamov da Kolıma kamplarında yaşadığı anılarını yazıya dökerek kendisi için yaşanmışlıktan ibaret olan anıları kültürel belleğe armağan etmiştir.

Bellek, zaman içerisinde yeni bilgiler depolayabileceği gibi var olan bilgileri de önem veya kullanım derecesiyle bağlantılı olarak unutulabilir ya da tamamen silebilir. Unutulan bilgiler bir uyarıcı sayesinde hatırlanabilir. V. Şalamov'un *Bellek (Pamyat)* isimli denemesinde belleğin unutma yönüne vurgu yapılır: “İnsan, iyi ve güzel olanı daha iyi hatırlar, kötü olanı kolayca unuttur. Kötü anılar insanın içini karartır. Yaşama sanatı, eğer böyle bir şey varsa, gerçekte unutma sanatıdır.”²⁴² V. Şalamov *Kolıma Öyküleri* kitabında yer alan *Kumanya* öyküsünde unutma yeteneğini olumlu bir meziyet olarak aktarır:

“İnsanı mutlu kılan unutma yeteneğidir. Hafıza her zaman kötüyü unutup iyiyi hatırlama üzerine kuruludur. Duskanya pınarında iyi olan hiçbir şey yoktu. İleride bizi bekleyen ya da geçmişte hatırladığımız iyi hiçbir şey yoktu. Kuzey bizi sonsuza dek zehirlemişti ve biz bunun farkındaydık...”²⁴³

V. Şalamov, *Tren (Poyezd)* öyküsünde on yedi yıllık kamp yaşamı sona erip eve dönüş için İrkutsk tren garında Moskova treni için bilet almayı beklerken bu kez unutmaktan duyduğu korkuyu ifade eder:

“... Aniden bir korku hissettim, vücudumdan soğuk terler boşandı.

İnsanoğlunun sahip olduğu en korkunç güç olan unutma isteği ve

²⁴¹ J. ASSMAN, *Kültürel Bellek; Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, İstanbul, 2015, s. 27-28.

²⁴² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 4, s. 440.

²⁴³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 65.

unutma yeteneğinden korktum. O an her şeyi unutmaya, hayatımdan yirmi yılı silmeye hazır olduğumu fark ettim. Hem de hangi yılları! Bunu anladığımda kendimle mücadele edip kendimi yendim. Tanık olduğum hiçbir şeyin hafızamdan silinmesine izin vermeyeceğimi biliyordum. Bunun üzerine sakinleşip uyudum.”²⁴⁴

Şalamov’un, İrina Sirotinskaya’ya yazdığı bir mektubunda bellek ile ilgili şu satırlar dikkat çeker: “Bellek, yalnızca geçmişin kadrolarının muhafaza edildiği, tüm insani duyguların yaşam boyunca biriktirdikleri değil, aynı zamanda resim çekme metotları ve yöntemleridir.”²⁴⁵

J. Assman, kişiler, nesneler / objeler, mekân ve zamanın çağrışım yoluyla yaşanan olayı anımsamada önemli bir role sahip olan anımsama figürleri olarak görev yaptıklarını ileri sürmektedir. Ona göre anımsama figürleri, duyularla algılanabilir anıyı kavram ve resim ile birleştirmektedir. Hatırlama figürleri belli bir mekânda cisimleştirilmek ve belli bir zamanda güncelleştirilmek isterler, yani coğrafi ya da tarihi anlamda olmasa da her zaman somut bir mekâna ve zamana dayanırlar. Milli ve dini bayramlar, gelenek halini almış, meslek gruplarının yaptığı kutlamalar ve özel günler ortak yaşanan bir zamanı yansıtır. Hatıralar da aynı şekilde yaşanan bir mekâna dayanırlar. Assman mekâna, bireyin veya topluluğun maddi çevresini de dahil eder. Bunlar araç gereçler, eşyalar, mobilyalar, mekânlardır.²⁴⁶ Sovyet kamp edebiyatında, bulunulan coğrafyanın yanı sıra çalışma ve yaşam alanları, yanı sıra mahkûmların gerek iş sırasında gerekse işten arta kalan zamanda kullandıkları aletler, eşyalar, kıyafetler vb. mekân kavramı içinde değerlendirilmektedir. V. Şalamov, Osip Mandelştam’ın eşi

²⁴⁴ *a.g.e.*, s. 402-403.

²⁴⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 6, s. 493-494.

²⁴⁶ J. ASSMAN, *a.g.e.*, s. 46-47.

Nadejda Yakovlevna Mandelştam’a ithaf ettiği *Özdeyiş* (*Sententsiya*) öyküsünde bir tutuklu gözüyle kamp yaşamının rutinlerini, buradaki öfkeyi, öfkenin duyarsızlığa dönüşmesini, sonra varoluş kaygısının ağır basmasıyla yaşadığı korkuyu, her gün yaşadığı tekdüze hayatta iletişim kurmakta kullanılan yirmi kadar cümle dışında aklına hiçbir eski kelimenin gelmeyişiinden yakınırken birden durduk yerde “özdeyiş” (*sententsiya*) kelimesini hatırlamaktan dolayı büyük bir mutluluk duyar.²⁴⁷

V. Şalamov *Kurslar* (*Kursı*) öyküsünde Kolıma’nın her tarafından gelen 24 tutuklunun Magadan yakınlarındaki bir kamp hapishanesinde toplanıp zorunlu sınavları geçtikten sonra sekiz ay sürecek hastabakıcı kursuna alınışını, eğitimlerini, eğitimleri veren hocaları, kursa katılan arkadaşlarını, hayatının en güzel dönemi ve en güzel hatıraları olarak niteler. Zorlu kamp şartlarından, yani bir anlamda ölümden kurtulup hayata yeniden başlamanın garantisi olan bu kurslar Şalamov ve arkadaşlarına unutulmayacak hatıralar vermiştir. Zaten Şalamov da bu durumu aşağıdaki satırlarla ifade etmektedir:

“İnsan, kötüyü hatırlamaktan hoşlanmaz. İnsan tabiatının bu özelliği, yaşamı daha kolay yapar. Kendi kendinizi bir yoklayın bakalım. Belleğiniz iyi olanı, aydınlık olanı tutma, ağır olanı, kara olanı unutmaya can atar. Yaşamın ağır şartlarında en ufak bir dostluk kurulamaz. Bellek, bütün geçmişi umursamaz bir tavırla göz önüne sermez. O, yaşam için daha sevimli olanı, daha iyi olanı seçer. Bu, bir bakıma organizmanın savunma refleksidir. İnsan doğasının bu özelliği, aslında gerçeğin çarpıtılmasıdır. Fakat gerçek nedir ki? Magadan yakınlarındaki bir kamp hastanesindeki hastabakıcılık kurslarında geçen aylarım,

²⁴⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 371.

Kolima'da geçen pek çok yılının içinde hayatımın en iyi dönemidir.”²⁴⁸

V. Şalamov *Eldiven (Perçatka)* öyküsünde Kolima tecrübesinden sonra hatırlamayla ilgili olarak şu formülü geliştirir: “Kötülüğü iyilikten önce hatırlamak gerekir. Bütün iyi şeyleri yüz sene, bütün kötü şeyleri iki yüz sene hatırlamak lazımdır. Bu düşüncelerimle on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın bütün Rus hümanistlerinden ayrılıyorum.”²⁴⁹ Şalamov'un hatırlama ve unutma ile ilgili değişik dönemlerde yazdıkları bazen tezat oluşturuyor gibi gözükse de kötüyü unutmamak, unutturmamak için yazmanın onun açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1920'li yıllarda kültürel nesnelerin bellekte nasıl yer ettiği konusunda çalışmalar yapan sanat ve kültür tarihçisi Aby Warburg (1866-1929), semboller veya resimler aracılığıyla toplumsal bellekteki anıların tekrar canlandırılabilmesi veya muhafaza edilebileceği iddiasında bulunur. Bu nedenle toplumsal bellek, kültürün önemli bir katmanını oluşturmaktadır. Ona göre kitap, dergi, gazete, resim, pul, mektup gibi günlük yaşama ait eşyalar ve semboller, insan elinde değiştirilmeyi bekleyen insanlığın ıstıraplarıdır.²⁵⁰

Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs (1877-1945) kolektif bellek kavramına değinir. Halbwachs, hatıralarımızın genellikle kolektif olarak kaldığını ve yalnızca bizim müdahil olduğumuz olaylar ve yalnızca bizim gördüğümüz objeler söz konusu olduğunda bile bize başkaları tarafından hatırlatıldığını öne sürer.²⁵¹ Halbwachs ayrıca kolektif hafızanın gücünü ve müddetini bir grup insanı bir araya getirmek için sahip olduğu şeyden aldığını, dolayısıyla bu kişilerin birer grup üyesi olarak hatırlayan bireyler olduklarını anlatır. Fakat burada enteresan olan; birbirine dayanan ortak hatıralardan oluşan bu grup

²⁴⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 489.

²⁴⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 311.

²⁵⁰ J. ASSMAN, *a.g.e.*, s. 46-49.

²⁵¹ M. HALBWACHS, *Kolektif Hafıza*, Ankara, 2017, s. 10.

içerisinde her bireyde en büyük yoğunlukta ortaya çıkan hatıraların aynı olmamasıdır. Yani her bireysel hafıza kolektif hafıza üzerinde bir görüş açısına sahiptir, kişinin başka ortamlarda sürdürdüğü ilişkilere göre değişkenlik gösterebilir.²⁵² Buna karşın kamplarda yaşanan büyük ortak acıda mahkûmların benzer anıları aynı şekilde anımsadıkları görülür.

Hafıza mekânlarına tarihsel açıdan bakan Pierre Nora, hafıza mekânlarının anımsadığımız *şeyler* değil, fakat hafızanın mayalandığı yerler olduğundan bahisle bu mekanların geleneğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarı olduğu savını ileri sürer. Ona göre hafıza, özellikle bu mekânlar içinde ortaya çıkar ve insanların iradesine ya da yüzyıllara bağlı olarak bayramlar, amblemler, anıtlar, sözlükler, müzeler, anma törenleri, edebi eserler gibi en çarpıcı simgeler de buralarda görülür²⁵³

P. Nora, grev, pazar, kahve gibi etkisi hâlâ devam eden hafızalar, gerek sanat ile halk sanatları ve gelenekleriyle ilgili müzeler gibi yeni hafıza kurumları, gerek orta tabakalar konusunda son yıllarda tarihçilerin merakını uyandıran not defterleri, aile albümleri ya da noter evrak dosyaları gibi hafıza mekânlarından bahseder.²⁵⁴ Kamptaki mahkûmların, eğer idari bir görevde değilse, kalem bile bulundurmaları yasak olduğu için hafıza mekânı görevini zihinleri üstlenmiştir. Açlık ve soğukla birleşen acımasız çalışma koşullarında gerek anılarını gerekse orijinal yaratılarını zihinlerine kazıyan mahkûmlar mahkûmiyet sonrasında bu anılarını tekrar canlandırarak gelecek kuşaklara aktarmayı başarmıştır.

Nora'ya göre hafıza sadece onu güçlendiren ayrıntılarla uyuşur, çünkü duygulara dayalı ve sihirlidir; buğulu, karışık, iç içe geçmiş, kabataslak, özel ve simgesel anılardan beslenir; her tür aktarıma, perdeye, sansüre ve yansıtmaya karşı duyarlıdır. Tarih ise

²⁵² a.g.e., s. 39.

²⁵³ P. NORA, *Hafıza Mekanları*, Ankara, 2006, s. 9-12.

²⁵⁴ a.g.e., s. 14.

zihinsel ve ayrıştırıcı bir iştir, bu yüzden de analiz, söylem ve eleştiri gerektirir. Hafızanın, hatırayı kutsallaştırdığından bahseden Nora tarihin ise hatırayı kapı dışarı ettiğini, onu bayağılaştırdığını söyler. Hafıza kaynağını kaynaştırdığı bir gruptan alır. Ne kadar grup varsa o kadar hafıza vardır; hafıza, doğası bakımından değişik ve sınırsız, kolektif, çoğul ve bireyselleşmiştir. Buna karşın, tarih herkesin malıdır ya da kimseye ait değildir. Hafıza somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır. Tarih sadece zamansal sürekliliklere, gelişmelere ve nesnelerin ilişkisine bağlıdır.²⁵⁵

Geçmişte edinilen bilgi, deneyim, tanıklık ve hatıraları akılda tutmaya olanak sağlayan bilişsel yeti olarak tanımlanabilecek olan bellek, olaylar arasında kurulan neden-sonuç ilişkileri ile bugün yaşanan olayları anlamada ve bu olaylardan yapılan çıkarımlarla yakın ve uzak geleceğe bir biçim verme çabasında baş rol oynar. Unutuş, belleğin çeşitli etkilerle kimi hatıraları zihnin karanlık köşelerine itmesi ile oluşan bilişsel bir süreçtir. Bellek çalışmaları da büyük oranda bu karanlık köşelerin aydınlanmasını amaçlayan çoğunlukla disiplinlerarası çalışmalardır. Hatırlama ise kimi dolayımlyıcı ve tetikleyiciler ile geçmişin şimdi ile buluşmasıdır.²⁵⁶

Bellek çalışmalarının başlıca konuları arasında savaşlar, kıyımlar, doğal afetler ve siyasi krizler gibi bireyler üzerinde travma yaratacak olaylar yer alır. Toplumların belleğinde onarılmayacak hasarlar bırakan bu olayların unutulmaması için, tanıklar gelecek nesillere bellek aktarımında bulunur. Ancak bu noktada tanıklık kavramı ve resmi tarih kavramı çatışır. Devletlerin yazdığı “tarih” yani “resmi tarih” ve yarattıkları yeni “tarih algısı” yaşanan dramlara ait anıların bastırılmalarına ve zamanla unutulmalarına neden olur. Bu bağlamda belleğin manipölasyonu bakımından XX. yüzyılın en önemli küresel olaylarından biri de hiç şüphesiz İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında

²⁵⁵ a.g.e., s. 19.

²⁵⁶ A. ÖZKAN, “*Leo Malet’nin Du Rébecca Rue Des Rosiers Adlı Romanında Bellek, İkinci Dünya Savaşı ve Yahudiler*”, **Batı Edebiyatında Bellek**, 2018, s.2.

yaşananlardır.²⁵⁷ GULAG kamplarında yaşananlar, hatta kampların varlığı bile resmi kurumlar tarafından uzun yıllar gizli tutulmuştur. Neredeyse iki neslin büyük acılar çektiği bu dönem Rusya açısından bakıldığında İkinci Dünya Savaşı ve savaşta yaşananlardan çok daha dramatik ve travmatik olmuştur. V. Şalamov, Ye. Ginzburg, B. Şiryayev, A. Soljenitsın gibi yazarlar tanık oldukları uygulamaları ve adaletsizlikleri gelecek nesillere bellek aktarımında bulunmak maksadıyla kaleme almışlardır.

V. Şalamov'un *Kumanya* öyküsünde kampla ilgili hafıza örneklerine sıkça yer verilir. Öyküde anlatılanlardan, bitle mücadele için gömlek ve iç donlarının bir ucu dışarıda bırakılarak toprağa gömülmesi yönteminin işe yaradığı anlaşılmaktadır. Yine herhangi bir hayvan etinin kendine has kokusunun onu toprak altında bir süre bekletince geçtiği de doğanın insanlara öğrettiği bir özelliktir. Kibritin bulunmadığı ortamda ateşin sönmemesi için akşamdan sobada iki odun parçası bırakılması durumunda sabahleyin odunları üfleyince ateşin canlandığı bilgisi de önemli bir bilgi olarak anılır. Zira sobada üç odun bırakılınca odunlar tamamen yanmaktadır.²⁵⁸

Kamlarda çalışma ve yaşam koşulları, en çok dikkat çeken ve en çok anlatılan bellek unsurlarıdır. Kamptan kampa ufak tefek değişiklikler gözlense de temelde kurallar hep aynıdır: Emniyet tedbirleri kapsamında mahkûmun hayatını mümkün olduğunca zorlaştırmak. *Domino* öyküsünde yemeğin nasıl hazırlandığı ve yendiği anlatılır:

“Kampta olduğu gibi hastanede de hiçbirimize kaşık verilmiyordu. Çatalsız ve bıçaksız idare etmeyi daha hapishanedeyken öğrenmiştik. Yemekleri kaşık olmadan höpürdeterek yeme konusunda bizi çoktan eğitmişlerdi. Çorba da lapa da kaşık gerektirmeyecek kadar sulu olurdu her zaman.

²⁵⁷ a.g.m., s. 1.

²⁵⁸ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 57.

Parmak, ekmek kabuğu ya da dil yardımıyla her büyüklükteki tencerenin ya da çanağın dibini sıyrabilirdik.”²⁵⁹

Kampta iskorbüt hastalığına karşı koruma sağlamak maksadıyla bir kısım personel sedir ağacı iğne yapraklarını toplamakla görevlendirilir, toplanan yapraklar kampta kaynatılıp bir ilaç elde edilir. Kamptaki herkes acı bir tadı olan bu ilacı içmeye zorlanır. Zira sedir ağacı ekstresi, iskorbüte karşı onaylanmış yegâne ilaç sayılmaktadır. Daha sonra kuşburnu keşfedilecektir, ama bunlar Moskova’dan gönderilecektir. *Kant* öyküsünde kahraman fazlasıyla güçten düştüğü için altın madeninden alınıp sedir ağacı yaprağı toplamakla görevlendirilir. Kahraman, bir arkadaşıyla birlikte çıktığı görevden duyduğu memnuniyeti şu satırlarla ifade eder: “Buzdan ısııl ısııl olmuş her bir taşın elimizi yaktığı donmuş maden kuyularında aylarca süren çalışmalardan, ensemizdeki tüfek kurma kollarının şakırtılarından, köpek havlamalarından ve muhafızların onur kırıcı küfürlerinden sonra sedir ağacı üzerinde çalışma, her yorgun kas tarafından hissedilen büyük bir mutluluktur.”²⁶⁰

Kancık Tamara (Suka Tamara) öyküsünde kültürel bellek öğelerine rastlanır. Öyküde Moisey Moiseyeviç Kuznetsov’un Yahudi kimliği aktarılmış, hemen arkasından yetim bir Yahudi çocuğuna babasının adının verilmesi geleneği hatırlatılmıştır: “Kuznetsov yetim biriydi. Zaten bu adından ve baba adından anlaşılabilirdi. Çünkü Yahudilerde bir erkek çocuk doğmadan önce babası ölürse o çocuğa mutlaka babasının adı verilir.”²⁶¹

Süt Reçeli öyküsünde çalışılan maden sahasının işleyişi ile ilgili kurumsal hafıza örneği mahkumlar üzerinden değil de çalışma arkadaşları atlar üzerinden verilmiştir: “O gün ne yaptığımı, nasıl çalıştığımı hiç hatırlamıyorum. Güneş batıda alçalıncaya kadar ve

²⁵⁹ a.g.e., s. 180.

²⁶⁰ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 46.

²⁶¹ a.g.e., s. 84.

mesai saatinin bittiğini bizden daha çabuk sezen atlar kışneyinceye kadar bekledim, bekledim...”²⁶²

Ekmek öyküsünde hapishanede yemek dağıtanların porsiyonları ayırmadaki dikkatsizliğinin bazen kötü sonuçlar doğurduğuna değinilir. Yazar, bu kişilerin porsiyonlardaki on gramlık eksik veya fazlalığın çoğu zaman kanlı trajedilere sebep olduğunu anlatır. Balık hemen yenmez, yalayarak eritilir. Ekmek de minicik parçalar halinde çimdiklenerek ağıza atılır. Birileri alıp götürmesin veya çalmasın diye günde bir kez sabahları verilen ekmek hemen yenir. Zira kimsenin ekmeğini hırsızlardan koruyacak dermanı yoktur. Ekmeğin tıpkı akide şekeri gibi emilerek yenmesi ve yanında su içilmemesi gerektiğini anlatan yazar sonra da bir bardak ılık çay içilmesini tavsiye eder.²⁶³ Hapishanede günaşırı verilen ringa balığının kafa kısmının ve kuyruk kısmının faydalı veya zevkli olup olmadığı sorgulandıktan sonra kuyruk kısmında daha çok et olmasına rağmen kafa kısmını yemenin daha zevkli olduğu sonucuna varılır. Öyküde dikkat çeken bir diğer bellek unsuru, mahkûmların kahvaltı sonrası battaniye niyetine kullandıkları yırtık montlarını giyip yastık olarak kullandıkları botlarını bağlayıp bir an önce sabah yoklamasına çıkmalarının gerektiğidir. Beşerli sıraya dizilen kamp sakinleri hep üç dört kişilik iş grubuna düşmeyi veya yiyeceklerle alakalı bir yerde çalışmayı hayal eder. Mahkûmlara nerede çalışacakları önceden söylenmemesine rağmen onlar bunu yürüyüş kolunda bir şekilde öğrenirler: “Bu korkunç piyangoda şanslı numara, sabırlı kişilere vururdu. Arkadan başkalarının sırasına kaynamak, yan taraflara çekilmek ve küçük grup oluşturmaya başladıkları anda öne fırlamak gerekirdi.”²⁶⁴

İlk Ölüm öyküsünde, gece vardiyasında çalışanlara yemeğin buz gibi yemekhanede değil, koğuşlarda verilmesi; muhafız olmadan çalışmaya gitmenin gurur ve

²⁶² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 106.

²⁶³ *a.g.e.*, s. 108.

²⁶⁴ *a.g.e.*, s. 110.

övinç kaynağı olması, muhafızsız ekiplerin normalden çok daha fazla iş üretmesi; iş aletlerinin asla çalışma sahasında bırakılmaması, çalınması durumunda ağır cezalar verilmesi; suç işlemiş eski kamp müdürlerine cezaların asgari seviyede verilmesi ve sıradan kamplara gönderilmeyip özel yerlerde tutulmaları alışkanlık ve gelenek halini almış bellek unsurları olarak karşımıza çıkar.²⁶⁵

Polya Teyze öyküsünde hastane mezarlığını niteleyen şu sözcükler bellek unsuru olarak değerlendirilebilir: “Polya Teyze öldü ve onu hastane mezarlığına gömdüler. Bu, “A”, “B”, “C” ve “D” toplu mezarları ve birkaç sıradan oluşan tekli mezar dizisiyle birlikte tepenin yamacında (hastalar “ölmek” yerine “tepenin yamacına inmek” ifadesini kullanırlardı) büyük bir mezarlıktı.”²⁶⁶ Bu ifade aynı zamanda Rus Biçimcilerinin kullandığı yabancılaştırma (ostraneniye) metoduna da bir örnek olarak düşünülebilir. V. Şklovski tarafından geliştirilen “yabancılaştırma” yöntemiyle alışlagelen görüntüler farklı şekilde anlatılarak yepyeni ve farklı şekilde yeniden aktarılmış, yani alışkanlık kırılmış olur.²⁶⁷

Kamplarda ve cezaevlerinde yapılan uygulamalar alışkanlık halini almış davranışlar bellek yansıması olarak değerlendirilebilir. Mahkûmların hangi şartlarda çalıştırıldıkları, yaşamlarını nasıl sürdürdükleri gibi konular öykülerde sıklıkla karşımıza çıkar. Madenlerde kotasını tamamlayamayan kişi kanuna karşı gelmiş, vatana ihanet etmiş gibi değerlendirilir, dolayısıyla bunun bedelini ya yiyeceğinden kısılarak ya da canıyla öder.²⁶⁸

Bir diğer kamplara özgü önemli bilgi: “Kampta, insanı öldüren tayının az olması değil, fazla olmasıdır.” şeklinde yansımasını bulur. İnsan bedeni açlığa alışabilir. Ancak açlık ortamında fazla yiyecek elde etme hevesi her zaman iyi sonuçlanmaz. Fazladan bir

²⁶⁵ a.g.e., s. 134-138.

²⁶⁶ a.g.e., s. 142.

²⁶⁷ M. Ö. PARER, *Rus Biçimciliği ve Şklovski*, Ankara, 2004, s. 266.

²⁶⁸ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 219.

dilim ekmek için benliğini kaybeden, hayatını riske atacak mantıksız davranışlar sergileme eğiliminde olanlar hayati riski yüksek olan gruplar arasında yer alır.

-50 dereceye kadar soğukta çalışmak zorunda bırakılan mahkûmlar yine de işin iyi tarafından bakmaya çalışırlar. Onlara göre kontrolün, muhafız baskısının ve diğer olumsuzlukların gündüze nazaran daha az yaşandığı gece vardiyaları ideal çalışma ortamlarıdır: “Aralık ayında gece vardiyasında çalışıyorduk ve her gecemiz işkence gibiydi. -50 derece şakaya gelmezdi. Her şeye rağmen gece vardiyası daha iyiydi, daha sakindi, madende daha az denetçi olurdu, daha az küfür ve daha az dayak yerdik.”²⁶⁹

Mahkûmlar gece vardiyasına gitmek için dışarıda değil, koğuş içinde hizaya girerek dışarının soğuğuna daha az maruz kalmayı ümit eder. Yine de geç kalanlar olursa nöbetçi mahkûm onları ite kaka dışarı çıkarır.²⁷⁰

Bellek kapsamında not edilmesi gereken bir diğer husus, firari mahkûmların Kolıma yolu üzerinde seyreden yiyecek taşıyan araçları durdurup yağmalaması üzerine bu araçların muhafız olmadan yola çıkarılmaması konusudur.²⁷¹

Kampta edinilmiş tecrübeler çok değerlidir. Bunlardan biri de bilinen, planlanan veya öngörülen bir şeyin başkalarıyla paylaşılmamasıdır. Zira yönetim için çalışan, mahkûmlar hakkında bilgi toplayıp bu iş karşılığında nemalanan kesim kolay kolay kendini belli etmez. Hangi sevk grubuna dahil olursa madenden kurtulabileceğinin planlarını yapan Şalamov’un kahramanlarından Andreyev de bunu çok iyi bilmektedir:

“Andreyev bütün bunlar hakkında kimseye tek laf etmedi. Ne Ogniov’a, ne Parfentyev’e, ne madenden arkadaşlarına, ne kendisiyle birlikte ranzalarda yatan bu bin kişi içinden birine;

²⁶⁹ a.g.e., s. 219-220.

²⁷⁰ a.g.e., s. 220.

²⁷¹ a.g.e., s. 230.

kısacası hiç kimseye danışmadı. Çünkü kime planından söz etse, onun övgü almak için, bir izmarit için ya da laf olsun diye gidip bunu kamp yetkililerine anlatacağını biliyordu. Bir sır nasıl bir yüküdür ve onu nasıl korur biliyordu...”²⁷²

Kampta kimseye güvenilmez. Kimseye akıl danışılmaz. Aksi uygulanırsa akıl danışan veya sırrını paylaşan kişi, uyanıklığını, sadakatini göstermek isteyen muhatap tarafından hemen idareye ihbar edilir. V Şalamov *Lokomotif Dumanının Peşinden Koşma* (*Pogonya Za Parovoznim Dımom*) öyküsünde bu durumu şöyle özetler: “Kolıma’da kimseye akıl danışılmaz. Mahkûmun ve eski bir mahkûmun arkadaşı yoktur. İlk akıl danışılan kişi arkadaşını satmak, uyanıklığını göstermek ve her şeyi anlatmak için doğruca müdürün yanına koşar.”²⁷³

Gıda maddesine sahip olmak bir avantaj olduğu kadar beraberinde tehlike de barındırır. Tecrübeli kamp sakinleri yiyecek maddesine sahip olduğu zaman onu saklayacak güvenli bir yer bulamadıysa mutlaka yer. Sebze deposunda çalıştıktan sonra akşam yanında birkaç patates getiren Andreyev, onları sobanın külünde pişirmek ister, fakat yarı çiğ haldeyken küllerin arasından çıkardığı patatesleri aceleyle yer. Zira “buradaki hayat şartları, yemek işinin vaktinden önce bitirilmesini gerektiriyordu. Çünkü etrafta çok fazla aç insan vardı.”²⁷⁴

Şalamov *Yahudiye Valisi* (*Prokurator İudeyi*) isimli öyküsünde kokunun da bir bellek unsuru olduğuna değinir. Cepheden maaş ve erken emeklilik avantajlarından faydalanmak için gönüllü olarak Kolıma’ya gelmiş tecrübeli cerrah Kubantsev işe başladığı ilk gün yaşadıklarını (sonradan bazı bölümleri unutmak zorunda olduğunu düşünerek unutsa da) asla unutmaz. Ona bu konuda yardımcı olansa koku hafızasıdır:

²⁷² a.g.e., s. 254.

²⁷³ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 644-645.

²⁷⁴ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 255.

“Kokuyu bir şiir ya da bir insan siması gibi hafızamıza kaydederiz. Bu ilk kamptaki irin kokusu, Kubantsev’in koku hafızasında ebediyen kaldı. Bu kokuyu daha sonra sık sık hatırladı. İrin kokusunun ve ölüm kokusunun her yerde aynı olduğu sanılır. Aynı değildir. Kubantsev’e ömrü boyunca, Kolima’da tedavi ettiği ilk hastalarının yaraları kokuyormuş gibi geldi.”²⁷⁵

Şalamov *Cüzzamlılar (Prokajyonniye)* öyküsünde bir şekilde tedavi olmak için sağlık kurumlarına, özellikle de hastanelere gelmiş mahkûmların buradan mümkün olan en uzun zamanda ayrılmak için elinden gelen gayreti gösterdiğini iddia eder: “Fedorenko tedavi gördü. Tedavi sonuç vermedi. Ne de olsa her hasta elinden geldiğince tedaviye direnç gösterirdi.”²⁷⁶ Aynı öyküde dikkat çeken bir başka bellek unsuru, kampta kadın mahkûmların erkeklere, erkek mahkûmların da kadınlara tıraş ettirilerek kamp yetkililerinin eğlenmesidir.²⁷⁷

Şalamov *Cüzzamlılar* öyküsünde tehlikeli madenlerde çalışan mahkûm ve görevlilere fazladan hizmet etmiş gibi yıpranma tazminatı ödendiğinden de bahseder. Volfram, kalay, uranyum gibi tehlikeli madenlerde çalışanlar bu haktan yararlanmakta, yıpranma tazminatı mahkûmların ceza sürelerinden düşülmekte, diğer görevlilerin ise çalışma sürelerine eklenmektedir. Cüzzamlı iki hastanın bulunduğu tecrit koğuşunda nöbet tutmak için görevlendirilen personele bir güne karşılık yedi gün hizmet etmiş gibi para verildiği anlatılır.²⁷⁸

Prences Gagarina’nın Kolyesi (Ojerelye Knyagini Gagarinoy) öyküsü, cezaevinde soruşturma aşamasında yaşananları anlatır. Şalamov’a göre cezaevindeki

²⁷⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 224.

²⁷⁶ *a.g.e.*, s. 226.

²⁷⁷ *a.g.e.*, s. 228.

²⁷⁸ *a.g.e.*, s. 230.

soruşturma aşamasında zaman, bellekte kayıp gider ve hiçbir belirgin iz bırakmaz. Soruşturması devam eden herkes için cezaevindeki sorgular, oradaki insanlar fazla bir önem arz etmez. Onlar için asıl önemli olan; tüm ruhsal, manevi ve sinirsel gücün ne için harcandığıdır, yani bir bakıma sorgu yargıcı ile yapılan mücadeledir. Sorgu odalarında yaşananlar, hapishane hayatından daha iyi akılda kalmaktadır. Hapishanede okunan hiçbir kitap akılda kalmaz, sadece cezaların çekildiği normal hapishaneler, içlerinde roman yazarlarının, anı yazarlarının ve gelecek tahmincilerinin mezun oldukları birer üniversitedir. Sorguların yapıldığı cezaevlerinde okunan kitaplar akılda kalmaz.²⁷⁹

Şalamov, *En Güzel Övgü (Luçşaya Pohvala)* öyküsünde 1937 yılında mahkemeler ve Özel Kurullar (OSO – Osoboye Soveşçaniye) eliyle politik suçlulara verilen neredeyse standart beş yıllık kamp cezasına kimsenin şaşırmadığını, hatta on, yirmi ya da yirmi beş yıl verilmediği için insanların sevindiğini anlatır.²⁸⁰ Şalamov *El Arabası II (Taçka II)* öyküsünde Özel Kurul’u şöyle tarif eder: “OSO, yani Özel Kurul, bakanlık, OGPU Halk Komiserliği bünyesinde bulunan, imzasıyla mahkemeye bile gerek kalmadan milyonlarca insanın kendi ölümünü bulmak için Uzak Kuzey’e gönderildiği bir teşkilattır.”²⁸¹

Şalamov *Yoksullara Yardım Komitesi (Kombedi)* öyküsünde 1937-1938 yıllarında Moskova’daki 12.000 mahkûm kapasiteli Butırka sorgu ve cezaevinde mahkûmlar arasındaki dayanışmayı tarif eden bir sözcüğü ve bu kapsamda sürdürülen geleneği anlatmaktadır. O yıllarda mahkûmların aylık elli ruble para harcama hakkı vardır. Bunun üzerindeki tutarda parası olanlar bu parayı üzerlerinde taşıyamaz, idaredeki hesaplarında tutulur. Yemeklerin iyi çıktığı hapishanede her pazartesi her mahkûm, cezaevi kantininden 13 ruble harcama yapabilme hakkına sahiptir. Mahkûmlar ne istediklerini koğuş kıdemlisine yazdırır, pazartesi günü her koğuşun kıdemlisi yanına bir veya iki kişi

²⁷⁹ a.g.e., s. 240.

²⁸⁰ a.g.e., s. 287.

²⁸¹ a.g.e., s. 340-341.

alarak siparişleri kantinden alır, koğuştta dağıtımını yapar. Buraya kadar her şey olması gerektiği gibidir. Ancak hiç parası olmayan mahkûmlar da olduğundan dolayı onların bu ziyafetten mahrum kalmamaları için geçmiş dönem mahkûmları, Yoksullara Yardım Komitesi adıyla kuralları yazılı olmayan bir dayanışma yapısı oluşturmuşlardır ve bu gelenek her ne olursa olsun sürdürölmektedir. Sistem şöyle işler: Parası olan ve alışveriş siparişı veren her mahkûm parasının yüzde onluk kısmını parasız arkadaşları için gönüllü olarak verir. Bu yüzde onluk paralar bir araya geldiğinde neredeyse paralı mahkûmların sahip olduğu kadar paraya kavuşan parasız mahkûmlar da ezilip büzölmeden, kimseye minnet etmeden istedikleri şeyleri alıp yiyebilirler. Bu konuda kimse ağzını açıp bu insanları küçük düşöreceğ bir söz sarf etmez. Sisteme girmek istemeyen paralı mahkûmlar diğere mahkûmların bir iki gün içinde idareye “bu mahkûmu koğuştta istemiyoruz” talebi üzerine başka bir koğuşa alınır. Orada neden bu değışikliğin yapıldığı anlaşıncaya kadar bütün gözler üzerine çevrilen isteksiz mahkûm ilk pazartesi o koğuşun yardım komitesine dahil olmak zorundadır. İdare bu dayanışmayı geç farketmiş ve mahkûmların sorgularda dirençlerini kırmak için çok uğraşmış, fakat başarılı olamamıştır.²⁸²

Şalamov, *Lida* öyküsünde bir mahkûmun dosyasında “KRTDF (Troçki Yanlısı Karşı Devrimci Faaliyet)” kodunun bulunmasının ne anlama geldiğini açıklar. Lev Troçki (1879-1940), Komünist Parti’nin, Ekim Devrimi’nin, Sovyetler Birliğı’nin kuruluş çalışmalarının içinde yer almış etkili bir siyasetçidir. 1917’de kurulan Bolşevik hükümetin ilk Dışişleri Bakanı, sonrasında Kızıl Ordu’nun kurucusu, Savaş Bakanı gibi görevlerde bulunan Troçki 1924’de Lenin’in vefatı sonrasında Stalin’le sorunlar yaşamıştır. Stalin karşıtı bir güç odağı haline geldiğı değerlendirilen Troçki, Savaş Bakanlığı görevinden alınmış, Politbüro üyeliğine son verilmiş, 12 Kasım 1927 tarihinde Ekim Devrimi’nin 10. yılı kutlamalarında alternatif faaliyetler ve kutlamalar tertip

²⁸² a.g.e., s. 303-315.

ettirdiği gerekçesiyle komünizmden saptığı iddia edilerek Kominist Partisi'nden atılmış, Ocak 1928'de Kazakistan'a, 10 Şubat 1929'da da İstanbul'a sürgün edilmiştir. Dört yıl Büyükkada'da ikamet eden Troçki kendi isteğiyle Türkiye'den ayrılıp geçici olarak Danimarka, Fransa, Norveç gibi ülkelerde kalmıştır. 1937 yılında Meksika'ya giden Troçki 1940 yılında Sovyet istihbarat servisinde öldürülmüştür.²⁸³ Komünist Partisi saflarında etkisi uzun süre devam eden Troçki ve taraftarları ile mücadele büyük terör yıllarında hız kazanmış ve Troçki yanlıları en ağır cezalara çarptırılmıştır. Şalamov *Lida* öyküsünde dosyasında "KRTDF" yazan hükümlülere neredeyse ülke genelinde yaşam hakkı verilmediğinden bahseder. Ona göre kamplarda en zor durumda olan, en hırpalanan, en ağır işler yaptırılan, aileleriyle görüştürülmeyen, kantinden faydalanmasına izin verilmeyen, elinden iş gelse bile teknik ve yardımcı hizmetlerde çalıştırılmayan mahkûmlar onlardır. Şalamov ayrıca, kamp şartlarında hayatta kalmayı başarıp ceza süresini tamamlayan bu mahkûmlara kimlik verilmediğini, ceza mahallini terk etmelerine izin verilmediğini, sürekli takip altında bulunduklarını anlatır:

"KRTDF ibaresi Krist'in gelecekteki tüm yollarını kapatacak, ülkenin neresinde olursa olsun, hangi işte çalışırsa çalışsın bütün yaşamını karartacaktı. Bu ibaredeki T harfi onu sadece kimlik hakkından mahrum etmeyecek, aynı zamanda ebediyen bir işe girmesine engel olacak, Kolıma'dan ayrılmasına izin vermeyecekti."²⁸⁴

Kolıma kamplarında 58. maddeden hüküm giymiş mahkûmlar dışında işini düzgün yapan başka bir mahkûm grubu yoktur. V. Şalamov, *Et Parçası (Kusok Myasa)* isimli öyküsünde yıl sonuna doğru bölge müdürlüklerinin, sorumlulukları altındaki kamplara baskın şeklinde denetlemeler yaptığından, bu denetlemelerde idari veya kritik

²⁸³ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trocki-lev-leon-trotsky-1879-1940/> (Erişim tarihi: 05.08.2022).

²⁸⁴ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 323-324.

görevlerde çalıştırılan 58. maddeden hüküm giymiş mahkûm olup olmadığına bakıldığından, eğer çalıştırıldığı tespit edilirse kamp müdürünün gerekli uyarıyı aldığından ve usulsüz çalıştırıldığı tespit edilen mahkûmların doğruca maden ocaklarına sevk edildiklerinden bahseder. Bu olaylar karşısında kamp müdürlerinin hareket tarzlarının farklı olduğuna dikkat çeken Şalamov, bazı müdürlerin üst kademeye ve denetleme ekibiyle ilişkileri bozmamak için daha sezon başındayken bahse konu mahkûmları sözde ayrıcalıklı görevlerden aldıklarını, akıllı diye nitelediği kamp müdürlerinin bu işle denetleme ekibinin ilgilenmesini istediğini, ekibin tespit ettiklerinin madene gönderildiğini, tespit edemediklerinin bir dahaki aralık ayına kadar görevlerine devam ettiğini, biraz aptalca diye nitelendirdiği müdürlerin her şey yolunda raporu vermek için bu görevlerdeki mahkûmları komisyonun gelmesini beklemeden görevden aldığını, en kötü ve en tecrübesiz müdürün ise bu mahkûmlara kazma, balta, testere, araba ve kürek dışında hiç görev vermemeyi tercih ettiğini anlatır. Üst komutanlıklar bu ani denetimleri kendi gücünü göstermek için yapmaktadır.²⁸⁵

Yemek ve hiçbir zaman giderilemeyen açlık sorunu, mahkûmları fiziki olarak tüketen önemli etkenlerden biridir. V. Şalamov *Özel Sipariş (Spetszakaz)* öyküsünde hastanede yatan ağır hastalar için özel yemek listesi yapıldığından bahseder. Ne var ki özel yemek listesine dahil edilen hastalar son nefesini vermek üzere olan hastalardır. Bırakın ziyafet sayılabilecek lezzet ve çokluktaki yemekleri yemeyi, kaşığı bile yalayacak gücü kalmayan hastalar bu listeye alındığı için hazırlanan yemekleri yemek onlara nasip olmaz, bilakis bu yemekleri onlara yardımcı olan, bakımını üstlenen veya hastabakıcılara yardımcı olan koğuş arkadaşları yer. Şalamov bu sebeple “özel sipariş” listesine dahil olmanın, yaklaşan ölümün ürkütücü belirtisi olarak algılandığını anlatır.²⁸⁶

²⁸⁵ a.g.e., s. 332.

²⁸⁶ a.g.e., s. 359-361.

V. Şalamov *Binbaşı Pugaçov'un Son Savaşı (Posledniy Boy Mayora Pugaçova)*

isimli öyküsünde otuzlu yıllardaki tutuklamaların tesadüfi tutuklamalar olduğunu, tutuklananların sosyalizmin güçlenmesi için alevlenen sınıf savaşıyla ilgili yanlış ve korkunç bir teorinin kurbanları olduğunu anlatır. Ona göre: “O dönemde hapishaneleri tika basa dolduran profesörlerin, parti çalışanlarının, askerlerin, mühendislerin, köylülerin ve işçilerin elinde dürüstlüklerinden başka bir şey yoktu.” Bu özellikleri adalet sisteminde cezalandırmayı kolaylaştıran birer öge olarak gören Şalamov, insanları birleştirici bir fikrin eksikliğinin mahkûmların manevi direncini fazlasıyla zayıflattığını iddia eder. Kolıma’da ilk iş olarak mahkûmlara birbirlerini savunmamaları, birbirlerine arka çıkmamaları öğretilerek sağ kalanların ruhları çürütölmek istenmektedir.²⁸⁷ Mahkûmların çoğu bu düzene sorgusuzca uyum sağlarken bazıları da buraya ölmeye, ölenlerin ve ölmek üzere olanların yerini doldurmak üzere gönderildiklerini çabuk anlar.

Şalamov, kampa yeni gelen insanların eski mahkûmların alışkanlıklarını tuhaf karşıladıklarını anlatır. Yeni mahkûmlar en çok da eskilerin neden çorba ve lapaları yemekhanede yiyip ekmek tayınlarını koğuşa getirdiklerine bir türlü anlam veremez. Ancak eski mahkûmlar sabırlıdır. Zira yeni gelenlerin hepsi iki hafta içinde bunu neden yaptıklarını anlayacak, kendileri de yapmaya başlayacaktır. Şalamov bu süreci şöyle anlatmaktadır:

“Hayatlarında gerçek açlığın, yıllar boyu süren ve insanın şevkini kıran gerçek açlığın ne olduğunu henüz bilmediklerini, insanı saran o tutkulu yemek yeme süresini mümkün olduğunca uzatma isteğiyle baş etmenin mümkün olmadığını, ekmek tayınını barakada eritilmiş ama tatsız kar suyuyla yemenin, ekmeği

²⁸⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 317.

sonuna kadar emmenin ne yüce bir mutluluk olduğunu onlara nasıl anlatmalı?”²⁸⁸

Kamplar belli alışkanlık ve adetlerin sürdürüldüğü yerlerdir. Bu alışkanlık ve adetler bellek unsuru olarak değerlendirilmektedir. Her işi yapmanın bir yöntemi vardır. Hatta maden ocağında el arabası sürmenin bile. Kurallara uyulmazsa etkili ve verimli çalışılamadığı gibi vücut da gereksiz yere yorulmuş olur. V. Şalamov *Hastane Müdürü (Naçalnik Bolnitsı)* öyküsünde hastanede kıdemli hastabakıcı olarak görev yaparken hastane müdürünün dosyasında Troçki Yanlısı Karşı Devrimci Faaliyet ibaresini gördüğü için kendisini türlü bahanelerle sıkıştırmaya çalıştığını ve bunda da başarılı olduğunu, bu yüzden üç gün süreyle altın madeninde el arabasıyla kum taşıma görevinde çalıştırıldığını anlatır:

“Ben, Kolıma’nın eski bir el arabacısıyım. 1938 yılında bir altın madeninde el arabası kullanmanın bütün inceliklerini öğrenmiştim. Destek noktasının omuzda olması için arabanın kollarını nasıl tutmam gerektiğini, kanın düzgün pompalanması için boş arabanın teker ileri doğru hareket edecek şekilde, arabanın kollarının ise yukarıda tutularak sürülmesi gerektiğini biliyordum. Arabanın tek hamlede nasıl boşaltılması ve ters yüz edilip nasıl iskeleye yerleştirilmesi gerektiğini biliyordum. Ben, el arabası işinin profesörüydüm.”²⁸⁹

Altın madenlerinde 58. maddeden hüküm giymiş mahkûmlar mümkün olan en ağır işlerde çalıştırılır. Kazma, kürek, küskü ve el arabası bu mahkûmlarla bütünleşmiş gibidir. Her işte olduğu gibi araba sürmenin de kendine özgü kuralları vardır. Bu beceriler

²⁸⁸ a.g.e., s. 318.

²⁸⁹ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 377.

sergilendiği zaman çok daha az enerjiyle çok fazla dayanmak ve iş üretmek mümkün olur. Zira madendeki en uzak kazma ve taşıma alanları siyasi mahkûmlara verilir. V. Şalamov *El Arabası II (Taçka II)* öyküsünde şu satırları yazar:

“El arabası sevilmez. Ondan ancak nefret edilir. Her türden fiziksel iş gibi el arabacısının işi de kölelik, Kolıma vurgusu sebepleriyle sınırsız derecede onur kırıcıdır. Fakat her fiziki iş gibi el arabasıyla çalışmak da birtakım beceriler, dikkat ve işe kendini verme gerektirir. Bunu vücudun biraz olsun anlamaya başlayınca el arabasını sürmek kazma sallamaktan, küsküyle bir yerleri kırmaktan, kürek sürümekten daha kolay olur. Bu işin bütün zorluğu dengenin sağlanmasında, arabanın yürüyüş yolu olan dar tahtada tekerin tutulmasında yatar.”²⁹⁰

Madenlerde her ekibe işin aksamadan yapılabilmesi için birden fazla el arabası verilir. Arabayla bütünleşmeden, onunla yekvücut olmadan doğru ve etkin araba sürülemeyeceğini, arabacının arabayı, ağırlık merkezini, tekerin eksenini, yönünü, bizzat tekeri hissetmesi gerektiğini anlatan V. Şalamov bu uygulamada Kolıma’ya mahsus bir üretim, bir kürek mahkûmluğu sırrının yattığını ifade eder. Madenlerde her ekip personelinin olmayı hayal ettiği bir görev vardır: Alet taşıyıcılığı. Bu kişi genellikle zayıf biri olur veya her gün bir başkası tarafından icra edilebilir. Bu görevli körelmiş kazma, kürek ve küsküleri sivrilmesi için demirciye götürür, iş bitiminde de getirir. Her madenin 24 saat esasına göre çalışan bir demirci atölyesi vardır ve kamp yönetimleri çalışma aletlerinin her zaman işe uygun olması için özen gösterir.²⁹¹

²⁹⁰ a.g.e., s. 343.

²⁹¹ a.g.e., s. 344.

V Şalamov'un *Sahaf (Bukinist)* öyküsünde kamplardan hastabakıcı kursu için Magadan'a götürülen mahkûmların hastabakıcı olmak için geçtikleri aşamaları anlatan bellek unsurları mevcuttur. Güvenlik soruşturmaları yapılan aday mahkûmlar önce Rusça, sonra matematik ve sözlü matematik sınavları ile anayasa sınavlarından başarılı olmak zorundadır. Sekiz ay süren eğitimleri tamamlayan hastabakıcılara diploma verilip hastane veya kamp revirlerine atamaları yapılmaktadır.²⁹²

Aynı öyküde Fleming²⁹³ adındaki eski NKVD sorgu yargıcı mahkûmun sorgu hapishanelerinde yaşananları aktardığı sahneler çok ilginçtir. Fleming 30'lu yıllarda Leningrad hapishanelerinde işkence odalarında su saatleri olduğunu, kum saatlerinin tutukluların havalandırma sürelerini, su saatlerinin ise itiraf ve soruşturma sürelerini ölçtüğünü, kum saatlerinin hızlı aktığını, su saatlerinin ise damla damla insanın ruhunu ve iradesini aşındırdığını anlatmaktadır. Fleming'in anlattığı bir başka konu ise sorgulama ekolleri hakkındadır. Ona göre sorgulamanın kimyacılardan ve fizikçilerden oluşan iki ekolü vardır: "Fizikçiler, dünyanın ahlak kurallarını ortaya çıkarma aracı olarak darp etme tekniğini kullanarak yaptıklarının temeline tamamen fiziksel gücü oturtular."²⁹⁴ Sorgucuların kimya ekolü sayesinde ise birtakım psikolojik ilaçlar yardımıyla insanlardaki bazı duygular belirli bir süreliğine ortadan kaldırılıyor, kişi bilinç kaybına uğramadan sorgular başarılı bir şekilde tamamlanabiliyor. Bu konuda farmakolojiden çok fazla yararlanmanın yanı sıra NKVD birimleri hipnoz yönteminden de etkin bir şekilde faydalanmıştır. Hatta Orinaldo adıyla bilinen ünlü bir hipnozcu doktor NKVD gizli görev kadrolarında yer almıştır.²⁹⁵

²⁹² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 335-336.

²⁹³ Şalamov, *Kurslar (Kursı)* öyküsünde bu kişinin gerçek adının Kunduş olduğunu, liman lojistiği alanında çalıştığını anlatır. Hastabakıcılık kurslarında hocalardan birinin "Penisilini kim buldu?" sorusuna "Fleming" (1881-1955) doğru cevabını veren tek öğrenci olduğu için kendisine bu lakap takılmıştır.

²⁹⁴ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1. s. 341.

²⁹⁵ *a.g.e.*, s. 341-343.

V. Şalamov *İlk ÇK'cı (Perviy Çekist)* öyküsünde iki sorgu yargıcı tipi olduğundan bahseder. İlk gruptaki sorgu yargıçları daha ilk günden fiziki kuvvet uygulayarak sanığı konuşturmayı tercih ederken ikinci gruptakiler işi biraz ağırdan alırlar:

“İki tip sorgu yargıcı okulu vardır. Birinci grup tutuklunun vakit geçirmeksizin sersemletilmesi, şaşkına çevrilmesi gerektiğini düşünür. Bu okul başarısını sorgudaki tutuklu gözünü açıncaya, gücünü kuvvetini toplayıncaya, maneviyatını düzeltinceye kadar onun üzerinde ani bir psikolojik atak, iradesini baskılama ve susturma üzerine inşa eder. Bu okulun sorgu yargıçlarının sorguları daha tutuklanma gecesinde başlar, her türlü tehdit eşliğinde saatlerce sürer. İkinci grup ise hapisane hücresinin tutukluyu bitkin düşüreceği, direnme gücünü zayıflatacağı inancındadır. Tutuklu, sorgu yargıcıyla görüşmesinden önce hücresinde ne kadar uzun süre kalırsa sorgu yargıcı için o kadar avantajlı bir durum ortaya çıkar. Tutuklu olanca gücüyle gerilmiş bir halde hayatındaki ilk sorgusuna hazırlanmaktadır. Fakat sorgu gerçekleşmemektedir. Bir hafta, bir ay, iki ay geçmiştir, hâlâ sorgu yoktur. Sorgu yargıcı adına tutuklunun psikolojik olarak baskılanmasını hapisane hücresi yapmaktadır.”²⁹⁶

V. Şalamov, *Lend-Lease ile Gelenler (Po Lendlizu)* öyküsünde 1941-1945 yılları arasında ABD'nin savunmasına yardımcı olabilecek İngiltere, Fransa, SSCB, Çin gibi ülkelere askeri araç, silah, mühimmat, lojistik ve diğer malzeme yardımının yapıldığı Lend-Lease programı çerçevesinde Magadan bölgesine gönderilen malzeme ve araçlar hakkında bilgi verir. Astarlarına “elden düşme” ibaresi yazılan ve ABD tarafından

²⁹⁶ a.g.e., s. 535.

Kolima'daki mahkûmlara verilmek üzere gönderilen ikinci el takım elbiselerin, süveterlerin ve kazakların “Magadan generallerinin karıları tarafından neredeyse kavga dövüş kapışıldığı”nı, yiyecek maddesi kapsamında gönderilen kutuları şişmiş domuz konservelerinin “aç gözlü kamp yöneticileri tarafından bir kısmı çalındıktan sonra” ince ince tartılıp kazana atıldığını anlatır. Mahkûmlar nezdinde pek itibarı olmayan, yemeğin içinde eriyip giden bu domuz konservesinin “yedi kez kazanda kaynatılsa da yumuşamak bilmeyen, kokuşmuş, kart bir geyik etinin” yanında fazla itibarı olmaz. Yulafı seven mahkûmlar bir porsiyonda ancak iki kaşık alabildikleri için hayıflanır. Amerikan buğdayından yapılan kabarık ve tatsız ekmek tayınlarını yiyen mahkûmlar bir hafta boyunca tuvalete çıkamaz. Bu durum hayat kurtarıcı bir özellik olarak kayda geçer. Fıçılarla gelen gliserin nöbetçi tarafından “Amerikan balı” denilerek mahkûmlara satılır. Makine ve araçların düzgün çalışmasını sağlayan gres yağı “Amerikan tereyağı” denilerek talan edilir. Bidonların dibini taşlarla delip gres yağı talanına katılan mahkûmlar alabildikleri gres yağını midelerine indirdikten sonra uzun süre parmaklarını yalar. Arta kalan yağın başına bir nöbetçi dikilir. Çünkü gres yağı, “makinelere yiyeceğidir” ve “bir makinenin, bir varlığın yemeği, devletin gözünde insanlardan çok daha değerlidir.” Bu talana katılıp “Amerikan tereyağı” yiyenlerde kayda değer bir sağlık sorunu görülmez. 50 ton yük taşıyabilen Diamond marka ve 5 tonluk Studebaker marka kamyonlar ile bir de “buldozer” denilen traktör gönderilmiş, mahkûmların ilgisini en çok “tarih öncesi canavara” benzettikleri buldozer çekmiştir. Tümsekleri ezip geçen, taşınamayıp yollarda bırakılmış kesilmiş ağaçları yerlerinden alıp istif alanına götüren bu mucizevi alet, ağaç kesimi ve istifleme işlerinde çok faydalı işler yapar.²⁹⁷

Dağın yamaçlarında eski mezarlık bölgesinde buldozerin de katıldığı yeni istifleme alanları ve toplu mezar açma çalışmaları sırasında patlayıcıların etkisiyle üzeri taşlarla örtülü çürümemiş cesetlerin bulunduğu, 1938 yılında eski bir altın madeni sondaj

²⁹⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 355-360.

kuyusundan dönüştürülen toplu bir mezar açığa çıkar. Cesetler yukarıdan aşağıya kaymaya başlar. “Kolıma’da cesetler toprağa değil, taşların altına gömülür. Taş, sırları saklar ve açığa çıkarır. Taş, topraktan daha güvenlidir.” Cesetler definin üzerinden yıllar geçse bile tanınır. Şalamov, cesetlerin toplu mezardan taşmasını şu satırlarla aktarır:

“Kuzeyin taşları insanın bu mezar çalışmalarına bütün gücüyle direnmiş ve ölü bedenleri bağrına kabul etmemiştir. Boyun eğen, yenilgiye uğrayan, gururu incinen taş, hiçbir şeyi unutmamaya, beklemeye ve bu sırrı saklamaya söz vermişti. Şiddetli soğuklar, kızgın sıcaklar, rüzgârlar ve yağmurlar, altı yıl boyunca ölü bedenleri taşlardan koparmamıştı. Toprak şimdi kazıldığında yer altı zenginlikleri de ortaya çıktı; Kolıma’nın yer altı zenginlikleri içerisinde sadece altın, kalay, volfram ve uranyum değil, çürümemiş insan bedenleri de vardır.”²⁹⁸

Açığa çıkan bu görüntüyü ortadan kaldırmak için buldozer tarafından traktör yolunun kenarına büyük bir toplu mezar açılır. Şalamov’un bir gün öldüklerinde kendilerinin de buraya gömüleceği tahmininde bulunduğu mezarı açmak için tek bir işçi bile kullanılmaz. Sonraki işleri de yine buldozer yapar:

“Buldozer bu donmuş cesetleri, iskelete benzer binlerce cesedi kepçesiyle topladı. Hiçbiri çürümemişti. Bükülü kalmış parmaklar, kaşınmaktan kanamış kupkuru deriler, dondukları için kesilmiş parmaklardan geriye kalan irinli oyuklar ve açlıktan parlayarak yanan gözler, olduğu gibi kalmıştı.”²⁹⁹

²⁹⁸ a.g.e., s. 362.

²⁹⁹ a.g.e., s. 363.

Özdeyiş öyküsünde geceleyin ranza komşusunun kolunun veya vücudunun bir parçasının gayri ihtiyari olarak kendisine değmesi sonucu oluşan sıcaklığa alışmış olan Şalamov bu sıcaklığı duymadığında yaşadığı “acaba öldü mü?” kaygısının çoğu zaman boş olduğunu anlar. Kalk zilinın çalınmasıyla birlikte herkes hareketlenir. Sonra arkadaşlarına neden hiç soru sormadığını açıklar: Buradaki düsturu bir Arap atasözüdür: “Karşındakine bir şey sormazsan sana yalan söylemez.” Raya vurulan bir çekiç darbesiyle uyanan mahkûmlar bir başka çekiç darbesiyle işin sona erdiğini anlar. Mahkûmlar üzerlerindeki kıyafetleri çıkarmadan yatar. Yatmadan önce koğuşlarda mutlaka bir itiş kakış, küfürleşme, kavga yaşanır, “tehlikeli bir yumruktan önce ani bir sessizlik olur.” Sonra ölen arkadaşlar kıskanılır, sağ kalan arkadaşlar kıskanılır. Yaşanan bir aydınlanmayla tekrar yaşama tutunulur.³⁰⁰

V. Şalamov uzun kamp tecrübesine dayanarak buralarla ilgili kesin ve doğru yargılarda bulunur. *Albay Tolly'nin Aşkı (Lübov Kapitana Tolly)* öyküsünde on yıllık kamp cezası almasına, açıkçası ölüme gönderilmiş olmasına rağmen altmış sekiz yaşındaki eski sosyal güvenlik müdürü İsay Rabinoviç'in kampta nasıl sağ kalınacağını sırrına çabuk ulaştığını anlatır:

“Kampta insanı öldüren şey, çalışmadır. Bu nedenle kamptaki çalışmayı öven biri ya alçaktır ya da aptal. Yirmili ya da otuzlu yaşlardakiler birbirini ardı sıra ölüyorlardı; bu özel bölgeye onları zaten bunun için getirmişlerdi. İskele işçisi Rabinoviç ise yaşamaya devam etti. Onun kamp müdürleri arasında tanıdıkları, birtakım gizli bağlantıları vardı.”³⁰¹

³⁰⁰ a.g.e., s. 365-369.

³⁰¹ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 475.

Rusya’da Stalin’in iktidarda olduğu yıllarda, özellikle de 1937-1938 yıllarında yapılan kitlesel tutuklamalar toplumda her ne kadar bir panik havası yaratsa da kısa sürede duruma alışan insanlar başlarına gelenlere daha fazlası olmadığı için neredeyse sevinir. V. Şalamov *Bunlar Nasıl Başladı? (Kak Eto Naçalos?)* öyküsünde bu durumu şöyle anlatır: “Rus geleneğine göre, Rus karakterinin özelliğine göre beş yıl ceza almış herkes, on yıl almadığı için sevinmektedir. On yıl aldıysa yirmi beş yıl almadığı için, yirmi beş yıl aldıysa da kurşuna dizilerek idam edilmediği için sevinmektedir.” Kamplarda bu kademelerin pek önemi olmadığına işaret eden Şalamov, yüksek sesle “çalışmanın ağır olduğunu” söylemenin, Stalin’i kast eden en ufak bir imanın, Stalin için “Ura!” diye bağırılırken susmanın kurşuna dizilmekle cezalandırıldığını, kurşuna dizileceklerin listelerinin her ortamdaki muhbirlerden elde edilen bilgilere göre hazırlandığını anlatır.³⁰²

Kamplarda mahkûmların hayatına mal olan önemli hataları da sıralayan Şalamov, öncelikle muhafızlarla ilişkilerde çok dikkatli olunması gerektiğini belirtir. Olağanüstü yetkilerle donatılmış muhafızlarla yüksek sesle konuşmak hakaret, dokunmak fiili taarruz olarak algılanıp anında infaz gelir. İkinci olarak verilen görevi reddetmek, göreve gitmekten imtina etmek de sonu ölümle biten bir harekettir. Zira işi reddetmek, planı aksatmakla eşdeğerdir, o da sabotaj olarak yorumlanmaktadır. Mahkûmun bu konuda üç hakkı vardır. Üçüncü hakkını doldurduğu tespit edilen mahkûm hakkında tutanak tutulduktan sonra infaz gelir. Bu yüzden sürünerek de olsa göreve gitmek gerekir. Üçüncü ölüm nedeni ise çalışma alanında bulunan ve saklanan değerli metallerdir. Tespit edildiğinde bu suç da cezasız bırakılmaz. Yine soğuk, hastalık, açlık, dayak, ağır çalışma koşulları, yetersiz beslenme gibi etkenler de kamplarda çok can götüren olaylardır.³⁰³

³⁰² a.g.e., s. 429.

³⁰³ a.g.e., s. 429-430.

Kamplarda siyasi mahkûmların en ağır işlerde çalıştırılması, bir bakıma ölümlerinin hızlandırılması amaçlanır. V. Şalamov *Ceza Bölüğü (RUR)* öyküsünde devlet kademelerinde bu gizli planın kamp yönetimlerine özellikle hatırlatıldığına vurgu yapar:

“Çalışma ve ölüm sözcükleri eş anlamlıdır, bu eş anlamlılık sadece ölüme mahkûm edilmiş ‘halk düşmanları’ için değildir. Çalışma ve ölüm sözcükleri, kamp yönetimi ve Moskova için de eş anlamlıdır. Aksi takdirde ölüme gönderilen seyahat belgelerinde, ‘özel direktifler’de ‘yalnızca ağır fiziki çalışmalarda kullanılacaktır’ yazmazdı.”³⁰⁴

V. Şalamov ceza bölüklerine iş kotasını tamamlayamayan, tembel mahkûmların gönderildiğini, burada daha kötü şartlarda barınma imkânı olduğunu, davranışlarında düzelme görülen mahkûmların yeniden normal kamp yaşamına gönderildiklerini belirtir. *Ceza Bölüğü* öyküsünde dikkat çeken bir diğer bellek unsuru, fazladan verilen görevi yapmakta nazlanan veya hızlı reaksiyon göstermeyen mahkûmların üzerine muhafız köpeklerinin salınmasıdır. İlginç olan ise bu köpeklerin, saldıracakları kişinin elinde jilet görmesi durumunda bu hareketten vazgeçmeleridir: “Parmaklarımın arasında bir jilet parçası tutuyordum ve muhafızlara fark ettirmeden jileti köpeğe gösteriyordum. Köpek görüyor, anlıyordu. Köpek hırlıyor, ciyak ciyak bağılıyor, yırtınıyor, fakat ne bana ne de Seryoja’ya atılıp parçalama girişiminde bulunuyordu.”³⁰⁵

V. Şalamov *Banyoda (V Bane)* öyküsünde doktorların ve amirlerin bir türlü akıl erdiremediği banyo direncinin neden kaynaklandığını detaylı bir şekilde anlatır. Mahkûmlar ayda üç kez planlanan banyoya istirahat günlerinde değil, normal bir çalışma gününün sonunda getirilir. Bu, istirahat saatinin çalınması olarak algılanır. Banyo,

³⁰⁴ a.g.e., s. 456.

³⁰⁵ a.g.e., s. 459.

sözleşmeli işçilerin de faydalanması için onlara yakın, mahkûmlara uzak bir yerde konuşludur. Banyoya giderken mahkûmlar orada yanacak odunu da getirmek zorundadır. Soğukta sıra beklerler. İçeride bitle mücadele adına bütün kıyafetleri alınır, kıyafetlerin üzerinde tanıtıcı bir işaret koyulmasına izin verilmediği için dezenfekte edildikten sonra rastgele dağıtılır, çoğu mahkûm üzerinden çıkan kıyafeti tekrar alamadığı için rahatsız olur. Dezenfekte işlemi sonrası dağıtılan kıyafetler yeterince kurutulmadığı için yaş yaş giyilir, üstelik olay -50 derecelik soğuklarda yaşanmaktadır. Ayrıca banyodaki grupların koşullarında çok detaylı aramalar yapılır, mahkûmların işine yarayacak çul çaput, yiyecek, kıyafet ne varsa acımasızca el konulur veya atılır. Mahkûmlar arama konusunda önceden haber almışlarsa kendileri için önemli eşyaları kamp içinde karlara gömer, ertesi gün alırlar. Banyoda yeterli su verilmez. Yeterli kuruma ve koruma da olmayınca banyo sonrası ilk iş günü pek çok mahkûm işe çıkamayacak derecede hastalanır. Şalamov mahkûmlar açısından tüm bu olumsuzlukları sıraladıktan sonra onların banyo gününü sevmemelerinin nedensiz olmadığını söyler.³⁰⁶

Hücre cezası verilen mahkûmlar, muhtemelen kendilerine zarar vermesin diye, üzerleri soyulup kontrol edildikten sonra hücreye konur. V. Şalamov *Protezler (Protezi)* öyküsünde kampta mahkûmken idari görevlerde çalıştırılan altı kişilik bir grubun aniden gözaltına alındığını ve sorgu yargıcı tarafından protezleri de çıkarılarak hücreye konulduklarını anlatır. Kiminin beli için çelik korsesi vardır, kiminin savaşta kopan bacağına yerine kullandığı takma bacağı, kolu vardır. Sona kalan iki kişiden biri de takma gözünü çıkarıp masaya koyunca sorgu yargıcı Şalamov’a sorar: “Sen ne vereceksin? Ruhunu mu?” Şalamov’un cevabı kesin ve kısadır: “Hayır, ruhumu vermem.” Bu öyküde dikkat çeken bellek unsuru ise görevlinin hücre kapılarına tebeşirle

³⁰⁶ a.g.e., s. 564-569.

koyduğu işaretlerdir. Buna göre kapısına tebeşirle artı işareti konan hücreye sıcak yemek verilmez, iki artı konduysa ekmek de verilmez.³⁰⁷

V. Şalamov kampta uygulanan fiziki şiddetin insanların bulundukları konumdan kaynaklandığını, bir mahkûmun güçlü olduğu sürece fiziki şiddete maruz kalmayacağını iddia eder.

“Sonra söz konusu ekip başları, onbaşılar, gözetmenler yani silahsız kişiler olduğunda meselenin aslının fiziksel üstünlük olduğunu anladım. Güçlü olduğum sürece kimse bana vuramaz. Zayıfladığım anda herkes beni döver. Nöbetçi mahkûm döver, hamam görevlisi döver, berber ve aşçı, ekip onbaşısı ve ekip başı döver, en güçsüzünden de olsa bütün adi suçlular döver. Muhafızın fiziksel üstünlüğü ise omzunda taşıdığı tüfektir.

Beni döven müdür, gücünü kanundan, mahkemeden, askeri mahkemeden, muhafızlardan ve askeri kuvvetlerden alır. Onun benden güçlü olması hiç de zor değildir. Adi suçlular güçlerini sayıca kalabalık olmalarından, kolektif hareket etmelerinden, bir adamın boğazını iki kelimeyle kesebilmelerinden alırlar (buna kaç kez tanık olmuştum).”³⁰⁸

Mahkûmların kullandıkları eşyalarda da kısıtlama vardır. Örneğin evden gönderilen paketlere kopya kalem konulmasına izin verilmez. Gelen paketler aranırken böyle bir eşya bulunduğu sahibine teslim edilmeden el konulur. V. Şalamov *Grafit* (*Grafit*) öyküsünde bunun sebeplerini şöyle açıklar:

³⁰⁷ a.g.e., s. 636-639.

³⁰⁸ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 280-281.

“Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, mahkûmlar bununla her türlü sahte belge düzenleyebilir. İkincisi, kopya kalem adı suçluların ‘yarısı silik’ el yapımı iskambil kâğıdı yaparken kullandıkları matbaa boyası yerine geçer ve bu nedenlerle de... Sadece kurşun kalemlere yani doğal karbondan yapılan grafit kalemlere izin verilir.”³⁰⁹

Aynı öyküden ölenlerin kayıtlarının tutulduğu bölümün adının “3 Numaralı Arşiv” olduğu, burada ölen her mahkûmun sol ayağına, üzerinde dava dosya numarasının yazılı olduğu kontrplaktan yapılma bir etiket asılmasının gerektiği, bu numaranın da mürekkepli kalemle değil bilakis kurşun kalemle yazılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde dava dosya numaraları tabiat olaylarından etkilenmeden uzun süre kalır.³¹⁰

V. Şalamov’un bazen kişi ve olayları farklı öykülerde farklı şekilde yansıttığı olur. *Mühendis Kipreyev’in Yaşamı (Jitiye İnjenera Kipreyeva)* öyküsündeki Mühendis Kipreyev, *İvan Fyodoroviç* öyküsünde çalışmaları ve yaptıklarından bahsedilen atom fizikçisi Mühendis Demidov’dur. Şalamov, *Mühendis Kipreyev* öyküsünde, insanın bu acınacak dünyadaki varlığının aktif savunma formülüne göre ölümün bir yaşam biçimi olduğu üzerinde çok düşündüğünü anlatır. Ona göre bir insan herhangi bir zamanda tüm bedeni ve benliğiyle yaşamına son vermeye hazır olduğunu, kendi yaşamına müdahale etmeye hazır olduğunu hissediyorsa o zaman kendini gerçek anlamda insan olarak değerlendirebilir. Bu bilinç insana yaşama iradesini de vermektedir. Bu düşüncüyü, ölümün üzerindeki gücü hissederek kendi üzerinde çok kez denediğinden bahseden Şalamov bu sayede yaşamaya devam ettiğini ifade eder. Mühendis Kipreyev sorgularda kendisine yöneltilen suçlamaları kabul etmediği gibi nasıl muamele edilirse aynı şekilde karşılık veren gözü kara bir mahkûmdur. Onu altedeabilecekleri tek zayıf noktası eşinin de

³⁰⁹ a.g.e., s. 288.

³¹⁰ a.g.e., s. 291-292.

tutuklanacağı tehdididir. Bu yüzden sorgucuların hazırladığı itiraf metnini imzalar. Sonrasında ise eşinin daha fazla acı çekmemesi, daha fazla şantaj malzemesi olarak kullanılmaması için mektuplaşmayı keser, yakınlarına da kendisinin kampta öldüğü haberini eşine iletmelerini rica eder.³¹¹

V. Şalamov aynı öyküde Kolıma'da her zaman her maddeye duyulan ihtiyaca değindikten sonra bir konserve kutusunun ne anlamlara geldiğini şu cümlelerle anlatır:

“Kolıma'da konserve kutusu bir poemadır. Tenekeden yapılmış konserve kutusu, ölçü birimidir, hem de her zaman el altında bulunan uygun bir ölçü birimi. O, su, bulgur, un, meyve suyu, çorba, çay ölçü birimidir. O, çifir kupasıdır, içinde o kadar güzel çifir demlenir ki! Bu, steril bir kupadır, ateşte temizlenmiştir. Sobanın üzerinde veya ateşte çay, çorba pişirilir veya ısıtılır...”³¹²

Kolıma'da görevli personel diğer yerlerde görevli olanlardan fazla para alır. Burada çalışanlar eğer parasını çarçur etmezse ciddi birikimler yapabilir. V. Şalamov *Mektup Peşinde (Za Pismom)* öyküsünde Kolıma'da insanların üç yolla zengin olabileceklerini ifade eder. Birinci yol devletin verdiği yüksek maaş ve kutup tazminatından oluşur. İkinci yolda tütün ve çay ticareti, üçüncü yolda ise tavuk ve domuz yetiştirip bunları satmak vardır.³¹³

V. Şalamov *Akşam Duası (Veçernyaya Molitva)* öyküsünde otuzlu yıllarda kamp bünyesinde mahkûm olarak bulunan mühendislerin başka kurumlara kiralanmasının moda olduğunu yazar. Bu durumda mahkûmun tüm bakım ve iâşe masrafları, kiralayan kurum tarafından ödendiği gibi ayrıca söz konusu teknik personel için maaş da

³¹¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 152-153.

³¹² *a.g.e.*, s. 155.

³¹³ *a.g.e.*, s. 199.

verilmektedir. Ancak çoğu zaman bu maaştan kiralanan mühendisin eline bir veya birkaç paket sigara geçmektedir.³¹⁴

V. Şalamov uzun yıllar süren kamp tecrübesine dayanarak kamp ortamında, kuzeyde, özellikle de Kolıma bölgesinde Rus insanının hırsızlığa karşı mistik bir eğiliminin olduğunu iddia eder. *Galina Pavlovna Zıbalova* öyküsünde Arkagala kömür madeninin kimya laboratuvarındaki nöbetçinin gliserin çaldığı ve bunu kamp ortamında kavanozu 50 rubleden sattığı tespit edilir, hemen görevden alınır. Yerine başlatılan yeni nöbetçi daha ilk gecedan iki kat fazlasını çalar. Durum ciddi bir hal alır. Şalamov bu konuyla ilgili şu çıkarımda bulunur: “Kamplarda dolaşmalarım sırasında her tutuklunun yeni bir işe geldiğinde ilk iş olarak çalınacak neler var diye etrafa baktığını gözlemledim. Bu durum nöbetçisinden amirine kadar herkes için geçerli.”³¹⁵

V. Şalamov *Löşa Çekanov veya Kolıma’da Aynı Suçtan Yargılananlar (Löşa Çekanov, ili Odnodeltsı na Kolıme)* öyküsünde Kolıma’da herkesin amir olduğundan bahseder. İki kişiden oluşan küçücük bir ekipte bile bir kıdemli bir kıdemsiz vardır. Beş kişinin başına çalışmadan muaf tutulmayan bir ekip başı (brigadir) görevlendirilir. Elli kişilik bir ekibin başına özgür, Şalamov’un tabiriyle “eli sopalı” bir ekip başı görevlendirilir. Şalamov, ekip başının asıl rolünün, “halk düşmanları”nı üretim kotalarına uymaya zorlayarak öldürmek olduğunu iddia eder. Ona göre ekip başları, “Stalinli yılların Moskova’sının yüksek politikalarının fiziki icracılarıdır.” Bu yüzden düşmanları çoktur. Koğuştaki uyurken intikam peşindeki birinin bıçak darbelerine maruz kalmamak için ekipten kayırdığı arkadaşları, nöbetçiler tarafından korunur. Kanlı ekip başılık hizmetini başarıyla yerine getiren seçkin ekip başları terfi ettirilerek amele çavuşu (desyatnik) yapılır. Amele çavuşunun yetkileri neredeyse sınırsızdır. Şalamov, Butırka hapishanesindeyken hapiste ve kampta gerekli olacak bilgileri verdiği Löşa Çekanov’un

³¹⁴ a.g.e., s. 249.

³¹⁵ a.g.e., s. 311.

çalıştığı madende amele çavuşu olarak görevlendirildiğini görünce aralarında önceki yakınlığın kurulacağını ümit eder. Löşa Çekanov onu tanıdığını, kendisine hiçbir imtiyazda bulunmayacağını söyleyip Şalamov’u Polupan’ın ceza ekibine sevk eder. Şalamov’un burada yediği dayağın, uğradığı hakaretin haddi hududu yoktur. Her gün tekmelerle, yumruklarla, odunla, kazma sapıyla, kürekle dövülür, birkaç dişi ve kaburgası kırılır. Bu ekip devamlı değişen insanlardan oluşmaktadır. Biraz zaman geçince ekibin aslında ders verme ekibi olduğu anlaşılacaktır. Ceza süresi uzatılınca başka kampa nakledilen Şalamov orada bir gün iki muhafızın arasında yargılanmak üzere mahkemeye getirilen Rodionov’un kendisine seslendiğini duyar. Rodionov Polupan’ın ekibindeki zayıf düşmüş, kötü muameleye maruz kalan bir mahkûmdur. Sevinçten yerinde duramayacak bir haldedir: “Şalamov, Polupan denen hergeleyi doğradım. Yemekhanede baltayla öldürdüm. Bunun için getirdiler beni. Geberttim onu! Yemekhanede baltayla...”³¹⁶ der.

Kolıma’da altın bulunması, bu değerli metalin çıkarılıp ekonomiye kazandırılması, 1936 yılında buraya GULAG kapsamında Dalstroy’un kurulması ve mahkûm akınının başlatılmasıyla gerçekleşmeye başlar. Jeolojik keşifler, mühendislerin nerelerin kazılacağına, arabaların hangi sürede doldurulup boşaltılacağına, hatta araba boşaltmaya giderken ekip arkadaşlarının yeni arabayı doldurup hazır etmesine kadar ince planlamalar yapılır. Eldeki iş üretecek asıl güç mahkûm gücüdür. Onlar da -55 dereceye kadar çalışmalarında sıkıntı görülmeyen, bir parça kuru ekmek ve çorbadan ziyade suya benzeyen bir sıvıyla yaşama tutunmaya çalışan mahkûmlardır. Bu şartlarda en fazla iki-üç hafta dayanabilen mahkûmların büyük çoğunluğu buralarda ölür, yerlerine yeni mahkûmlar getirilir. Şiddetli bir karasal iklimin hüküm sürdüğü Kolıma’da 1940 yılına

³¹⁶ a.g.e., s. 333.

kadar hava sıcaklığının -56 dereceyi bulduğu günlerde mahkûmlar çalışmaya çıkarılmamış, 1940 yılından itibaren ise -53 derece olarak düzeltilmiştir.³¹⁷

Kamptaki mahkûmlar değişim yaşamaktan hoşlanmaz. O ana kadar bulunduğu ortamdan ayrılmak bir mahkûm için kabul edilemez bir şeydir. V. Şalamov'un *Baldıran* (*Tsikuta*) öyküsünde Kolıma'da biri Estonyalı, biri Letonyalı, biri de Litvanyalı üç arkadaşın Magadan'da konuşlu Berlag özel kampına gönderileceklerini öğrenince buraya gitmemek, numaralı elbiseler giymemek için intihar etmeyi kararlaştırdıkları anlatılır. Onları intihara götürecek senaryoları sıralamaya başlarlar: Birincisi muhafız mermisiyledir. Ancak acemi bir muhafızın düzgün ateş edemeyip ıskalamasından, korkarlar. İkinci olarak nehre atlayıp suda boğulmak ele alınır. Kış şartlarında Kolıma nehrinde üç metre kalınlığında buz vardır ve delik açmak imkânsızdır. Üçüncü versiyon ip bulup kendilerini asmaktır. Bu, en güvenli yöntemdir. Fakat kendilerini asacak yer bulamazlar. İş ortamında veya barakada assalar arkadaşları kurtarır üstüne bir de rezil olurlar. Dördüncü olarak bir muhafıza saldırıp silahını alıp kendilerine ateş etmek gelir akıllarına, o da çok tehlikeli olacaktır. Bir sürü eziyet çekmekten korkarlar. Bileklerini kesmeyi düşünürler, o da sinirlere zarar verip sallanan bir elle dolaşma tehlikesi taşımaktadır. Geriye bir tek zehir kullanarak hayatlarına son verme seçeneği kalır. Baldıran zehiri bu iş için en güvenilir ölüm malzemesidir. Estonyalı ressam Anti ile Litvanyalı diplomasız Doktor Draudvilas hazırladıkları baldıran zehirini içer, Letonyalı tıbbiye ikinci sınıf öğrencisi Harleys ise son anda intihar girişiminden vazgeçerek ağzına aldığı zehiri tükürür.³¹⁸

V. Şalamov, biti kampların öteden beri süregelen afeti olarak değerlendirir. Ona göre Magadan Transit Kampı dışındaki bütün dezenfeksiyon birimleri bitle mücadele konusunda etkisiz kalmaktadır. Buralar bitle mücadele adı altında mahkûmlara eziyetten

³¹⁷ a.g.e., s. 340.

³¹⁸ a.g.e., s. 355-358.

başka bir şey değildir. Şalamov bu konuda bir görev sırasında hamam sorumlusundan öğrendiği metot sayesinde ne bit ne de bit sirkesinin kaldığını anlatır. Metot basittir: Elbiseler benzin fiçilerine konulup alttan verilen sıcak buharla güvenli bir dezenfeksiyon sağlanabilir. Bir bidona da beş takımdan fazla koymamak gerekir.³¹⁹

Kamplarda saç ve sakal bırakmak ayrıcalıklı kişilere mahsus bir haktır. Örneğin sağlık personeli, yönetim kademesindeki görevliler bu haktan istifade edebilirler. Geri kalan mahkûmların tamamı tıraş makinesi ile tek bir örnek tıraş edilir. Karşı çıkanlar önce dayakla, daha sonra da tecrit cezasıyla yola getirilir. V. Şalamov, *Yakov Ovseyeviç Zavodnik* öyküsünde Yahudi kökenli eski bir komiser olan Zavodnik'e kampta hiçbir gücün saçını ve sakalını kestiremediğini anlatır.³²⁰

Aynı öyküde yılın on ayında kış mevsimini yaşayan Kolıma şartlarında müstakil birimlerin yakacak ihtiyacının karşılanmasının çok zahmetli ve masraflı olduğundan bahsedilir. Amirler, özgür işçiler yakacak paralarını kendi ceplerinden öder. Bu noktada herkes yetkisi dahilinde sistemin yarattığı ranttan faydalanma yolunu seçer. Hastane başhekimini de hastanede yatan Zavodnik'e hastane ve hastane personelinin yakacak ihtiyacını karşılaması karşılığında onu ve emrine vereceği on kişiyi hastanede yatıyor gösterip yakacak ikmal vazifesiyle görevlendirir. Zavodnik ve ekibi bu vazifeyi layıkıyla yaptığı gibi üstüne bir de balık yakalayıp, yemiş toplayıp, yaban hayvanları avlayıp doğanın sunduğu bu hediyeleri amirlerine götürür.³²¹

V. Şalamov, *Doktor Kuzmenko'nun Satrancı (Şahmatı Doktora Kuzmenko)* öyküsünde açlığa bağlı aşırı zayıflama hastalığının (alimantar distrofi) kamplarda ancak Leningrad kuşatması sonrasında adının anılmasına izin verildiğinden bahseder. Bu, yetersiz beslenme ve gıdasızlıktan kaynaklanan, demans, ishal ve beslenme bozukluğu

³¹⁹ a.g.e., s. 372.

³²⁰ a.g.e., s. 383.

³²¹ a.g.e., s. 388.

belirtileriyle kendini gösteren, hastayı aşırı zayıfladıktan sonra mutlak ölüme götüren tehlikeli bir hastalıktır. Kolıma kamplarında çok yaygındır. Kolıma'daki doktorlara hasta takip çizelgelerine, ölüm sebeplerine bu teşhisi yazmaları yasaklanmıştır. Bunun yerine dizanteri kaynaklı aşırı zayıflama, poliavitaminoz, pellegra, iskorbüt gibi teşhisler yazma zorunluluğu getirilmiştir.³²²

V. Şalamov, *Aleksandr Gogoberidze* öyküsünde kamplara bağlı hastanelerde mahkûm doktorların kalması için iki metre eninde iki veya üç metre boyunda “kabincik” denen odalar bulunduğu bahseder. Bu kabincikler ortada bir koridorun, yanlarda iki kapının bulunduğu hastane barakalarında eczane, ambar, hatta tecrit hücresi olarak da kullanılmaktadır.³²³

Doğanın belleğinde olan bazı alışkanlıkların, davranışların, olayların değiştirilemez olduğu aşikârdır. V. Şalamov *Ola'ya Seyahat (Puteşestviye na Olu)* öyküsünde geyik sürülerine bekçilik yapması için eğitime alınan çoban köpeklerinin bu işi asla benimsemediklerinden bahseder. Yavru köpekleri alıştırma çabaları da boşa çıkar. Halbuki bu cins köpekler mahkûmların gözetilmesi, transferi, kaçakların yakalanması gibi görevlerde başarıyla kullanılmakta, köpekler bu işte etkin bir koruma, iz sürme ve muhafızlık hizmeti vermektedir. Bu şaşırtıcı tarihsel gerçeği pek az kişinin bildiğini ifade eden Şalamov bu iddialaşmada kazananın doğa olduğunu yazar.³²⁴

Şalamov *Özdeyiş* öyküsünde çorbanın belirsiz bir şey olduğundan, besin değerinin binlerce faktöre bağlı olduğundan bahseder. Bu faktörler arasında aşçının çalışkanlığı ve dürüstlüğü, enerjik ve tavizsiz kontrol, idarenin, nöbetçinin dürüstlüğü, muhafızların tok

³²² a.g.e., s. 394.

³²³ a.g.e., s. 399.

³²⁴ a.g.e., s. 420-421.

ve düzgün insan oluşu, adi suçluların varlığı veya yokluğu, yemek dağıtıcısının kepçesi önemli yer tutmaktadır.³²⁵

Bellek çalışmalarında başlıca konular savaş, doğal afetler, siyasi krizler gibi insanları travmaya sürükleyecek hususlardır. 1930'ların Rusya'sında başlayan rejimin totaliterleşmesi, milyonlarca insanı bir anda Gulag kamplarının mahkûmu yapmıştır. 1960'lara kadar devam eden bu insanlık dışı uygulamada kamp sakinlerinden hayatta kalabilmeyi başaran, yazı ve anlatma yeteneği olan insanlar anılarını yazmışlar ve buradaki gözlem ve tecrübelerinden kaynaklanan edebi eserler vermişlerdir. Bunların yazılmasındaki ana amaç ise yaşanan bu travmaların gelecek nesillere bellek unsuru olarak aktarılıp bir daha yaşanmaması için dikkatli olunmasının sağlanmasıdır. Edebiyat, ortak yaşamın sergilendiği önemli bir bellek mekânı olduğu için kamplardaki en ufak bir gelenek, adet, ilişkilerde dikkat edilmesi gereken kurallar, çalışma mekanlarındaki hal tarzları dahil bellek unsuru olarak değerlendirilip dikkate alınmıştır. Zira bu bilgiler günümüzü ve geleceği şekillendirmede işe yarayacak çok değerli deneyim ve birikimler içermektedir. Şalamov *Kolıma Öyküleri* serisinde yer alan eserlerinde bizzat yaşadığı ve gözlemlediği olayları anlatmış, anlatırken de kamplara özgü pek çok bellek unsuruna yer vermiştir. Bir mahkûmun hayatta kalabilmesi, kamp yaşamını sorunsuz bir şekilde geçirebilmesi için gereken her türlü bilgi bu öykülerde yerini almıştır. Örneğin gün boyu dayanıklılığını kaybetmemek için madende el arabasının nasıl sürülmesinden başlayarak viziteye nasıl çıkılacağı, ekmeğin nasıl yeneceği, mahkûmlarla idarecilerin ve mahkûmların kendi aralarındaki ilişkilerine kadar her türlü bellek unsuru satır aralarında verilmiştir.

³²⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 573.

3.2. Kolıma Kampı İle İlgili Edebiyat Eserlerinde Bellek Mekânı Olarak

Kolıma

Fransız filozof Pierre Nora bellek mekânlarını birçok boyuta sahip önemli buluşma yerleri olarak niteler. Ona göre bellek mekânları tarihle bağlantılı olduğu için tarihyazımsal; gelenek ve alışkanlıklarla bağlantılı olduğu için etnografik; bilinçaltı, simgeleştirme, sansür, transfer gibi bireysel planda açık ve net tanımı olmayan kavramları sosyal alana taşıma yönüyle psikolojik; gerçekliği değiştirmeye yönelik kuvvetler bütünü yönüyle siyasi bir boyuta sahiptir. Hafızayı içerikten çok bir çerçeveye benzeten Nora, onu her zaman elde bulunan bir koz, bir stratejiler bütünü, varlığından çok kullanılma biçimiyle değer taşıyan bir olgu olarak niteler. Bu yönüyle de bellek mekânlarının edebi boyutuna ulaştığımızı ifade eder.³²⁶

V.T. Şalamov aslında hem şair hem yazardır. Kamplarda geçen yirmi yıla yakın sürede yaptığı gözlemlere dayanan *Kolıma Öyküleri* serisini mahkumiyeti tamamlandıktan sonra uzun yıllar uğraşarak kaleme almıştır. Üslubu didaktik değildir. Biyografisiyle bağlantılı olaylar da neredeyse tüm eserlerinde anlatılmıştır.

Çok sayıda insanın büyük sıkıntılar çektiği Kolıma kampının fiziki şartları, mahkûmların zorla çalıştırıldığı madenleri, gündelik kamp hayatı, mahkûmların irtibatta olduğu kamp içindeki birimler, dış ortamdaki çalışma ve çevre koşulları mekân kapsamında ele alınmaktadır.

Kravat öyküsünde bellek mekânı olarak Kolıma ile ilgili şu hususlar dikkat çeker:

“Kolıma yolu iki bin kilometre boyunca kıvrıla kıvrıla gider.

Tepelerin, dağ geçitlerinin, direklerin, rayların ve köprülerin arasından geçen bir yoldur bu. Kolıma yolunda demiryolu

³²⁶ P. NORA, *a.g.e.*, s. 9-10.

yoktur... Kolıma yolunun inşası kazmalarla, küreklerle, el arabalarıyla, matkaplarla yapılmıştır...”³²⁷

Yılan Oynatıcısı öyküsünde anlatıcı, sinema yönetmeni Platonov’un Gulag kampları içinde en korkuncu olarak kabul edilen Canhara kampında tamamı adi suçlulardan oluşan işçi mahkûmların arasında entelektüel birikimi sayesinde hayata tutunabilmeyi başardığından bahseder. İngiliz şair ve çevirmen R. Chandler (D. 1953), “Varlam Şalamov ve Andrey Fyodoroviç Platonov” başlıklı makalesinde Kolıma bölgesinde Canhara adında bir maden olmadığını ifade eder. Ona göre bu isim, Celgala ve Can isimlerinin birleştirilmesi neticesinde ortaya çıkan üretilmiş isimdir. Celgala, Şalamov’un da 1943 yılında çalıştığı bir altın madeni, Can ise A. Platonov’un *Can Halkı* isimli romanıdır. Chandler ayrıca, Şalamov’un 1931-1937 yılları arasında Platonov’un *Can Halkı* romanının okuma veya el yazmalarıyla tanışmış olma ihtimalinin yüksek olduğundan bahseder.³²⁸ *Can Halkı* romanında her şeye rağmen hayata tutunmaya çalışan insanların varoluş mücadelesi anlatıldığı için kamp yaşamıyla da kahramanın davranışlarıyla da örtüşmektedir.

Mahkûmların başka kamplara gönderilmek üzere geçici olarak tutulduğu transit hapishanelerinde bir mahkûmun yaşayabileceği olaylar *Altın Tayga (Tayga Zolotaya)* öyküsünde anlatılır. “Küçük bölge” transit hapishanesi, “büyük bölge” denilen yer ise maden ocağı kampıdır. Küçük bölge transit mahkûmların tutulduğu yerdir, güvenlik önlemleri daha fazladır. Kışın fazla sevkiyat olmadığı için hareket yaşanmayan küçük bölgede akşamları kapılar açılıp yakındaki madende çalıştırılmak, yol temizliği veya başka işler yaptırılmak üzere mahkûm seçimi yapılır.

³²⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 147.

³²⁸ R. CHANDLER, “Varlam Şalamov i Andrey Fyodoroviç Platonov”, “*Essays in Poetics*”, **Keele University**, 2002, vol. 27.

Anlatıcı hastadır, hastaneye gitmek için ısrarcı olmasına rağmen bu isteği bir türlü karşılanmaz. Üstelik bir akşam ismi okunup madene gönderilmek üzere seçilir. Ancak seçimi yapan kişiye güçlü, çalışmaya elverişli insanlar gerektiği için madene gitmekten son anda kurtulur. Seçimi yapacak temsilciye hasta olduğunu söyleyen anlatıcı, temsilcinin neden kendisini seçmediğini şu satırlarla aktarır:

“Temsilci bana alıcı gözlerle baktı. Yırtık pırtık ceketimin, bit ısırlıklarıyla dolu kirli vücudumu ortaya çıkaran kir pas içindeki düğmesiz iş gömleğimin, parmaklarıma doladığım bez paçavraların, -60 derecelerde giydiğim bez ayakkabıların, iltihaplı aç gözlerimin ve bir deri bir kemik kalmış halimin ne anlama geldiğini çok iyi biliyordu.”³²⁹

Avukatların Kumpası öyküsünde, bir mahkûmun Kolıma yolunu takip ederek kampların karargâhının bulunduğu Magadan’a olan seyahati anlatılır. Bu arada yol güzergâhı üzerinde bulunan kamp adları anılarak mekân bilgisi verilmiş olur. Cezaevinde bulunan bir arkadaşına yardımcı olduğu gerekçesiyle tutuklanan üst düzey bir sorgu yargıcısıyla bağlantısı olduğu düşünülen tüm avukat ve hukukçuların Magadan’a götürülmesi emri üzerine Andreyev, çalışmakta olduğu bataklık kömürü çıkarılan Partizan madeninden önce Hatınnah’a sevk edilir. Buradaki ilk sorgusundan sonra kamp hapishanesine gönderilen Andreyev hapishaneyi şöyle tasvir eder: “Beni gecenin karanlığında kasabanın en dışında bulunan, üç sıra dikenli tellerle çevrili, dört gözetleme kulesinin koruduğu tecrit halindeki kamp hapishanesine götürdüler.”³³⁰ Orada ilk sorgusu yapıldıktan sonra muhafız eşliğinde yolculuğa devam eden Andreyev, Hatınnah yakınlarındaki Serpantinka sorgu hapishanesinden de bahseder: “Bu ismi daha önce de duymuştum... Burası geçen yıl bir sürü insanın öldüğü Kolıma’nın meşhur sorgu

³²⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 155.

³³⁰ *a.g.e.*, s. 225.

hapishanesiydi. Cesetleri daha çürüyememişti bile. Hiçbir zaman çözülmeyen dondan dolayı cesetler asla çürümeyecek.”³³¹ İlk gün on yedi kilometre yol kat edebilen Andreyev’in bir sonraki durağı Yagodny kasabası olur. Orada iki gün kaldıktan sonra açık kamyon kasasında -40 derece soğukta intikale devam eden Andreyev ana yol üzerindeki bir kafeteryaya girer. Her türden insanın uğrak yeri olan bu kafeteryaları ideal bir oyun sahnesine benzeten Şalamov, madenlere giderken ve madenlerden dönerken buraya uğrayan mahkûm tiplerini şu cümlelerle tasvir eder: “Aynı kafeteryalara, yukarı kısımlara, taygaya doğru yol alan, üst başları tertemiz, düzenli mahkûm gruplarını ve yukarı kısımlardan, taygadan dönen, leş gibi olmuş, insanlıktan çıkmış hurda yığınlarını da getirirlerdi.”³³² Kafeteryada Susuman maden bölgesinden bir, başka bir bölgeden üç mahkûm daha gruba katılır. Bu mahkûmlar Magadan’a kurşuna dizilmek için götürüldüklerini bilmektedir. Açık kamyon kasasında birbirlerine sokularak Spornıy kampına gelen Andreyev’i burada bir sürpriz beklemektedir: “Nihayet bir saat sonra bizi sobasız, buz gibi bir hücreye götürdüler. Bütün duvarlar buz tutmuştu. Toprak zemin don vaziyetteydi. Bir kova su getirdiler. Ardından kilit şıkırtıları duyuldu. Peki ya odun? Ya soba?”³³³ Bir dağ geçidi aşıp hafif ılık rüzgârı hisseden mahkûmlar tayganın don tutmuş ortamını geride bıraktıkları için sevinçlidir. Hava burada -30 derecedir. Andreyev ve arkadaşları akşamleyin Magadan’a girer. Burada ilk sorgusu yapılır ve “Vaskov’un Evi” adı verilen cezaevine götürülür. Burası diğer hapishanelere göre daha iyi fiziksel imkânlarla sahip bir hapishanedir.

Mahkûmların barındıkları mekânlar kadar intikal zamanlarında geçici olarak kaldıkları yerler de içler acısı bir haldedir. Temizlik şartlarının sağlanamadığı bu yerlerde her türlü haşereye rastlamak mümkündür. Ye. Ginzburg, gemiyle Vladivostok’dan

³³¹ *a.g.e.*, s. 228.

³³² *a.g.e.*, s. 231.

³³³ *a.g.e.*, s. 233.

Magadan’a sevk edilen kadın mahkûm grubunun üzerlerinde bit görmesini onlar açısından şaşılacak bir şey olarak niteler:

“... Üç yıllık kederli yolculuğumuzda bitler ilk kez ortaya çıkmıştı. Onları hırsızlar getirmişti. Bu şişman beyaz yaratıklar elbiselerimizin dikiş yerlerine gizlenmek için çaba bile sarf etmiyorlar, yukarılarda sakın bir şekilde dolaşıyorlardı.”³³⁴

Kolima bölgesinde mahkûmların gitmekten korktukları bazı kamplar vardır. Bunlardan biri de Elgen kampıdır. Yakut dilinde “ölüm” anlamına gelen bu sözcük mahkûmlar üzerinde psikolojik bir yıkım yapmaktadır. Kamp bölgesinde hüküm süren, nisan ayında bile -70’lere varan soğuklar fiziki olarak buraya gönderilen insanları kırmaktadır. Bölgeye yaklaştıkça buz tutmuş uçsuz bucaksız tayga, insanlarda uygarlıktan bütünüyle ayrılmış, dünyanın sonuna gelinmiş gibi hisler uyandırmaktadır. Ye. Ginzburg, Magadan’da bulunduğu sekiz ay boyunca her an buraya gönderilme korkusu yaşamış, fakat ekip başıyla yaşadığı bir tartışma sonrası kendini içi kadınlarla dolu bir kamyon kasasında Elgen’e giderken bulmuştur. Ginzburg’un intikal sırasında çevreyle ilgili gözlemleri şu şekildedir:

“‘Yemin ederim, eğer şu volkanik tepenin ardından bir mamut çıkarsa hiç şaşırmayacağım’ diye fısıldadı dişleri birbirine vura vura arabada yanımda oturan, rüzgârdan korunmak için mümkün olduğu kadar büzülüp tortop olmuş kadın.

Tekrar etmesini istemedim. Evet tam olarak bir mamut! Bana da sadece şehirlerimizden uzaklaştığımız değil, aynı zamanda

³³⁴ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 397.

devirlerimizden de uzaklaşıyormuşuz, hatta doğrudan tarih öncesi devirlere gidiyormuşuz gibi geliyordu.”³³⁵

Kolıma kamplarında mekân kapsamında değerlendirilecek bir diğer yer de *Cüzzamlılar* öyküsünde bahsi geçen cüzzam hastanesidir. Savaşta cüzzamlılar için oluşturulmuş hastanelerin bombardımanlarda zarar görmesi üzerine normal insanların arasına karışan cüzzamlılar hastalıkları başkaları tarafından tespit edilinceye kadar diğer insanlarla aynı ortamlarda bulunmayı sürdürmektedir. 58. maddeden hüküm giyip Kolıma’ya gönderilen Fedorenko da cüzzamlı olduğunu bile bile gizlemiş, çalıştığı hastanedeki doktorun hastalığı tespit etmesi üzerine kampın cüzzam hastanesine gönderilmek üzere bir başka hastayla birlikte tecrit altına alınmıştır. Şalamov bu tesisi şu satırlarla tasvir eder: “Kolıma’daki cüzzam hastanesi bir adada konuşluydu ve adaya geçiş sağlayan her iki kıyı da makineli tüfeklerle teçhiz edilmişti. Buraya bir inzibat ekibi gerekliydi.”³³⁶

Şalamov’un *En Güzel Övgü* öyküsü, zaman olarak büyük terörün en yoğun yaşandığı yıllar olan 1937-1938’i, mekân olarak Moskova’daki Butırka hapishanesini ele alır. Burada her ne kadar zorlu sorgu süreçleri yaşansa da hapishanenin kendine özgü yasaları vardır. Bu yasalar karakter eğitimine, tecrübesizlerin yetişmesine yardım eden faydalı bilgiler sunan yasalardır. Hapishanede her gün dersler, konferanslar verilir. Hapishaneye düşmüş herkes kendi mesleği, uğraş alanı ile ilgili ilginç şeyler anlatır. Hava Harp Okulu öğretim üyesi Kogan “İnsanlar Yeryüzünü Nasıl Ölçtü?”, “Yıldızlar Dünyası” gibi ilginç dersler anlatır, Stalin’in sekreterinin oğlu Jorjik Kasparov, Napolyon’dan bahseder, Tretyakov Galerisi’nden bir rehber resim sanatında Fransız peyzaj ressamlarının uyguladığı manzara resmi tarzı olan Barbizon ekolünden bahseder. Kısacası anlatılacak konuların başı sonu yoktur. Hepsi koğuş kıdemlisinin plânları

³³⁵ a.g.e., s. 444.

³³⁶ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 227.

dahilinde uygulanır. Hapse yeni düşen herkesten aynı akşam Moskova gazetelerindeki haberleri, Moskova söylentilerini anlatması istenir. Koğuştaki ve hapishanede tutukluların kitap okumalarına izin verilir. Butırka hapishanesi, mahkûmların bıraktığı ve aldığı kitaplardan oluşan zengin bir kütüphaneye sahiptir. Maalesef otuzlu yılların sonunda bu kütüphanede büyük bir temizlik yapılır. Haftada bir konserler düzenlenir, okuma geceleri tertip edilir, Tsvetayeva'nın, Hodaseviç'in şiirleri okunur. Tüm bu eğitsel faaliyetlerin yanı sıra çok ciddi, çok seviyeli tartışmalar yapılır.³³⁷ Şalamov öykü ve röportajlarında hapishane şartlarının her zaman iyi olduğundan, kampın ise insana hiçbir şey veremeyeceğinden sıklıkla bahseder.

Dekabrist Torunu (Potomok Dekabrista) öyküsünde Kolıma'nın Kadıkçan madeninde çalışan mahkûmların kaldıkları ortam, çadırda kış için yapılan hazırlıklar şöyle anlatılmaktadır:

“1940/41 yılı yaklaşıyordu: Karsız, kötü, Kolıma kışı. Soğuk, kaslarımızı sıkıyor, bir halka gibi şakaklarımıza baskı yapıyordu. Yazın kaldığımız branda bezinden yapılmış delik çadırların içine demir sobalar yerleştirildi. Fakat bu sobalarla dışarıdaki hava ısıtılıyordu. Mucit idare, insanları kışa hazırlıyordu. Çadırın içine ikinci, daha küçük bir yapı yapıldı, üzerinde on santimlik bir hava tabakası bırakıldı. Tavanı dışındaki her yer katranlı kağıtlarla kaplandı ve güya branda çadırdan biraz daha sıcak ikinci bir çadır yapılmış oldu. Bu çadırda geçirilen ilk geceden sonra anlaşıldı ki, bu ölüm, hem de hızlı bir ölüm demekti...”³³⁸

³³⁷ a.g.e., s. 288-289.

³³⁸ a.g.e., s. 292.

Aynı öyküde geçen bir başka mekân bilgisi de Debin kasabasında konuşlu Merkez Hastanesi hakkındadır. Öykünün kahramanı, kurumsal bir aidiyet hissettiği, duygusal bir bağ kurduğu hastanenin yetkin olmayan eller tarafından tahrip edilmesine karşı çıkar. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kolıma Alayı'nın konuşlandığı bir kışla olan hastane binası, dağların arasında olmasına rağmen uzaktan görüldüğü için mahkûm hastanesi olarak kullanılmak üzere Dalstroy'a devredilir. Şalamov, Kolıma Alayı'nın buradan ayrılırken bu üç katlı binaya çok zarar verdiğini, kapıların pencerelerin ve tüm mobilyaların kırılıp yakıldığını, duvarların tahrip edildiğini, “Kolıma Alayı'nın Rus usulü ayrıldığını” anlattıktan sonra hastane personelinin sabırla, sevgiyle binayı restore ettiğini ifade eder.³³⁹

V. Şalamov *Benim Davam (Moy Protses)* öyküsünde Celgala kampının bir dağın tepesinde, işçilerin çalıştırıldığı Zolotistiy kampının ise aynı dağın eteklerinde konuşlu olduğundan bahseder. Akşam iş bitiminde gün boyu madende çalışmaktan enerjisi kalmamış mahkûmları zorlu bir tırmanış beklemektedir. Üstelik sırtlarında akşam sobada yakılacak günlük odun payları olduğu halde. Akşam bu zorluklara katlanan mahkûmlar sabah iş dağıtımı için yukarıda toplanır, oradan iş yerlerine sevk edilir. Her ne sebeple olursa olsun işe gitmekte isteksiz davrananlar, saklananlar ise güçlü kuvvetli muhafızlar tarafından elleri ve ayaklarından tutularak aşağıya doğru fırlatılır. Aşağıya zoraki inen bu isteksiz mahkûmlar aşağıda onları bekleyen bir atın çektiği kızağa ayaklarından bağlanarak çalışma yerlerine götürülür.³⁴⁰

V. Şalamov'un öykülerinde sıklıkla mekân bilgisi verilir. Kamplar için “sadece iyilikle kötülüğün değil, tüm insanlığın da dışındayız” değerlendirmesinde bulunan *Albay Tolly'nin Aşkı* öyküsünün anlatıcısı, muhatabına herhangi bir konuda hiç kimseye borçlu olmak istemediğini anlatır. Bir mahkûm için çok değerli olan atkısını hırsızlara

³³⁹ a.g.e., s. 301.

³⁴⁰ a.g.e., s. 345.

kaptırmamak için olağanüstü çaba sarf eden anlatıcı onu saklamanın en iyi yolunun atkıyı boynuna dolayıp düğüm yapmaktan geçtiğini, uyurken, hatta banyo yaparken bile boynundan çıkarmamak gerektiğini çok iyi bilir. Düşüncelerini gerçekleştiren anlatıcı bitlerden rahatsız olduğu için bir süreliğine atkıyı boynundan çıkardığında gördüklerine şaşırır: “... Atkının üzerinde o kadar çok bit vardı ki, bir dakikalığına bitleri temizlemek için boynumdan çıkarıp lambanın yanındaki masaya koyduğumda atkı kımıl kımıl kımıldıyordu.”³⁴¹

Nakiller sırasında işini sağlama almak isteyen muhafız kıtaları, çok sayıdaki mahkûm için yeterli barınma yeri sağlamak yerine hepsini aynı anda aynı yerde tutacak insanlık dışı tedbirlere başvurur. V. Şalamov, *İlk Diş (Perviy Zub)* öyküsünde taygada beş gün sürecek bir intikalle yapılan mahkûm sevkiyatı sırasında geceyi bir zamanlar manastır olan Solikamsk Polis Karakolu’nun bodrumunda geçiren iki yüz mahkûmun aşırı kalabalık ve havasızlıktan nefes almakta zorlandıklarını, bayılanlar olduğunu anlatır.³⁴²

Mahkûmların geçici görevle gönderildikleri bazı kamplarda ve çalışma alanlarında fiziki şartlar yerleşik kamplara göre çok daha kötü durumdadır. Örneğin ağaç kesimi yapılan bölgelerde kesim alanı ilerledikçe yerleşim alanını taşımak gerektiği için derme çatma kulübe ve barakalarda yaşam sürdürülür. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* adlı romanında ağaç kesimi için görevlendirildiği Sudar kamp bölgesinde kaldıkları kulübeleri şöyle anlatır:

“Mamafih buradaki barakalardan çok sembolik olarak bahsedilebilir. Sadece muhafız kulübeleri bir şeye benziyordu.

Bizim kaldığımız yerler ise, buzla kaplı, etrafı karlarla çevrili,

³⁴¹ a.g.e., s. 479.

³⁴² V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 297.

tavanında delikler olan derme çatma iki kulübeden ibaretti. Her gün bu delikleri eskimiş mahkûm ceketleriyle yeniden kapatırdık. Rüzgârın her hamlesiyle sarsılan, yıkılacak gibi duran yer, mutfaktı. Dispansere gelince, o da kütüklerden inşa edilmiş, rüzgârdan sarsılan muhafız kulübesine bir yanını yaslamıştı. İşte Sudar'daki görev mekânı bunlardan ibaretti. Tam bir Peçenek obası...”³⁴³

V. Şalamov *Cehennem Rıhtımı (Priçal Ada)* öyküsünde Moskova'dan bindirildikleri trenle 45 gün süren bir yolculukla Vladivostok'a ulaşan, oradan bindirildikleri gemiyle 5 gün süren bir yolculukla on iki bin mahkûmla beraber Magadan Nagayevo Körfezi'ne geldiğinde şehir ve körfezle ilgili izlenimlerini şu cümlelerle paylaşır:

“İskeleye bağlanmış gemiye bakıyordum. Öyle küçüktü ki ve gri, karanlık dalgalar tarafından öyle sallanıyordu ki...

Yağmurun gri perdesinin arasından Nagayevo Körfezi'ni çevreleyen kayaların iç karartıcı silüetleri görünüyordu. Ve sadece geminin geldiği yerden uçsuz bucaksız kambur okyanus, sanki büyük bir yabani hayvan ağır ağır nefes alarak kıyıda yatıyormuş ve rüzgâr onun pul gibi yapışmış, yağmurda parlak dalgalar gibi duran tüylerini kıpırdatıyormuş gibi görünüyordu.

Soğuktu ve korkutucuydu. Güneşli Vladivostok'un renklerinin sonbahara özgü aydınlığı orada bir yerlerde, başka, gerçek dünyada kalmıştı. Buradaki dünya düşmancaydı ve iç karartıcıydı. Yakınlarda içinde insanların yaşadığı hiçbir bina

³⁴³ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 513.

yoktu. Tepeye doğru uzanan dolambaçlı yol yukarılara bir yerlere gidiyordu.”³⁴⁴

V. Şalamov’un *İki Karşılaşma (Dve Vstreçi)* öyküsünde 1938 yılında Serpantinka, dolu kamyonların gidip boş olarak döndükleri yer olarak anlatılır. Ayrıca Şalamov’un bir dönem çalıştığı Partizan altın madeninin mevcudunun 2000 kişi, yakınlardaki V. At-Uryah ve Şturmovoy madenlerinin mevcutlarının ise 12.000 kişi olduğu bilgisi verilir.³⁴⁵

Kolıma bölgesinde elektrik lambası açığının had safhada olduğu bir sırada atom fizikçisi Mühendis Kipreyev (Demidov) tarafından geliştirilen formülle patlamış ampullerin tekrar çalışır hale getirildiği bir fabrika kurulur. V. Şalamov *Mühendis Kipreyev’in Yaşamı* öyküsünde bu sayede sağlanan faydayı anlatırken mekân bilgilerine de yer verir:

“Asıl eksiklik elektrik lambasıındaydı. Kolıma’da yüzlerce maden, maden ocağı, maden sahası, binlerce alan, açık ocak, kuyu, onbinlerce altın, uranyum, kalay, volfram sahası, binlerce kamp görevlendirmesi, özgür işçi yerleşkesi, kamp bölgesi, muhafız müfrezelerinin barakaları vardır ve her yerde ışık, ışık, ışık lazımdır. Kolıma dokuz ay güneşsiz, ışısız yaşar.”³⁴⁶

Fabrika kurulması amir kademesine büyük ödüller getirir. Amirler tarafından düzenlenen törende Kipreyev’e üstün gayretlerinden dolayı Amerikan Lend Lease programı çerçevesinde gönderilen ikinci el giysiler hediye edilmek istenince gururlu mühendis çok net bir tavırla buna karşı çıkar, Amerikan paçavralarını giymeyeceğini söyler. Bunun üzerine yeniden yargılanıp ceza süresine bir beş yıl daha eklenir. Bu arada ceza artırımını için sorgu yargıcı tarafından dava dosyasının sonuç bölümüne Kipreyev’in

³⁴⁴ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 111-112.

³⁴⁵ *a.g.e.*, s. 120.

³⁴⁶ *a.g.e.*, s. 156.

“Kolıma bacasız Aushwitz’dir” dediği yazılır.³⁴⁷ Teknik bir mahkûmun Kolıma için böyle bir söz söylemesi, kamplara onun bakış açısının ne kadar doğru olduğunu göstermektedir. Bacasızdır, insanlar bile bile gaz odalarına veya fırınlara gönderilmemektedir, fakat Kolıma madenleri, soğuk iklim, zorlu coğrafya, ağır çalışma koşulları ve kotayla ilişkilendirilen yetersiz beslenme çıkmazında sisteme giren mahkûmu üç ay gibi kısa bir sürede ölüme götürmesiyle Aushwitz kamplarından sadece bacasız olmasıyla ayrılmaktadır.

V. Şalamov *Sınav (Ekzamen)* öyküsünde Kadıkçan madenindeki tecrit hücresinin ebedi bir buzul üzerinde bulunduğunu, içeride bir gece kalanın mutlaka zatürreden öldüğünü yazar. Bir gece iki arkadaşıyla birlikte bu hücrede kalan Şalamov, tecrübesi sayesinde hayatta kalmayı başarır. Şalamov gömleğini kafasına sarıp donmamak için sabaha kadar hareket ederek kurtulmuştur. Kadıkçan da bir ceza kampıdır, yani özel bir bölgedir. Şalamov bu mekânlarla ilgili olarak aşağıdaki satırları yazar:

“Ceza kampları, özel bölgeler, Kolıma Aushwitzleri ve Kolıma altın madenleri, arkalarında toplu mezarlar ve tecrit hücreleri bırakarak, sürekli tehditkâr bir devinim içinde yer değiştirirler.”³⁴⁸

Çoğu aynı koşullara sahip kamp yapılarının dışında bulunan coğrafi bölgenin mekânsal özellikleri ve mahkûm profilleri farklılık gösterir. Ye. Ginzburg’un *Sarp Yol* romanında sağlık görevlisi olarak gönderildiği Zmeika kampıyla ilgili izlenimleri şöyledir: “Konuşabileceğim hiç kimse yoktu. Adi suçlu kızlarla, kelime dağarcıkları birkaç düzine klişe sözcüğü geçmeyen gardiyanlar aynı kumaştandı.”³⁴⁹ Kampın coğrafi özelliklerini daha önce bulunduğu Sudar kampıyla karşılaştıran Ginzburg, Zmeika kampı

³⁴⁷ a.g.e., s. 158.

³⁴⁸ a.g.e., s. 191.

³⁴⁹ Ye. GİNZBURG, a.g.e., s. 568.

için şu cümleleri yazar: “Rüzgârdan iyi korunan bir yer olan Zmeika, uzun, bol yapraklı ağaçlarla sarılmıştı. Buranın peyzajı Sudar’dan çok farklıydı. Sudar, Kolıma’ya özgü kasvetli bir güzelliğine sahipti, Zmeika ise bir vaha gibiydi.”³⁵⁰

Bazı yer adları, oralarda ilk keşiflerde bulunan coğrafyacılar, maden keşfi yapan görevliler ve haritacılar tarafından verilmiştir. Bazı isimler adlandırılan nesnenin özelliği dikkate alınarak verilmiş, bazıları da görevlinin sevdiği bir kişi, olay veya müzikten esinlenerek de verilmiştir. V. Şalamov, *Aleksandr Gogoberidze* öyküsünde bu konuya şöyle değinir:

“Serpantin nasıl bir isimdir!? Orada yol, dağların arasından yılan sarmalı gibi kıvrıla kıvrıla uzanmaktadır, haritacılar da buna istinaden böyle bir isim vermişler. Zira onların hakkı çoktur. Kolıma’da ‘Rio-Rita adında foxtrot ismi taşıyan bir çay, ‘Dans Eden Gölgebalıkları’ adında bir göl, ‘Boşver’, ‘Dingil Pimi’, ‘E hadi bakalım!’ adlarını taşıyan pınarlar mevcuttur. Üslupbilimcilerin eğlencesi.”³⁵¹

V. Şalamov *Riva Roççi* öyküsünde Kolıma’da “D” grubu adı verilen, sözleşmeli özgür işçilerden oluşan ekiplerin gizli uranyum madenlerinde çalıştırıldığını anlatır. Normal mahkûmlar uranyum madenlerinin yakınına bile yaklaştırılmaz. Uranyum madenlerine komşu bir alanda Katorjnıy (kürek mahkûmu) adında bir kamp vardır. Buradaki mahkûmlar çizgili ve numaralı elbiseler giyerler. Kampta her şey büyük bir titizlik içinde yürütülür. Hatta kampın ortasında darağacı bile vardır. Katorjnıy madeninin yanında ise Berlag madeni yer alır. Buradaki mahkûmlar da sırtlarında numaralar olan

³⁵⁰ a.g.e., s. 569.

³⁵¹ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 2, s. 401.

kıyafetler giyer, iki kat artırılmış muhafız kıtalarıyla ve köpekler eşliğinde göreve gider gelirler.³⁵²

Ye. Ginzburg, *Sarp Yol* romanında Elgen kampında peşpeşe yaşanan ölümlerden mahkûmları hasta olmalarına rağmen güçlerini aşan ağır çalışma ortamına gönderen kamp komutanının sorumlu olduğunu yazan bir kâğıdı kamp komutanına yakalattığını, bu notu komutanın cebinden alıp sobada yaktığı için de ceza olarak İzvestkovaya kampına gönderilişini anlatır: “... Elgen, bütün Kolıma için ceza bölgesiydi. Elgen için ceza bölgesi Mılga idi. Mılga için ceza bölgesi ise İzvestkovaya idi.”³⁵³ İzvestkovaya kamp bölgesi kireç ocağı işletilen bir yerdir ve Elgen kampından 75 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Ceza bölgesine gitmesi için ulaşım aracından istifade etmesi yasaklanan Ginzburg, talimata göre 75 kilometrelik mesafeyi muhafız eşliğinde hiç durmadan katetmek zorundadır.³⁵⁴ Bu yeni kampla ilgili Ginzburg’un duydukları daha ilk günden onu korkutmaya yetecek kadar korkunçtur: “... İnsanlar, sıradan bir kişinin İzvestkovaya’da sağ kalma şansı olmadığını söylüyorlardı. Hele bu kişi içeride sekizinci yılını geçiren, dolayısıyla güçten düşmüş biriye.”³⁵⁵ İzvestkovaya kampında kireç ocağında çalıştıktan sonra “görülen lüzum” üzerine taygada ağaç kesme işine sevk edilen Ginzburg, bu kampta ağaç kesim işinin hafif iş sayıldığını anlatır: “... Kireç ocağından sonra, taygada çalışırken kendimi neredeyse tatilde gibi hissettim.”³⁵⁶

Ye. Ginzburg merkezi yönetimden uzaklaştıkça yönetim ve asayiş kademelerinde görev yapanların daha bir başına buyruk olduklarına da değinir. Sürgüne gönderildiği İzvestkovaya kireç ocağında muhafızların takviye olarak verilen gıdalardan dolayı çok sağlıklı olduklarını, içki alemleri yaptıklarını ifade eden Ginzburg’u şaşırtan başka bir

³⁵² a.g.e., s. 448.

³⁵³ Ye. GİNZBURG, a.g.e., s. 592.

³⁵⁴ a.g.e., s. 594.

³⁵⁵ a.g.e., s. 595.

³⁵⁶ a.g.e., s. 605.

olay daha yaşar. Bir akşam on kişilik sarhoş bir muhafız grubunun birden kadınlar koğuşuna girdiğini gören Ginzburg habersiz bir arama yapılacağını düşündüğü için ne kadar saf olduğundan yakını. Askerler “iğrenç, korkunç bir toplu seks alemi yapmak için” gelmişlerdir. Bağırış çağırış arasında kendisine saldıran bir muhafızı etkisiz hale getiren Ginzburg üzerinde bir gömlekle zatürre olmak pahasına kendini kulübenin dışına atar.³⁵⁷

Ye. Ginzburg, İzvestkovaya kampında bir süre kaldıktan sonra kendisini seven ve dayanışma içinde olan arkadaşlarının devreye girmesiyle (Sevlag müdürünün ev temizlikçisine dört kez hediye göndererek) Taskan’daki mahkûm hastanesine hastabakıcı olarak görevlendirilir. Taskan, Elgen kampından yirmi iki kilometre uzaklıkta bulunmaktadır.³⁵⁸ Taskan kampını bir mahkûm cenneti olarak nitelendiren Ginzburg burada kadınların hastane, kreş, sera, domuz çiftliği gibi işlerde çalıştığını, barakalarının serbest işçilerin köyüne yakın olduğunu, sadece bir muhafız gözetiminde olduklarını ve bazen köyde çamaşır, temizlik gibi ek işler yapıp para kazanma imkânına sahip olduklarını anlatır. Erkekler ise basit işler yapmaktadır. Burada bir maden ocağı veya altın madeni yoktur. Bu kampa daha ziyade “gidici” olarak adlandırılan maden ocağı “artıkları” görece rahat bir yaşam sürmektedir. Bu insanlar burada tedavi edilmekte, istedikleri veya gerektiği zamanda işten muaf belgesi almaktadır. Alimantar distrofi denen kronik kas erimesi hastalığından ölmeden önce tıp hizmeti olarak hayata gözlerini kapama ayrıcalığına sahip mahkûmlardır.³⁵⁹

Gulag kampları ekonomik plânlarla doğrudan alâkalı yerler olduğu için üretim ihtiyaçlarına göre şekillenen dinamik bir yapıya sahiptir. Yapılan jeolojik keşifler üzerine maden veya değerli metal bulunan yere hemen bir kamp bölgesi kurulması sıradan bir

³⁵⁷ *a.g.e.*, s. 603.

³⁵⁸ *a.g.e.*, s. 605-606.

³⁵⁹ *a.g.e.*, s. 618-623.

davranıştır. Nüfusunun çoğunluğu mahkûmlardan oluşan bu distopik ülke, pek çok canın bilinçli olarak ölüme gönderildiği bir cehennemdir. Ağır çalışma koşullarının yıpratdığı, soğğun ve hastalıkların kıldığı, açlıkla imtihan edilen insanların hayatta kalabilmek uğruna tüm insani özellikleri bir kenara bırakıp yaşamak için her şeyi mübah gördüğü birer alçalma merkezidir. Buralar aynı zamanda sesini çıkarmayanın hakkının yenildiği, direnenin dayakla terbiye edildiği açık birer cinayet merkezidir. Bu mekânlardan alçalmadan sağ çıkmayı başarabilen onurlu ve gururlu insanlar da mevcuttur. Ancak şu da bir gerçektir ki çalışma kamplarında fiziki çalışmayla ceza süresini sağ salim tamamlamak neredeyse imkânsız bir şeydir. Gerek Ye. Ginzburg gerekse V. Şalamov mahpusluklarının belli dönemlerinde sağlık personeli olarak çalışma fırsatı buldukları için hayatta kalmayı başarabilmişlerdir. Özellikle Şalamov iki kez ölmek üzereyken madenlerden hastaneye sevk edilmiş, uzun süreli tedaviler sonrasında yaşama tutunabilmiştir.

3.3. Varlam Tihonoviç Şalamov'un *Kolima Öyküleri*

Varlam Tihonoviç Şalamov (1907-1982) bir neslin yaşadığı muazzam acıların yansıtıldığı otobiyografik *Kolima Öyküleri* serisinin yazarıdır. Stalin dönemi baskılarının kurbanlarından olan Şalamov, Rus edebiyatına büyük katkılar sağlamıştır. Vologda'da bir din adamının çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Şalamov sülalesinin bütün erkek üyeleri din adamlığı kariyerinde devam etmiştir. Yazara, Novgorodlu aziz Varlaam Hutinski (Ö. 1192) şerefine Varlam adının verildiği iddia edilmektedir. Üç yaşında okumaya başlayan Şalamov okula başlamadan ilk şiirlerini yazar. 7 yaşında gimnazyuma başlayan Şalamov'un eğitimi devrim sebebiyle yarıda kalır, diplomasını ancak 1924 yılında alabilir. Okul bittikten sonra Moskova'ya giden Şalamov iki yıl bir fabrikada işçi olarak çalışır. Daha sonra Moskova Devlet Üniversitesi'ne kaydolar, eğitimi sırasında

genç Moskovalı edebiyatçılarla tanışma fırsatı bulduğu edebiyat topluluğuna katılır. Bir arkadaşının şüpheli bir aileden geldiğini, yani ailesinde din adamlarının bulunduğunu ihbar etmesiyle üniversiteden kaydı silinir ve eğitimi yarıda kesilir.

1927 yılında Troçki yanlısı gizli bir gruba katılan Şalamov iki yıl sonra grubun bildirilerinin basıldığı matbaada yakalanır ve “sosyal açıdan tehlikeli unsur” suçlamasıyla üç yıl kamp cezasına çarptırılır. 1932-1936 yılları arasında Moskova’da bulunan Şalamov 1936’da tekrar tutuklanıp 1951 yılına kadar sürecek kamp ve sürgün hayatına başlayacaktır. Beryozniki Kimya tesisinin inşasında görev almış, madenci, kazıcı, orman işçisi gibi ağır işlerde çalışmıştır. Mahkûmiyetinin son zamanlarında sağlık personeli olarak çalışmıştır. 1951 yılının Ekim ayında cezasını tamamlayan Şalamov Moskova’ya dönüş için bilet parası biriktirmek maksadıyla bir buçuk yıl daha bölgede özgür işçi statüsüyle çalışmaya devam etmiştir.³⁶⁰ Devlet cezasını tamamlayan Troçki yanlılarının dönüş masraflarını karşılamadığı için çalışarak bu parayı biriktirmek zorunda kalmıştır.

Varlam Şalamov Kolıma kampında 10 yıldan fazla kalmış, burada madenlerde çalışmış, kampın revirinde hastabakıcılık yapmıştır. Kamp gerçeğini en iyi bilen, en yalın ve gerçekçi şekliyle anlattığı *Kolıma Öyküleri* serisi altı kitaptan oluşmaktadır: *Kolıma Öyküleri (Kolımskiye Rasskazı)*, *Sol Kıyı (Levıy Bereg)*, *Kürek Artisti (Artist Lopatı)*, *Suç Dünyasından Notlar (Oçerki Prestupnogo Mira)*, *Karaçamın Dirilişi (Voskreşeniye Listvennitsı)* ve *Eldiven veya KR-2 (Perçatka, ili KR-2)*.

V. Şalamov, 1964 yılında A. Soljenitsın’a yazdığı bir mektubunda kamplarda uygulanan zorunlu çalışma sürecini eleştirmiş ve bu koşullarda insan davranışlarında yaşanan sapmaları *Kolıma Öyküleri*’nde açığa çıkarmaya çalıştığını ifade etmiştir:

“... Sopa tehdidiyle yapılan fiziki çalışmayı övmek mümkün müdür? Hem de ince manevi baskı aracının bir türü gibi mecaz

³⁶⁰ <https://obrazovaka.ru/varlam-shalamov-kratko.html> (Erişim tarihi: 25.10.2022).

anlamda değil, tümüyle gerçek anlamda sopa tehdidiyle. Zorunlu çalışmanın güzelliklerinden bahsetmek mümkün müdür? Ve böyle bir emeğin göklere çıkarılması, insanın en aşağılık bir şekilde aşağılanması, manevi olarak en kötü yozlaşması türü değil midir?

Kamp sadece emeğe karşı tiksinti uyandırabilir. Bu, gerçekten de böyle olmaktadır. Kamp, hiçbir zaman, hiçbir yerde çalışmayı öğretmemiştir. Kamplarda günlük öldürücü, fiziksel ağır çalışmadan daha kötü, daha aşağılayıcı bir şey yoktur. Bütün kamp bölgelerinin ön cephesinde asılı duran ‘Emek şeref meselesidir, şan meselesidir, yiğitlik ve kahramanlık meselesidir’ yazısından daha alaycı bir yazı yoktur.

Ben, *Kolima Öyküleri*’nde dondurucu soğukta ağır çalışma koşullarında, dayak, açlık ve soğuk neticesinde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan insan davranışlarının önemli yasalarını göstermeye gayret ettim.”³⁶¹

V. Şalamov, 1972 yılında Rus yazar A.A. Kremenskiy’e (1908-1981) yazdığı mektupta *Kolima Öyküleri*’nin klasik anlamda öyküler olmadığını, zira bu öykülerde süje ve dillere destan karakterler bulunmadığını belirtir ve şöyle der: “Klasik türden çıkarılabilecek ne varsa hepsinin üstünü çizdim. Öyküler kaldı. Çok da güzel anlaşıyor. Nesirde ve de şiirde arayış içinde olmak çok nankör bir uğraştır.”³⁶²

Ünlü Rus şairi Yevgeniy Yevtuşenko (1932-2017), *Yüzyılın Kıtaları: Rus Şiiri Antolojisi (Strofi Veka: Antologiya Russkoy Poezii, 1999)* isimli kitabında Varlam Şalamov ve *Kolima Öyküleri* hakkında aşağıdaki satırları yazmıştır:

³⁶¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 6, s. 308.

³⁶² *a.g.e.*, s. 579.

“Kamp edebiyatının üç zirve eseri vardır. Bunlar: Soljenitsin’in *İvan Denisoviç’in Bir Günü*, Yevgeniya Ginzburg’un *Sarp Yol* ve Şalamov’un *Kolıma Öyküleri* adlı eserleridir. Fakat pek çok okur bu üç kitabın içinden sonuncusunu ilk sıraya koymaktadır. Bu, kampın kişiliği yok eden dünyasında insanların ruhlarının gerçek çehresini muhafaza etme konusundaki dahiyane becerilerini gösteren muazzam bir ‘Kolımiada’dır.”³⁶³

V. Şalamov, yakın arkadaşı edebiyat bilimci V. Sirotinskaya’ya yazdığı bir mektubunda bir öykücü olarak öykülerini nasıl yazdığından bahseder: “Her öykücü gibi ben de öyküdeki ilk ve son cümleye olağanüstü derecede önem veriyorum. Bu iki cümle beynimde bulununcaya, formüle edilinceye kadar öykü olmaz. İçinde sadece ilk ve son cümlelerin yazılı olduğu pek çok defterim var. Tüm bunlar gelecekteki çalışmalarım için.”³⁶⁴

Dahiliye ve tıbbi antropoloji uzmanı Mark Vasilyeviç Goloviznin, 1930-1950’li yıllar arasında Kolıma kamplarındaki sağlık sisteminin Stalin SSCB’sinin devasa sosyal ve ekonomik unsuru olmuş zorunlu çalışma gücünün makro sisteminin işlevselliğine destek sağladığından bahseder. Ona göre mahkûmların sağlık durumu ve hayatta kalma yöntemleri konusunda en önemli kaynak edebiyat eserleridir ve bu eserlerin ilk sırasında da Şalamov’un *Kolıma Öyküleri* yer alır. *Suç Dünyasından Notlar* başlıklı deneme kitabı hariç tutulursa *Kolıma Öyküleri* serisinde yer alan 137 öykünün 74’ünde tıpla ilgili konular yer alır, 61 öyküde ise ana tema tıptır. Yani *Kolıma Öyküleri* serisinin neredeyse yüzde 45’lik kısmı tıpla alâkalıdır. Serinin kitapları arasında yer alan *Kolıma Öyküleri*, *Sol Kıyı* ve *Eldiven* derlemelerinde ağırlıklı olarak tıbbi konular ele alınmıştır. Şalamov bu öykülerinde doktorları ve tıp personelini mahkûmların yegâne kurtarıcısı olarak

³⁶³ Ye. YEVTUŞENKO, *Strofi Veka: Antologiya Russkoy Poezii*, Moskva, 1999, s. 479.

³⁶⁴ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 6, s. 491.

gösterir.³⁶⁵ Burada Şalamov'un neredeyse ölmek üzereyken getirildiği hastanede doktorların dikkatini çekip hastabakıcı kurslarına gönderilmesi, sonrasında da uzun süre hastane ortamında çalışmasının önemi büyüktür.

Kravat öyküsü, yaşanmış bir olayın öykü olarak nasıl aktarılacağı sorunsalıyla başlar. Önce geçmişte ve günümüzde bir yazarın başarı elde edebilmesi için ön koşulun o ülkede bir yabancı gibi yaşaması gerektiği bilgisi verilir. Bir yazarın içinde yaşadığı toplumu, insanları, alışkanlıkları yansıtabilmesi için onlara yabancı olmasının gerekli olduğundan bahsedilir. O durumda yazar ele aldığı konuyu çok iyi biliyorsa kendileri için yazdığı kimselerin onu anlayamayacakları iddiasında bulunulur. Sonra ise gelecekte yazarların sadece gördükleri, bildikleri şeyleri yazacakları, doğruluğun geleceğin edebiyatının anahtarı olacağı iddiasında bulunulur.³⁶⁶ Bu noktada sonraki dönem yazarları tarif edilirken aslında Şalamov'un bizzat manifestosunu hazırladığı “Yeni Nesir”e de bir vurgu yapılmaktadır. Zira yeni nesirde yazar, tasvir edilen olayların içinde olmalıdır, yeni nesir doğrudan ve ayrılmaz bir şekilde yazarın kaderiyle bağlı olmalıdır. O, pek çok kişinin, ölümlerin ve dirilerin sesidir.³⁶⁷

V. Şalamov *Kolıma Öyküleri*'ni hiçbir süslemeye kaçmadan, yeni nesir manifestosunda belirttiği üzere yalın bir gerçeklikle yazmıştır. Devletin acımadığı, tabiatın en ufak bir ihmali hiç affetmediği kuzey bölgesinde yer alan Kolıma kamplarında mahkûmların yaşadıklarından, onun sayesinde haberdar olunmuş, onun anlattıklarından dehşete düşülen anlar olmuştur. Kolayca ölüme sevk edilen canlar, hayatta kalmak için akla gelmedik yöntemler, açlık, soğuk ve ağır çalışma koşullarının erittiği insanlar... Okuyucu hepsiyle *Kolıma Öyküleri* ile tanışma fırsatı bulmuştur.

³⁶⁵ M. V. GOLOVİZNİN, “*Medsina v Jizni i Tvorçestve Varlama Şalamova: Vrač v Penitentsiarnoy Sisteme Kolımskogo Gulaga*”, *Medsinskaya Antropologiya i Biyoetika*, 2015 — №1 (9).

³⁶⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 145.

³⁶⁷ Ye. A. ŞKLOVSKİ, *a.g.e.*, s. 28-30.

3.4. Yevgeniya Ginzburg'un *Sarp Yol* Adlı Otobiyografik Romanı

Yevgeniya Ginzburg 1904 yılında varlıklı bir ailenin kızı olarak dünyaya gelir. Eczacı olan babası eczane açmak için Kazan'a gidince aile oraya taşınır. Maddi imkânları iyi olan ailesi, kızlarını üniversite eğitimi için Cenevre'ye gönderme planları yaparken 1917 devrimi buna engel olur. Kazan Üniversitesi ve Doğu Pedagoji Enstitüsü'nde tarih ve filoloji eğitimleri alır. 1924 yılında 20 yaşındayken Leningradlı Doktor Dmitri Fyodorov'la evlenir, bu evlilikten Aleksey adında bir oğlu olur. Fakat kısa süre sonra aile dağılır. 1941 yılında ilk kocası ve oğlu Leningrad'da savaşın kurbanı olur. 1930 yılına kadar pedagoji enstitüsünde çalışır ve aktif olarak parti konferanslarına katılır. Yabancı dillere karşı olağanüstü bir yeteneği olan Ye. Ginzburg 28 yaşında Fransızca, Almanca, Rusça ve Tatarcaya mükemmel derecede hakimdir. Kazan Üniversitesi Tarih Bölümünde doktorasını tamamlayan Ginzburg 1932 yılından itibaren de Komünist Partisi'nin üyesidir. "Krasnaya Tatariya" ve Moskova'da yayımlanan "Literaturnaya Gazeta"nın muhabirliklerini yapmaktadır. İkinci evliliğini, Moskova'da bir konferans sırasında tanıştığı parti yöneticisi Pavel Aksyonov ile yapar. Bu evlilikten Vasya adında bir oğlu olur (oğlu Vasiliy Aksyonov gelecekte ünlü bir dramaturg ve yazar olacaktır). 1933 yılında Kazan Üniversitesi Leninizm Tarihi kürsüsünde doçent olarak çalışmaktadır. 1937 yılında Troçki yanlısı bir oluşum içinde olduğu gerekçesiyle on yıl hapis, sekiz yıl sürgün cezasına çarptırılır, mallarına el konur. Aynı yıl eşi de tutuklanır, önce idama mahkûm edilir, daha sonra 15 yıl hapis cezasına çevrilir. Fakat kocasından bir daha haber alamaz. Anne ve babası da tutuklanan Ginzburg'un 5 yaşındaki oğlu Vasya çocuk yuvasına verilir. Butırka Hapishanesi, Yaroslavl transit kampı ve nihayetinde Kolima'daki kamplarda on yıl geçirir. Kampta Alman asıllı mahkûm Doktor Anton Walter ile tanışır ve onunla evlenir. Çift, Magadan'da sürgünde iken Antonina isimli öksüz ve yetim bir kızı evlat edinir. Bu kız daha sonra aktris Antonina Pavlovna

Aksyonova adını alacak ve Ginzburg'un anılarını yazacaktır. İtibarı iade edilen Ginzburg bir süre Lvov'da yaşar. Lvov'daki bu yıllar, Ye. Ginzburg'un edebiyat çalışmalarının altın yıllarıdır. Dairesinde edebiyatçılardan oluşan bir topluluk kurar, edebiyat geceleri düzenler. "Yunost" ve "Noviy Mir" gibi ünlü dergilerde Ye. Aksyonova mahlasıyla eserleri yayımlanır. Kocasının ölümünden sonra Moskova'ya taşınan Ginzburg 1959 yılında ünlü *Sarp Yol* romanının ilk cildini yazmaya başlar. Bu romanda cezaevinde, kamplarda ve sürgünde geçen on sekiz yılını anlatır. Kitap 1967 yılında tamamlanır ve samizdat olarak elden ele dolaşmaya başlar. İlk bölümün baskısı İtalya'nın Milano şehrinde gerçekleşir. Ses kayıtları ülke dışına çıkarılmış, baskı bu kayıtlar kâğıda dökülerek yapılmıştır. Kitabın ikinci bölümü 1975 yılında basılmıştır. Üstelik yazarın rızası da alınmamıştır. SSCB Hükümeti *Sarp Yol* romanının basımına 1988 yılında izin vermiştir. 2009 yılında Avrupalı sinemacılar romandan uyarlanan bir senaryoyla bir film çekerler. Ünlü tiyatro yönetmeni Galina Volçek "Sovremennik" tiyatrosunda aynı adlı oyunu sahneye koyar. Ginzburg'un ölümsüz eserinin çok daha sert ve Stalin rejimini yeren başka bir versiyonunun daha olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Bu kitabın adı *Şeytanın Kanatlarının Gölgesi Altında'dır (Pod Senyu Lütsiferova Krıla)*. Kitap basılamamıştır. Zira yazar yeni takip ve soruşturmalardan çekindiği için kitabın elyazmalarını imha etmiştir.³⁶⁸ Ginzburg, 1977 yılında Moskova'da hayata gözlerini yumar.

Stalin döneminin baskılarını anlatan edebi eserler gündeme geldiğinde Varlam Şalamov ve Aleksandr Soljenitsın isimleri ön plana çıkmasına rağmen Yevgeniya Ginzburg'un anılarından oluşan *Sarp Yol* romanı da o dönemin insan korkularına ve ızdıraplarına ışık tutmaktadır. Yazar bu eserde on sekiz yıllık hapis ve sürgün hayatında tüm gördüklerini ve yaşadıklarını, gözlemlerini yansıtmaya çalışmıştır.

³⁶⁸ <https://abakus-kazan.ru/spiski/evgeniya-ginzburg-biografiya-i-lichnaya-zhizn.html> (Erişim tarihi: 24.10.2022).

Ye. Ginzburg, ölümünden on bir yıl sonra Rusya’da basılabilen kitabını yazmaktaki amacının cezaevi, kamp ve sürgünde geçen yaşamını ve olayları anlatmak olmadığını, bilakis idealist bir komünist olan kadın kahramanın, yani kendisinin ruhsal evrimini, çektiği acılara, yaşadığı onca iyilik ve kötülüğe rağmen yeni görüşlere ulaşmayı başaran bir insana dönüştüğünü göstermek olduğunu belirtir.³⁶⁹

Ünlü Alman yazar Heinrich Böll (1917-1985) *Anaforun İçinde* romanına 1980 yılında yazdığı önsözde şöyle der: “... Bu kitapta her satır, anlatmak istediğini anlatıyor, her satır her şeyi söylüyor, bizi, yaklaşık olarak 130. meridyende başlayan, korkunç ve olmayacak bir aleme, mahkûmlar ve sürgünler takımadalarına götürüyor. Bu, ‘otobiyografik roman’ kategorisinde, anlatıma dayanan bir kitaptır...”³⁷⁰

3.5. Kolıma Öyküleri ve Sarp Yol Romanında Motifler

3.5.1. Varoluş Motifleri

Kamp edebiyatı alanında çalışmalar yapmış ve V. Şalamov’un *Kolıma Öyküleri* adlı öykü kitabını Türkçeye kazandırmış olan Gamze Öksüz, Şalamov’un öykülerinde mahkûmların yaşam mücadelesinin varoluşsal boyutunun daha fazla ön plana çıktığından bahseder. Ona göre insanların uzun süre ağır şartlarda çalışmaya zorlanmasıyla ortaya çıkan kişilik bozuklukları, zihinsel ya da fiziksel tahribatlar, esaret, aşağılanma, duygu yitimi ya da aşırı bireyselleşme gibi sonuçlar ve bu sonuçlarla mücadele öykülerin ana fikrini oluşturmaktadır. Yazar, insanın içinde var olan ve dış baskıların tetiklemesiyle ortaya çıkan kötülüğü göstermekten çekinmez. Gerçeküstü ve insana düşman kamp yaşamında iyiliği de kötülüğü de asla idealize etmez.³⁷¹

³⁶⁹ Ye. GİNZBURG, *Anaforun İçinde*, s. 480.

³⁷⁰ a.g.e., s. 11.

³⁷¹ G. ÖKSÜZ, *Kamp Esaretinden Edebiyata Şalamov ve Kolıma Öyküleri*, Ankara, 2020, s. 156-157.

Şalamov'un ruhsal körleşmenin, duygusal bozuklukların en iyi örneklerinden biri olan *Marangozlar* öyküsünde, zihninin zayıf düşmesine dayanamayan Potaşnikov bir şeyler yapmak, bir şeyler düşünmek ya da ölmek gerektiğine inanmıştır. Bir gün önce akşam yatıp sabah uyanamayan ranza komşusunun ölümünün kimseyi ilgilendirmemesi, hatta sabah öldüğü için ekmek payının koğuş nöbetçisine kalmasının nöbetçi tarafından sevinçle karşılanması Potaşnikov'u çileden çıkarır. Çevresindekileri vurdumduymaz olarak suçlamaz. Ona göre yaşanan bu ruhsal soğukluğun sebebi soğuktur: "Havadaki tükürüğü dona çeviren soğuk, insanların ruhuna kadar nüfuz etmişti. Eğer kemikler donabiliyorsa beyin de donup körleşebilirdi ruh da."³⁷²

Varolma mücadelesinde bazı mahkûmlar özün geri planda tutulması gerektiğini bilmez ya da bunu başaramaz. Bu da onların hayatına malolur. *Bireysel Görev* öyküsünde, sadece sabahları ekmek verilen, yemek olarak da su gibi katıksız bir çorba içirilen, buna karşılık günde on altı saat ağır çalışma koşullarında iş üretmesi beklenen gencecik bir mahkûm açlıktan uyuyamaz. Rüyaları kâbus gibidir: Dumanı tüten yağlı çorbalar ve ekmek somunları bir türlü onu rahat bırakmaz. Aslında Dugayev'i canından bezdiren yokluk, açlık ve yorgunluğun başlıca sebebi, diğer mahkûmlar gibi çalmayı becerememesidir. Oysa öykünün anlatıcısı konumundaki Şalamov bu konuda şöyle demektedir: "Çalma becerisi, arkadaşının ekmeğinden, hiç ulaşılmayan kotalar için idarecilerden alınan binlerce rublelik prime kadar her türlü örneği bünyesinde barındıran Kuzey'e özgü en önemli erdemdi."³⁷³

Hayatta kalma mücadelesinde önceki yaşamın nasıl tamamen unutulduğunu Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti eski Başbakanının karısı Yelena Nikolayevna Sulimova'nın durumunu örnek vererek anlatan Ye. Ginzburg, hapse

³⁷² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 25.

³⁷³ *a.g.e.*, s. 32.

düşmeden önce bu kadının bir bilim insanı, bir tıp doktoru olduğunu kimsenin hatırlamadığını söyler:

“... O, kirden sertleşmiş mahkûm ceketinden hiç ayrılmaz, banyodan kaçır ve elinde büyük bir çöp kovasıyla dolaşır, bütün kâselerdeki çorba (balanda) artıklarını bu kovaya boşaltırdı. Sonra merdivenlerde oturur, bu artıkları bir martı gibi hırsıyla ve aceleyle kovadan midesine indirirdi. Onu bu işten vazgeçirme çabaları sonuçsuz kalıyordu. Bizzat kendisi kendini, eskiden kim olduğunu unutmuştu...”³⁷⁴

İnsanlar zorlu kamp koşullarında varoluş mücadelesinde gerçek kimliklerinin ve karakter özelliklerinin tam tersi hareketler sergiler. Açlık onlardan her şeylerini alır. Akşam yemeğinden sonra arkadaşı Bagretsov ile birlikte kayalık bölgede gün içinde gömülen bir mahkûmun mezarını açıp, üzerindeki çamaşırları çıkarıp bunları da ertesi gün satıp karşılığında ekmek ve biraz tütün alma hayali kuran kişi gerçek yaşamında doktordur. Glebov’a doktor olduğu günler “dağların, denizlerin ardında bir rüya, gerçek dışı bir düş” gibi gelmektedir. Gerçek olansa kalk borusundan yat borusuna kadar geçen dakikalar, saatler, günlerdir. Fikir yürütme yetisinin yanında gözlem yeteneğini de kaybetmiştir: “Sahip olduğu, ancak artık insanlıktan çıkmış haldeki bilincinin pek az sınırı kalmıştı ve o da tek bir amaca yönelmişti: Taşları mümkün olduğunca çabuk toplamak”.³⁷⁵

Açlığın dayanılmaz bir hal aldığı kamp ortamında hayatta kalma içgüdüğü aklın önüne geçer. Bu durumda sistematik açlık çeken insanlar için tüm ahlâki, dini, vd. kurallar bir kenara bırakılır. Ölü soyuculuğu bir üst aşamaya geçerek yamyamlığa dönüşür. Gerek

³⁷⁴ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 491.

³⁷⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 17.

Şalamov'un öykülerinde gerekse Ginzburg'un *Sarp Yol* romanında açlıktan kaynaklanan yamyamlık örneklerine rastlamak mümkündür. Şalamov'un öyküleri içinde varoluş mücadelesinin en çarpıcı örneklerinden biri *Domino* öyküsünde verilmiştir. Bu kan dondurucu eserde morgda görevliyen “yağsız kısımdan” insan eti yemekten soruşturması devam eden kişi, gerçek hayatta ülke savunmasında görev almış tankçı bir teğmendir.³⁷⁶ 1953 yılında çıkarılan af kanunuyla Kolıma kamplarından salıverilen adi suçluların büyük çoğunluğu Aldan-Lena üzerinden nehir yoluyla İrkutsk'a gitmeyi tercih eder. Kendilerine kumanya verilmeyen adi suçlular bindikleri motorları, mavnaları ele geçirip kumandayı ele aldıktan sonra sayıca azınlıkta olan okumuşları (siyasi mahkûmları) yeme kararı alırlar. Şalamov burada adi suçlular azınlıkta olsa bile aynı kararın alınacağı ve uygulanacağını da yazmayı ihmal etmez. Neticede okumuşlar kesilir, geminin kazanında pişirilir ve yenir. Varış noktasına gelindiğinde bütün okumuşlar kesilip yenmiştir. Gemide adi suçlular dışında bir tek kaptanla kılavuz kaptan kalmıştır.³⁷⁷ Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında Taskan kampında bir akşamüstü muhafızlar ve disiplin subayı eşliğinde donmak üzere olan birinin getirildiğini, bu kişinin ölmesine izin verilmemesi gerektiği talimatı verildiğini anlatır. Glikoz iğnesi yapılarak bilinci açılan mahkûmun adı Kuleş'tir. Disiplin subayı isli bir kap vermiş ve içindeki etin ne eti olduğuna da karar verilmesini istemiştir. Ginzburg bildiği hiçbir et türüne benzemeyen, küçük lifli, mat, siyah kıllı bir deri parçasıyla kaplı eti görünce kendini zor tutar. Hayata döndürülen yamyam yargılanıp büyük bir ihtimalle kurşuna dizilecektir. Burada bir hayat kurtarmanın manevi hazzını duyamayan Ginzburg kendini yönetime yakınmış gibi hisseder. Zira bir tarafta öldürülmek üzere iyileştirilen bir yamyam katil, diğer tarafta da onu bu hale getiren sebeplerin baş sorumlusu olan kamp sistemi ve yönetimi vardır. Ginzburg bu ikilemi şöyle anlatır:

³⁷⁶ a.g.e., s. 194.

³⁷⁷ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 2, s. 457.

“Kendimi fiziksel ve ruhsal olarak o kadar kötü hissediyordum ki, ayakta zor duruyordum. Onu kurşuna dizilmesi için mi kurtaracaktık? Bu insanlık dışı yaratığı insanlık adına mı kurtaracaktık? Niçin orada, hemen ölüme terketmiyorduk onu: Yok olsun, buhar olup gitsin, bir bataklık hayaleti, bir vampir gibi. O anda, onca yıl boyunca ilk kez, kendimi bir mahkûmdan çok idareye yakın hissettiğimi farkettim. O anda disiplin subayıyla paylaştığım bir şeyler vardı: Bu, insanlık sınırlarının ötesine geçmiş iki ayaklı kurda karşı her ikimiz de aynı tiksintiyi duyuyorduk.”³⁷⁸

Kampta işe gitmek mutlak ölüm anlamına gelir. İşten kurtulmanın yolu ise ne yapıp edip usulüne uygun bir şekilde kendini sakatlamaktır. Yapılan soruşturmada kasıtlı olarak kendini yaraladığı tespit edilen mahkûm, yeniden yargılanıp cezasına üç yıl daha eklenir. *Yağmur* öyküsünde depresyona girip kendini sakatlamaya çalışan, fakat her seferinde başarılı olamayan bir mahkûm anlatılır. Üzüntü, yalnızlık ve depresyon habercisi grinin hâkim olduğu çevre tasviri, yaşlı ziraat mühendisi Rozovski’nin intihar girişimlerine zemin hazırlayan çevresel bir etki olarak görülebilir: “Gri taştan kıyı, gri dağlar, gri yağmur, gri gökyüzü, paramparça olmuş gri kıyafetler giymiş insanlar, her şey çok yumuşak, birbiriyle çok uyumluydu. Her şey tek bir renk harmonisiyle kaplanmıştı, şeytanca bir harmoniyle.”³⁷⁹ Kampta kullanım alanı bulamadığı engin bir uzmanlık deneyimi olan Rozovski bu depresyon ortamında yüksek sesle bağırmaya başlar: “Dinleyin! Dinleyin! Uzun süre düşündüm! Ve yaşamın bir anlamının olmadığını anladım... Yok...”³⁸⁰ Bu sözleri söyledikten sonra Rozovski kendini muhafızların önüne atıp öldürülmeyi beklerken anlatıcı ona engel olur. Rozovski başka bir gün de dağdan

³⁷⁸ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 629.

³⁷⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 40.

³⁸⁰ *a.g.e.*, s. 40.

inen yüklü bir vagonun altına atlar, bu girişimi de hafif sıyrıklarla atlatır. Fakat kendini yaralamaya çalıştığı için mahkemeye verilir ve başka bir kampa gönderilir. V. Frankl, geleceğe olan inancını yitiren mahkûmun sonunun geldiğini, geleceğe olan inancını yitiren kişinin manevi bağını da yitirdiğini, kendi çöküşüne, manevi ve fiziksel çöküşüne göz yumduğunu, bunun da birdenbire, bir kriz anında ortaya çıktığını söylemektedir.³⁸¹

Yağmur öyküsünde, bir insana bahşedilen muazzam yaşama içgüdüsünün özünü anlamaya başlayan anlatıcı, inanılmaz zorluklarla dolu yaşamında dünyada hiçbir şeyin kendisini intihara zorlamayacağını belirtir. O, insanlara insan sıfatını kazandıran unsurların fiziksel olarak daha güçlü, daha dayanıklı olması ve ruhsal varoluşunu fiziksel varoluş şartlarına uyum sağlamaya zorlaması olduğunu farkına varmıştır. Bu yargıya ulaşmasında, yaşadığı olayların payı büyüktür. Zira daha önceden yüksek bir yerdeki büyük bir kayanın altını oyarak yuvarlanmasını planlamış, bacağından üzerinden geçecek kayanın kendisini ömür boyu sakat bırakmasını hesap ederek çalışmaktan kurtulmayı, dolayısıyla hayatını kurtarmayı kurgulamıştır. Ne var ki içindeki yaşama tutkusu bu planlı girişimin başarıya ulaşmasına engel olmuş ve kalıcı bir bedel ödeyerek yaşama planları, son anda ayağını geri çekmesiyle gerçekleşmemiştir. Bu tutarsız davranışını vücudunun ve beyin hücrelerinin yeterli besin almayışına bağlayan kahraman, bu durumun kaçınılmaz olarak delilik dahil pek çok şeye sebep olduğu sonucuna varır.³⁸²

V. Şalamov, *İş Adamı (Biznesmen)* öyküsünde gözünü karartıp usulüne uygun bir şekilde kendine zarar veren, kamp ortamında her türlü malı ihtiyaç duyulduğunu bildiği başka bir yerde değiştirip farklı mallara dönüştüren becerikli bir “iş adamı” olan Rum asıllı Kolya Ruçkin’in madende çalışmamak için patlatıcı ekibinde görevli birine verdiği rüşvet karşılığında aldığı patlatıcıyla iptidai bir düzenek hazırlayarak sağ elini kopardığını anlatır. İki ay kadar hastanede yatan ve hastabakıcının taburcu olmadan önce ziyaret ettiği

³⁸¹ V. E. FRANKL, *İnsanın Anlam Arayışı*, İstanbul, 2009, s. 89.

³⁸² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 39-41.

Ruçkin, hastabakıcının ısrarı üzerine bu işi nasıl yaptığını ona anlatır. Madende ağır çalışmaya gitmeyeceği için mutludur. En fazla kar temizleme çalışmasına gönderilecek Ruçkin, hem ağır işten kurtulduğu, hem de ticaretine devam edeceği için mutludur.³⁸³

V. Şalamov *Dağdaki Şehir (Gorod Na Gore)* öyküsünde firar girişimi başarısızlıkla sonuçlanan kahramanın, Kolima'nın en kötü kamplarından biri sayılan Celgala kampına gönderildiğini anlatır. Kahraman, buradaki ağır çalışma koşullarında ölümün kaçınılmaz olduğunu görünce revirde yardımcı sağlık görevlisi olarak çalışma isteğini belirtir, fakat eski mahkûm, hiçbir tıp eğitimi olmayan sözde doktor tarafından reddedilir. Yapılacak tek şey kalmıştır; kendini yaralamak.

“Bir çözüm buldum. Kolumu kıracaktım. Hurda bir demirle sol koluma vurdum, fakat morluklar dışında hiçbir şey olmadı. Kolumu kıracak fiziki güce sahip değildim, ayrıca içimdeki bir bekçi, gerektiği gibi kolumu kırmama izin vermiyordu.”³⁸⁴

Varoluş mücadelesi fiziksel gereksinimlerle, özellikle de ekmekle devam eden kısır bir döngüye benzer. V. Şalamov kamptaki günlük yaşamının yemekle ilgili kesitini olağanüstü bir gözlem yeteneğiyle okuyucunun gözlerinin önüne getirir:

“Bütün baraka inilti, homurtular ve öksürükler içinde uyuyordu. Biz üç kişi sobada konserve tenekelerinden yaptığımız karavanalarda kendi malzemelerimizi pişiriyorduk: Sintsov öğle yemeğinden sakladığı ekmek kabuğunu hamurumsu ve sıcak olarak yemek, yağmur ve ekmek kokan kar suyunu açgözlülükle içmek için kaynatıyordu. Şanslı ve kurnaz Gubarev ise karavananın dibinde donmuş lahana yapraklarını eziyordu.

³⁸³ a.g.e., s. 439-442.

³⁸⁴ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 2, s. 187.

Lahana en kalitelisinden Ukrayna borşç çorbası gibi kokuyordu.

Ben ise paketten çıkan kuru eriklerimi kaynatıyordum. Üçümüz de birbirimizin karavanasına bakmadan edemiyorduk.”³⁸⁵

Mahkûmların en temel ihtiyaçlardan biri olan yemek yeme konusunda yaşadıkları çaresizlik, onları başkasının ağzındaki lokmayı izlemeye odaklamaktadır. Kampta yemek yiyen birini izlemek mahkûma büyük bir zevk verir.

Kamp şartlarında yeterince beslenemeyen mahkûmlar varlıklarını sürdürmek, en azından bir gün geç ölebilmek için olmadık yöntemlere başvurabilirler. Bir mahkûm için yemek yemek başlı başına büyük bir hazdır. Yemek yiyen birinin lokmalarını saymak ise bambaşka bir duygudur. *Geceleyin* öyküsünün kahramanlarının açlıkla büyük bir imtihanı vardır: Glebov ağır ağır çanağının dibini yalar, masadaki ekmek kırıntılarını özenle süpürüp avucunda toplar ve ağzına atar. Bu parçacıklar ona dünyadaki en büyük lezzetten daha fazla haz verir. Işıltılı bakışlarını Glebov’un ağzına diken Bagretsov bir an olsun gözlerini ayırmaz. Şalamov bu hareketin sebebini çok net ifade eder: “Hiç kimsede bir başkasının ağzında kaybolup gitmekte olan bir lokmadan gözlerini ayırabilecek kadar büyük bir irade olamaz”.³⁸⁶

Kumanya öyküsü anlamı sorgulanmadan öylesine söylenen bir sözün doğruluğunun yaşanan acı tecrübeyle ispatlanmasını anlatır:

“Hepimiz sadece şans eseri hayatta kalabileceğimizi anlamıştık.

Ne gariptir ki gençken bir başarısızlık ya da hayal kırıklığı yaşadığımda hep “Sonuçta açlıktan ölmedik ya,” derdim. Bu cümlelerin doğruluğundan zerre kadar şüphe etmezdim. Otuz yaşıma geldiğimde ise kendimi gerçekten de açlıktan ölen ve bir

³⁸⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 37-38.

³⁸⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 15.

lokma ekmek için kelimenin tam anlamıyla kendini yırtan bir
insan olarak buldum.”³⁸⁷

Orman Meyveleri öyküsünde Rıbakov’un sigara molaları sırasında çalışma bölgesinde donmuş yaban mersini ve kuşburnu toplayıp bunların karşılığında aşçıdan fazladan bir ekmek alması, var olma mücadelesi olarak algılansa da Rıbakov artık işi büyüttmüş, özel müşterilerin siparişlerini de karşılamaya başlamıştır. Ancak hırsına yenik düşen Rıbakov işaretli çalışma bölgesinin dışında yer alan meyveleri toplamak için kural ihlali yapınca bunun bedelini canıyla öder. O, yerde son nefesini verdiği sırada öykünün anlatıcısı ortaya çıkan bu fırsatı kaçırmaz: “Rıbakov’un konserve kutusu uzaklara yuvarlanmıştı, onu arayıp buldum ve cebime saklamayı başardım. Belki bu meyvelerin karşılığında bana biraz ekmek verirler. Zira Rıbakov’un onları kimin için topladığını biliyorum.”³⁸⁸

Günlük yiyeceğe duyulan ihtiyaç konusu V. Şalamov’un *Cherry Brandy* öyküsünde anlatılır. Bu eserde Rus akmeist şair Osip Mandelştam’ın ölümü tasvir edilir. Öyküye adını veren şiir, Osip Mandelştam tarafından 1931 yılında yazılmıştır. Şiirde, hayatta yaşanmış her şeyi tatlı bir İspanyol içkisi olan cherry brandye benzeten Mandelştam, Vladivostok yakınlarındaki bir aktarma kampında açlıktan kaynaklanan bir ölümle bu dünyadan ayrılır. Öyküde fazladan bir ekmek tayını için ölmüş bir kişinin ellerinin kaldırılarak iki gün boyunca ekmek tayınının alınması dikkat çeker. Ölmek üzere olan şair sabah ekmek tayını dağıtılınca büyük bir arzuyla ekmeği ısırır, emer, kanayan dişleriyle ısırmaya, kemirmeye başlar. Onun bu halini gören arkadaşları hepsini şimdi yememesi, bir kısmını sonra yemesi tavsiyesinde bulununca da şair: “Sonra ne zaman?” diye sorar. Akşama doğru ölür. Koğuş arkadaşları ölüm kaydını iki gün sonra yaptırır. Bu süre zarfında da şairin elini bir kukla gibi kaldırıp ekmek tayını almaya devam ederler.

³⁸⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 65.

³⁸⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 83.

Yazar bu ayrıntının gelecekteki biyografi yazarları için önemli olduğunu vurgular.³⁸⁹

Fazladan ekmek tayını alma konusunda yapılan hileler *Tifüs Karantinası (Tifoznıy Karantin)* öyküsünde de göze çarpar. Karantina ortamında yıpranmış vücudunu tekrar toparlamaya çalışan Andreyev, hayatta kalmak için akla gelebilecek her yöntemi dener. Becerisi sayesinde fazladan bir ekmek aldığı için sevinir:

“Ayağındaki çizmeleri çıkarıp sanki ranzada kendi yatıyormuş gibi tabanları yukarı bakacak şekilde yan yana yerleştirdi. Yan tarafa da kendisi yüzü koyun uzanıp başını kollarının arasına aldı.

Yemek dağıtan görevli, çizmeler dahil, hızlıca sıradaki on kişiyi sayıp Andreyev’e on kişilik ekmeği verdi. Böylece Andreyev iki kişilik ekmek almış oldu.”³⁹⁰

Kumanya öyküsünde ekipteki herkes hayatta kalmaları durumunda tekrar buluşmaya gönüllü olmayacaklarını bilir. Zira açlığı, yemek kaplarında buharlaştırılan bitleri, yalanları, hayalleri, kavgalarını, üzerlerinde melekler veya meteorlar gibi uçuşan çavdar ekmek somunlarını gördükleri ortak rüyalarını hatırlamak istemezler.³⁹¹

V. Frankl kamp sakinlerinin arzularının rüyalarında açıklık kazandığını belirtir. Ona göre kamptaki mahkûmlar rüyalarında en çok ekmek, pasta, sigara ve ılık banyo görürler. Bu basit arzuların giderilmemesi, arzu giderici rüyaların görülmesine neden olmaktadır.³⁹²

V. Şalamov *Grişka Logun’un Termometresi (Termometr Grişki Loguna)* öyküsünde ekip başının ihtiyaç duyduğu dilekçeyi yazdığı için kendisine hediye ettiği ekmeği bir çırpıda yiyen ve karnı doyan anlatıcı, uykusunda yaşadıklarını şu cümlelerle

³⁸⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 90-97.

³⁹⁰ *a.g.e.*, s. 256.

³⁹¹ *a.g.e.*, s. 64-65.

³⁹² V. E. FRANKL, *a.g.e.*, s. 43.

aktarır: “Yatıp uyuduğumda her zamanki klasik Kolıma rüyasını gördüm: Havada uçuşan, bütün evleri, sokakları ve bütün yeryüzünü dolduran ekmek somunları...”³⁹³

Kamplardaki en güçlü duygu, hiçbir zaman bastırılmayan açlık duygusudur. Varoluşun en temel ögesi haline gelen hayatta kalma mücadelesinin vazgeçilmezi ekmek, her şeyi yaptıran büyük bir güç konumundadır. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında açlığı ve ekmeği şöyle tarif eder:

“... Açlık. Her geçen hafta ekmek tayını daha bir küçülüyor ve daha bir çekici oluyordu. Eğer yarısı sabaha bırakılırsa (ekmekler akşamleyin dağıtılır), bütün gece insanın gözüne uyku girmez. Uyumana izin vermez, saman yastığın altından seni yakar. Tıpkı bir dinamitin üzerinde yatar gibi. Bir an önce sabah olsa da onu yiyebilsem diye bekler durursun. Eğer onu akşamdan yersen, o zaman sabahleyin aç karnınla testerene kadar nasıl derman bulup yürüyebilirsin?”³⁹⁴

Entelektüel kadın mahkûmların ekmeğe ulaşmak için bazen kendi değerleriyle ve kişilikleriyle çelişen hareketler yaptıkları da olur. Ye. Ginzburg, Sudar kampında yarı zamanlı işçi ve sağlık personeli olarak görev yaptığı sırada bir akşam dispanserin kapısının ardına kadar açıldığını, içeri giren kıvrıcık saçlı kızın kolunun altında tuttuğu kocaman bir kara ekmek somununu masaya bırakıp kendisinden onu yemesini istediğini anlatır. Çalışma alanından geçen bir köylü, muhafızın uzakta oluşunu fırsat bilerek torbasından çıkardığı bu ekmeği kıza gösterdikten sonra onu karların üzerine bırakmıştır. Kendini, diğerleri nasıl ekmek kazanıyorsa ben de öyle kazanayım düşüncesine kaptıran

³⁹³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 286.

³⁹⁴ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 519.

kız gözlerini ekmekten ayıramamıştır. Şimdi ise ona dokunmak bile istememektedir. Ginzburg, bu pişman kıza biraz sakinleştirici verdikten sonra onu kulübesine götürür.³⁹⁵

Yiyecekte haz duymamanın binbir çeşidi olduğundan bahseden Şalamov, ekmeğin avuç içinde eriyip gidinceye kadar yalanabileceğini, ekmeğin küçük parçalara ayrılıp ağız içinde bu parçaları çevirerek emilebileceğini, sobanın üzerinde biraz kızartılıp yenebileceğini, bunun için en uygun yöntemin ekmeğin ince dilimler halinde kesilip öyle sobanın üzerine konulması olduğunu, kaynar suyun içine ıslatıp karıştırdıktan sonra çorba gibi içilebileceğini ya da küçük ekmek parçalarını soğuk suya doğrayıp “türya” diye bilinen ekmek çorbasına benzer bir yiyecek yapılabileceğini anlatır. Fakat Andreyev’in ekmekten aldığı haz da kendi tarzındadır: O, küçük bir konserve kutusunda içine düşen sedir yaprakları ve kömür parçalarından kirlenmiş kar suyu kaynatır, sonra bunun içine ekmeğini koyar ve bekler. Ekmek, beyaz bir sünger gibi şişer. Sonra da ince bir çubukla bu süngerden kopardığı sıcak parçaları ağzına yollar. İyice ıslanmış ekmek ağzının içinde lokum gibi dağılır.³⁹⁶

V. Şalamov *III. Sınıf Nirengi (Triangulyatsiya III-ego Klassa)* öyküsünde 1937 yılında Kolıma’da ekmek tayınının dört kategoride dağıtıldığını yazar. Kotasını % 130 ve daha fazla dolduranlara 1000 gramlık “Stahanov” tayını verilir, kotasını % 110-130 arası dolduranlara 800 gramlık “öncü” tayını verilir, kotasını % 90-100 arasında tamamlayanlara 600 gramlık “üretim” tayını verilir, kotasını tamamlayamayanlara da 300 gramlık “ceza” tayını verilir. Şalamov ayrıca o devirde çalışmak istemeyenlere 300 gramlık ceza tayını ve su verildiğini yazar.³⁹⁷

V. Şalamov, *Doktor Kuzmenko’nun Satrancı* öyküsünde açlığa bağlı aşırı zayıflama hastalığından (alimentar distrofi) hayatını kaybeden heykeltıraş Kulagin’in

³⁹⁵ a.g.e., s. 519-520.

³⁹⁶ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 559.

³⁹⁷ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 2, s. 338.

Butırka Hapishanesi'nde tükürük ve ekmekle yaptığı muhteşem satranç takımı anlatılır. Kolıma'daki kamplarda açlık ve yetersiz beslenmeden çok zayıf düşmüş bir halde hastaneye kaldırılan Kulagin ölümüne kadar bilinci kapalı bir halde elinde sıkı sıkıya tuttuğu satranç torbasını bırakmamıştır. Bu sırada beyaz kaleyi tümüyle, siyah vezirin de kafasını emerek yemiştir. Kuzmenko'ya göre Kulagin ölümünden sonra bu dünyada hiçbir iz bırakmak istememiştir. Ölümünden sonra torbaya sahip çıkan Doktor Kuzmenko, Şalamov'a otopsi yapılırsa Kulagin'in midesinde bu parçaların çıkarılabileceğini söylemiş, fakat bunu yapmadığını belirtmiştir.³⁹⁸

Açlığın bitirdiği mahkûmlar fiziksel olarak da duygusal olarak da çöküş yaşar. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında bu durumdan şöyle bahseder:

“... Ameleler, dizlerini ve dirseklerini, tahtadan yapılmış kuklalar gibi büküyorlardı. Bu mahkûmlar psikolojik bakımdan da iyi durumda değillerdi. Hepsi anormal ölçüde duyarlı hale gelmişlerdi, çocuklar gibi çabucak ağlıyorlardı. Çoğu belleğini tamamen yitirmişti.”³⁹⁹

Ginzburg, Taskan kampındaki gözlemlerine ekmeğin ölmek üzere olan mahkûmlar için hâlâ çok kıymetli olduğunu ekleyerek devam eder. Ekmeklerini düşünmekten kendilerini alamayan mahkûmlar tayınlarını alınca onu öper, okşar, onun için kavga eder. Hatta ölmeden önce ekmeklerini arkadaşlarına miras bırakırlar. Taskan Hastanesinde hemşirelik yapan Ye. Ginzburg da çoğu zaman bu vasiyetlere şahitlik ve noterlik yaptığını ifade eder. Vasiyetlerin harfiyen yerine getirildiğini anlatan Ginzburg, bu ekmeği çalmak isteyenlere karşı genel bir öfke ve tepki olduğunu da belirtir. Ayrıca kampta kulübede veya koğuşta biri öldüğünde arkadaşlarının ekmek tayınının devam

³⁹⁸ a.g.e., s. 393-394.

³⁹⁹ Ye. GİNZBURG, a.g.e., s. 621.

etmesi için bu ölümü mümkün olduğunca kamp yönetiminden gizlemeye çalıştıklarını ifade eder. Hatta bazı cesetlerin koluna girip yoklamaya bile çıkarıldığını, onun yerine cevap verildiğini yazar.⁴⁰⁰

Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında Belişye Hastanesinde görevli hastabakıcı Gritsko'dan övgüyle bahseder. Onun yaptığı faydalı işleri saymakla bitiremez, mahkûmların da sevgilisi konumundaki Gritsko'nun tek bir olumsuz yönü vardır: O da ekmek oburluğudur. Tüberküloz koğuşunda hastalar az ekmek yemesine, burada her zaman bol ekmek bulunmasına rağmen Gritsko ekmek toplamaktan, onları kurutmaktan ve diğer mahkûmlarla bir şeylerin karşılığında değişmekten vazgeçmez. Hatta gece hastalardan biri öldüğünde hemşireye gidip ölüm raporunu ekmek tayını dağıtıldıktan sonra vermesi için ricada bile bulunur.⁴⁰¹

Kampta giysi, ayakkabı gibi insanı soğuktan koruyacak eşyalar çok değerlidir. Birisi öldüğünde üzerindeki eşyalar adeta kapışılır. Bu eşyaları mahkûmlar arasında ekmek, tütün gibi malzemelerle değiştirmek veya parayla satmak mümkündür. *Çocuk Çizimleri* öyküsünde çalışma alanındaki işlerini tamamlayan muhafızları beklerken kahramanlar çalışma alanının yanındaki çöp yığınına kurcalarlar. Anlatıcı, arkadaşlarının bulduğu yırtık erkek çoraplarını kendisi bulamadığı için çok hayıflanır: “En değerli şey tabii ki çoraplardı ve bu hazine bana denk gelmediği için içim yandı. Onlarca yıldır sadece devlet malı hapisane kıyafetleri giyen insanlar için özgür insanların giydiği ‘sivil’ çoraplar, atkılar, eldivenler ve pantolonlar çok değerliydi. Çoraplar yamanıp onarıldıktan sonra ya ekmekle ya tütünle takas edilebilirdi.”⁴⁰² Anlatıcının çöp karıştırırken bulduğu, bir çocuğun tel örgülerle çevrili küçük dünyasının yansıdığı resim defteri, arkadaşının hoşuna gitmez. Arkadaşı, defteri tekrar çöpe gönderirken “Tütün sarmak için gazete

⁴⁰⁰ a.g.e., s. 622.

⁴⁰¹ a.g.e., s. 650.

⁴⁰² V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 99.

bulsan daha iyiydi.” diyerek aslında kampta ince duygulara yer olmadığını, hayatta kalabilmeye yardımcı olacak eşyaların dışında başka bir şeyle ilgilenmenin gereksiz olduğunu anlatır.

Normal insanların soğuktan, yağıştan, hastalanmaktan korkmalarına karşılık mahkûmlar hastalanmayı çok ister. Aslında bu da bir varoluş mücadelesidir: “Ayaklarımız ıslansa da kimsenin buna aldırdığı yoktu. Hasta olmaktan korkmuyorduk. Binlerce kere üşütmüştük, üstelik başımıza gelebilecek en kötü şey-örneğin zatürre- bizi hayalini kurduğumuz hastaneye götürebilirdi.”⁴⁰³

Şalamov, *Havari Pavlus* öyküsünde kamplarda mahkûmların var olma mücadelesinin kendini olduğundan güçsüz gösterme çabalarıyla dikkat çektiğine işaret eder, fakat bunun boşuna bir gayret olduğu değerlendirmesinde bulunur:

“Kamplarda çoğu mahkûm, olduğundan daha yaşlı ve fiziksel olarak daha güçsüz görünmeye çalışırdı (ve bunda da başarılı olurdu). Bütün bunlar bilinçli bir çabayla değil, içgüdüsel olarak yapılırdı. Bütün ironi, yaşça büyüyen ama güç olarak küçülen insanların yarısından fazlasının kendilerini göstermek istediklerinden de kötü durumda olmalarıydı.”⁴⁰⁴

Çocuklukta kazanılan ve ömür boyu süren bir düşünce sistemi de hayat kurtaran sihirli bir formül gibidir. Şalamov bu formülü öykünün anlatıcısının ağzından şöyle açıklar: “Sürekli her şeyi bilen, her şeyi tahmin edebilen insanlar vardır. Bir de her şeyin iyi tarafını görmek isteyen insanlar vardır ve onların iyimser mizaçları en güç durumlarda bile hayatla uyum sağlayacak formülü muhakkak bulur.”⁴⁰⁵

⁴⁰³ a.g.e., s. 111.

⁴⁰⁴ a.g.e., s. 74.

⁴⁰⁵ a.g.e., s. 111.

Pek çok hayatta kalma stratejisinin iç içe geçtiği *Yılan Oynatıcısı* isimli öyküde hayvanlardan başlayarak kamplarda tutunabilmenin ilk şartının fiziki dayanıklılık olduğu yargısı sorgulanır. Doğuştan gelen yeteneğiyle toynaklarıyla karı kazıp geçen yıldıan kalan otlarla beslenmeyi başaran Yakut atlarından hayranlıkla bahsedilir. Onun dışındaki atların soğuk bir ahırda bir ay bile dayanamayacağı hükmüne varılır. Anlatıcı, kamplarda insanı kurtaran şeyin kendini koruma ve hayata sıkı sıkı sarılma duygusu olduğundan, fiziksel azme bilincin bile boyun eğdiğinden bahseder. Güçlü olmak, kamplardan sağ çıkabilmek için gerekli olan en temel şarttır.⁴⁰⁶

Büyük hayallerle cezaevinin boğucu havasından açık havada çalışma ortamına gelen mahkûmlarda yetersiz beslenme, ağır çalışma koşulları, zorlu tabiat şartları gibi nedenlerle psişik bozukluklar başlar ve kısa süre içinde mahkûmlar o çok nefret ettikleri hapishaneyi aramaya başlarlar: “Sorgulandıkları ve o kadar kısa süre önce, aynı zamanda sonsuz gibi gelen o kadar uzun süre önce terk ettikleri aydınlık, temiz ve sıcak hapishane, istisnasız hepsi için buradan bakıldığında dünyanın en iyi yeri gibi görünüyordu artık.”⁴⁰⁷ Hatta o kadar duygusal bir bağ kurarlar ki hapishane hücreleri onlara evlerinden daha yakın gelir: “Günleri sayılı bile olsa hastane koğuşlarında hayaller kurarak ‘Buradan gitmek, ailemi görmek isterdim ama sorgu hapishanesindeki hücreme dönmeyi daha çok istiyorum, çünkü orası evimden daha ilginç ve daha iyiydi...’ diyenlerin sayısı az değildi.”⁴⁰⁸

İlk Ölüm öyküsünde maden ocağına giden yoldaki ve maden ocağında tipinin biriktirdiği karları temizleme görevi verilen binlerce mahkûm, ısınmalarına, sıcak yemek yemelerine izin verilmeden çalışmaya zorlanır. İşleri bitince de maden kuyusundaki gerçek işlerini yapabilmeleri için biraz uyumaya gönderilir. Anlatıcı bu kar temizleme

⁴⁰⁶ a.g.e., s. 117-124.

⁴⁰⁷ a.g.e., s. 131.

⁴⁰⁸ a.g.e., s. 131-132.

alışmaları sırasında hayatta kalabilmek için neler yaptıklarından ve nasıl çalıştıklarından bahseder: “Bu uzun çalışma saatlerinin ilk altı-yedi saati ağır ve ısırap verici oluyordu, daha sonra zaman kavramını yitiriyor ve bilinçaltına yerleşen bir duyguyla sırf donmamak için hiçbir şey düşünmeden, hiçbir umut beslemeden olduğumuz yerde sayıyor, küreklerimizi sallıyorduk.”⁴⁰⁹

Polya Teyze öyküsünde kamp yaşamında varlığını sürdürmek için yapılacak farklı işlere değinilmiştir: Becerikli, ev işlerinden ve yemek işlerinden anlayan kadınların müdürün evinde “nöbetçi” adıyla görevlendirilip hizmeti olarak çalıştırılması; her barakada nöbetçi adıyla anılan özel görevlilerin müdürden bir kibrit kutusu tütününü 500 rubleye alıp mahkûmlara 640 rubleye satması; Polya Teyze’nin Ukraynalı hemşerilerini kolay işlere göndererek kayırması; sırf müdüre kendilerinden söz etmesi için askerler ve şık giyimli hanımların hastanede Polya Teyze’yi ziyarete gelmesi; Polya Teyze’nin mezarına dikilen haçın üzerine yazı yazan ressamın iki yıldır hastanede yatıyor gösterilip dışarısı için sipariş üzerine resimler yaptırılması vb.⁴¹⁰

Zayıf düşmüş hasta bir mahkûmun ne olursa olsun hayata tutunma çabasını en iyi örnekleyen öykülerden biri *Altın Tayga*’dır. Anlatıcı, hapishanedeki kavgaya yöntemlerini çok iyi bilmesine rağmen kavgaya tutuşacak güçte değildir. Gasp, ısırma, kırma gibi yöntemleri bilmektedir fakat uygulayacak gücü kalmamıştır. Sadece böğürüp küfredebilmektedir: “Geçireceğim her bir gün, dinlenebileceğim her bir saat için mücadele ediyorum. Vücudumun her parçası böyle davranmam gerektiğini söylüyor.”⁴¹¹ Anlatıcı madende çalışmanın kendisi için ölüm olacağını çok iyi bildiği için oraya gitmemek için net bir tavır sergilemektedir. Koğuştaki suç çetelerine bulaşmaktan kaçınmaktadır. Suç ele başına şarkı söyledikten sonra kürklü paltosundan olan Harbinli

⁴⁰⁹ a.g.e., s. 135.

⁴¹⁰ a.g.e., s. 139-144.

⁴¹¹ a.g.e., s. 154.

şarkıcı da benzer varoluşsal tepkiyi göstermiştir. Hastaneye gitme talepleri kulak ardı edilen anlatıcı, üç gün sonra kampa gelen sağlık memurunun ateşini ölçmesine ve iltihaplı çıbanlarına merhem sürmesine de memnun olmuş gibidir.⁴¹²

Kamp hayatında hayatta kalmak adına mücadele olduğu kadar hayatla irtibatı koparmak için de mücadele yaşanır. Gezmek için gittiği şehirde silahlı muhafızlar tarafından durdurulan, üzerinde kimliği olmadığı için dövülerek hapse atılan sözleşmeli laborant Serafim, laboratuvar müdürünün olayı öğrenmesi sonrasında hapisten kurtarılır. Bu beş günde çok şey yaşayan Serafim maruz kaldığı şiddeti, kanunsuz uygulamaları sindiremez. Hayatla bağlarını koparmayı kafasına koyduğu için de emri altında çalışan iki mahkûm mühendise nasıl olup da bu şartlarda yaşamaya devam ettiklerini sorar. Aldığı yanıt çok çarpıcıdır. Mahkûmlar hayatta kalmak, kendini korumak için her zaman bir sebebin olduğunu söylerler:

“Mahkûm hayatı, gözlerini ve kulaklarını açtığı dakikadan iyi bir uykuya daldığı ana kadar süren bir hakaretler silsilesidir. Bunların hepsi gerçek, ama her şeye alışıyorsun. İyi günlerin de oluyor, kötü günlerin de. Umudunu kaybettiğin günler, tamamen umutla dolduğun günleri kovalıyor. İnsan sırf bir şeye inandığı ya da bir şey umut ettiği için yaşamaz. İçgüdüğü onu tıpkı herhangi bir hayvanı koruduğu gibi korur... Başına bir şey geldiği zaman, sinirlerin bozulunca ya da gerildiğin zamanlar hayatta kalmak için kendini korursun, yüreğin ya da aklın hiç beklenmedik bir yerden yara alırsa kendini korursun...”⁴¹³

⁴¹² a.g.e., s. 153-158.

⁴¹³ a.g.e., s. 168-169.

Varoluş mücadelesinde mahkûmların hayata tutunmalarında önemli rol oynayan alışkanlıkları dikkat çeker. *Tatil Günü (Vihodnoy Den)* öyküsünde bu durum şöyle anlatılır:

“Biliyorum ki ısrarla ve inatla yoksun bırakıldığımız yaşama tutunabilmek, hayatta kalabilmek için burada her mahkûmun asla vazgeçemeyeceği, çok değer verdiği bir şeyi mutlaka vardı. Zamyatin’in vazgeçilmezi İoannis Hrisostomos’un sabah ayiniyken benim için son kurtarıcı şiirdi. Hafızamdan her şeyin silindiği, unutulduğu ve bir kenara itildiği o katmandan, sevdiğim şiirler şaşırtıcı bir şekilde yok olup gitmiyor; aksine oldukları yerde kalıyordu. Bitkinliğin, soğğun, açlığın ve sonu gelmez aşğılamaların bastıramadığı tek şey şiirdi.”⁴¹⁴

Tok bir karınla uyumak isteyen mahkûmlar için kedi, köpek, fare, kurbağa gibi normal şartlarda yenilmeyecek hayvanların etleri kuzu eti ayarında değerlendirilir. *Tatil Günü* öyküsünde bir pazar günü alet odasında kafasını baltayla kestikleri Kuzey ismini taşıyan dört aylık bir çoban köpeğini pişirip yiyen, kalanını da dini bütün bir mahkûma koyun eti diye ikram eden iki adi suçlu vardır. Yediği etin köpek eti olduğunu öğrenince kasmaya çalışan dini bütün mahkûm etin lezzetli olduğunu, hatta koyun eti ayarında olduğunu söyleyecektir.⁴¹⁵

Herkül (Gerkules) öyküsünde yirmi beşinci evlilik yıldönümünü kutlayan ve bunun için bir parti veren hastane müdürü Sudarin’in evine giden Doktor Andrey İvanoviç Dudar, en sevdiği horozunu hediye etmek için getirmiştir. Hastanede görevli doktor ve sağlık görevlilerinin arasında uzak mesafeden sırf bu partiye katılmak için

⁴¹⁴ a.g.e., s. 174.

⁴¹⁵ a.g.e., s. 175-176.

gelmiş özel statüdeki bir tabip albay vardır. Albay, birkaç kadeh içtikten sonra makamı ve konumuyla hiç yakışmayacak bir güç gösterisine başlar. Önce ağır sandalyeleri, sonra koltukları kaldırma yarışı başlatır, herkesle bilek güreşine tutuşur, en sonunda bir koyunun kafasını koparma iddiasında bulunur. Gece, hediye olarak getirilen horozun kafasının koparılmasıyla son bulur.⁴¹⁶ Şalamov bu öyküde kötülük timsali olan Albay Çerpakov'un absürde varan hareketlerini, emri altındaki çaresiz insanların güçsüzlük ve yalnızlığını ön plana çıkarmıştır.

Şok Tedavisi öyküsünün kahramanı iri yarı mahkûm Merzlyakov kamplarda çalışmak için anakaradan gönderilen iri atlara, aynı işi yapan küçük cüsseli Yakut atlarından daha fazla yulaf verilmesinden; hastalara verilen ilaç dozunun hastanın kilosuna göre ayarlanmasından hareketle aynı yöntemin neden mahkûmlara yemek verilirken uygulanmadığına ciddi ciddi kafayı takmıştır. Kamplarda ilk ölenlerin uzun boylular olduğuna da dikkat çeken Merzlyukov daha iyi yemek için daha çok çalışmak, daha çok çalışmak için de daha iyi yemek gerektiği⁴¹⁷ kısır döngüsünden çıkamadığı için mutsuz, huzursuz bir insan portresi çizer.

Tifüs Karantinası öyküsünde, sonradan karantina bölgesine yerleştirilen Andreyev, koğu arkadaşlarının kendisine özellikle tayga hakkında bir şey sormamalarını doğru bir davranış olarak niteler. Zira fazladan bir korkunun kimseye faydası yoktur. Nasıl olsa herkesin yolu bir gün taygaya, madenlere düşecektir. Tecrübe paylaşımı konusunda kendisi de isteksiz olan Andreyev bu durumu şöyle açıklar: “Buradakiler henüz canlı insanlardı, Andreyev ise ölülerin temsilcisiydi. Onun tecrübesi, yani ölü bir insanın tecrübesi, henüz canlı olanların bir işine yaramazdı.”⁴¹⁸

⁴¹⁶ a.g.e., s. 189-192.

⁴¹⁷ a.g.e., s. 193-194.

⁴¹⁸ a.g.e., s. 246.

Karantina bölgesinde bir korku hissetmeyen Andreyev her şeye rağmen bir mahkûmun özgür iradesiyle seçim yapma imkânının olduğunu anlar. Bir bilinçlenme duygusuna kapılan kahraman, doğru koşullar olduğunda hayatta kalabileceğinin farkına varır. Bunun için de şimdiye kadar kendisini aldatanları aldatarak ölmek için yemin eder. Şalamov bu bilinçlenme anını şöyle tasvir eder:

“Pek çok arkadaşı ölmüştü. Ama ölümden daha güçlü bir şey, onun ölmesine izin vermiyordu. Aşk mı? Öfke mi? Hayır. Bir insan bir ağaçla, bir taşla ya da bir köpekle aynı nedenlerden dolayı yaşar. İşte Andreyev burada, bu transit şehirde, bu tifüs karantinasında bunu anladı ve anlamakla da kalmayıp tüm benliğiyle hissetti.”⁴¹⁹

Bu bilinçlenme sonrasında hayata tutunmak adına vücudunda madende çalışırken oluşan bütün rahatsızlıkları iyileştirmek için üstün bir gayret sergiler. Kazma kürekle çalışırken esnekliğini kaybetmiş el ve kollarını düzenli fiziksel hareketlerle esnetir. Deri ve tırnaklarında oluşan bozuklukları gidermek, yarı donmuş uzuvlarına eski canlılığını kazandırmak için tırnak ve derilerini kemirir. Geleceği düşünmeyi bırakıp yakın hedefler için mücadele etmeye çalışır. Karantina şartlarında görevlilerin mahkûmları iyi tanımamasından dolayı bazen ismi okunduğunda yerinden kıpırdamaz, böylelikle o gün işe gitmekten kurtulur. Burada kalabildiği kadar kalmak ve ne pahasına olursa olsun taygadan ve altın madeninden uzak durması gerektiğini çok iyi anladığı için taygaya gittiğini düşündüğü mahkûm sevkiyatlarına katılmamaya gayret eder. Bir veya iki kişinin yapacağı, işin sonunda ekmek ve yiyecek bir şeyler verilen işleri takip eder. Nihayetinde kamp boşaldıkça boşalır ve sıra son mahkûm grubuna geldiğinde bile hâlâ taygaya değil de yakınlardaki başka bir yere gönderilmeyi ümit eden Andreyev, uçarak giden kamyon

⁴¹⁹ a.g.e., s. 249-250.

kasasında “Nereye gidiyoruz?” sorusunu sorar. Meraklı bir mahkûmun iki yüz sekizinci kilometrede Atka yerleşim biriminde gecenin geçirileceğini söylemesi üzerine ikinci soruyu sorar: “Ya sonra?” Sonrasını kimse bilme de yolculuğun nerede sonlanacağı anlaşılmıştır artık.⁴²⁰

Mahkûmlar mutlak ölüm anlamına gelen madenlerden kaçınmak için türlü türlü yöntemler denerler. V. Şalamov’un *Et Parçası* öyküsünde Golubev, denetleme sonucunda apandisitini feda ederek madene gitmekten kurtulmuştur. Ameliyattan çıkıp hasta koğuşuna alınan Golubev yedi sekiz günde, en iyi ihtimalle iki hafta içinde yarasının iyileşip taburcu edileceğini düşünür. İyileşme sürecini uzatmak isteyen koğuş arkadaşlarının ameliyat yaralarının geç iyileşmesi için koğuştaki tozları ve pis şeyleri yaralarına bastıklarına şahit oluşunu ve onlara iğrenerek bakışını hatırlayan Golubev, şimdi aynı şeyleri kendisi yapmayı düşünmektedir. Koğuştaki bir diğer hasta ise, idrarının toplandığı şişeye parmağını kesip kanını akıtarak doktorlara daha fazla tetkik yaptırmak suretiyle hastanede kalışını uzatmaya çalışan hastane bağımlısı bir mahkûmdur.⁴²¹

Kampta insanlar bir şeyi merak etmemeyi de öğrenir. Zaten akıllı bir mahkûm bunun için güç sarf edilmemesi gerektiğini bilir. Şalamov’un *Sahaf* öyküsünde hastabakıcı eğitimi almak üzere seçildiğini öğrenen kahraman, kendisinden boşalan göreve kimin geleceğini merak etmez ve bunu şu satırlarla ifade eder:

“Yerimi kimin aldığına bakmadım bile. O zamanlar bir şeyi merak etmeye dahi gücüm yoktu. Fiziksel ya da ruhsal olsun her durumda gücümü tasarruflu kullanıyordum. Öyle ya da böyle daha önce de dirilmeyi başarmıştım, bu yüzden gereksiz bir merak için ne kadar bedel ödeneceğini biliyordum.”⁴²²

⁴²⁰ a.g.e., s. 243-267.

⁴²¹ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 335.

⁴²² V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 334.

Hastabakıcı olabilmek için yapılan hazırlıklar ve eğitimler zorlu geçer. Temel bilimler alanında olduğu kadar anayasa, iktisat gibi konulardan da sorular çıkar. Mahkûm kursiyerler için her bilgi çok değerlidir. Yaşamının garantisi olarak gördükleri bu eğitimde başarılı olabilmek için var güçleriyle çalışırlar:

“Ah, bu mahkûm kursiyerler, karşılığı yaşam olan bu bilgileri edinmek için nasıl didiniyorlardı bir bilseniz! Bir zamanlar tıp profesörü olan mahkûmlar, bu hayat kurtarıcı bilgileri, ambar görevlisi Silaykin'den Tatar yazar Min Şabay'a varıncaya dek hayatlarında tıpla alakası olmayan kara cahillerin ve ahmakların kafalarına sokmak için nasıl didiniyorlardı.

Bütün kursiyerler, ölüm cezasına çarptırılan fakat ardından hiç beklenmedik bir anda yaşama ümidi verilen insanların hevesiyle, bütün bilgileri tutkuyla içlerine çekerek ve adeta emerek sabahlara kadar çalıştılar.”⁴²³

V. Şalamov'a göre, iyice zayıflayan vücutlar, eriyen etlerle birlikte duyguları da kaybeder. *Özdeyiş* öyküsünde bu durum şöyle açıklanır: “Kemiklerimde çok az et kalmıştı. Bu az miktardaki et, insani duyguların en sonuncusu olan öfkeye yetiyordu ancak.”⁴²⁴ Öfke duyarak ölmeyi planlayan Şalamov son zamanlarda ölümün yakınlığını sürekli hisseder, fakat aynı zamanda kendisinden uzaklaştığını da gözlemler. Ona göre: “Ölüm, yaşamla yer değiştirmiş değildi; ölüm yarı bilinçsizlikle, bir formülü olmayan ama yaşam da denemeyecek bir varoluşla yer değiştirmişti.”⁴²⁵ Hayatta kalmasına yardımcı olacak kazan suyu ısıtma gibi kolay bir işi olmasına rağmen kazan suyunu ısıtmak için lazım olan odunu bile zor kesen Şalamov, yaşamla ölüm arasında bu

⁴²³ a.g.e., s. 336-337.

⁴²⁴ a.g.e., s. 365.

⁴²⁵ a.g.e., s. 366.

diyalektikle uğraşırken sağduyusu galip gelir ve yaşama tutunmaya karar verir.

Umursamazlık halinden çabuk sıyrılır ve eline geçen her şeyi yemeye başlar:

“Karşıma çıkan her şeyi kayıtsızca yemeye çalışıyordum. Bataklık meyvelerinin geçen yıldan kalma ve yenilebilecek bütün kırıntılarını yiyordum. ‘Özgürlerin’ yemek kazanından dünden ya da bir önceki günden kalan çorbaları da yedim ama bizim özgür işçilerden çorba artmıyordu.”⁴²⁶

V. Şalamov *Nöbet (Pripadok)* öyküsünde varoluşçu yazarlara has absürd bir durumdan bahseder. Nörolojik bir nöbet geçiren mahkûm bilincini kaybeder, hayalle gerçek arasında uzun bir yolculuk yapar. Hastane, hemşire sesi derken bininci kez gözlerinin önünde yüzen bir kibritle uğraşır. Sonra dev, gri bir kaplumbağa ortaya çıkar, gözleri kayıtsızca parlar. Birisi kaplumbağanın kaburgalarını kırarak çıkarmıştır, elleriyle tutunarak, kendini çekerek bir delikten içeri girer.⁴²⁷

V. Şalamov, *Ölenlerin Ardından (Nadgrobnoye Slovo)* öyküsünde bir Noel akşamında sobanın etrafına oturmuş mahkûmların duygusal bir havadayken eve dönme hayalleri kurduğunu ve herkesin ayrı dilekleri olduğunu anlatır. Kimi eve, karısının yanına gitmek isterken kimi vücutlarının ve ruhlarının dinlendiğine, orada varoldukları her saatin farklı bir anlamı olduğuna inandığı hapishaneye dönmeyi, kimi eve dönüp çavdar ekmeği almayı ve hamur çorbası yapıp tıka basa yemeyi hayal ettiğini dile getirir. Çiftçi olan bir başkası burada kendisine çalışmaktan nefret etmeyi öğrettiklerini, toprağa olan sevgisini yitirdiğini söyleyerek eve dönecek olursa kendisine başka bir iş bulmayı hayal ettiğini ifade eder. Tüm hayaller içinde en ilginç olanı ise Volodya Dobrovoltsev’in hayalidir:

⁴²⁶ a.g.e., s. 367.

⁴²⁷ a.g.e., s. 375.

“Kollarımı ve bacaklarımı kesip atmak isterdim. İnsan şeklinde bir kütük parçası olmak isterdim, anlıyor musunuz, kolsuz ve bacaksız. İşte o zaman bize yaptıkları her şey için onların çirkin suratlarına tükürme gücü bulurdum kendimde!”⁴²⁸

V. Şalamov, *Ölenlerin Ardından* öyküsünde bir Noel öncesi kamp hayatının muhasebesini yapar. Tanıdığı kişilerle ilgili hatıraları gözünün önüne gelir ve bu insanların hayatlarını nasıl kaybettiklerinden bahseder. Bazıları pohpohlanarak aşırı çalışmaya zorlanmış, kotaları artırılmış, sonunda Serpantinka infaz alanına gitmekten kurtulamamıştır. Bazıları ortamın, açlığın ve soğuğun yıkıcı etkisiyle önce beden sağlığını, daha sonra akıl ve ruh sağlığını kaybetmiştir. Bazıları varolma mücadelesinde kendi payına düşen yetersiz yemeği bitirip bir başkasının ekmeğine veya çorbasına göz dikecek kadar onursuzlaşmıştır. Kamp dünyasındaki adi suçluların dayanıklılık oranı oldukça fazladır. Her ortamda kendileri için gerekli olanı alırlar.⁴²⁹ V. Frankl kamplarda varoluş mücadelesinde, bütün ahlâk değerlerini kaybeden tutukluların yaşayabildiğini iddia eder. Ona göre bu tutuklular, kendilerini kurtarmak için dürüst olsun olmasın her yola, her türlü acımasız güce, hırsızlığa, dostlarına ihanete başvurmaya hazırlardır.⁴³⁰

Kamplarda hayatta kalabileceği bir yer edinmenin ve bu yeri muhafaza etmenin yolu, onun için bedel ödemekten geçer. Bu bedel bazen para, bazen işe yarar bir kıyafet, bazen idarenin verdiği özel görevleri yapmak, bazen de konumunu muhafaza edecek görevlinin maddi veya manevi olarak gönlünün hoş edilmesinden geçer. V. Şalamov *Ördek (Utka)* öyküsünde zincirleme bir rüşvet planını ifşa eder: Zayıflığı yüzünden sonbaharda sürüsüyle güneye göç edememiş bir ördeğin peşindeki mahkûmun hesabı,

⁴²⁸ a.g.e., s. 395.

⁴²⁹ a.g.e., s. 378-395.

⁴³⁰ V. E. FRANKL, a.g.e., s. 20.

ördeği yakalayıp bir güzel yemekten ziyade onu ekip başına verip bulunduğu yerden başka bir yere gönderilmesini engellemektir; ekip başının hesabı ise yakalanması beklenen bu ördeği şantiye şefine verip konumunu sağlamlaştırmak, ekip başı olarak görevine devam etmektir. Şantiye şefi ise bu ördeği marangoza yaptıracığı kafesin içinde büyük amire, daha doğrusu onun karısına götürüp geleceğini garanti altına almayı planlamaktadır. Ancak ne var ki ördek yakalanamamış, bütün planlar suya düşmüştür.⁴³¹

V. Şalamov *Haç (Krest)* öyküsünde, kamp gerçeğinden uzaklaşıp uzun yıllar Alaska'nın Kadyak bölgesinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş babası Tihon Şalamov, annesi ve kardeşleri hakkında otobiyografik bilgi verir. Büyük oğlu, bir din adamı olduğu için babasını reddedip kariyer yapma arzusundadır, en sevdiği ortanca oğlu savaşta ölünce glokom hastalığına yakalanıp gözlerini kaybetmiştir. Kızlarının doğru dürüst bir geliri yoktur. Misyonerlik çalışmaları sonrasında ülkeye döndüklerinde bir maaşı ve oturacakları evi olan Tihon Şalamov ailesinin devrim sonrasında maaşları kesilir, oturdukları ev, il savcısının ailesine tahsis edilir. Bu şartlarda hayatta kalma mücadelesi veren baba Şalamov derme çatma kulübesinde üç keçisini sağıp sütünü satarak geçinmeye çalışır. Ancak yem parası, hayvanlar için ödenen vergiler süt parasından daha fazladır ve karısı bu gerçeği Tihon'dan gizlemektedir. Evdeki eşyalar da birer birer elden çıkınca Tihon sandıkta sakladıkları altın haçı çıkarıp Devlet Değerli Maden Sandığında satmak üzere baltayla küçük parçalara ayırır.⁴³² Şalamov küçük yaşlardan itibaren dinle arasına mesafe koymuş biridir. Babasına karşı çok samimiyet beslememesine rağmen bu lirik öyküde kör ihtiyarı büyük bir özenle ve saygıyla tasvir etmiştir.⁴³³

⁴³¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 437-439.

⁴³² *a.g.e.*, s. 482-488.

⁴³³ K. VOLYANSKAYA, “Razrubit Krest Okazalos Sovsem Ne Trudno”, *ahilla.ru*, 18.06.2020., (Erişim tarihi: 20.08.2022).

Topluma, geçmişe, geleceğe, arkadaşlığa güvenini kaybetmiş, manasız bir varlık haline dönüşmüş mutsuz bireylerin toplandığı kampta mahkûmların üzerinde kafa yoracağı fazla da bir şey yoktur. V. Şalamov'un *Haziran (İyun)* öyküsündeki Andreyev, siyasi mahkûm olmasına rağmen madende yer üstünde ekip başı olarak çalışan Topçu Harp Okulu'nun eski hocalarından Profesör Stupnitski ile karşılaşmasında profesör, Almanların Sivastopol, Kiev ve Odesa'yı bombaladıklarını söylediğinde aynı kayıtsızlığı yaşar:

“Andreyev nezaketle dinliyordu. Bu bilgi, Paraguay veya Bolivya'daki bir savaş hakkındaki bir bilgiymiş gibi geliyordu ona. Bundan Andreyev'e neydi ki? Stupnitski'nin karnı toktu, ekip başıydı, işte bunun içindir ki, savaş gibi şeyler onun ilgisini çekiyordu.”⁴³⁴

Benzer bir kayıtsızlık örneği de *Mayıs (May)* öyküsünde geçer. Acımasızlığıyla meşhur bir ekip şefinin ölüm haberi Andreyev'de en ufak bir etki yaratmaz. Aksine o, cebinde tuttuğu Lend Lease programıyla Kolıma'ya gelen Amerikan unundan yapılmış beyaz ekmeği elleriyle hissedip bundan haz duymaktadır.⁴³⁵

V. Şalamov *Cehennem Rıhtımı* öyküsünde Kolıma'da kamp cezasına çarptırılan mahkûm grubunun Nagayevo Körfezi'ne indirilmesi sonrasında yaya olarak intikal ettirilip kamp alanlarına götürülüşünü anlatır. Yolculuklar sırasında para verilmeyen mahkûmlar açtır. Kamp bölgelerinden birinde tel örgülerin gerisinden kendilerine atılan ekmekleri kapamış şanslı kişilerin bunları alamayan, isteyen herkesle paylaştığına şahit olan Şalamov bu hareketin üç hafta sonra ebediyen unutulacak bir yüce gönüllülük olduğunu ifade eder.⁴³⁶

⁴³⁴ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 551.

⁴³⁵ *a.g.e.*, s. 559.

⁴³⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 112.

V. Şalamov *Sessizlik (Tişina)* öyküsünde kampa yeni gelen eğitim sorumlusunun yönetim kademesinin tüm itirazlarına rağmen kotasını fazlasıyla tamamlayan mahkûmlar için verilen ilave akşam yemeğini güçten düşmüş, iyice zayıflamış mahkûmlara verdirip onların bir an önce toparlanmalarını sağlamayı ve iş gücüyle birlikte üretimi artırmayı hedeflemesi anlatılır. İlk defa böyle bir şeyle karşılaşan mahkûmlar sevinçlidir. Akşamları dualarıyla, ilahileriyle, mezmurlarıyla kendilerini rahatsız eden tarikat mensubu genci bile fazla kafalarına takmazlar. Açlıktan, yetersiz beslenmeden dolayı tat alma, tatları tanıma konusunda kayıplar yaşanabileceğini düşünen mahkûmlar gece yemeklerinde yiyeceklerin içinde nelerin olduğunu çok iyi algıladıkları için de çok sevinirler.

“Tutuklu mideleri henüz tamamen körleşmemiş, onların tat alma yetenekleri açlık ve kötü yemekler yüzünden hiç de zayıflamamış. Tersine bir tutuklunun aç midesinin tat alma hassasiyeti olağanüstüdür. Bir tutuklunun midesindeki kalite tepkisi, hassasiyet bakımından 20. yüzyılın herhangi bir ülkesindeki herhangi bir fizik laboratuvarından geri kalmaz.”⁴³⁷

V. Şalamov, Kolıma’nın orada bulunmuş herkes üzerinde ebedi, unutulmaz izler bıraktığını iddia eder, *Sessizlik* öyküsünde bu durumu şöyle özetler:

“Amirlerimiz, gözetmenlerimiz, kamp onbaşıları, ustabaşıları, kamp müdürleri, muhafızlar, kısacası herkes Kolıma’nın tadına bakmıştır. Ve Kolıma her birinin, her birinin yüzüne kendi sözlerini yazmış, kendi izini bırakmış, fazladan kırışıklıklar

⁴³⁷ a.g.e., s. 115.

oymuş, don lekeleri yerleştirmiş, silinmez damgalar ve çıkarılması imkânsız mühürler basmıştır.”⁴³⁸

Kampta gereksiz tartışmaların bolluğu da dikkat çeker. Absürde varan bu tartışmalardan hiçbir zaman bir sonuç alınmasa da yine de yapılır. V. Şalamov’un *İki Karşılaşma* öyküsünde kamp komutanının bir mahkûmu eldivenle mi, sopayla mı, yumrukla mı, asayla mı döveceği ya da tabancayla ateş ederek mi öldüreceği konusunda eski profesörler, partililer, kolhoz personeli, üst düzey birlik komutanlarından oluşan mahkûmların neredeyse kavgaya varacak tartışmalara girdikleri anlatılır.⁴³⁹

Bazen kabullenilmiş çaresizlik mahkûmların hayatını bir an için bile olsa rahatlatır. V. Şalamov’un, *Siyasi Bölüm Başkanı (Naçalnik Politupravleniya)* öyküsünde, Dalstroy siyasi bölüm başkanlığına yeni atanmış adı sanı, rütbesi belli olmayan, fakat binbaşı rütbesinde bir yaveri olan muhtemelen general olduğu değerlendirilen üst düzey bir yöneticinin bir gece vakti hastane binasına yaptığı denetim anlatılır. Bir koğuştaki yatan hastalara ekip başı, usta başı, gözetmen gibi kişilerin dayak atmasına son vereceklerini söyledikten sonra kimlerin dayak neticesinde oluşan kırık sebebiyle burada yattığını sorar. Tecrübesiz bir mahkûmun muhafızdan yediği dayaktan dolayı buraya geldiğini söylemesi üzerine büyük amir, muhafız değil, ekip başı tarafından atılan dayak neticesinde burada olduğunu hatırlatarak yanlış bilgisini düzeltir. Biraz bekleyip hiçbir cevap alamayınca da başka bir tarafa yönelir. Şalamov bu trajikomik anları şöyle anlatır:

“Ben bu koğuşun hastabakıcısıydım. Seksen hastanın yetmişi bu tür yaralanmalarla buraya gelmişti ve hasta takip çizelgesinde tüm bu bilgiler kayıtlıydı. Fakat hiçbir hasta, büyük amirin bu çağrısına tepki vermedi. Kimse bu kır saçlı amire güvenmiyordu.

⁴³⁸ a.g.e., s. 116.

⁴³⁹ a.g.e., s. 121.

Şikâyet etsen daha yatağının başından ayrılmadan hesabını görürler. Böyle olursa uslu durduğun, aklı selim davrandığın için hastanede fazladan bir gün daha tutarlar. Susmak çok daha faydalıydı.”⁴⁴⁰

Kamp şartlarında aç bir insanın kendisine emanet edilen bir yiyecek maddesini muhafaza etmesi, çok büyük bir sınavdır. İnandığı ilkeleri başka, boş bir mide başka şeyler yaptırır insana. V. Şalamov *Başkasının Ekmeği (Çujoy Hleb)* öyküsünde, arkadaşının gündüz vardiyasına çalışmaya giderken koca barakada güvenip 300 gramlık ekmeğini emanet ettiği yazar çok sıkıntılı anlar yaşar. Yazar, ekmeğin içinde bulunduğu küçük çantayı çalınmaması için yastığının altına koyar, uyumaya çalışır, fakat uyuyamaz. Bunun üç sebebi vardır. Birincisi açtır, aç bir insanın uyuması çok zordur. İkincisi arkadaşının emanetini hırsızlara kaptırmaktan korkar. Üçüncüsü ise kendini tutamayıp emanete ihanet etme kaygısıdır. Açlığın tetiklediği içgüdüsel hareketlerle her an ekmeğe diş geçirip geçirmeme konusunda gelgitler yaşayan kahraman ekmeği yalar, çantadaki kırıntıları ağzına atar, biraz daha ileri giderek iki üç çimdik koparır onları da ağzına atar. Bu son hamleyle içgüdüünün boyunduruğundan kurtulan kahraman yatağına yatar ve arkadaşının ekmeğini çalmadığı için kendisiyle gurur duyarak uykuya dalar.⁴⁴¹

V. Şalamov’un *Hırsızlık (Kraja)* öyküsünde kar yağışı altında kampa gelmeye çalışırken bir yük aracının arıza veya başka bir sebeple yol kenarına boşalttığı un çuvallarının çalınmasına iştirak eden kahramanın bunu hayatında ilk kez yapıyor olmasından duyduğu şaşkınlık dile getirilir. Zira bu olay kahramanda büyük bir endişeye yol açmamıştır. Üstelik bunu düşünecek vakti de yoktur. Kendi payına düşen unla çavdar bazlaması, akıtma gibi yiyecek yapması gerekmektedir.⁴⁴²

⁴⁴⁰ a.g.e., s. 146.

⁴⁴¹ a.g.e., s. 178-179.

⁴⁴² a.g.e., s. 179-180.

V. Şalamov, *Kurslar (Kursı)* öyküsünün tekrarı mahiyetindeki *Sınav* öyküsünde sekiz ay süreli hastabakıcılık kursuna kabul ediliş, sınav, dersler süreçlerine yeniden değindikten sonra mezuniyet bölümüne geçişi hayatta kalma olarak niteler ve bu duyguyu şu cümlelerle anlatır:

“Yaşam savaşı kazanılmış, resmi sınav başarıyla verilmişti.
Hepimiz tedavi etme, yaşama, ümit etme hakkı elde etmiştik.
Ben, büyük bir kamp hastanesinin cerrahi bölümüne sağlık
memuru olarak görevlendirilmiştim. Orada hastaları tedavi ettim,
çalıştım, yaşadım, çok yavaş bir tempoda insana dönüştüm.”⁴⁴³

Mahkûmların çalıştıkları veya bulundukları ortamda bir umudunun olması, onları hayata bağlayan, bunalımdan koruyan, ayrıca bulunduğu konumu muhafaza etmek için çaba göstermesine yarayan önemli bir etkidir. İnsanı çabucak tüketen maden ve ağaç kesim çalışmalarında görevli mahkûmlar bu umudu taşımaz, taşısı da şartlar elvermez. Ancak yardımcı görevlerde çalışan mahkûmlar bu işlerini muhafaza etmek için özel bir çaba sarfederler. Ancak onlar da tekrar kampın ağır çalışma ortamına gönderilme, tecrit hücrelerine konma, yeni suçlamalarla karşı karşıya kalıp ceza süresinin uzatılmasından korkarlar. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında bu duyguları şöyle dile getirir:

“Elgen cehennemimizin özelliği, kapısında ‘Umudunu ebediyen bırak’ diyen bir yazı olmamasından kaynaklanıyordu. Tersine, umut vardı. Gaz odalarına ya da darağacına gönderilmiyorduk. Ölüme mahkûm eden çalışmaların yanı sıra hayatta kalmamızı sağlayacak işler de vardı. Gerçi hayatta kalma şansı ölümden daha azdı, ama bir şans yine de vardı. Rüzgârdaki mum alevi gibi cılız

⁴⁴³ a.g.e., s. 198.

ve titrek olsa da umut bize göz kırpardı. Eğer umut varsa korku da vardır.”⁴⁴⁴

Kamplarda işgücü kaybı olacağı kaygısıyla gerçekten hasta olanların bile viziteye çıkmasına izin verilmez. Her kampın günlük istirahatli kotası dolduğu anda muayene sona erer. V. Şalamov *Eldiven* öyküsünde bir altın madeninde neredeyse ölmek üzere olduğu, uzun süredir devam eden ishali olduğu halde bir türlü viziteye çıkıp hastaneye sevk yazısı alamaz. Bir gün başka bir isimle yaptığı başvuru sonrası şans eseri Beliçye Hastanesine sevk alır. Vakit geçirmeden hastaneye ulaşan Şalamov burada dizanteri teşhisiyle dizanteri hastalarının yatırıldığı çadıra alınır. Burada sağlık görevlisinin çadır girişinde elini yüzünü yıkaması için uzattığı bir tas suyu görünce şaşkınlığını şu cümlelerle ifade eder: “Ben çay kaşığından su tankına kadar hangi ölçüde olursa olsun her ölçekte suyla yıkanabilirdim. Hatta çay kaşığı kadar suyla gözlerimi bile yıkardım. Burada ise değil çay kaşığı, koca bir hamam taşıyla su vardı.”⁴⁴⁵ Günde üç kez gayta analizi yapılan Şalamov’un dizanteri değil, bilakis pellegra hastası olduğu anlaşılır. Vitamin, özellikle de B3 vitamini eksikliğinden kaynaklanan bu hastalık ciltte iltihaplara, unutkanlığa ve ishale yol açmakta, hastanın bedeninde deri dökülmeleri olmaktadır. Şalamov’un ellerinden eldiven, ayaklarından çorap gibi yekpare derileri dökülmüştür.⁴⁴⁶

Hapiste veya kampta iyi niyetli koğuş kıdemlileri veya sözü geçen kamp sakinlerinin yeni gelenleri davranış biçimleri hakkında bilgilendirmesi âdettendir. V. Şalamov, *Löşa Çekanov veya Kolıma’da Aynı Suçtan Yargılananlar* öyküsünde Butırka hapishanesinde 1937 yılı ilkbahar ve yaz mevsimlerinde aynı ranzayı paylaştığı Löşa Çekanov’a gerekli bilgileri verdiğinden bahseder. Şalamov koğuş kıdemlisidir ve pek çok kişiye yaptığı gibi ona da gereken ilk yardımı yapmıştır:

⁴⁴⁴ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 556.

⁴⁴⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 296.

⁴⁴⁶ *a.g.e.*, s. 309-310.

“Koğuş kıdemlisi olarak Löşa Çekanov’a hapisshanedede birine, özellikle de yeni gelen birine lazım olan ilk iğneyi, güç, ümit, soğukkanlılık, öfke ve onur karışımı karmaşık ilaç bileşeninden oluşan iksiri yaptım. Yani adi suçluların üç cümleyle dile getirdiği, asırlardır süregelen tecrübeyle de sabit olan ve inkâr edilemez bir öğretiyi anlattım: ‘Kimseye inanma, kimseden korkma, kimseden bir şey isteme’.”⁴⁴⁷

V. Şalamov *III. Sınıf Nirengi* öyküsünde doktorların ölmek üzere olan hastalara iki şekilde zarar verdiklerinden ve suç işlediklerinden bahseder. Birincisi hareketle, yani hasta olduğunu göre göre ona istirahat vermeyip madene çalışmaya göndermekle yapılır. İkincisi ise, eylemsizlikle, yani hasta mahkûmun ricalarına rağmen onun iyileşmesi için hiçbir şey yapmayarak, başvurulara kayıtsız kalarak yapılır.⁴⁴⁸

V. Şalamov *III. Sınıf Nirengi* öyküsünde, 1937 yılında Kolıma’daki Partizan kampında Troçkist faaliyetten mahkûm olanların istemedikleri takdirde zorla çalışmaya gönderilmediklerinden bahseder. Gerasimov’un ekibinde yer alan 75 kişi 1936’da yaptıkları birkaç açlık grevinden sonra ceza kumanyası değil, üretim kumanyası almayı da başarmıştır. Ne var ki 1937 yılının ilkbaharında bir gece baskınıyla Gerasimov’un ekibi toplanıp Serpantinka’ya götürülür. Ekipten kimse sağ bırakılmaz.⁴⁴⁹

Kamplarda hayatta kalabilme mücadelesi içindeki mahkûmların büyük bölümü cinsel dürtülerin varlığını bile unuttur hale gelir. Yeterli beslenme, yeterli dinlenme olmadan cinsellik de olmaz. V. Şalamov *Aşk Dersleri (Uroki Lübvı)* adlı öyküsünde aklından kadın düşüncesinin çoktan çıktığını, unutulduğunu belirttikten sonra bir kadınla buluşmayı hayal bile edemediğini söyler. Ona göre cezaevi tarzında mastürbasyon

⁴⁴⁷ a.g.e., s. 325.

⁴⁴⁸ a.g.e., s. 336.

⁴⁴⁹ a.g.e., s. 338.

yapmak için her şeyden önce insanın karnının tok olması gerekir. Karnı aç bir ahlâksızın, mastürbasyoncunun veya homoseksüelin var olabileceği tasavvur bile edilemez.⁴⁵⁰

Aynı öyküde kadın mahkûmların bol olduğu bir ortamda görev yapan karnı tok bir erkek mahkûmun yaşadığı aşk deneyimleri, bir adi suçlunun açlığından faydalanarak 600 gram ekmek karşılığında kadınları istismar etmesi, Paris’te hırsızlık yaparken yakalanıp oradaki hapisanede bir süre kalan, bu sırada da frengili bir zencinin tecavüzüne uğrayan yirmili yaşlardaki çilingir delikanlının yaşadığı kronikleşmiş bağırsak rahatsızlığı, adi suçluların hayvanlara yönelik cinsel istismarları da anlatılır.

Bir de açlık ve soğğun etkisiyle karısının adını unutan Profesör Glebov vardır. İnsanların soğukla terbiye edildiğini düşünen Şalamov bu duruma şöyle açıklık getirir: “Soğukta düşünmek imkânsızdır. Hiçbir şey düşünülemez. Çünkü soğuk insanı düşünmekten mahrum bırakır. Bu yüzden kamplar kuzeyde kurulur.”⁴⁵¹

Şalamov ayrıca başkasının acıları ve sevinçleri hakkında insanoğlunun fazla kafa yormadığından bahisle insanoğlunun kendi acısını ve üzüntüsünü unutma eğiliminde olduğunu savunur ve şöyle der: “Yaşama becerisi, unutma becerisidir ve kimse bunu Kolımalılar kadar, mahkûmlar kadar iyi bilemez.”⁴⁵² Tüberküloz hastalığının adına konan yasak kalkınca mahkûmların hayatta kalabilme adına tüberküloz hastalarının kullandığı kişisel eşyaları kullanmaktan kaçınmadığına, onların ifrazatlarıyla temas edip tüberküloz olmaya çalıştıklarına da şahit olan Şalamov şöyle demektedir: “Kamp yaşamı ve soğukta çalışma, ölümden daha korkunçtu.”⁴⁵³

V. Şalamov ağır çalışma koşullarının, çaresizlik, açlık ve soğğun mahkûmu hayatla bağını koparmaya sevk ettiği tespitinde bulunur. Ancak yapacak düzgün bir işi,

⁴⁵⁰ a.g.e., s. 403.

⁴⁵¹ a.g.e., s. 406.

⁴⁵² a.g.e., s. 408.

⁴⁵³ a.g.e., s. 409.

yiyecek ekmeği, sıcak bir ortamı olan mahkûmların bu düşünceден uzaklaştığını kendi yaşamından verdiği örnekle izah eder:

“Sağlık memuru kurslarını bitirdiğim ve hastanede çalışmaya başladığım zaman kampın en temel sorusu olan yaşamak veya ölmek ikilemi kafamdan çıktı ve bir kurşun, bir balta darbesi veya başıma düşmüş kâinatın benim göklerde kararlaştırılmış olan zamana kadar yaşamama engel olduğu anlaşıldı.”⁴⁵⁴

V. Şalamov, ünlü İngiliz filozof ve yazar Thomas More’un (1478-1535) 1516 yılında yazdığı *Ütopya* eserinde insana üstün zevk veren dört duygu formülüne atıfta bulunarak bu maddeleri Kolıma şartları ile mukayese etmiş, sonrasında kendisi de beşinci bir madde eklemiştir. Bu duyguyu da “şiire olan gereksinim” olarak açıklamıştır. More’un bahsettiği dört duygu şunlardır: En güçlü duygu açlıktır ve yenen yiyeceklerle giderilir; ikinci en güçlü duygu cinselliktir; üçüncü en güçlü duygu işemek; dördüncü en kuvvetli duygu da dışkısını yapmaktır. V. Şalamov, kamplarda bu dört duygudan mahrum olduklarını ifade eder. Amirler tarafından aşk, kökü kazınacak, başı ezilecek, kovulacak bir duygu olarak görülür. Ona göre genelgelerle, talimatlarla engellenmeye çalışılan libidoyla mücadelede kamp yöneticilerinin en büyük müttefiki açlık ve alimantar distrofidir. Diğer üç duygu da amirlerin şahsında bazı değişiklikler, tahrifatlar ve dönüşümler geçirerek uygulanır. Açlık bir türlü bastırılamaz. Sürekli bir duygudur, gidici tabir edilenler yemekhanedeki ekmek kırıntıları, kaselerdeki çorba artıkları dahil ne bulurlarsa midelerine indirmeye çalışır, ama bunun da faydası olmaz. Çünkü böyle bir açlık bastırılamaz. Ne kadar yerse yesin bir mahkûm yarım saat, en fazla bir saat sonra yine acıkır. Ceza süresini tamamlayıp normal yaşama dönenlerde de aynı duygular yaşanır.⁴⁵⁵ Şalamov’un More’dan yaptığı alıntıyı kamp şartlarına uyarladığı

⁴⁵⁴ a.g.e., s. 409.

⁴⁵⁵ a.g.e., s. 410.

değerlendirilmektedir. Ütopya eserinde zevklerin bedensel ve ruhsal olarak ayrıldığı; düşüncenin geliştirilmesi, gerçeği görmenin verdiği keyif, lekesiz bir hayat, ölümden sonraki mutluluğu ummanın ruhsal zevkler olarak adlandırıldığı; su içmek, yemek yemek, bedendeki atık maddelerin dışarı atılması, cinsel boşalmalar, bir kaşıntının giderilmesi gibi zevklerle müzikten alınan zevkin bedensel zevk grubuna dahil edildiği; sağlığın verdiği rahatlığın ise mutluluğun temeli sayıldığı görülmüştür.⁴⁵⁶

İşeme duygusunun tatmini de kamp şartlarında mümkün olan bir şey değildir. Kamplarda çiş tutamama, en yaygın hastalıklardan biridir. V. Şalamov durumu şöyle özetler:

“Üst ranzadaki birinin çişinin yüzüne aktığı, fakat sabrettiğin bir ortamda işmeden nasıl bir zevk alabilirsin ki? Sen de üst ranzada yatıp aşağıda yatanın yüzüne çiş damlatabilirsin. Bu yüzden laf olsun diye bağırırsın, sonra yüzünü siler ve derin bir uykuya dalarak yegâne rüya olan havada süzülerek uçan melekler gibi uçuşan somunları görürsün.”⁴⁵⁷

Dışkılama konusu kamptakiler için çok zor bir durumdur. V. Şalamov mahkûmların yetersiz beslenme şartlarında tüm fizyoloji ve patoloji-fizyoloji kitaplarına aykırı düşecek şekilde -60 derece soğukta beş günde bir tuvalet ihtiyacını giderebildiğini yazar. Dolayısıyla dışkılamadan bir mahkûmun alacağı bir keyif yoktur. Ancak yarı yabani bir hayvan görünümü kazanmış kurnaz mahkûmlar bu bedensel ihtiyacı bir nefes alma, kısa süreli de olsa dinlenme fırsatı olarak görürler. Tuvalet ihtiyacının olduğu söylendiğinde bir muhafız eşliğinde soğukta indirilen pantolonla hacet gidermek için

⁴⁵⁶ T. MORE, *Utopia*, Moskva, 1935, s. 145-147.

⁴⁵⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 410.

çömelen mahkûmun başında duran muhafız, eğer ortada bir şey yoksa çalışma planını bozmakla suçladığı mahkûmu sabotaj yaptığı gerekçesiyle dövme hakkını elde eder.⁴⁵⁸

V. Şalamov Thomas More'un sıraladığı dört keyifli faaliyete şiir okumayı ve bundan alınan üstün keyfi ilave eder. Hastanede edebiyat zevki gelişmiş iki hastabakıcı ile özellikle 20. yüzyılın şairlerinin eserlerini büyük bir keyif ve hissiyatla tekrar ederler, keyifle okurlar. Bu iş için ayırdıkları zaman dilimi ise akşam ilaçlarının verildiği ve yoklamanın alındığı dokuzdan on bir, on ikiye kadar devam eder. Tabi bu faaliyetlere sıcak bakılmadığını bildikleri için bir kişi mutlaka nöbette durur. Bu kadar güzel geçen, büyük bir haz duyulan şiir gecelerine ise "Atina Geceleri" adını verirler.⁴⁵⁹

V. Şalamov *Riva Roççi* öyküsünde 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra çıkarılan kısıtlı genel af'a tüm cezaevleri ve kamplardaki adi suçluların temiz bir sicil verilerek tahliye edildiğini yazar. Siyasi mahkûmların çok az bir kısmını sevindiren bu af, Şalamov'a göre üç yıldan fazla cezası olan büyük çoğunluk için bir şey ifade etmez.⁴⁶⁰ Kolima bölgesinde tarih ve arkeoloji laboratuvarında görevli bilim insanı Aleksandr Kozlov, "53 Yılı Affı ve Dalstroy Kampları" (Amnistiya 53-ego i Lagerya Dalstroya) başlıklı makalesinde 27 Mart 1953 tarihinde SSCB Yüksek Konseyi Prezidyumu'nun ceza süresi beş yıla kadar olan mahkûmların salıverilmesine yönelik bir af kanununu kabul ettiğini yazmaktadır. Bu kanuna dayanarak kamplardan ilk etapta reşit olmayan mahkûmların, hamile ve küçük çocuğu olan kadınlarla sakat ve yaşlı mahkûmların salıverildiğini belirten Kozlov, cinayet, haydutluk, sosyalist malı çalma, karşı devrimci faaliyet gibi suçlardan mahkûm olanların ve ceza süresi 10-25 yıl arasında olanların bu kanundan faydalanamadığını ifade eder. Af öncesi verilere göre SSCB genelindeki kamp ve cezaevlerinde beş yıldan az ceza süresi kalmış 590.000 mahkûm bulunmaktadır.

⁴⁵⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 411-413.

⁴⁵⁹ *a.g.e.*, s. 414-416.

⁴⁶⁰ *a.g.e.*, s. 457.

Devlete karşı suçlar kapsamında değerlendirilen casusluk, sabotaj, Troçki yanlısı olmak, terörizm, etnik milliyetçilik gibi suçlardan hüküm giymiş 221.435 kişiden hiçbiri bu af kapsamına alınmamıştır.⁴⁶¹ Bölgede havayolu ulaşımı çok kısıtlıdır. O dönemde çalışan uçaklar 15 kişi kapasitelidir. Etkili bir tahliye aracı olarak değerlendirilmez. İkinci yol olarak Magadan-Vladivostok arasında çalışan vapurlar düşünülür, onlarla bir kısmı taşınabilir. Üçüncü yol olarak Aldan-Lena üzerinden nehir yoluyla İrkutsk'a gitmek vardır. Büyük bir mahkûm kitlesi bu yoldan gider. Bu yolculuklar sırasında adi suçluların sayıca az olan entelektüel eski mahkûmları yedikleri ifade edilir.⁴⁶²

Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında Taskan Hastanesinde Doktor Anton Walter'in görevlendirmesi üzerine ölüm raporlarını yazmaya başladığından bahseder. Elim ayrıntıları kaydederken raporda geçen olayları gözünde canlandırıldığını ifade eden Ginzburg, hastaların son sözlerini son davranışlarını eksiksiz gözlem gücüyle şöyle tasvir eder:

“Doğrusu, ölüm başucuna iyice yaklaşmadan önce insan genellikle yaşamı, uğradığı haksızlıklar ve yakınları gibi en önemli şeyleri düşünür. Ama ölümün son ürkütücü varlığı ortaya çıktığında insanlar o uzun yolculuğa çıkmakta acele ettiklerinden olsa gerek her zaman önemsiz şeyleri hatırlarlar. Kimi, çılgınca koyu hastane çorbasından fazladan birkaç kaşık almak ümidiyle yemek saatinin yaklaşıp yaklaşmadığını sorardı, kimi de hummalı bir şekilde ayağına doladığı bez parçalarının bulunduğu torbasını aramaya koyulurdu.”⁴⁶³

⁴⁶¹ A. KOZLOV, “Amnistiya 53-ego i Lagerya Dalstroya”, Kolıma.ru, (Erişim Tarihi: 27. 12. 2022).

⁴⁶² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 457.

⁴⁶³ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 635-636.

Kampta uzun süreli açlık, beslenme bozukluğu sonrası oluşan kas erimesi, son aşamaya geldiğinde bacaklarda kapanmaz yaralar açar. Doktorlara göre bu durum onun başlangıcıdır. Bu yara, Kolıma mahkûmlarının vücutlarında taşıdığı bir damga gibidir. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında eşi Doktor Anton Walter'ın 1959 yılında tedavi gördüğü hastanede ölmeden iki gün önce şu sözleri söylediğini anlatır: “Aushwits ve Dachau kamplarında kalanlar ellerinin üzerindeki dağlanmış numaralardan tanınırlar. Kolıma mahkûmları ise açlığın yol açtığı dövmeden, bu damgadan tanınırlar.”⁴⁶⁴

1949 yılında ikinci kez tutuklanan Ye. Ginzburg, kamplarda geçen onca yılın tecrübesine rağmen bu tutukluluğu kaldıracak güçte değildir. Onca yılın uygulamaları bile artık ona yabancı geliyordur. O kadar kişinin arasında kendini yalnız hisseder: “Çevremdeki insanlar, ranzalarda sardunya konservesi gibi sıkış tepiş yatıyorlardı ve ben kendimi boş bir meydanda tek başına dikili duran bir sokak lambası gibi yalnız hissediyordum.”⁴⁶⁵

İkinci tutuklanma sonrası tekrar kreşte işe başlayan Ginzburg'u bekleyen başka bir sürpriz daha vardır: Çalışmasını sakıncalı gören kreş müdürü onu işten çıkarır. Üzücü haberi alan çocuklar etrafında bir sevgi çemberi oluşturur. Yönetimin acımasız kararı ve çocukların karşılıksız sevgisini aynı anda yaşayan Ginzburg, hissettiklerini şöyle özetler:

“Anton'u işe, Tonya'yı kreşe uğurladıktan, kendim de mutfaktan kontraplakla ayrılmış küçük odamıza döndükten sonra acı dolu bir netlikle farkettim ki, yetişmek için acele edeceğim hiçbir yer yoktu, yeni oyunlar bulmama, usanç verici raporlar yazmama ve çalışma planları yapmama ya da çocuklar için yeni marşlar ve şarkılar öğrenmeme ihtiyaç kalmamıştı...”⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ a.g.e., s. 793.

⁴⁶⁵ a.g.e., s. 863.

⁴⁶⁶ a.g.e., s. 894.

İşten çıkarılan Ginzburg’a kendini değersiz hissettirmeyecek hamleyi eşi Doktor Walter yapar. Borç harç aldığı piyanoyu eşine hediye eder ve ona müzik dersleri vereceği öğrenciler bulur. Buna kısa süreli sevinse de kreşte bulunmayı çok arzulayan Ginzburg, kapıldığı yabancılaşma duygusundan kurtulamaz:

“Anton bana birkaç özel ders ayarladı. Bu bana biraz gelir getirdiyse de, hayat tarafından dışlanmış olmanın yol açtığı yabancılaşma duygusundan kurtulmamı sağlayamamıştı. Artık işimi kaybettiğimin tamamen bilincine vardığımdan herhangi bir sevinç, ancak her gün birkaç saatliğine bir cüzzamlı olduğumu unutmama yarayabilirdi. Gerçek sevinci, bütün herkesin bana ihtiyacı olduğunu bildiğim, sayıldığım, sevildiğim, gelişimin sabırsızlıkla beklendiği kreşte tadıyordum...”⁴⁶⁷

Kamplarda hayatta kalabilmek adına yapılan ne varsa varoluş kaygısıyla, varolmanın kuralları dahilinde gerçekleşir. Varlık, özün önüne geçer, hiç beklenmeyen kişilerden en umulmadık davranışlar görülebilir. Burada akıl güçsüzdür. Dostluk yoktur, insanın kendini güvende hissedebileceği bir ortam yoktur. Varsa yoksa devletin dayattığı işin yapılması, kotanın tamamlanması ve rüyaları süsleyen ekmeğin hak edilmesi amacı vardır. Fakat zayıf kalmış bir bedenin üreteceği iş de güçle doğru orantılı olduğu için bu kotalar hiçbir zaman tamamlanmaz. Dipsiz bir kuyu gibi insan isteyen madenler bir türlü doymak bilmez. Ölüme hemen teslim olan mahkûmlar olabildiği gibi hayatta kalma süresini uzatmak için direnen mahkûmlar da vardır. Bunların kimisi kendini usulüne göre sakatlar, kimi rahat bir iş veya iş kolu için rüşvet dağıtır, kimi hasta numarası yaparak istirahat almaya çalışır, kimi hırsızlara hikâye anlatır fazladan bir parça ekmek ve çorba alır, kimi ölmüş arkadaşının ölüm raporunu geciktirip fazladan iki ekmek almaya çalışır,

⁴⁶⁷ a.g.e., s. 896.

kimi gömülmüş bir ölünün mezarını açıp üzerindeki atlet ve donu çıkarıp bununla ekmek veya tütün almayı hayal eder, kimi çalışma alanında yenilebilecek bir şeyler toplama derdine düşer, kimi izmarit, ekmek ve yemek artığı gazetler, kimi de çalışma arkadaşını öldürüp onun etiyle beslenir. Entelektüel mahkûmları hayata bağlayan ilave bir husus ise onların okudukları veya yazdıkları eserleri hafızalarında canlı tutarak burada yaşadıklarını yazmak için biriktirdikleri hırslarıdır. Özellikle siyasi mahkûmların kendilerini yok etmeye çalışan idareye, onların görevlendirdiği muhafızlara ve adi suçlulara karşı ayrıca hayatta kalma mücadelesi verdikleri göz önünde bulundurulunca işlerinin bir kat daha zor olduğu anlaşılmaktadır.

3.5.2. İyilik – Kötülük

Kamp yaşamında iyilik motifi neredeyse kutup yıldızı gibi uzaklarda kalmış çok önemli bir erdemdir. Hatta burada yapılan iyilik dışarıda yapılan aynı ölçüdeki bir iyilikten kat be kat değerlidir. Kamp ile ilgili yazılmış eserlerde adi suçlular için olağan sayılan kötülük, tutuklanmadan önceki yaşamında istikrarlı bir kişiliğe sahip, normal, dürüst ve düzgün insanların hayatta kalabilme adına isteyerek veya istemeyerek başka bir mahkûmun hayatı pahasına kötü olmalarıyla daha da büyük boyutlara ulaşır. Varlığın özün önüne geçmesiyle ve uzun süreli açlığın etkisiyle insanlar düzgün düşünmekten uzaklaşır. Bu zorlu yarışta karnı doyanın, az çalışanın hayatta kalma şansı daha yüksek olduğu için kötülük de ister istemez bulunulan koşullara göre zirve yapmaktadır.

V. Şalamov, *Bireysel Görev* adlı öyküsünde yirmi üç yaşındaki Dugayev'in, istenen kotada iş üretemediği için kendisini bile bile ölüme yollayan Baranov'un uzattığı sigarayı alırken yaşadığı şaşkınlık kampın temel yasalarını özetler gibidir:

“... Baranov ile bir dostluğu yoktu. Soğuk, açlık ve uykusuzluk burada dostluk kurmayı imkânsız kılıyordu ve Dugayev genç

yaşına rağmen, dostluğun yoklukta ve zor anlarda sınanabileceğine dair atasözlerinin koca bir yalan olduğunu çoktan anlamıştı. Dostluğun dostluk olabilmesi için, yaşam koşullarının bir insanda kötülük, yalan ve güvensizlikten başka insanlık namına hiçbir şey bırakmadığı o son sınıra gelmeden önce sağlam bir temele oturtulmuş olması gerekirdi.”⁴⁶⁸

Paket öyküsünde, evinden gelen paketten çıkan çizmeyi muhafıza satan kahraman bu parayla kantine gidip bir kilo ekmek ve bir kilo yağ alma hayalleri kurar. Uzun zamandır hasret kaldığı yiyecekleri alıp koğuşuna döner. Yakın bir arkadaşıyla bu yiyecekleri yemek için hazırlık yaptıkları sırada nereden geldiği belli olmayan bir darbeye yere yıkılır. Kafasına sert bir cisimle vurulan kahraman kendine geldiğinde koğuş arkadaşlarının kindar bir sevinçle baktıklarına şahit olur. Burada Tolstoy’un kullandığı bir anlatım tekniğine başvuran Şalamov duygusal bencilliği şöyle tarif eder: “Böyle durumlarda eğlence iki misli artardı. Birincisi birinin başına kötü bir şey gelmişti, ikincisi bu kişi ben değildim. Bu bir kıskançlık değildir. Hayır...”⁴⁶⁹ Aynı anlatım tekniği Tolstoy’un *İvan İlyiç’in Ölümü* adlı eserinde de göze çarpar: “Üç gün boyunca gece gündüz acılar içinde kıvranmak, sonra da ölüm... Bu her an benim de başıma gelebilir...” diye düşünüp dehşete kapıldı. Ama hemen sonra, nasıl olduğunu kendi de anlamadan, tüm bunların onun değil, İvan İlyiç’in başına geldiği, kendisinin başına asla böyle şeyler gelmeyeceği, gelemeyeceği...”⁴⁷⁰

Kamlarda hırsızlık yapmak en ağır şekilde cezalandırılan bir suçtur. *Paket* öyküsünde ekip başı tarafından sobada yakılmak üzere odun tedarik etmekle görevlendirilen Yefremov’un kurnazlık edip başka bir koğuştan birkaç odun çalması

⁴⁶⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 30-31.

⁴⁶⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 34.

⁴⁷⁰ Lev TOLSTOY, *İvan İlyiç’in Ölümü*, İstanbul, 2020, s. 9.

cezasız bırakılmaz. Öldüresiye dövülen ve iç organları delinen Yefremov haftalarca yatıp hiç şikâyet etmeden içten içe inleyerek son nefesini verir.⁴⁷¹

Kamplarda kötülüğün yansımalarından bir diğeri de mahkûmlar arasında sık sık yaşanan kavgalardır. V. Şalamov *Havari Pavlus* öyküsünde kavgalardan şöyle bahseder:

“Kavgalar incir çekirdeğini doldurmayan sebeplerden çıkardı ve küfürleşmeler o kadar büyüdü ki, sonunda ya bıçak çekilecekmiş ya da en iyi ihtimalle ocak demirleri ortaya çıkacakmış gibi gelirdi insana. Ama ben bu okkalı küfürlere kulak asmamayı hemen öğrenmiştim. Tansiyon çabuk düşerdi ve taraflar uyuşuk uyuşuk küfürleşmeye devam etseler de bunu daha çok mecburiyetten, karizmayı kurtarmak için yaparlardı.”⁴⁷²

Arkadaş dayanışması, bazı durumlarda insanın hayatını kurtaran en önemli etkidir. Bu olumsuz şartlarda bir şekilde hayata tutunmaya çalışan insanlar ölüme bir gün daha geç gitme konusunda birbirleriyle rekabet halinde olsalar da eski hayatlarından getirdikleri, hâlâ unutmadıkları bazı erdemlerini sergilemekten çekinmezler. *Havari Pavlus* öyküsünde hayattaki tek varlığı olan kızının kendisini reddettiğine dair kamp yönetimine gönderdiği iki mektubun marangoz Frizorger’in ve kamp yönetiminin haberi olmadan arkadaşları tarafından alınıp sobada yakılması bu dayanışmanın ve iyiliğin güzel bir örneğidir.

Tatar Molla ve Açık Hava öyküsünde kamp yaşamında bir mahkûmun başına nelerin gelebileceği anlatılır. Devlet eliyle yapılan sistematik açlık, şiddet, zorunlu çalışma, iletişim kısıtlamaları ve sansürün yanı sıra adi mahkûmların diğer mahkûmlar üzerinde kurdukları hakimiyet, bu insanları değişik tedbirler almaya sevk eder. Örneğin

⁴⁷¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 36.

⁴⁷² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 74.

paketi gelen bir mahkûmun başına gelebilecek olaylarla planlı kötülük ve sorunlardan kurtulmak için izleyeceği yol şöyle anlatılmaktadır:

“Herhangi bir mahkûm kendisine gönderilen paketi alsa bile-
yarısını yetkililerden biriyle paylaşma sözü verip diğer yarısını
kendisine ayırabilirdi- paketini götürebileceği bir yer yoktu.
Barakada herkesin gözü önünde paketi gasp edip haramileriyle
paylaşacak adi suçlular çoktan pusuya yatmış olurdu. Paketin
içindekileri ya hemen oracıkta yiyip bitirmek ya da anında satmak
gerekliyordu. Her türlü alıcı çoktan hazır beklerdi: ekip onbaşlıları,
yetkililer, doktorlar...”⁴⁷³

İlk Ölüm öyküsünde maden müdürünün sekreteri Anna Pavlovna’nın bir akşam vakti mahkûm grubunun önünden geçerken gülümsemesi ve batmakta olan güneşi göstererek “Yakında çocuklar, yakında!” diye bağırması mahkumlarda tarifsiz bir sevince yol açar. Böyle güzel bir kadın tarafından anlaşıyor olmak mahkumların hoşuna gider. İyiliğin yansıması olarak değerlendirilen bu davranışından ötürü olacak ki kadının gereksiz bir kıskançlık krizi sonrası eski kamp müdürü, yeni sorgu yargıcı Ştemenko tarafından öldürülmesi, anlatıcı dahil herkesi derinden etkilemiştir. Ştemenko kötü biridir. Mahkumları sorgular, küçük menfaatler karşılığında ispiyoncu ve iftiracı bir ekip kurmuştur. Mahkumların yaşamını kolaylaştıracak ne varsa düşmandır. Yemek kabı olarak kullandıkları konserve kutularını bile ezip çiğner, tabanlarını deler. Ştemenko bir kıskançlık krizine girmiş, maden müdürünün sekreteri Anna Pavlovna’yı öldürmüştür. Ştemenko’nun anlatıcının dahil olduğu mahkûm çalışma grubu tarafından derdest

⁴⁷³ a.g.e., s. 130.

edilmesi ve yargılanmak üzere kampa getirilmesi de sevdiğine sahip çıkan mahkumların emir almaksızın yaptıkları iyi bir davranıştır.⁴⁷⁴

Polya Teyze (Tötya Polya) öyküsünde önemli bir mahkûm figürünü rahat ettirebilmek adına yapılan bir kötülük vardır: Hastane başhekimi, müdürün nöbetçisi Polya Teyze'nin tek başına özel odaya yatırılması talimatı verir. Bunun üzerine kadına yer açabilmek için koğuştaki yatan on “canlı cenaze” koridora terk edilir.⁴⁷⁵

Kravat öyküsünde kötülük, devletin kandırmacasıyla başlar. Japonya'nın Kyoto şehrinde yaşayan Marusya Kryukova, kardeşiyle birlikte “Rusya'ya Dönüş” Derneği'ne katılır, gerekli işlemler yapıldıktan sonra Rusya'ya yola çıkılır. Vladivostok'tan ülkeye giriş yapıldığı anda tutuklanan bu kandırılmış insanlar, sorgulanmak üzere Moskova'ya götürülür. Buradaki sorgular sırasında kamu gücünün sınırsızlığı ve kötülüğü devam ettirilir. Bacağı kırılan Marusya, kemikleri kaynadıktan sonra yirmi beş yıl kamp cezası verilerek Kolıma'ya yollanır. Kamp yaşamında da emek sömürüsüyle devam ettirilen kötülük bir türlü bitmek bilmez. Hastalandığında kendisini tedavi eden doktor ve hastabakıcıya birer kravat işleyen Marusya'nın hevesi yine kursağında kalır. Hastane finans müdürü yardımcısı bu kravatlara el koyar. Aynı öyküde Rusya'nın ünlü ressamlarından Şuhayev'in emeğinin de istismar edildiğinden, müdürler için tablo yapmak zorunda bırakıldığından bahsedilir. Dürüst çalışmasından hiçbir zaman taviz vermeyen, ağzı var dili yok Marusya'nın yaptığı işlerden artırdığı kumaş parçalarıyla hastanede kendisiyle ilgilenen iki kişiye birer kravat hediye etme hazırlığı ve tam bitirdiği sırada bir yönetici tarafından bu kravatlara el konulması insanın içini burkan iyilik ve kötülük yansımaları olarak kabul edilebilir.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ a.g.e., s. 134-138.

⁴⁷⁵ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 146.

⁴⁷⁶ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 145-152.

Domino öyküsündeki Doktor Andrey Mihayloviç, aşırı çalışmaktan ve açlıktan bitkin düşmüş, neredeyse ölmek üzere olan hastaları hastanede yatırarak toparlanmalarını sağlayan, onlara iyilikte sınır tanımayan bir mahkûm doktordur. Ne var ki mahkûm arkadaşlarına iyilikte sınır tanımayan tüberküloz hastası bu iyi insanın hastaneden anakaraya dönmesi için rapor almasına rağmen GULAG'dan ayrılmasına izin verilmez. Gemi limandan hareket etmek üzereyken bir son dakika emriyle karaya indirilir.⁴⁷⁷

Tifüs Karantinası öyküsünde mahkûmların bit muayenesi yapıp karantina kararının verilmesi aşamasında görevli iki önemli figür iyilik ve kötülüğün simgesi olarak karşımıza çıkar: İlki Andreyev'in gömleğini dikkatlice inceleyip bit bulduğunu normal bir ses tonuyla doktora söyleyen, hemen ardından da mahkûma "Nasıl bu kadar bitlenebildin, ha?" diye bağırarak sağlık görevlisi, ki Şalamov bu kişinin adını bile anmaz. İkincisi ise sağlık görevlisinin daha fazla bağırmasına izin vermeyen, "Onların ne suçu var?" diye alçak sesle, sitemli bir tonla konuşan Doktor Lidiya İvanovna'dır. Böyle bir anda sahiplenilmek, insanca bir muamele Andreyev üzerinde o kadar etkili olmuştur ki, Şalamov kahramanın yaşadıklarını şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Andreyev geri kalan hayatı boyunca bu kızıl saçlı Lidiya İvanovna'yı hiç unutmadı. Onu her zaman sevgiyle ve sıcak duygularla hatırlayıp ona binlerce kez dua etti. Ne için? Sırf ondan duyduğu ilk ve son cümlede kullanmış olduğu 'onlar' kelimesini vurguladığı için. En isabetli zamanda söylediği bu hoşgörülü kelime için. Bu dualar kendisine ulaşmış mıdır acaba?"⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ a.g.e., s. 177-188.

⁴⁷⁸ a.g.e., s. 243.

Kamplarda iyilik ve kötülük sürekli yan yanadır, sürekli yer değiştirir. Ekip başına verdiği küçük rüşvet karşılığında bölge misafirhanesinde temizlik işi bulan Ginzburg, burada çalışan adi mahkûmlardan farklı olarak iffetli kalma konusunda büyük mücadeleler verir. Bir gün koridorda temizlik yaptığı sırada sarhoş bir müşterinin Ginzburg'a elle tacizde bulunup para karşılığı ilişki teklif etmesi ve bu konuda ısrarcı olması yine orada barınan, eve gideceği gemiyi bekleyen Rudolf Kruminş tarafından engellenir.⁴⁷⁹ Siyasi mahkûmların bu tür işlerde çalıştırılmaları normalde yasak olmasına rağmen rüşvete yatkın ekip başları tarafından her zaman bir yol bulunmaktadır. Yaşanan bu olaydan sonra buradaki görevlendirmesine son verilen Ginzburg yine küçük bir rüşvet karşılığında bu kez kantin ve yemekhane bölgesinde bulaşıkçılık ve yemek dağıtım görevine yollanır. Kantin ve yemekhane sorumlusu Kazan Tatarı Ahmet ile, yapacağı iş karşılığında madene veya çalışma alanına gitmeyip hayatta kalmanın hesabını yapan Ye. Ginzburg arasında yaşanan bir hafta süreli iyi niyetli iletişim, Ahmet'in kötülüğü ele alıp, iyileştigiğine inandığı kadına sahip olma girişimiyle başka bir hal alır. Olayı fark eden işitme engelli Alman bulaşıkçı Helmut'un kapıyı kırıp içeri girmesi ve kadını Ahmet'in elinden kurtarmasıyla Ahmet'in kötü emelleri gerçekleşemez. Ahmet bu yaşananların hesabını sormakta geç kalmaz: Ginzburg, sabah Elgen kampına gidecek mahkûmların arasında isminin okunduğunu duyar.⁴⁸⁰

Kötülük sadece bir başkasının malına, canına, namusuna göz dikerek veya sevilmeyen insanların zor görev yerlerinde çalıştırılmasıyla yapılmaz. Bazen yapılan kötülüğe sessiz kalarak da kötülüğe ortak olunur. Şalamov'un *Kolıma Öyküleri* serisinin ikinci kitabı olan *Sol Kıyı*'da (*Levıy Bereg*) *Yahudiye Valisi* isimli öyküsünde Kolıma'nın sol kıyısında konuşlu hastaneye başhekim olarak atanan Doktor Kubantsev, ilk mesai gününde Nagayevo Limanı'na giriş yapan "Kim" adlı mahkûm nakil gemisinden

⁴⁷⁹ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 423-424.

⁴⁸⁰ *a.g.e.*, s. 428-442.

çıkarılan cesetleri, uzuvları donmuş, soğuk ısırığına maruz kalmış çaresiz mahkûmların halini gördüğünde neredeyse kontrolü kaybetmek üzeredir. Eski bir mahkûm olan ve Alman soyadı taşıdığı için görevden alınan Cerrah Braude'nin yardımıyla yaralı akınına gereken müdahaleyi yapmayı başaran Kubantsev, 17 yıl sonra hastanedeki her detayı hatırlamasına rağmen isyan ettikleri gerekçesiyle -40 derecelik soğukta ambarlarına su basılarak ölüme mahkûm edilen üç bin mahkûmu hiç hatırlamaz. Cepheden dönmüş tecrübeli bir cerrah olmasına rağmen kamptaki durumun korkunçluğu karşısında tutulur kalır. Disiplinli ve iradeli birisi olduğu için, ailesi ve çocuklarının istikbali için bu olayı unutmaması gerektiğini düşünüp kendini her şeyi unutmaya zorlar ve unuttur da...⁴⁸¹

Prences Gagarina'nın Kolyesi öyküsünde Doktor Mirolübov'un iç savaş döneminde tanıştığı, sonrasında özel doktorluğunu yaptığı Vitovt Putna, İngiltere'de askeri ataşelik görevini tamamlayıp ülkeye döndüğünde ilgili makamlarca sorguya çekilir. Bu sırada bilerek veya zorla, hiç alakası olmamasına rağmen Doktor Mirolübov'u hükümete karşı suikastle suçlar, onu siyasi suçlu konumuna getirerek işkence görmesine ve beş yıl kamp cezası almasına sebep olur. Kendisine Putna ile ilgili yöneltilen suçlamalarda Putna'nın siyasi bir suikast içinde olduğuna dair bir ifade vermediğini gören sorgu yargıcı, en sonunda Mirolübov'a Putna'nın el yazısıyla yazdığı ve imzaladığı ifadesini gösterir. Yazıda kahramana "saçlarının ağardığını hissettirecek" şu ifadeler yer almaktadır:

“Evet, benim dairemde terörist bir suikast hazırlığı yapılıyordu, hükümet üyelerine, Stalin'e, Molotov'a karşı bir komplo kuruluyordu. Kliment Yefremoviç Voroşilov da tüm bu konuşmalara en yakın, en aktif katılımı sağlıyordu.' Ve beynimde

⁴⁸¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 223-225.

yanan son cümle de şöyleydi: ‘Tüm bu anlattıklarımı aile
hekimim Doktor Mirolübov da doğrulayabilir.’”⁴⁸²

Kamplarda idarecilerin güzel kadınları kendilerine metres yapma planları her zaman gerçekleşmez. Bazen çelik gibi bir iradeyle bu ahlâksız planlara dur diyen birileri çıkar. Şalamov’un *Lida* öyküsünde hastanede muayene odasında görevli Krist adındaki mahkûm sağlık memuru, adi suçlu mahkûm grubundan Lida isminde bir kızın hastanede yatmasına yardımcı olur. Lida’nın kamptaki eşini ceza madenine süren kamp müdürü, kadını kendine metres yapmak ister. Fakat Lida bu isteğe olumsuz cevap verir. Kamp müdürünün tacizlerinden kurtulmanın yolu ise kızın hastaneye yatırılmasıdır. Hastabakıcı Krist’in hastaneye yatırılmasını sağlayarak hayatını kurtardığı Lida, tedavi sonrası hastanede kayıt bölümünde daktilo işi bulur ve orada çalışmaya başlar, böylece kamp müdürünün takibinden de kurtulur. Yapılan bu iyiliği unutmayan Lida, iki yıl sonra Krist’in tahliyesi sırasında ona çok daha büyük bir iyilikle karşılık verir: Tahliye belgeleri hazırlanırken dava dosyasındaki “KRTDF (Troçki Yanlısı Karşı Devrimci Faaliyet)” kodunu “KRD (Karşı Devrimci Faaliyet)” biçimine dönüştürerek Krist’in kamp sonrası yaşamını anlatılamayacak derecede kolaylaştırır.⁴⁸³

Kamplardaki yönetim kadrosunun mahkûmların hayatını zorlaştırmaya yönelik uygulamaları, sağlık kurumlarında da yaşanmaktadır. Hastane müdürü konumundaki insanlar, bazen gerek mahkûm gerek sivil doktorların bazı hastalar hakkındaki teşhislerinin duygusal olduğu zannına kapılarak mahkûm hastaları ölüme götürecek hayati hatalar yapmaktan kaçınmaz. Şalamov, *Aort Genişlemesi (Anevrizma Aortı)* öyküsünde böyle bir durumu anlatır. Sanat bölümünde görevli Yekaterina (Katya) Glovatskaya adlı bir kadın mahkûm aort genişlemesi teşhisiyle hastanede yatmaktadır. Hastanın doktoru Zaytsev bu durumu hastane müdürüne rapor etmiş, hasta için ağır ve

⁴⁸² a.g.e., s. 245-246.

⁴⁸³ a.g.e., s. 325-327.

ani hareketlerin telafi edilemeyecek sonuçlar doğuracağını bildirmiş, fakat buna rağmen hastane müdürü hastanın taburcu edilip ceza madenine gönderilmesini emretmiştir. Müdürün amacı kadını kamptaki sevgilisi, kültür bölümü sorumlusu Podşivalov’dan ayırmaktır. Böyle yaparak güya mahkûmlar üzerinde ne kadar bilgi sahibi olduğunu odasında bulunan genç parti görevlisine gösterecektir. Bu gösteriş sahnesinden sonra Katya eşyalarını toplayıp hastane binasının önüne yanaşan kamyonu binecekken korkulan olur. Kamyon kasasındaki hemşire, binmesi için Katya’ya elini uzatır. Bu eli tutan Katya kendini kamyon kasasına çıkaracak adımı attığı anda yere yığılır kalır. Nöbetçi doktorun: “Onu muayene odasına götürün” sözlerine Doktor Zaytsev ekleme yapar: “Daha doğrusu morga...”⁴⁸⁴

Et Parçası öyküsünde yapılan denetimlerde idari hizmette çalıştırıldığı tespit edilip madene gönderilmesine karar verilen Golubev’in hayatını kurtaran, bir önceki denetimde arkadaşının hayatını kurtaramadığı için pişman olan becerikli bir cerrah mahkûmdur. Golubev, ekip başı tarafından listede adı okunup araca binmesi istenince altı ay önce bu cerrahla sohbeti sırasında öğrendiği bilgiyi kullanarak hasta olmadığı halde hasta numarası yapar ve fazla sancısı varmış gibi göstererek bağırarak sıhhiye kısmına doğru gider. Bu cerrah, iyilik sembolü olarak karşımıza çıkar ve Golubev’i muayene edip “akut apandisit” teşhisi koyup ameliyata alır. İşlevini kaybetmiş bir organın et parçasından fazla bir değeri yoktur. Ameliyat sonrası bir süre hastanede kalmayı başaran Golubev madene gönderilemediği için mutlak bir ölümden kurtarılmış olur.⁴⁸⁵

V. Şalamov, *El Yazısı (Poçerk)* öyküsünde çok güzel, kaligrafik el yazısı yazdığı için sorgu yargıcı tarafından haftada bir gün dosya kayıt, evrak düzenleme işi için çağrılan Krist isimli bir mahkûmun sorgu yargıcının güvenini kazanması sonrası kendisine yapılan muazzam bir iyiliği anlatır. Karşılıklı güven duygusunun tesis edilmesi sonrasında bir

⁴⁸⁴ a.g.e, s. 327-331.

⁴⁸⁵ a.g.e., s. 331-338.

akşam mahkûm dosyaları üzerinde çalışılırken elinde bir dosya tuttuğu halde Krist'in adı ve baba adını soran sorgu yargıcının benzi kül gibi olur. Aceleyle dosyanın içinden bazı kâğıtları alıp sobanın kapağını açan sorgu yargıcı bu belgeleri sobada yakar ve “Sanki şablon kullanıyorlar. Ne yaptıklarını bilmiyorlar, hiçbir şeyi umursamıyorlar” dedikten sonra kararlı bir şekilde işine devam eder. Krist, sorgu yargıcının kendisine yaptığı bu iyiliği yıllar sonra anlayacaktır: “Ölüme mahkûm biri, ölüm hükmü veren bir kimseden daha değerli bir hediye alamazdı.”⁴⁸⁶

Kamplarda kötü niyetli mahkûmların çaresiz, saf mahkûmlarla alay etmekten geri durmadıkları da olur. Bu alay, sadece sözlü bir aşağılama değil, aynı zamanda fiziksel olarak şiddet içeren bir kötülüktür. V. Şalamov, *Albay Tolly'nin Aşkı* öyküsünde tutuklanmadan önce Savunma Sanayii Halk Komiseri Yardımcısı olan Doktor Krivitskiy ve İzvestiya gazetesi muhabirlerinden Zaslavski isimli şahısların “canlı yem” oyunundan büyük keyif aldıklarını ve Celgala kampında bu eğlencenin çok revaçta olduğunu anlatır. Canlı yem oyunu şöyle oynanır:

“... Kamp yemekhanesinde boş bir masaya bir parça ekmek konur, bir köşeye gizlenip, açlıktan ölmek üzere olan ve bu ekmek parçasından büyülenip onu kapmak üzere masaya yaklaşan kurbanın ekmeğe dokunması beklenirdi. Tam o sırada karanlık pusuda bekleyenler ortaya çıkar ve canlı cenazeyi öldüresiye dövmek üzere saldırırlardı.”⁴⁸⁷

Kamp müdürlerinin acımasızlığı, keyfi davranışları pek çok öyküde karşımıza çıkar. Karayoluna yirmi kilometre uzaklıkta ücra bir bölgede kömür arama görevindeki ekibin oluşturduğu kampın müdürü Bogdanov kutup bölgesinde çalışan işçilere

⁴⁸⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 396-401.

⁴⁸⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 479.

gerektiğinde verilmek üzere tahsis edilen 200 litre alkolü evine taşıtmıştır. Bir an olsun ayık gezmeyen Bogdanov karısına ve mahkûmlara şiddet uygular. Yanına çağırdığı anlatıcıya iki yıldır karısından gelen, fakat kendisine verilmeyen mektupları gösterip, sonra da onları ateşe atan Bogdanov'un kötülüklerini durduracak tek kişi, merkezden yerine atama yapılan yeni müdür olacaktır.⁴⁸⁸

Kamlarda iyilik az rastlanan bir insani meziyettir. V. Şalamov *Kurslar* öyküsünde Magadan yakınlarında sekiz ay süreli hastabakıcılık kursu gördüğü sırada derslerine giren 58. maddeden hüküm giymiş tüm becerikli doktorların bilgi, beceri ve insan ilişkilerine göre değerlendirmesini yaptıktan sonra göz hastalıkları dersini veren ve uygulamasını yaptıran Doktor Loskutov'a özel bir önem verir. Loskutov göz hastalıkları uzmanlığının yanı sıra genel cerrahi, üroloji gibi alanlarda da kendini geliştirmiş becerikli bir doktordur. Ancak Şalamov'u asıl etkileyen şey; Doktor Loskutov'un hastalarını iyileştirmek için sarf ettiği olağanüstü çaba; parasızlara para, açlara yemek vermesidir. Dayanamayacak durumdaki hastalara daha hafif bir iş ayarlayıp onları hayatta tutmaya çalışmasıdır. Birkaç kez cezası uzatılan Loskutov, Kolıma'dan ayrılmasına izin verilmediği için orada mesleğini icra etmesine, çok para kazanmasına rağmen kendisine yetecek kadar paranın dışındakileri ihtiyaç sahibi insanlar için harcayan, üzerindeki tek kıyafeti dışında giyim için masraf yapmayan iyiliğin ideal tipi bir doktordur.⁴⁸⁹

Kamlarda bazen küçük tanışıklıklar büyük faydalar sağlayabilir, aynı zamanda büyük zararlar da verebilir. V. Şalamov *Hastaneye (V Bolnitsu)* öyküsünde, gerçekten hasta olmasına rağmen bir türlü hastaneye sevk alamayan Krist'e, iki yıl önce çalıştığı altın madeninin müdürünün yardım ettiği anlatılır. Müdür sözleşmeli olarak çalıştığı sırada tutuklanmış, kimse ondan bir daha haber alamamıştır. İki yıl sonra başka bir kampta bir çalışma sırasında yanından geçen kişinin tanıdık siması üzerine kafa yoran

⁴⁸⁸ a.g.e., s. 461-465.

⁴⁸⁹ a.g.e., s. 518-519.

Krist, bu kişinin eski müdürü olduğunu hatırlar. Müdür de bu yeni kampta mahkûmdur ve büro işlerinde çalışmaktadır. Bir akşam cesaretini toplayan Krist, kendisini tanıtır müdürü altın madeni zamanından tanıdığını ifade edince aralarında samimi bir ilişki başlar. Müdür onu hemşerisi olarak nitelendirip ekmek, balık gibi yiyecekler getirmeye başlar. Şalamov bu ilişkiyi şöyle anlatır: “Birbirlerinin ne adlarını ne de soyadlarını biliyorlardı. Fakat onları bir zamanlar birleştiren o değersiz, kısa süreli şey birden bir insanın hayatını değiştirebilecek güce dönüşmüştü.”⁴⁹⁰ Açlığının gittiğine sevinen Krist bir yandan da hastalığının iyileşmesinden ve bu yüzden hastaneye gidememekten korkar. Endişelerini aktardığı eski müdürü bu konuda da ona yardım eder ve hastaneye sevk kağıdını imzalar. Krist, muhafızsız seyahat yetkisine sahip bir görevlinin yanına katılarak sabahı bile beklemeden yaya olarak hastanenin yolunu tutar.⁴⁹¹

Kamplarda idarenin tavırlarından hoşlanmadığı, ceza süresinin bitimine az kalmış mahkûmlara başka bir mahkûma imzalattırılan iftira belgeleriyle kötülük yapılır. Yapılan sahte suçlamanın derecesine göre söz konusu mahkûm ya kurşuna dizilir ya da cezasına ekleme yapılır. V. Şalamov’un *Haziran* öyküsünde, Andreyev isimli mahkûmun cezasının dolmasına bir yıl vardır. İdare, alt ranzadan koğuş arkadaşını çağırıp güya Andreyev’in Hitler’i övdüğüne şahit olduğunu yazdırıp imzalatır ve bunun tertip düzen için gerekli olduğunu söyler.⁴⁹² Andreyev, Çudakov isimli adi bir mahkûmla çalıştığı sırada Çudakov’un hatasından kaynaklanan ufak çaplı bir kazada kamp yönetimi tarafından devlet malına zarar vermekle ve Çudakov’u bu kazayı yapmaya teşvik etmekle suçlanır. Çudakov’u da Andreyev aleyhinde ifade vermeye zorlayan kamp yönetimi, bu işi Timoşenko adındaki ekip başına havale eder. Madenin içinde çalışmasına rağmen -60 derece soğukta nöbet tutturulan, bir ay tek kişilik hücrede tutulan, ekmek payı azaltılan Çudakov’dan kötülükle istediklerini alamayacağını anlayan kamp yönetimi onunla

⁴⁹⁰ a.g.e., s. 548.

⁴⁹¹ a.g.e., s. 545-551.

⁴⁹² a.g.e., s. 553.

uğraşmayı bırakır. Ekip başı Timoşenko bir gün tek başına banyoya gider. Banyo görevlisi tek gözü görmeyen mahkûm o gün ateşi olduğu için yerine Çudakov görevlendirilir. Timoşenko buhardan yüzünü göremediği banyo görevlisine işaret verdiği zaman sıcak suyu açması ve kapaması talimatı verir, kendisi de dar bir fiçinin içinde yıkanmaya başlar. Sıcak suyu açması için verilen işaret sonrasında kapatma işareti Çudakov tarafından dikkate alınmaz. Dar fiçiden çıkmayı başaramayan Timoşenko haşlanarak ölür.⁴⁹³

Kamp yönetiminin keyfi davranışlarının sayısız cana mal olduğunun en çarpıcı şekilde ifade edildiği öykü, V. Şalamov'un *İki Karşılaşma* adlı öyküsüdür. Magadan'ın Nagayevo Limanı'na gelen gemilerin getirdiği mahkûmlar normalde burada bekletilen kamyonlarla çalıştırılacakları kamplara yollanır. Ancak 1938 yılının kışında kamplar yönetimi Magadan'dan kuzey kamplarına gidecek mahkûmların muhafızlar eşliğinde yaya olarak gönderilmesi kararı alır. Binlerce mahkûm Magadan'dan Yagodniy'a kadar 500 kilometrelik yolu yaya olarak kateder. Bu uzun ve zorlu yolculuğu sadece 30-40 mahkûm tamamlayabilir, gerisi soğuk ve açlık yüzünden veya kurşuna dizilerek hayatını kaybeder.⁴⁹⁴

Kamplarda acil durumlar dışında viziteye akşam çıkılır. Bir sonraki gün madende çalışmaya veya ormanda ağaç kesimine göndermeme kararı genellikle sağlık personeli tarafından verilir. Amirler her ne kadar bu durumdan hoşlanmasa da vicdan sahibi, mesleğine saygısı olan doktorlar tarafından verilen kararlar sorgulanmaz. Bazen yönetim kademesinin üretim planı ve kamplarda işgücü zaafiyetini bahane ederek hastane baskınları yaptıkları da olur. V. Şalamov *Sürek Avı (Oblava)* öyküsünde Beliçye Hastanesine yapılan böyle bir baskını anlatır. Aşçısından başhekimine kadar hastane bahçesine çıkarılan hastane personelinin gözü önünde, yatan hastalar inzibat komutanının

⁴⁹³ a.g.e., s. 556-558.

⁴⁹⁴ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 2, s. 119.

elindeki listeye göre çağrılıp görünüşüne bakılarak madende çalışmaya sevk edilir. Bunun için önceden hazırlanmış iki kamyon da hastane bahçesinde beklemektedir.⁴⁹⁵ Yaşananları bir insan avına, köle avına benzeten Şalamov, inzibat komutanı Teğmen Solovyov’un bir hastayla ilgili başhekimle yaşadığı diyalogu şöyle aktarır:

“-Neyi var bunun?

-Poliartrit, der başhekim.

-Ee, ben bu sözleri anlamam. Gücü kuvveti yerinde. Madene...

Başhekim onunla tartışmaya girmedir.”⁴⁹⁶

İnsanların hayvanlara yaptığı keyfi kötülöklere de pek çok öyküsünde değinen V. Şalamov, *Korkusuz Gözler (Hrabriye Glaza)* öyküsünde beş günlük geçici görevle jeolojik keşfe gönderilen bir grubun içinde yer alan sözleşmeli jeolog Mahmutov’un bir patikada karşısına çıkan hamile bir gelinciğe keyfi olarak ateş edip öldürmesini konu edinir. Vurulan gelincik belki bir saat sonra doğuracağı yavrularını taşıdığı karnını sürükleyerek, en ufak bir korku ifadesi olmayan cesur gözlerle Mahmutov’un üzerine atılmış, geçirdiği dişleriyle yeni çizmelerinde delik açmıştır. Öfkesi bitmeyen gelincik, o cesur bakışlarını muhafaza ederek hayata gözlerini yummuştur.⁴⁹⁷

Şalamov’un *Ayılar (Medvedi)* öyküsünde kötölük, nehir taşıdığı için çalışma bölgesinden karşı kıyıya geçemeyen bir aşçı, bir jeolog, iki marangoz ve bir anlatıcıdan oluşan ekipten gelir. Kitap okuyan, iki aylık köpek ve kedi yavrularını seven ekip, aşcının iki ayı gördüğünü bildirmesi üzerine canavara dönüşür. Bir erkek ve dişi ayı, ekibin kaldığı barakanın yakınlarında dolaşmakta, karınlarını doyurmaktadır. Ekip için hiçbir tehlike arz etmemesine rağmen aşcının ısrarlı “vur!” isteğı üzerine jeolog Filatov tüfeğine

⁴⁹⁵ a.g.e., s. 128-134.

⁴⁹⁶ a.g.e., s. 133.

⁴⁹⁷ a.g.e., s. 134-138.

davranır. Bu sırada sesleri ve hışırtıları duyan ayılardan dişi olanı dağın yamaçlarına doğru kaçmaya başlar, erkek ayı ise eşinin kaçışını kolaylaştırmak için kendisini açık hedef haline getirir. Sonunda yapılan atışla ekosistemin değişmez parçası olan ayı öldürülür, taşınır, kürkü yüzülür, eti paylaşılır.⁴⁹⁸

V. Şalamov, distopik bir masal havasında yazdığı *Sincap (Belka)* öyküsünde dört tarafı ormanla çevrili bir taşra şehrinde küçük bir sincabın şehrin içinden ormanın diğer tarafına geçme girişimini anlatır. Şehrin insanların tuhaf adetleri vardır. Yangınlara eğlence gözüyle bakarlar. Tulumlarıyla itfaiyecilerin yangına müdahale etmesi, şehir halkının en sevdiği izlencedir. Şehir halkının ikinci eğlencesi ise sincap avıdır. Nesilden nesile aktarılan bu canavarlıkta herkes ilk ve en isabetli taşı veya sopayı atıp bu küçük masum hayvanı öldürmeyi bir övünç meselesi yapar. Üçüncü eğlencesi devrim olan halk, şehirde burjuvaları öldürmekte, rehineleri kurşuna dizmekte, hendekler kazmakta, tüfekler dağıtmakta, genç askerleri eğitip ölüme göndermektedir.⁴⁹⁹

Bazen iyilik de kötülük de durduk yere yapılır. Önemsiz bir olay çok büyük bir kötülüğe yol açabilir. V. Şalamov *İsimsiz Kedi (Bezımyannaya Koşka)* öyküsünde özgür işçilerin kaldığı köyde iki katlı bir evin üst katındaki dairenin tamamını işgal eden hastane parti organizasyonu sekreteri Kruglyak'ın evde beslediği domuz yavrusunun yol açtığı kötülükler zinciri anlatılır. Kruglyak'ın domuzunun sebep olduğu pislik ve ıslaklık alt kattaki odanın tavanını kabartır. Tam da domuz yavrusunun kaldığı odanın altındaki odada yaşayan şoför Mişa tavandan düşen sıva parçasıyla yaralanır. Durumu iletmek için komşunun kapısını çaldığında ise bir sürü hakaret yiyip kovulur. Bu duruma çok sinirlenen Mişa, Kruglyak'ın kedisini yakalayıp çelik bir küsküyle omurgasını ve kaburgalarını kırar, bu da yetmiyormuş gibi -50 derecelik soğukta hayvanı sokağa atar. Kötülük burada biter, iyilik başlar. O sırada yoldan geçmekte olan hastanede görevli

⁴⁹⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 238-240.

⁴⁹⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 267-270.

hastabakıcı, sürünmekte olan kediye alıp hastaneye götürür. Hastanenin psikiyatri servisinde sıcak bir ortam bulan kedi burada kendini toplar, bölgeyi farelerden temizler, bu arada da üç yavru doğurur. Bu iyilik faslı uzun sürmez, peşi sıra kötülük devreye girer. Psikiyatri bölümündeki hasta numarası yapan adi suçlular, kedi ve iki yavrusunu yakalayıp kazanda pişirir. Üçüncü yavru, başka bir hastabakıcının gayretiyle kurtulur. Hastabakıcı, taygadaki görev zamanı gelince kediye koynuna saklayıp çalışacağı yere götürür. Fakat çok sık dış göreve gittiği için kedinin dispanserde kapalı kalmasına gönlü razı olmaz. Onu, bir çay kenarındaki kulübede bulunmasına ve hastane müdürü ve diğer müdürler için balık avlamasına izin verilen, aslında olmayan bir hastalıktan dolayı hastanede yatıyor gösterilen ihtiyara emanet eder. İyilik devam eder. İhtiyarla balık tutmayı öğrenen kediye bir de arkadaş gelir. Göreve çıkan bir ekip dönüşte almak üzere iki aylık bir köpek bırakır ihtiyara. Kedi ve köpek farklı fitratlara sahip olmalarına rağmen çok iyi oyun ve av arkadaşı olur. Fakat ihtiyarın ihtiyaçlar için kamp bölgesine gittiği bir gün ismi bile olmayan kedi ortadan kaybolur. İhtiyar ve köpek, ısrarlı bağırtı ve seslenmelerine bir karşılık alamazlar. Kedi bir daha gelmez.⁵⁰⁰

Kamplarda bazı görevliler vardır ki, onlar acımasızlıklarıyla, keyfi ve despot davranışlarıyla herkesin çekindiği bir insan grubunu oluştururlar. V. Şalamov *Caligula* öyküsünde M.S. 37-41 yılları arasında hüküm sürmüş Caligula takma adlı acımasız, despot Roma imparatoru Gaius Julius Caesar Augustus Germanicus (MS.12-41) ile insanları cezalandırma görevi verilen Ardatyev arasında bir bağ kurar. Kötülükte sınırı tanımayan, elindeki sopayla yürüyecek hali kalmamış ata bile sürekli vurmaktan çekinmeyen Ardatyev, tecrit hücresinden cezalandırılacak kişileri almak için geldiğinde ayakta bile duramayacak kadar sarhoştur. Açlıktan ve karda buzda yürümekten halsiz düşmüş atın hücreye atılması emrini verir:

⁵⁰⁰ a.g.e., s. 173-178.

“... Ben insanları cezalandırıyorum, atlara hiç acımam. Ona gününü göstereceğim. Üç gündür çalışmıyor... Dizginleri ben aldım, yürümedi, vurdum gitmedi, evden şeker almıştım onu verdim yine yürümedi. Çalışma planı aksadı, şimdi senin iş günü kaydına ne yazacağım ben? Onu halk düşmanlarının olduğu hücreye atın. Sadece su verin. Bu seferlik üç gün yeter.”

Ardatyev’in acımasızlığını bilen bölük komutanı, atın entelektüellerin bulunduğu dördüncü hücreye atılması emrini verir. Zira sızıp kalan cezalandırıcının ayıldığında ilk soracağı sorunun ne olacağını çok iyi bilmektedir.⁵⁰¹

Kampta adi suçluların yapamayacağı kötülük yoktur. İncir çekirdeğini doldurmayacak kadar küçük bir mesele, bir başkası için ölüm nedeni olabilir. Kamp içinde kurdukları hakimiyet sayesinde işe çıkmazlar, çıkarlarsa gerektiği gibi çalışmazlar, diğer mahkûmların mallarını, paralarını çalarlar, gasp ederler. İşlerine yaradığını düşündükleri mahkûmları özel koruma altına alırlar. V. Şalamov *Acı (Bol)* öyküsünde anlatacağı tuhaf hikâyeyi kampta bulunmamış, suç dünyasının, hırsız krallığının karanlık çukurlarını bilmeyen kimselerin anlayamayacağını iddia ederek kampın hayatın dibi olduğunu yazar. Suç dünyası ise dibin dibinden de berbat bir yerdedir, bu bambaşka, insanlık dışı bir şeydir. Hırsızlar, madenlerde darağaçlarında sallandırılacak kişiler için kendi özel mahkemelerini bile kurarlar. Bulunduğu gönderme kampından başka bir yere gitmemek için hırsızların yanına giden Şelgunov entelektüel birikimi sayesinde hırsızların liderinin hikâye anlatıcısı olur. Bu sayede güçlü bir koruma alan, yemeği, tütünü eksik olmayan Şelgunov ailesine mektup yazıp bunları da hırsızların bağlantıları sayesinde eşine ulaştırmak istemesinin bedelini çok ağır öder. Hırsız çetesi lideri Şelgunov’un karısına âşık olmuş, onun gibi bir kadının kendisine mektup yazmasının en

⁵⁰¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 443.

büyük hayali olduğunu söylemiş, eğitilmiş biri olarak bir arkadaşının eşine güzel mektuplar yazmasını istemiştir. Bu şekilde elli tane mektup yazan Şelgunov cezasını tamamlayıp Moskova'ya döndüğünde karısının öldüğünü öğrenir. Çete, karısına Şelgunov'un kurşuna dizildiği haberini vermiş, diğer taraftan da çete lideri, Şelgunov'un mektuplarını kullanarak karısıyla yazışmıştır. Sonuçta hırsızların mektup oyunu yüzünden eşi, başını raylara koyup intihar eder.⁵⁰²

V. Şalamov *Eldiven* öyküsünde adi suçluların, Beliçye Hastanesinde işini büyük bir ciddiyetle ve görev aşkıyla yapmakta olan sağlık memuru Aleksandr İvanoviç'in hastaneden altın madenine gönderilmesini sağlayıp orada ölmesine sebep olmalarını anlatır. Dizanteri hastasıymış gibi hastaneye ulaşmayı başaran adi suçlular, burada kendilerine "dizanteri" teşhisi konulmasını istedikleri Aleksandr İvanoviç'e söz geçiremeyince çareyi üstleri olan doktorları satın alarak veya tehdit ederek çalışkan sağlık görevlisini hastaneden uzaklaştırmakta bulurlar.⁵⁰³

Kamplarda karakter bozuklukları çabuk ortaya çıkar. Hayatta kalmak adına her şey mübahtır. Yönetimin istediği türden biri olmak hem yaşamı kolaylaştırır hem de ekmeğe, tütüne paraya yakın kılar bir mahkûmu. V. Şalamov'un, *Doktor Yampolski* öyküsünde ortaokul mezunu eski bir mahkûmun göz açıklığı sayesinde önce sağlık memuru olması, ceza süresi bittikten sonra da güya doktor olarak Dalstroy'la sözleşme imzalayıp insanları ölüme göndermesi anlatılır. Yampolski aslında karakteri bozuk, uyanık bir mahkûmdur. Sözleşme imzaladıktan sonra tedaviden ziyade planlama işlerine bakan sağlık kısım amiri olarak çalışmayı tercih eder. Burada risk yoktur. Amirlere yakın durur, ispiyonculuk ve dalkavukluk yapar. Kamp ve madenlerde görevlendirildiğinde ise

⁵⁰² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 166-173.

⁵⁰³ *a.g.e.*, s. 301.

ölmekte olan hastalarla ilgilenmez bile. Onları hastaneye sevk edeceğine rüşvet aldığı, pohpohlamalarına büyük değer verdiği adi suçluları gönderir.⁵⁰⁴

Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında imkânsızlıklar içinde hastalarına faydalı olmak için her yolu deneyen iyilik timsali Doktor Walter'den bahseder. Pozitif enerjisini devamlı muhafaza eden doktor, derme çatma hastanenin bir odasını laboratuvar olarak ayırmıştır, burada tahlillerin yanı sıra lokman hekim yöntemleriyle hastalarına alternatif ilaçlar hazırlamaktadır. Çoğu geri dönülmez kas erimesi hastalığından muzdarip mahkûmları kurtarmak için büyük çaba harcar. Onun çabalarına şahit olan Ginzburg bu iyilik ortamını şöyle anlatır:

“Ama belki de... belki de bazılarını kurtarmayı başarabilirdik. Belki, bu şaşırtıcı doktorun her eyleminden, her kelimesinden ilham alan aktif, olumlu iyilik, bu duvarlar arasında hükmünü sürdüren ölüm üzerinde zafer kazanırdı: Açlık, bitkinlik ve ilaç yetersizliği üzerinde egemenlik kurabilirdi.”⁵⁰⁵

Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında Taskan Hastanesinde erkek hastaları yatıracak yer sıkıntısı yaşandığından bahseder. Hastalar koğuşlardan başka koridorları da doldurmuştur. Ginzburg, bir gün doktor ve yardımcısının civardaki kamp bağılsı madenlerde kontrol için bulunduğu sırada ölmek üzere olduğu hemen anlaşılan Mizintsev adlı bir hastayı inisiyatifini kullanarak kadınlar koğuşuna yatırır. Böyle bir uygulama yasal olarak mümkün değildir, ancak yüzüne bakıldığında akşama öleceği anlaşılan bu insanın acılarını dindirmek, morfinle onu rahatlatmak isteyen Ginzburg, iyiliğinin karşılığını başka bir kampa sürgüne gönderilerek alacaktır. O gün kamplar üst yönetiminden denetleme için gelen bir heyet, kadınlar koğuşuna yatırılan Mizintsev'i

⁵⁰⁴ a.g.e., s. 358-365.

⁵⁰⁵ Ye. GİNZBURG, a.g.e., s. 612-613.

görünce hemen tutanak tutmuş, hemşirenin “ahlâka mugayir hareket ettiği” raporu yazmıştır.⁵⁰⁶

Ginzburg bu affedilmez hatası sonrasında çalışma ve yaşam koşulları çok ağır olan Elgen kampına görevlendirilir. Fakat orada ona baskı uygulayan Zimmerman adındaki kamp komutanı hâlâ görev yapmaktadır. Tanıdıkların, doktorların araya girmesiyle Beliçe Hastanesinde tüberküloz kliniğinin sorumlu hemşiresi olarak görevlendirilir. Buradaki hastalarla Taskan’daki “gidici” hastaları karşılaştıran Ginzburg, Taskan’daki hastaları bilinmeyen bir sahile doğru umutsuzca yüzen kişilere benzetir. Beliçe’deki tüberküloz hastaları ise ölümün gücüne o zamana kadar direnmiş, görece sağlıklı kalmışlardır. Bu hastaların direnişini uzun süren açlık veya öğütücü çalışma değil, hızlı ilerleyen şiddetli hastalık çökertmektedir. Gencecik çocukların ölüme olan yolculuklarına şahit olan Ginzburg bu anları şöyle anlatır:

“... Önlerinde koca bir hayat vardı, ama ölüyorlardı – her gün, her gece, umutsuzca ölümden kurtulmaya çalışıyorlardı, ne var ki, kaçamıyorlardı. Yerlerini yeni gençler alıyorlardı ve onlar da ölüyordu, azar azar, teker teker. Sonunda, ya sönüp gitmeye karşı verilen umutsuz mücadelede ayakta kalıyor ya da teslim oluyor ve ölmeden önce analarını çağırıyorlardı. Daha sonraları, kaçının kollarımda öldüğünü hesap etmeye çalıştım. Kaçının son nefesini işitmişim? Bine yaklaşmıştır.”⁵⁰⁷

Kamp ortamında insanın bir başka insana yapacağı kötülük konusunda mahkûmların eğitilmiş veya eğitimsiz olmalarının bir önemi yoktur. Herkes kendi konumunu muhafaza etmek maksadıyla yetkisi ve gücü dahilinde bir başkasının hayatını

⁵⁰⁶ a.g.e., s. 636.

⁵⁰⁷ a.g.e., s. 646.

mahvedecek kararlar alıp bunu uygulamaya geçirebilir. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında, artık tükenme konumuna gelmiş Alman asıllı Doktor Lik'in kendisine yaptığı itirafı anlatır. İkinci Dünya Savaşı sırasında kamplarda Alman soyundan olanlara karşı başlatılan olumsuz davranışlar akını sırasında Doktor Walter'i, sırf hemşerisini kayırıyor derler ve kendisini görevden alırlar endişesiyle hastaneye sevk etmez. Hatta meslektaşına “eğer kendi hayatıyla Walter'in körlüğü arasında bir tercih yapacak olursa, birincisini tercih edeceğini”⁵⁰⁸ söyleyen ve bir gözünü kaybetmesine neden olan Doktor Lik uykusuzluk hastalığına yakalanır. Yaptığı işin yanlışlığını beş yıl sonra kavrayan Doktor Lik artık pişmandır, ama iş işten geçmiştir.

Benzer şekilde asıl işi doktorluk olan ve Vladivostok-Magadan arasında mahkûm sevkiyatı yapan “Curma” gemisinde doktor olarak çalışan Doktor Krivitskiy de 1941 yılında Celgala maden ocağında ihbarcı olarak pek çok masum insanın hayatını kaybetmesine veya ceza sürelerinin uzatılmasına hizmet etmiştir. Ye. Ginzburg, bu şahsın uydurma suçlamaları neticesinde müstakbel eşi Doktor Anton Walter'in cezasının on yıl uzatıldığından bahseder. Ancak kaderin bir cilvesi olarak Krivitskiy 1946 yılının kışında geçirdiği kalp krizi sonrasında felç olur. Ginzburg'un hemşire olarak çalıştığı Beliçye Hastanesi'nde tedavi gördüğü sırada elini kullanarak gözyaşları içinde, yaptığı kötülüklerden duyduğu pişmanlığı ifade eder ve affedilmeyi bekler.⁵⁰⁹

Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında Estonya asıllı bir mahkûm hastanın ölmeden önce aslında bir Nazi subayı olduğu itirafını nakleder. Josef Fihtenholz adındaki bu kişi ağır bir zatürre hastalığı geçirmektedir ve bir gece durumu iyice ağırlaşır nefes alamaz hale gelir. Yardıma çağrılan hemşire Ginzburg'a kendisine ötenazi uygulamasını istediğini anlatır. Ötenazi için istediği yöntem ise Hitler Almanya'sında doktorlar

⁵⁰⁸ a.g.e., s. 657-658.

⁵⁰⁹ a.g.e., s. 660-661.

tarafından uygulanan bir cinayet biçimidir. Bir şırınga havayla doldurulup damara zerk edilmekte ve bu hava kabarcığı insanı ölüme sevk etmektedir.⁵¹⁰

Gereksiz, sebepsiz tutuklanma ve kamplarda geçen onca yılın ardından tahliye olup Magadan'a yerleşen Ye. Ginzburg, bu şehirde geçimini sağlayabilmek için kreş öğretmenliğine başvurur. Eski bir mahkûm olduğu için resmi bir kurumda çalışması çok zordur. Fakat eğitici eksikliği olması sebebiyle işe kabul edilir. Burada çalışırken bir çocuk dikkatini çeker. Çelimsiz, ıslıl ıslıl gözleri olan Tonya adındaki bu çocuğa karşı içinde bir şeyler kabırır. Öğretmeni çocuğun annesinin hasta, eski bir mahkûm olduğunu, onu hastanede bırakıp kayıplara karıştığını söyleyince onu evlat edinmeye karar verir. Arkadaşları yaşayacağı zorluklardan bahsedip itiraz etse de kararından vazgeçmeyen Ginzburg bu talihsiz çocuğu evlat edinir ve anılarını yazdığı sırada Leningrad Komedi Tiyatrosu'nda aktris olduğunu söylediği bu kızı evlat edindiği için asla pişmanlık duymadığını anlatır.⁵¹¹

Kampta iyilik de kötülük de çok karşılaşılan insani duygulardır. Kötülüğün hüküm sürdüğü bu korkunç ortamda normal zamanlarda dikkat bile çekmeyecek türden küçük bir iyilik, çok büyük algılanabilmekte; aynı şekilde önemsiz sayılabilecek küçücük bir kötülük de vahim sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. İnsanların yaşam mücadelesi verdiği kamplarda bir tas çorba, biraz ekmekle kandırılıp kötülüğe zorlananlar olduğu gibi karakter kırılması yaşayıp aslından uzaklaşıp kötülüğe yakın duranlar da olmaktadır. Doğuştan kötü oldukları için kötülük yapmaktan zevk alan hasta ruhlu insanlar da mevcuttur. Bu kişiler arkadaşını soğuktan veya donmaktan kurtaracak bir bez parçasını, ayakkabısını, montunu çalmak, gasp etmek, ekmeğini çalmaktan geri durmazlar. Tam bir kurt kanunu uygulanan kamplarda dürüstlük, sevgi, saygı gibi kavramlar önemini yitirir. Hayatta kalabilmek için yapılacak her şey mübah sayıldığı için de her türlü ahlâki değer

⁵¹⁰ a.g.e., s. 663.

⁵¹¹ a.g.e., s. 828-835.

burada ayaklar altına alınır. Yine de bu kadar kötülüğün içinde zayıf da olsa iyilik pırıltıları görülür. İnsanlara ve hayvanlara karşı merhametini yitirmeyen insanların yaptıkları iyilikler de kamp hayatı içinde daha büyük önem kazanır.

3.5.3. Doğa

Kampta yaz kış çalışma zorunluluğu, mahkûmları en çok zorlayan unsurlardan biridir. Kuzeyin doğası, sertliği ve çetin şartları mahkûmlar için daha da fazla zorluk çıkarır. Uzun süren kış mevsimi, uzuvları donduran soğuklar, donmuş bitki örtüsü, metrelerce yüksekliğe ulaşan kar yığınları çalışma koşullarını ve mahkûmların hayatını olumsuz etkilemektedir. Barınma koşulları da pek iyi olmadığı için aşırı soğuklarda koğuş, soba yanmasına rağmen çok soğuktur: “Üst kat daha sıcak olmasına rağmen orada bile geceleri insanın saçları donup yastığa yapıştırdı.”⁵¹² İşgücü kaybı yaşanmasına izin vermemek maksadıyla termometre işçilere gösterilmediği için hava kaç derece olursa olsun mutlaka çalışmaya gönderilen mahkûm işçilerin hava tahmin yöntemi de hayli ilginçtir: “Ayaz ve sis bir aradaysa hava -40 derece demektir; rahat nefes alabiliyorsanız ve nefes verirken havada bir ses duyuyorsanız, dışarısı -45 derecedir; nefes alıp verişiniz hırıltılıysa ve nefes darlığı çekiyorsanız, hava -50 derece demektir. -55 derecenin altında ise tükürüğünüz havada donar.”⁵¹³

Kant öyküsünde Kolima bölgesindeki tabiat ve bitki örtüsüne geniş yer ayrılır. Öykünün pastoral bir anlatımı vardır. Hemen hemen tüm mevsimler bitki davranışlarıyla birlikte ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Baharda tüm ağaçların yarışarcasına bir hafta içinde çiçeklerle bezenmesi, kısa süren yaz mevsiminde türlü türlü yemişlerin olgunlaşması, kışın tüm bu güzelliklerin kaybolması... Yazar sonbaharın sararmış görüntüsünün

⁵¹² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 24.

⁵¹³ *a.g.e.*, s. 23.

ilkbaharda nasıl algılandığını aktarırken, Rus biçimciliğinin kuramlarına dayalı “yabancılaştırma” yöntemini kullanır: “... İlkbaharda, geçen yılın sonbaharından kalma kirli sarı paçavralar ortaya çıkar ve yeryüzü, yeni çimenler güç kazanıncaya ve her yerde aceleyle ve coşkuyla çiçek açıncaya kadar uzunca bir süre bu dilenci kıyafetini giyerdi.”⁵¹⁴

Bölgede her zaman yeşil ve her zaman canlı olan bir ağaç türü vardır: Sedir ağacı. Sedir, Şalamov için bir öykünün kahramanı olacak kadar özel bir ağaçtır. Bu ağaç kar düşmeden önce gövdesini yere eğip enlemesine yatar, mart sonu, nisan başı gibi yattığı yerden doğrulur. Ağacın hafızası hiç şaşmaz. Yazara göre sedir bir “hava tahmincisi”dir. Soğuk kış günlerinde yakınında ateş yakılırsa bahar geldi sanarak karların altından dallarını çıkarır ve hafifçe doğrulur. Üzerindeki küçük çam fıstıklarını tüm canlılarla paylaşır.⁵¹⁵ *Sedir Ağacı (Stlanik)* adlı öyküsünde V. Şalamov ağacı şöyle tarif eder: “Bu sedir, boyu iki üç metreye ulaşan, gövdesi insan kolundan biraz daha kalınca olup yeşil iğne yapraklarını yaz kış hiç dökmeyen çalı cinsi dağ selvisinin uzaktan akrabasıdır.”⁵¹⁶ Ayrıca kamplarda iskorbüt hastalığına karşı sedir ağacı yapraklarından hazırlanan bir ekstre uzun yıllar ilaç olarak kullanılmıştır.

Kolıma kamplarının yer aldığı kuzeydoğu bölgesinde oraların yabancıları konumundaki mahkûmlar takvimlere bakıp sonbaharın bitip kışın bastıracağı veya ilkbaharın geleceği zamanı beklese de mevsimleri hiç şaşmadan bilen varlık, her zaman sedir ağacı olmuştur. Zira doğa duyarlılık konusunda insandan çok daha hassastır:

“Sedir ağacı eğiliyor. Sanki üzerinde sonsuz ve giderek artan bir ağırlık varmış gibi daha da aşağılara eğiliyor. Tepesiyle taşları tırmalıyor ve zümrüt pençelerini esneterek toprağa sokuluyor.

⁵¹⁴ V. ŞALAMOV, V. ŞALAMOV, *a.g.e., t. 1, s. 44.*

⁵¹⁵ *a.g.e., s. 45.*

⁵¹⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e., s. 205.*

Yere doğru yayılıyor. Yeşil tüylere bürünmüş bir ahtapota benziyor. Yatık vaziyette bir gün geçiriyor, ikinci günü de geçiriyor ve işte sonunda beyaza bürünmüş gökyüzünden toz gibi karlar serpiştiriyor. Sedir ağacı tıpkı bir ayı gibi kış uykusuna yatıyor.”⁵¹⁷

Kışın gelişini haber veren sedir ağacı, takvimsel olarak başlayan, fakat etraftaki metrelerce kar yığıyla, hüküm süren kuru kış havasıyla bir türlü gelemeyen baharın da müjdecisidir:

“Ve işte kar beyazlığının sonsuzluğunda, umutsuzluğun orta yerinde sedir ağacı birdenbire doğruluverir. Üzerindeki karları silkeleyip dimdik ayağa kalkar ve yeşil, buz tutmuş, neredeyse kum rengine bürünmüş iğne yapraklı dallarını gökyüzüne doğru uzatır. Bizim duyamadığımız bahar seslerini duyar ve baharın geldiğinden emin olarak kuzeydeki tüm ağaçlardan çok daha önce ayaklanır. Kış artık bitti demektir.”⁵¹⁸

Şalamov sedir ağacının bu şaşmaz hafızasının kış şartlarında yanında ateş yakıldığında yanıldığını, bahar gelmiş gibi algılayıp ayağa kalktığını, fakat ateşin sıcaklığı geçince hayal kırıklığına uğrayıp tekrar eski yerine yattığını da anlatır. Yazları çok mütevazı bir görüntü sergileyen sedir ağacı hiç dikkat çekmez. Kısa süren yaz mevsiminin ardından her yer kuruyup sarardığı zaman, ormanda yeşil yapraklarıyla göz alıcı bir varlığa dönüşür. Yazarın sedir ağacına yüklediği özel bir anlam daha vardır: “Sedir, umut ağacıdır aynı zamanda. Kuzey Kutbu’nda sürekli yeşil kalan tek ağaçtır.

⁵¹⁷ a.g.e., s. 205-206.

⁵¹⁸ a.g.e., s. 206.

Beyaz kar parıltısının orta yerindeki donuk yeşil iğne pençeleri güneyi, sıcağı ve yaşamı anlatır.”⁵¹⁹

V. Şalamov’un *Kumanya* öyküsünde kuzey ikliminin acımasızlığının sadece belli süreliğine buraya gönderilen mahkûmlara değil, aynı zamanda buranın bitki örtüsüne de yöneldiği görülür. Her yaz toprağın donu biraz çözülünce karaçam ağacının köklerinin yarım parmak mesafede toprağı delip tutunmaya çalışması, bu iklimde kısa boylu ve boğumlu ağaçların hayatta kalmayı başarması, “karaçamların tıpkı insanlar gibi yatarak ölmesi”, baltaya gösterdikleri dirençle her işçiyi canından bezdirmesi, “Kuzey’in parçaladığı hayatlar adına tüm dünyadan böyle intikam” almasına dair satırlar insanlarla bitki örtüsü arasında bir benzerlik kurulmaya çalışıldığına işaret eder.⁵²⁰

V. Şalamov *Karaçamın Dirilişi (Voskreşeniye Listvennitsı)* öyküsünde Kolıma coğrafyasına has karaçam ağacının uzak kuzeyde, Kolıma bölgesinde dağılmamış, zehirlenmemiş duyarlıklarının çıkış noktasını arayan insanların sembol ağacı olduğunu anlatır. İnsanlar uçak postasıyla bu ağacın kurumuş dallarını evlerine yollarlar. Ağaç dalları evlerde vazolara, konserve kutularına konur ve birkaç gün sonra bu kuru ağaç dalı yeşermeye, güzel bir koku vermeye başlar. Buna karaçamın dirilişi diyen Şalamov esas olarak Kolıma’da ölmüş kişilerin hatıralarının dirilişi ile bağdaştırır. Güllerin bile kokmadığı Kolıma coğrafyasında karaçamın hafif tatlı bir kokusu vardır. Her sene baharda taze yeşil iğneli yapraklarını göğe doğru uzatır. Bir karaçamın olgunluğa erişme yaşı 300 yıldır. Daha yaşlı olanları da vardır. Şalamov karaçamı bir fon olarak kullanmaktan öte, bir kahraman olarak ön plana çıkarır. Geçmişin tüm acı olayları onun hafızasında yer etmiştir. Birbirini ihbar eden, birbirini satan koca, karı, evlat, akrabalar, insanlara kötü muamelede bulunan kamp sorumluları, insanlardan nefret eden kuzeyin çıldırmış doğası, Hiroşima, kamplar, ihbarlar, kurşuna dizmeler her şey onun

⁵¹⁹ a.g.e., s. 207.

⁵²⁰ a.g.e., s. 59-60.

hafizasındadır. Geçmişin unutulmaz kahramanlarını da görmüştür, otuzlu yıllarda Kolıma'nın erimeyen buzulları içinde ölümsüz olarak kalmayı başaran milyonlarca cesedi de, şairin ölümünü de görmüş olan karaçam “Rusya’da ne insan kaderinin ne öfkesinin ne de kayıtsızlığının, hiçbir şeyin değişmediğini haykırmak için kuzeyde bir yerlerde yaşar.” Moskova’daki bir dairedeki karaçam “insanlara onların insanlık borcunu hatırlatmak, insanların Kolıma’da can vermiş milyonlarca insanın cesedini unutmamasını hatırlatmak için nefes alır.” Karaçam ciddi bir ağaçtır. Karaçam Kolıma'nın, kampların ağacıdır.⁵²¹

Kolıma’daki zorlu iklim şartları mahkumlara bazı özel yetenekler de kazandırır. Mahkumlar, -55 dereceyi bulan soğuklarda çöken yoğun sisin içinde yön bulma becerilerini de geliştirirler: “Yemekhane, revir, muhafız kulübesi gibi birkaç yeri, sadece hayvanlara özgü olan fakat şartlar elverdiğinde insanlarda da görülebilen ve nereden geldiği belli olmayan bir yön bulma içgüdüsüyle bulabiliyorduk.”⁵²²

Mahkûmlar kapasitesinin çok üstünde insan doldurulan cezaevlerinden, kapalı ortamlardan bir an önce uzaklaşıp açık havada rahat nefes alma hayalleri kurar. Nakiller sırasında temiz havanın baş döndüren güzelliğinin tadını alan mahkûmlar Nagayevo Körfezinde gemiden inip kamyonlarla kamp bölgelerine dağıtılınca temiz havadan da mahrum kalırlar. Burada tayganın oksijensiz, bataklık rutubetiyle dolu havası vardır. Burada doğa da insana düşman bir unsur olur: “Dağlar, ırmaklar, bataklıklar, hepsi birden birleşip sanki düşman, kötücül, tek bir varlıkmiş gibi görünüyordu.”⁵²³

V. Şalamov *Binbaşı Pugaçov’un Son Savaşı* isimli öyküsünde Binbaşı Pugaçov komutasında eski askerlerden oluşan kararlı bir grubun firar girişimi sırasında kaçış güzergahındaki çevre tasvirini insanla ilişkilendirerek yapmayı tercih etmiştir:

⁵²¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 277-280.

⁵²² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 23.

⁵²³ *a.g.e.*, s. 129.

“Kuzeyde ağaclar tıpkı insanlar gibi yatarak ölür. Ağacların kocaman kökleri, devasa bir yırtıcı kuşun bir kayaya tutunmuş pençelerine benzer. Bu dev pençelerden aşağılara, donu hiç çözölmeyen toprağa doğru binlerce ince dokunaç -sürgün- uzanır. Her yaz don biraz çözölür çözölmez, eriyen toprakta yarımşar parmaklık mesafelerde kahverengi ağaça kökü incecik sürgünleriyle yavaş yavaş delik açıp toprağa girer ve oraya tutunur.

Burada ağaclar ağır ve cüsseli gövdelerini bu zayıf kökler üzerinde yavaş yavaş yükselterek üç yüz yaşında olgunlaşır.

Fırtınalara dayanamayan ağaclar yere sırtüstü devrilmiş, hepsinin kafaları aynı yöne düşmüş, parlak yeşil ya da uçuk pembe renkli kalın ve yumuşak yosunların üzerine yatarak ölmüşlerdi.”⁵²⁴

Doğa ile ilgili bir ziraatçi, bir doğabilimci kadar isabetli gözlemlerde bulunan V. Şalamov *Lend-Lease İle Gelenler (Po Lendlizu)* öyküsünde ağacların hangi coğrafi ayrıntıda hangi özellikleri barındırarak yetiştiklerinden de bahseder:

“Kütük istifleme alanı kamptan gitgide uzaklaşmaya başlamıştı. Kolıma’da inşaat için kullanılacak kerestelerin stok yeri, derin vadilerdeki ağacların rüzgârdan korunaklı ve karanlık sığınaklarından güneşe doğru yükselmeye zorlandığı dere yataklarıdır. Böyle yerlerde güneşe ulaşmaya çalışan ağacların boyu daha uzun olur. Dağların bataklık yamaçlarında, gün ışığına ve rüzgâra maruz kalan ağaclar ise cüce kalır. Sürekli güneşe doğru dönmekten ve bir parçacık donu çözölmüş toprak parçası

⁵²⁴ a.g.e., s. 322-323.

için mücadele etmekten dolayı yorgun, eğri büğrü ve kırık döküktür bu ağaçlar.”⁵²⁵

Şalamov bu bölgedeki ağaçların ilginç deformasyona sahip canlıların sergilendiği koleksiyonlardaki ucubelere benzediğini ilave ettikten sonra ağaç kesiminin yapıldığı yerlerde bir ağacın yetişkin hale gelmesi için aradan üç yüz yıl geçmesi gerektiğini hatırlatır.

V. Şalamov doğayı, doğadaki varlıkları cansız birer nesne olarak görmez. Bir ağacın, bir taşın, bir derenin hatta bir otun bile ruhunu, canlılara has özelliklerini, misyonlarını ön plana çıkarır. *Özdeyiş* öyküsünde bir nehri şöyle tasvir etmektedir:

“... Nehir, hayatın sadece bedenlenmiş hali, sembolü değil, yaşamın kendisidir aslında. Sonsuz bir devinimi, aralıksız uğultusu, kendine özgü bir dili ve ayrıca suyu rüzgârlara karşı kayalıklardan kendine yol açarak, bozkırları ve çayırları aşarak aşağılara doğru akmaya zorlayan bir görevi vardır. Güneşten kuruyan çıplak yatağını değiştiren ve bir ip gibi zar zor görülebilen nehir, gökyüzünden gelecek kurtarıcı yağmurdan ümidini kesmiş vaziyette küçük bir dereye dönüşerek ebedi görevini yerine getirmek üzere kayaların arasına sokulur. İlk gök gürültüsüyle ve ilk sağanaklarla su, kıyıları değiştirir, kayaları kırar, ağaçları havaya savurur ve aynı ebedi yolunu takip ederek kudurmuşçasına aşağılara doğru akıp gider...”⁵²⁶

Şalamov için doğa, tüm varlıklarıyla bir bütündür. Doğadaki her varlık bir özgül ağırlığa sahiptir. *Özdeyiş* öyküsünde bir topografla arazi çalışması yaparken dinlenmek

⁵²⁵ a.g.e., s. 360.

⁵²⁶ a.g.e., s. 372.

için ormanlık alanda durduklarında topograf bir kuşa tüfeğini doğrultur. Kahraman, yuvasının tehlikede olduğu zannıyla alçalan ve tehlikeyi savuşturmaya çalışan bir şakrak kuşunu korumak için üstü konumundaki topografa engel olur. Kuş, yumurtalarının üzerine oturunca kuşa ateş etmeye çalışan topografin namlusunu öbür tarafa iten Şalamov’la topograf arasında aşağıdaki diyalog yaşanır:

“-Tüfeği indir!

- Ne yapıyorsun? Aklını mı oynattın?

- Kuşu rahat bırak.

- Bunu müdüre bildireceğim.

- Senin de müdürün de canı cehenneme.”⁵²⁷

Soğuk insan üzerinde yıkıcı etkileri olan bir olgudur. -50-60 dereceleri bulan soğuklarda çalışmak zorunda kalan mahkûmlar ya soğukta donmuş organlarını kaybederler veya daha ciddi olaylarla karşılaşabilirler. Şalamov *Elmas Pınarı (Klyuç Almazny)* öyküsünde iki gün muhafızsız çalışma ortamında bulunduktan sonra ekip başının keyfi davranışları yüzünden bulunduğu müstakil kampı terk edip ana kamp bölgesine yürüyerek giden Andreyev’in yürürken hissettiklerini şu sözlerle anlatır: “Hiçbir şey düşünmüyordum. Hem soğukta bir şey düşünmenin imkânı yoktur. Çünkü soğuk düşüncelerini çeker alır ve seni çabucak ve kolayca bir canavara dönüştürür.”⁵²⁸

V. Şalamov, mahkûmiyeti sonrasında Moskova’ya dönmeden önce Kolıma’da bir süre sözleşmeli özgür işçi statüsüyle çalışmıştır. Bu dönemde yazdığı değerlendirilen *Patika (Tropa)* öyküsünde taygada yaşadığı kulübesine kışlık odun temin etmek için yakındaki fundalık alana kendi açtığı bir patikadan gidişini anlatır. Başlangıçta üzerine

⁵²⁷ a.g.e., s. 370.

⁵²⁸ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 574.

basılmaktan çekindiği ancak mecburen bastığı inci çiçeklerinin, mor kelebekleri andıran süslenlerin, rengârenk kardelenlerin ertesi gün tekrar ayağa kalktıklarını gören Şalamov çok sevinir. Kıra çıkmış, doğanın renk cümbüşü sergileyen çiçeklerini gören her insanın yaptığı gibi bir çiçek koparıp burnuna götürür yazar buradaki çiçeklerin kokmadıklarına şahit olur. Burada bulduğu huzurla patikada yürürken şiir yazmaya başlar. Kuşlar, keklikler, sincaplar patikanın diğer güzellikleri arasında yer alır. Kışın yerler donduğunda pek kullanmadığı patika, baharla birlikte tekrar canlanır. Buzlar çözülünce eski ayak izlerine basarak doğanın verdiği mutluluğu hisseder. Başkalarının şiirlerini de hatırlamaya başlar. Soğğun düşünmeye fırsat vermediğinden şikâyet eden Şalamov sadece sıcakta bir şeyler yazmanın mümkün olacağını iddia eder. Burayı sadece kendisine özel kutsal bir mekân gibi benimseyen ve üç yıldır bu hazzı duyan yazar kendisinin evde olmadığı bir yaz günü bu patikadan bir yabancıнын geçtiğini anlar. Bıraktığı ağır çizme izinden gezgin bir jeolog olabileceğini düşündüğü kişi, bu mekânın mahremiyetini bozmuştur. Artık burada şiir yazmanın imkânı yoktur. Patika masumiyetini kaybetmiştir. Başka bir yere görevlendirildikten sonra bu patika hakkında şiir yazmak istese de bir türlü kalem oynatamaz.⁵²⁹

Doğa şartları mahkûmların yaşamını, çalışmalarını olumsuz etkilemektedir. Yılın büyük bir bölümünde don olan toprağı kazıp ölüleri gömmek de başlı başına zor bir iştir. Ama insan zekâsı her işin bir kolayını bulur. Ye. Ginzburg, *Sarp Yol* romanında ölü gömücü Yegor'un kendisine anlattığı bu kolaylığı şöyle aktarır:

“Yegor bana sırtıyor ve göz kırptıyordu. Her işin bir sırrı vardı.

Ve görülen oydu ki, çalışıyormuş gibi görünmek, ölmüş zekleri gömmek gibi ciddi bir işte bile kullanılıyordu. Hemen hemen bütün yıl kıştı ve her taraf karla kaplıydı. Mezarlar gerçek

⁵²⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 105-106.

toprağın taşlı yüzeyine ulaşamayan bir derinlikte kazılıyordu,
bahar geldiğinde de, karlar eriyince, sevgili ölümler bahar sularına
kapılıp gidiyorlardı – Tanrı onların ruhlarını korusundu!
Onlardan mikrop falan da yayılmıyordu, çünkü zaten bir deri bir
kemik kaldıkları için cesetler temizdi.”⁵³⁰

Kolıma kampları içinde, Elgen kampı bulunduğu konum itibarıyla çok daha
soğuktur. Bir sonbahar sabahı uyanan Ye. Ginzburg bu soğuğu şöyle tarif eder: “Bir
sabah, bilinmeyen bir nedenle başımı kaldıramadığımı hissettiğimde çok korktum. Sonra
telaş etmek için bir sebep olmadığımı anladım. Sebep basitti. Donmuş olan saç örgüm
saman yatağa yapışmıştı. Çünkü gece boyunca kar ve buz, derme çatma kapımızın
deliklerinden içeri girmişti.”⁵³¹

V. Şalamov’un *Şelale (Vodopad)* öyküsünde temmuz ayında gündüz 40 derecelik
sıcaklarda Kolıma’da doğanın canlanması, yağın serinletici yağmurlar sonrasında her yerde
rengârenk mantarların çıkışı, eriyen kar sularının dere yataklarında şırıl şırıl akışı, bir
yükseklikten aşağıya akarken sanki uçuyormuş gibi bir görüntü oluşturması, havanın
direnciyle suyun parçalara ayrılarak yere düşmesi, güneş görmeyen dere yataklarında
dere tabanındaki taşlarla kumun çimentoyla birleşip beton oluşturması gibi bütünleşen
buzların asla erimemesi anlatılır.⁵³²

V. Şalamov *Ateşi Zaptederken (Ukroşçaya Ogon)* öyküsünde hastanede görevli
olduğu sırada yaz yağmurları sonrasında ormana mantar toplamaya gittiklerini anlatır.
Hava durumuna bakıp yağmur olmayacağı tahmininde bulunan Şalamov ve arkadaşları,
ormanda belli bir noktada geldikleri kayığı bağlayıp orman içinde dağılır. Yarım metreyi
bulan şapkalı mantarlarla sepetler doldurulur, fakat yağın yağmur dereleri geçilmez

⁵³⁰ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 522.

⁵³¹ *a.g.e.*, s. 540.

⁵³² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 270-272.

yapmıştır. Geceyi orman içinde geçiren Şalamov ve arkadaşları ertesi gün sular durulunca hastaneye geri döner. Şalamov bu öyküsünde taygada mesafe tahmininin beklenmedik şekilde zor olduğunu söyler, ayrıca suyun korkunç bir kas kuvvetine sahip olduğunu ve ağaçları yerlerinden söktüğünü belirterek suyu bir pehlivana benzetir.⁵³³

Kolıma bölgesinde revir ve hastanelerde mahkûm hemşire olarak uzun yıllar çalışmış Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında kuzeyin çetin doğa koşullarını sık sık tasvir etmiştir. Görev yaptığı Taskan Hastanesinin mahkûm doktoru Doktor Walter ile alternatif tıp ilaçları hazırlamak için yazın bitki toplamaya çıktıkları taygayı şöyle tasvir eder:

“Yaz gelmişti. Walter’le birlikte sık sık şifalı ot toplamak için taygaya gidiyorduk. Tayganın kısa süren çiçek açma dönemi muhteşemdi. Çiçekler, yaşadığımız dünyaya, buzu çözülmüş salkım söğüt ağacına, uzun ayaklı eflatun renkli kadehlere benzeyen endamlı küpe çiçeklerine karşı neredeyse unuttuğumuz sevgiyi uyandırıyordu içimizde.”⁵³⁴

1947 yılının kışında tahliye sevinci yaşayan Ye. Ginzburg, hava şartlarının kötüleşeceğine dair yapılan tüm uyarıları kulak ardı edip sevgilisi Doktor Walter’in bulunduğu Taskan kampına doğru yürümeye başlar. Rüzgâr hızını artırıp kar taneleri yüzünü kapatmasına rağmen yoluna devam eden Ginzburg, Kolıma tipisini ve yaşadıklarını şöyle tarif eder:

“Kolıma’nın tipisi diğerlerinden, yalnızca yoğunluğuyla ayırdedilmezdi. Onun başlıca ayırt edici özelliği, insana ilkel bir savunmasızlık duygusu vermesinden ibaretti. Gerçekten içinde değişik türden bir sürü cin dönüp durur. Sanki neredeyse canlı

⁵³³ a.g.e., s. 272-276.

⁵³⁴ Ye. GİNZBURG, a.g.e., s. 624.

şeytani bir güç insanı evirip çevirir, ulur ve ayağına çelme takmaya çalışır. O, insanın içinde çok çok eski dönemlere ait anıları, tarih devirlerine ilişkin kasvetleri uyandırır. İnsan kendini yeryüzünün çıplaklığında gerçekten çıplak hissederek.”⁵³⁵

Bu yolda inatla yürüyüşüne devam eden Ginzburg önce yükünün ağırlığını hissetmeye başlar. Attığı her adımın kendisini Elgen kampından uzaklaştırdığını düşünerek kendi kendine moral vermeye çalışır. Dondurucu rüzgâra karşı direnebilmek için kendi yazdığı şiirlerini hatırlar. Ve birden çölün ortasında serap görmüş biri gibi uzaklarda bir silüet görür. Bu ıssız ve ölümcül yolda kendinden başka bir insan gören kişinin yaşadığı hisleri çok isabetli bir şekilde aktaran Ginzburg yaşadığı sevinç ve kaygıları şöyle tarif eder:

“Kolıma yolu üzerinde karşıdan gelmekte olan başka birini gören yolcu karmaşık duygular hissederek. İlk tepki sevinçtir. Düşman doğanın karşısında artık yalnız değildir. Yakınında kendi türünden bir canlı bulunmaktadır ve onun varlığından dolayı bir rahatlama duyarsın.

Ama bu sadece birkaç saniye sürer. Kısa sürede seni tepeden tırnağa saran sefilce bir korku kaplamaya başlayınca sevinmeye fırsat bulamazsın...”⁵³⁶

Ginzburg korkularında haklıdır. Zira Kolıma’da böyle olumsuz hava şartlarında insanın karşısına her türden insan veya yaban hayvanı çıkabilir. Bu kişiler firar etmiş bir mahkûm, bir seri katil, bir sapık olabilir, insanı kesip yiyecek olarak kullanabilir, tecavüz

⁵³⁵ a.g.e., s. 699.

⁵³⁶ a.g.e., s. 701.

edebilir veya laf olsun diye öldürebilir. Aç kalmış bir yaban hayvanı da aynı derecede tehlikeli olabilir.

Kuzeyin coğrafyası çok zorlu bir coğrafyadır. Yılın büyük bir bölümünü karla geçiren bölgede ilkbahar ve yaz mevsimleri çok hızlı ve kısa yaşanır. Çoğu yerde buzul tabakaları çözülmeye fırsat bulamadan yeni bir kar yağışıyla katman biraz daha kalınlaşır. Burada yetişen ağaçlar da güneş ışınları az olduğu için çok yavaş büyür. Otlar, çiçekler kokmaz. V. Şalamov, bazı öykülerinde rejimin acımadığı mahkûmlara doğanın da acımadığını, sanki bir kamp görevlisiymiş gibi onların hayatlarını zorlaştırdığını anlatır. Karaçam, sedir gibi bölgeye has ağaçların bölgenin yerel hafızası olduklarını iddia eden Şalamov, bu ağaçların hasretin, özlemin, orada hayatını kaybetmiş binlerce masumun ruhlarını taşıyan hafıza nesnesi olduğunu söyler. Soğuğun bol olduğu bu bölgede kurulan kamplarda hayatta kalabilmenin yanı sıra ağır bir mesai yapmak zorunda kalan mahkûmlar -60 derecelik soğuklarda talimat gereği işe çıkmazlar.

3.6. Kampın İçindekiler ve Profiller

3.6.1. Mahkûm Profilleri

Mahkûmlar esas itibarıyla iki ana gruba ayrılır. Birinci grupta ülkenin entelektüel kesimini oluşturan eğitilmiş, meslek sahibi, kanunlara riayet eden, onuruyla yaşamını sürdürüyorken hayatlarının bir bölümünde rejimin hoşlanmadığı bir işe karışmaktan veya karıştığından şüphelenilerek gözaltına alınan ve çoğu SSCB Ceza Kanunu'nun “vatana ihanet” suçuna karşılık gelen 58. madde kapsamında “halk düşmanı” yaftasıyla ağır cezalara çarptırılan insanlar yer alır. Aralarında siyasetçiler, bürokratlar, askerler, akademisyenler, mühendisler, din adamları, bulundukları bölge düşman işgaline uğramış sıradan insanlar, Ukrayna, Türkistan bölgelerinde özgürlük mücadelesi vermiş aktivistler, düşmanla işbirliği yaptığı gerekçesiyle yerlerinden edilmiş değişik milliyetlere mensup

insanlar, hatta savaş esiri başka milliyetlere mensup insanlar da vardır. Bu mahkûmların kampta herhangi bir idari işte görev almaları durumunda hayatta kalma şansları yüksektir. Kampın görev alanına giren işlerde çalıştırılan mahkumlar ise o kadar şanslı değildir. İkinci grupta ise hiçbir eğitim almamış, her türlü suçu işlemeye müsait, gücü nispetinde insanlara hükmetmekten hoşlanan, hiçbir ahlaki değere önem vermeyen bencil, sadist ruhlu insanlar yer alır. Bu grupta hırsızlık, gasp, cinayet, tecavüz vb. suçlardan hüküm giymiş adi suçlular bulunur. Hapishane ve kamp yaşamında resmi görevliler ikinci gruptaki insanları, birinci gruptaki mahkumların üzerinde baskı aracı olarak kullanmaktan kaçınmadıkları için entelektüel mahkumların çilesi bir kat daha artar. Hapis ve kamp hayatının onlar için ıslah edici bir tarafı yoktur. Orada da her türlü suçu işlemek için adeta fırsat kollarlar. Koğuşlarda bir suç örgütü gibi yapılırlar, diğer mahkumları kendi kurallarına uymaya zorlarlar. Adi suçlular akla gelebilecek her türlü ahlâksızlığı yapar. Vicdanlarında en ufak bir merhamet kırıntısı olmaz. Sözlerini dinlemeyenlere şiddet uygular, hatta gözlerini kırpmadan adam öldürmekten çekinmezler. Kendilerini işe göndermeyen satın alınmış veya korkutulmuş doktorlar hariç kimseye saygı ve sevgi duymazlar. Şalamov adi suçlulardan o kadar nefret etmiştir ki *Kızılhaç* öyküsünde aşağıdaki satırları yazmıştır:

“Müdürler kaba ve acımasızdır, eğitimci yalancısıdır, doktorlar vicdansızdır ama bütün bunlar suç dünyasının o karanlık yüzünün yanında solda sıfır kalır. Diğerlerinde yine az da olsa insanlık belirtilerine rastlanır. Oysa adi suçlular insan değildir.”⁵³⁷

Bir de eğitilmiş olmasa da özü temiz, kolektifleştirme ve toprak sahibi varsıl köylüleri bertaraf etme operasyonları sırasında rejimin suç saydığı işleri yaptıkları gerekçesiyle kamplara sürülen Rus köylüsü vardır. Büyük çoğunluğu kriminal işlere

⁵³⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 215

bulaşmaktan kaçınır, eğitilmiş kişilere daha yakın dururlar. Ancak, adi suçlular bu temiz insanların ahlakının bozulmasında etkili olurlar.

Kamplardaki zorlu çalışma koşullarında iyice yıpranmış, gurur, kibir, hırs gibi duyguları bir kenara bırakmış, ölümün yaşamdan hiç de kötü olmadığını anlamış ve ikisinden de korkmayan insanlar uzun süredir açlık çekmektedir: “Sevgi, dostluk, gıpta, şefkat, merhamet, şöhret, dürüstlük gibi bütün insani duygular eriyen bedenleriyle birlikte yok olup gitmiştir.”⁵³⁸ Günlük işlerini yapacak kadar kalmış kas tabakalarındaki en uzun ömürlü insani duygu, öfkedir. İnandıkları rejimin tasvip etmedikleri uygulamaları sonucunda kampa mahkûm olmuş insanların öfkesi hiçbir zaman dinmez. İçlerinde hala yapılan yanlışlığın bir gün düzeltileceği inancını taşıyan bu insanları haberin gelmediği her gün daha da öfkeliendirir. Öfkeliidirler çünkü bağlı oldukları ülke onlara bu muameleyi layık görmüştür. Öfkeliidirler çünkü kamp yönetimi tüm çalışma, tutukluluk kurallarına aykırı olarak kendileri üzerinde büyük bir baskı kurmaktadır. Bu yetmiyormuş gibi adi suçluların siyasi suçlular üzerinde baskı kurmalarına da göz yumulmaktadır. Bir parça ekmeği yiyebilmek için dayanılmaz soğuklarda, ağır çalışma koşullarında saatlerce çalışmaları gerekmektedir.

Kampta çekilen acı o kadar büyüktür ki, mahkûmlar burada kaldıkları yıllar boyunca günahlarının bedelini ödediğini düşünerek kendilerini “gerçek bir aziz gibi” görmektedir. Geleceğe dair umutsuzlukları, kampta yaşadıkları olumsuzluklar, onları tamamen kayıtsız birer birey haline getirmiştir. Devletin ve temsilcilerinin gözünde fiziksel olarak güçlü bir kişinin güçsüz birinden daha ahlâklı sayılmasını bir türlü hazmedemezler. Resmî ideolojiye göre fiziksel olarak güçlü biri günlük iş yüzdesini doldurduğu için topluma ve devlete karşı vazifesini yerine getirmiş sayılmaktadır. Bu

⁵³⁸ a.g.e., s. 52

yüzden de herkes tarafından sayılmaktadır. Tabi bu saygı fiziksel güç muhafaza edildiği sürece devam etmektedir.⁵³⁹

“Halk düşmanı” kategorisinde yer alan mahkûmlar kantinden yararlanamadığı için oradan ihtiyaçlarını da gideremezler. Kamp sakinlerinin bir türlü karşılanamayan hayali olan ekmek somunları, rüyaları süslemeye devam eder.

Kampta birilerinin işine yaradığı müddetçe varlığını sürdürme şansı bulan mahkûmlar kendilerinden beklenen kotada iş üretemedikleri zaman bir an önce kurtulunması gereken insan grubuna dahil edilirler. Ekip başları bunu kimi zaman doğrudan söyleyerek kimi zaman da dolambaçlı yollara saparak yaparlar. *Bireysel Görev* öyküsünde, üniversite sıralarından koparılıp alınan ve kamp hayatında on altı saatlik acımasız çalışma şartlarına dayanamayan yirmi üç yaşındaki Dugayev’in dramı anlatılır. Ekip arkadaşlarının “kötü çalışıyor” diye homurdandığı Dugayev, kendisinden beklenen çalışma kotasını tamamlayamadığı için birlikte çalıştığı Baranov ve ekip başı tarafından da “istenmeyen adam” ilan edilir. Bunu bizzat kendisine söylemek yerine yapılan işi ölçmekle görevli kamp gözcüsüne iletirler. Kamp gözcüsü Dugayev’e ertesi sabah bireysel görev verip bir günde ne kadar iş üretmesi gerektiğini hatırlatır, akşam da ölçüme gelir. Canla başla çalışmasına rağmen üretebildiği iş, belirlenen kotanın ancak yüzde yirmi beşlik kısmına denk gelir. Bu sınama sonrası tekrar ekiple çalışmaya gönderilen Dugayev, gece muhafızlar tarafından alınarak yargısız infazların yapıldığı bölgeye götürülür. Başına geleceği anlayan Dugayev, yaşamının son gününde boşuna çalıştığı için pişman olur, boşu boşuna eziyet çektiği için içi yanar.⁵⁴⁰

Kampta mahkûmlar arasında kasıtlı olarak yaratılan sınıf sistemi ve sıradan suçlulara karşı gösterilen müsamaha, adi suçlu mahkûmları pervasız hareketler yapmaya

⁵³⁹ a.g.e., s. 54-55.

⁵⁴⁰ a.g.e., s. 30-33.

sevk eder. Bu kişiler yönetimin de desteğiyle 58. maddeden hüküm giymiş diğer mahkûmlar üzerinde büyük bir baskı kurar. Bu düzensizlik kamp görevlileri tarafından da sıklıkla dile getirilir. Eşi tarafından gönderilen paketin içinden çıkan çizmeye şaşkınlıkla bakan mahkûma yaklaşan muhafız Boyko'nun sözleri bir itiraf niteliğindedir: "Bu çizmeleri bana sat. Sana para veririm. Yüz ruble. Sen nasıl olsa bunlarla barakaya kadar gidemezsin, bunları elinden çekip alırlar... Barakada da çalarlar. İlk geceden."⁵⁴¹

Kampta mutlak ölüm anlamına gelen maden veya iş kolunda çalışmaktan kurtulamayan mahkûmlar usulüne uygun bir şekilde kendini işe yaramaz kategorisine sokmaya çalışır. Yani bile isteye iş ortamında kaza süsü verilen bir kurguyla kendini sakatlar veya bir organını feda eder. Eğer yapılan tahkikat sonrası yaşananların bir kaza olmadığı anlaşılırsa bu hareketinden dolayı yeniden yargılanıp ilave ceza alma tehlikesi mevcuttur.

Kumanya öyküsünde dört kahramandan biri olan İvan İvanoviç, ekibin en yaşlı ve en saygın üyesidir. Kamptaki ilk aylarında mükemmel bir işçidir, fakat artık güçten düştüğü için kamptaki herkes tarafından horlanmakta, hatta fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Altay bölgesinden gelen bir köylü çocuğu olan Fedya, ekibin en genç üyesidir. Kestiği bir koyun yüzünden hayvan katliamından suçlu bulunur. Vücudu henüz çocukluktan çıkmadığı için kampta herkesten önce güçten düşer. Fedya fiziki olarak güçsüz olmasına rağmen manevi olarak çok güçlü bir kişiliğe sahip olduğu için adi suçlulardan uzak durmasını bilmiştir. Anlatıcı kendisi hakkında fazla bilgi vermese de eğitilmiş biri olduğu anlaşılmaktadır. Anlatıcının Butırka hapishanesinden tanıdığı Savelyev ise Moskova İletişim Fakültesinde öğrenciyken tutuklanan bir gençtir. Savelyev de kampta çok çabuk güçten düşer.⁵⁴² Ekip onbaşısının görevin sona erdiğini, sabahleyin kampa döneceğini söylediği günün akşamında İvan İvanoviç kulübenin yakınında bir

⁵⁴¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 38.

⁵⁴² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 55-56.

ağacın çatalına kendini asar. Anlatıcı ve Fedya ölünün tüm eşyalarını kullanmak üzere almaya karar verirler. Ekipten iki kişi için bu intihar vakası sıradan bir olay gibi algılanır. Yazar bu sıradanlığı şöyle açıklar:

“Özgür insanların dünyasında ölü bir beden her zaman ve her yerde sebepsiz bir ilgi uyandırır, insanı bir mıknatıs gibi kendine çeker. Savaşta ve çalışma kamplarında ise böyle bir şey olmaz. Ölümün sıradanlığı ve duyguların kör oluşu, cansız bir bedene olan ilgiyi engeller.”⁵⁴³

Ancak ölüme karşı kayıtsızlık her zaman yukarıdaki satırlarda anlatıldığı gibi yaşanmaz. Ekipten Savelyev bu ölüm karşısında çok etkilenmiştir, ruhunda yaşadığı değişimler onu ani bir karar almaya sevk eder. Savelyev kulübeden baltasını kaptığı gibi dışarıdaki odun yığınlarının yanına gider. Yığının üzerine elini uzatır, parmaklarını açar ve tek bir vuruşta dört parmağını talaşların arasına yollar.

Kamplarda kendini yaralayıp işe çıkmamak da tercih edilen bir yöntemdir. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında Töplaya Dolina kampında bu tür vakalara çok sık rastladığından bahseder. Muhafız komutanı, kendini yaralama konusunda mimli, ateşi iki günde bir kırk dereceyi bulan Zoyka adındaki kadın mahkûmun foyasını ortaya çıkarmak ve sağlık görevlisinin de buna inanmasını sağlamak için birdenbire ayak sargılarını hızlıca çeker. Görülen manzara muhafız komutanının bile rengini uçurur. Zira “büyük ayak baş parmağı kocaman paslı bir çiviyle delinmişti ve her iki tarafta da mor-siyah, korkunç bir şişlik göze çarpıyordu. Çivinin girdiği bölgede pis kokulu, cerahatli bir yara oluşmuştu.”⁵⁴⁴ Ginzburg, sağlık görevlisi olarak çalışırken işten kaytarmak isteyen

⁵⁴³ a.g.e., s. 68.

⁵⁴⁴ Ye. GİNZBURG, a.g.e., s. 538.

mahkûmların derilerinin altına para sıkıştırıp sahte çıban çıkardıklarından, sabit kalemleri yontarak elde ettikleri tozu göz kapaklarına dökerek iltihaplandırıdıklarından da bahseder.

Kamlarda inançlı kimseler daha dayanıklı olur. Karşılaştıkları her türlü zorluğu tevekkülle karşılayıp yaşama olan inançlarını kaybetmeyen bu mahkûmlar başkalarına zarar verici eylemlerden kaçınırlar. İyilik yapmaya, iyi bir insanın özelliklerini bu yeryüzü cehenneminde muhafaza etmeye çalışırlar, fırsat buldukça da ibadetlerini yapmaya gayret ederler. *Havari Pavlus* öyküsünde kömür arama bölgesine özürlü ve hizmetli kadrolarında çalıştırılmak üzere gönderilen beş mahkûmdan biri olan marangoz Adam Frizorger'in dramı anlatılır. Frizorger Alman asıllı bir Rus'tur. "Önceki yaşamında" Volga kıyısındaki bir Alman köyünde rahiplik yapmıştır. Altı yıl önce başladığı kamp hayatında taygada bulunmuş, ölümün eşiğinden dönmüş, bir madende yarı delirmiş bir vaziyette transit hapishanesine nakledilmiş, oradan da kömür arama bölgesine sevk edilmiştir. İyi bir marangozdur. Frizorger kimseyi incitmeyen, az konuşan, sabah akşam dua eden, dini konular dışında konuşmalara katılmayan, kendisine takılanlara kızmayan, hatta uysal gülümsemesiyle onların planlarını boşa çıkaran, kamp müdürü dahil herkesin sevip saydığı bir mahkûmdur. Frizorger'le yan yana yataklarda yatan anlatıcı, onun kendisinden bazı dini hikayeleri duyunca çocuklar gibi sevindiğini belirtir. Kendisi de dini hikayeler anlatan Frizorger bir gün on iki havarinin adını sayarken hata yapar ve havarilerden birine Pavlus der. Anlatıcı bu hatasını düzeltir. Frizorger itiraz eder havarilerin ismini saymaya başlar. Hristiyanlık dininin kurucularından ve önemli teorisyenlerinden biri sayılan Aziz Pavlus'un havari olmadığına inanmak istemez. Frizorger gece boyunca uyumaz, Tanrı'ya dua eder. Ertesi gün gelip anlatıcının haklı olduğunu, havarilerden Bartalmay'ı unuttuğunu ifade eder. Unutkanlığından dolayı büyük bir utanç duyar.⁵⁴⁵ Şalamov *En Güzel Övgü* öyküsünde gözlemlerine göre dindar insanların, tarikat mensuplarının manevi olarak çok kararlı olduklarını anlatır. Öykünün

⁵⁴⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 72-78.

ana kahramanlarından Andreyev, 1921 yılında Narım bölgesine sürgüne giderken yaşadığı bir olayı anlatır. Yolculuk sırasında bulunduğu bir sürgün kolonisinde ikisi komsomol-anarşist, ikisi Pyotr Kropotkin taraftarı, ikisi Sosyalist Devrim Partisi taraftarı olmak üzere toplam üç evli çift ve bir ilahiyat profesörü yaşamaktadır ve herkes birbiriyle kavgalıdır. İki yıl sonra Andreyev'in sürgün hayatı bitip aynı güzergahtan dönüş yaparken fark ettiği şey: Tüm tartışmaların sona erdiği, herkesin Ortodoks dinini kabul ettiği ve ilahiyat profesörünün başkanlığında ibadetlerini yaptığıdır.⁵⁴⁶

A. Applebaum, *GULAG* isimli çalışmasında rejimin bazı mahkûmları baskıcı sistemle işbirliğine çekerek, bu şekilde onları diğer mahkûmların üzerine çıkararak ve yetkilerinin güç kullanmalarına imkân sağlayacak şekilde imtiyazlar tanıyarak onlardan faydalandığından bahseder. Ayrıca her şeyin kronik bir kısıtlamaya tabi olduğu kamplarda kıyafetlerde, yemeklerde veya yaşam koşullarında yapılan küçük iyileştirmelerin, durumlarını düzeltmek için çaba sarf eden mahkûmları işbirlikçi haline getirdiğini anlatır.⁵⁴⁷ Açlıktan bütün duyguları körelmiş mahkûmlar, ofis, hastane, yemekhane, iş ocakları vb. gibi kapalı alanlarda çalışma şansını elde eden arkadaşlarını kıskanmaktadır. Bu kişiler dış ortamda, dondurucu soğukta çalışmaktan, dolayısıyla mutlak ölümden kurtuluyorlardı. *Süt Reçeli* öyküsünde daha düne kadar ekipte birlikte çalıştıkları jeoloji mühendisi Şestakov da ofiste çalışma imkânı elde etmiş şanslı mahkûmlardan biridir. Dışarıda çalışmaktan, açlıktan hayata karşı duydukları ilgisizlikleri had safhada olan mahkûmlar tam bir kayıtsızlık içine girmiş, yarından sonrasını gözlerinde canlandıramaz hale gelmişlerdir. Bastırılmayan açlık duygusundan kaynaklanan çikolata renkli somun rüyaları ve taze ekmeğin baş döndürücü kokusu her türlü kirli tezgâh için bir zemin olmuştur.

⁵⁴⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 289-290.

⁵⁴⁷ A. APPLEBAUM, *a.g.e.*, s. 361.

Anlatıcının Moskova Butırka Hapishanesinden tanıdığı Şestakov tam da bu kırılma anında bir sigara ikramıyla kahramanın yanına yaklaşır ve “hafiften balık yağı kokan devlet malı yeni botlarını” neşeyle sallayarak, kıvrık pantolon paçalarından “ekose çoraplarını göstererek” kurnazca firar teklifinde bulunur. Haritasının olduğunu, yanına bir grup işçi alacağını, bunların arasında anlatıcının da olmasını istediğini anlatır. Yapılan teklifi düşünen anlatıcı, firar güzergahının üç farklı yoldan gerçekleşebileceğini, en az beş yüz kilometrelik yol kat edilmesi gerektiğini kavrayınca Şestakov’dan korkar ve şu çıkarımda bulunur: “Onu burada işe yerleştiren kimdi ve karşılığında ne ödemişti? Her şeyin elbette bir bedeli vardır. Bu bedel, bir başkasının ya canıyla ya da canıyla ödenir.”⁵⁴⁸

Muhbirlik ve yalancı şahitlik kamplarda yönetim kademesinin asla vazgeçmediği adam kullanma ve istedikleri mahkûmun ceza süresini uzatma konusunda başvurdukları etkili yöntemlerden biridir. Bu işe angaje edilen kişiler ya daha iyi bir ortamda çalıştırılma ya kendilerine cazip gelecek başka vaatlerle veya şantajla bir başkası aleyhinde ihbarda bulunur ya da yalancı şahitlik yapar. Muhbir ve yalancı şahit grubu istediğini elde etmesine karşılık bir başkasının hayatını kararttıklarını çok iyi bilmektedir. Bazıları bunun rahatsızlığını duyar. V. Şalamov’un *Benim Davam* öyküsünde kendisi aleyhinde yalancı şahitlik yapmak için mahkemeye getirilen ekip şefi Şalamov’a yaklaşılarak: “Mecburdum, anla. Mecburdum.”⁵⁴⁹ der. Nesterenko üçüncü defadır cezası uzatılmış, iyi bir ekip şefidir. Akşamları iyi çalışan işçilere verilmek üzere her ekibe tahsis edilen ilave yemekleri ekibin açlarına yediren, dürüst bir adamı yalancı şahitliğe mecbur bırakan etkenin ne olduğu açıklanmasa da erken tahliye sözü olabileceği değerlendirilmektedir. V. Şalamov *Esperanto* öyküsünde bir muhbir tarafından müdüre ispiyonlanmasının kendisini maden arama ekibinden maden ocağına göndermeye yettiğinden ve madene geldiği ilk günden ölmüş atın yerine koşulduğundan bahseder. Bulundukları ortamda

⁵⁴⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 104.

⁵⁴⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 348.

sıkça yapılan aramalarda el konulan sivil kıyafetlerle ilgili olarak sarf ettiği: “Üzerimizdeki kişisel eşyaları almakta devletle adi suçlular arasında bir fark yok” sözü Skoroseyev adında bir muhbir tarafından hemen müdüre iletilir.⁵⁵⁰

Kamplarda entelektüel mahkûmların bilgi ve becerileri sayesinde iltifat gördüğü, bunun karşılığında koğuş kıdemlisi veya idare tarafından bir ekmek, bir tas fazladan çorba ile ödüllendirildiği olur. Genellikle ressam, tiyatrocu, müzisyen, yazar ve şairlerden oluşan bu şanslı grup kamp idaresinin ve adi suçluların işlerini yapar. Mahkûmların “hikâyeci” adını verdikleri bu kültürlü mahkûmlar, koğuşların ele başları ve adamlarını memnun edecek hikayeler anlatır. Rus ve dünya edebiyatından macera, aşk, entrika ağırlıklı klasik eserlerin anlatımı bazen akşam yat yoklamasından sabahın ilk ışıklarına kadar sürer. *Yılan Oynatıcısı* öyküsünde, GULAG’ın en berbat kampında hayatta kalma becerisini adi suçlu mahkûmlara hikâye anlatmaya borçlu olan ve o kampta bir yılı kazasız bir şekilde geçiren Platonov isimli sinema yönetmeninin yeni geldiği kampta üç hafta içinde ölmesi anlatılır.⁵⁵¹ Başlangıçta Platonov’un yaptığını kabullenmeyen ve bu konuda onunla fikir ayrılığı yaşayan anlatıcı, arkadaşının bir gün madende kazma sallarken yüzüstü düşüp acı çekerek ölmesi sonrasında onun yazmayı ve *Yılan Oynatıcısı* adını vermeyi planladığı öyküsünü onun için yazmaya koyulur. A. Applebaum, *GULAG* isimli eserinde anı yazan siyasi mahkûmların çarpıcı bir miktarının hayatta kalmalarını hikâye anlatabilme becerilerine bağlar. Onlar, roman ya da film anlatarak adi suçlu mahkûmları eğlendirmektedir. Kitapların ve filmlerin az bulunduğu cezaevlerinde veya kamplarda iyi bir hikâye anlatıcısının değeri yüksektir.⁵⁵² A. Soljenitsın da *Gulag Takımadaları* eserinde adi suçluların özelliklerini anlatırken şu satırlara yer verir:

⁵⁵⁰ a.g.e., s. 356.

⁵⁵¹ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 117-124.

⁵⁵² A. APPLEBAUM, a.g.e., s. 387.

“Gazete okuyan serseriye asla rastlanmaz. Politikanın palavradan ibaret olduğu, gerçek hayatla ilgisi bulunmadığı onlarca malumdur. Ama sözlü edebiyattan hoşlanırlar. Yat borusundan sonra onların hakkında bitip tükenmeyen romanlar yazan edebiyatçı, onların verdikleriyle daima doycak, kendini ilkel kavimlerdeki şarkıcı ve masalcılar gibi hissedecektir. Bu romanlar ucuz ayak takımı edebiyatı ile serseri bayağılıklarının hayalperest ve monoton bir karışımını temsil ederler.”⁵⁵³

Denetimsiz bırakılan adi mahkûmlar kamp içi hakimiyet kurma konusunda sınır tanımaz. Her güçlü adi suçlu kendi bölgesinin mutlak hakimidir. Kamp yetkililerinin kendi işlerini savsaklayıp kamp içinde adi suçluların hakimiyet sağlamalarına göz yummaları ve güç sahibinin keyfi davranış sergilemede sınır tanımaması, korunmasız, entelektüel kesimin mağduriyetine de sebep olur. *Yılan Oynatıcısı* öyküsünün kahramanı Platonov, Canhara’daki ilk gününde pek de dostça karşılanmaz. Koğuş lideri Fedya adlı bir adi suçlu, onun için yatma yeri olarak pislik kovasının yanındaki lağım kokan ıslak zemini layık görür. Fiziki şiddete de maruz kalan Platonov’a yaşamak istiyorsa söylenenlere harfiyen uyması salık verilir. Bir süre sonra ayaklarını kaşıtmak için çağırdığı on sekiz yaşlarındaki yakışıklı hırsızın Maşka diye kız adıyla çağrılması, koğuş lideri Fedya’nın bir başka kötü tarafına işaret etmektedir.⁵⁵⁴

Kamlarda sadece Rus milliyetinden değil, diğer milliyetlerden de insanlara rastlamak mümkündür. *Tatar Molla ve Açık Hava* öyküsü, 1936-1938 yılları arasında Müslüman Birliği’ne yönelik yapılan sözde “düşmanla işbirliği” suçlamalarıyla oluşturulan Büyük Tataristan davasından tutuklanıp Moskova’daki bir hapis hanede, muhtemelen Butırka’da, hakkındaki hükmün kesinleşmesini bekleyen Tatar mollarının

⁵⁵³ A. SOLJENİTSİN, *a.g.e., c. II*, s. 370.

⁵⁵⁴ V. ŞALAMOV, *a.g.e., s. 117-124*.

kendisine verilecek cezayla ilgili fikir yürütmesini ele alır. Altmış yaşındaki Tatar molla şöyle demektedir:

“Yeter ki kurşuna dizmesinler. On yıl verseler fasa fiso. Kırk yaşına kadar yaşamak isteyenler için bu on yıl korkunç bir süre ama ben seksenime kadar yaşamayı düşünüyorum... Eğer on yıldan fazla verirlerse, hapisane şartlarında bir yirmi yıl daha yaşarım. Ama eğer kampa gönderirlerse, açık havada ancak on yıl yaşayabilirim.”⁵⁵⁵

Hüküm giyen mahkûmların trenlerle Habarovsk, oradan da gemilerle Magadan’a ve Kolıma kamplarına götürülme süreci hep açık havanın iyi geleceği yanılsaması içinde geçer. Kapasitesinden çok fazla mahkûmun tutulduğu hapisane koşullarından kurtulmanın, aile bireyleriyle ilgili düşüncelerden uzaklaşmanın, gelecek kaygısını bırakmanın, açık havada çalışmanın iyi geleceği düşüncesi mahkûmların aklından bir saniye olsun çıkmaz. Ancak açık havanın pek çok olumsuz yanı vardır. Burada sivrisinekler insanın yüzüne hücum eder, onlardan korunmak için tül takılır, o da çalışırken nefes almayı engeller. Rakım yüksek olduğu ve sert soğuklar yaşandığı için nefes almak zorlaşır, insanlar koşamaz, yavaş hareket eder. On altı saat çalışma, üç saatlik hazırlık, yemek vs. derken insanlara uyumaları için 4-5 saatlik bir zaman dilimi kalır. Kotalar doldurulmazsa yetersiz olan yemek daha da azalır. Kamp girişlerinde asılı duran “Emek, SSCB’de Şeref, Şan, Cesaret ve Kahramanlık Meselesidir!” yazısının aksine kamp çalışmaya karşı sadece nefret ve tiksinti aşılar. İletişim kurmak büyük sorundur. Posta ayda bir gelir, paketler sadece kotasını tamamlayanlara verilir. O da yarısını rüşvet olarak vermesi sonucunda gerçekleşir. Paketi alıp içinden çıkanları sakın bir şekilde yemek, arkadaşlarla paylaşmak imkansızdır. Adi suçlular gasp için pusuda bekler. Bir

⁵⁵⁵ a.g.e., s. 125-126.

salgın haline dönüşen iskorbüt, mahkûmları kırıp geçiren dizanteri, vücutta döküntü ve bitkinlik yapan vitamin eksikliği, açlıktan kaynaklanan beslenme bozukluğu, soğuk ve ıslak barakalar, yetersiz kıyafetler, kıt tayınlar, hastalıklar, kendini bile bile sakatlama, soğuk ısırmaları, büyük ahlaki yozlaşma ve umutsuzluğu da ekleyince açık havanın insan sağlığı için hapishaneden çok daha kötü olduğu anlatılır.⁵⁵⁶

Kampların sanatkâr ve zanaatkârlardan oluşan ayrıcalıklı ekibinin içinde müdürlerin hizmetini görmek için görevlendirilen bir mahkûm tipi vardır. *Polya Teyze* öyküsünde, yedi yıl boyunca kamp müdürünün evinde “nöbetçi” kisvesi altında hizmetçi olarak çalışan ve elli iki yaşında mide kanserinden ölen *Polya Teyze*’nin özelinde kamptaki “nöbetçi” sistemi ve diğer usulsüzlükler detaylandırılır. Nöbetçiler kamp müdürlerinin her şeylerini bilir, hiçbir şeylerini bilmezler. Evlerinin yemek, temizlik gibi bütün işlerini görürler. Kamp müdürlerinin menfaatine tütün ticareti yaparlar, bu arada kendilerinin de kazancı olur. Tanıdıklarına veya hemşerilerine kol kanat gerer, onların hafif işlere yönlendirilmelerini sağlarlar.⁵⁵⁷

Bir kısım mahkûmlara çalışma saatleri dışında kamp yönetiminde görev alan personelin ihtiyaçlarını karşılamak üzere özel izinle kamp dışına çıkma izni verilir. İşini yapan mahkûma ya evdeki ekmek, çorba veya yemek ikram edilir veya cep harçlığı olarak cüzi bir ücret verilir. *Vaska Denisov, Domuz Hırsızı* öyküsü, aç bir adamın cinnet geçirip bir binanın kilerinden çaldığı donmuş domuz yavrusunu çiğ çiğ yemesini konu edinir. *Vaska*, akşam vakti, muhtemelen kampta görevli, *İvan Petroviç*’in evine büyükçe bir kütük götürür. *Petroviç*’in evi köyde olduğu için hayli yorulur. Yaptığı hesaplamadan memnun bir şekilde gülümsemesinden, bu işin karşılığında karnını doyuracak biraz ekmek, biraz çorba, biraz da cep harçlığı elde etmeyi ümit ettiği anlaşılmaktadır. Kütüğü *İvan Petroviç* ile birlikte testereyle keserler. *Vaska* daha sonra açlıktan başı dönmesine

⁵⁵⁶ a.g.e., s. 126-134.

⁵⁵⁷ a.g.e., s. 139-144.

rağmen baltayla odunları da kırar ve sundurmaya yığar. İş bitiminde alacağı ödülü beklerken İvan Petroviç kapıya çıkıp: “Şu anda evde ekmek yok. Çorbayı da domuz yavrularına götürdük. Şimdi sana verecek hiçbir şeyim yok. Önümüzdeki hafta uğrarsın...”⁵⁵⁸ der. Vaska beklemeye devam eder. Bunun üzerine İvan Petroviç cüzdanından üç rublelik bir banknot çıkararak Vaska’ya uzatır. Bir tutam bile tütün alamayacağını bildiği bu parayı koynuna atan Vaska sundurmada oturmaya devam eder. Açlıktan midesi bulanmaya başlayan Vaska çalışmasının karşılığında kendisine verilmesini ümit ettiği ekmekle çorbanın domuz yavrularına verildiği düşüncesini kafasında büyütmeye başlar, birden koynundan üç rubleyi çıkarıp parçalara ayırır ve rüzgâra savurur. Halsizlikten sendeleyerek köye yönelen Vaska gördüğü ilk binadan içeri girer, koridorun sonundaki kilerin kapısını açar. Bir süre erzak çuvallarıyla uğraştıktan sonra da çuvalların alt kısmında yer alan dondurulmuş süt domuzlarından birini kucaklayarak sokağa fırlar. Kendisini durdurmaya çalışanlara, arkasından ateş edenlere ve koşturanlara aldırmadan köydeki tek bildiği bina olan sedir ağacı işleme tesisinden içeri dalar. Kültürel etkinlik odasında masa, sandalye, konuşma kürsüsü dahil ne bulduysa kapının önüne yığar ve domuzu kemirmeye başlar. Silahlı muhafızlar gelip kapıyı açıncaya kadar domuzun yarısını bitirmiştir.

Hayatta kalmanın yolunun hasta numarası yaparak kamp çalışmasına gitmemek olduğuna inanan ve bu konuda değme artistlere taş çıkaracak kadar rol yapma becerisine sahip olan mahkûmlar da vardır. *Şok Tedavisi* öyküsündeki iri kıyım mahkûm Merzlyakov, muhafızlardan yediği dayak sonrası belkemiğinin ağrıdığını ileri sürerek iki büküm yatmakta ve işe gidiş tarihini sürekli ertelemektedir. Sonunda bir kamyon kasasında hastaneye gönderilir. Orada bir süre kaldıktan sonra çürük raporu verilerek evine gönderilmek üzereyken kendisi de bir mahkûm olan nöropatolog Pyotr İvanoviç tarafından oyunu bozulur. Eterle bayıltılan ve hareket ettirilen Merzlyakov’un hasta

⁵⁵⁸ a.g.e., s. 160.

taklidi yaptığı doktor heyetine ispatlanır. Merzlyakov bunu inkâr edip rol yapmaya devam edince de şok tedavisi denilen uygulamaya geçilir: Damarından enjekte edilen kafur yağı ile kas sistemi ve motor hareketleri en üst seviyede hareket ettirilir. Yaşananlardan sonra Merzlyakov taburcu olup madene gitmeye razı olur. Şalamov bu oyunun sürdürülmesi ve bozulması sürecini şu sözlerle değerlendirmektedir:

“Yalan söyleyen hasta ile doktor arasındaki bu savaşta bütün avantaj doktordaydı. Doktorun her şeyi yapabilecek binlerce yetenekli ilacı, yüzlerce ders kitabı, zengin bir ekipmanı, muhafız desteği ve uzmanlık tecrübesi vardı. Hasta ise hastaneye geldiği ve bir daha dönmek istemediği o dünya karşısında duyduğu korkuya güvenebilirdi ancak. Mahkûma mücadele gücü veren tek şey, işte bu korkuydu.”⁵⁵⁹

Kamplarda bir görevlendirme veya menfaat karşılığında rejimin adamı olmayı tercih eden veya kabul etmek zorunda kalan 58. maddeden hüküm giymiş mahkûmlara da rastlanır. Bunlar aynı idealleri paylaştıkları arkadaşları üzerinde tahakküm kurmaktan, onları idareye gammazlamaktan veya onlara kötü muamelede bulunmaktan kaçınmazlar. Ye. Ginzburg, bir komsomol işçisi olan Tamara örneğiyle bu kişilerin dönüşümünü, geçmişle olan bağlarını nasıl kopardıklarını şu cümlelerle anlatır:

“Tamara’yı özgür olduğu günlerden tanıyan Odesalı bazı kadınlar bana onun tutuklanmadan önce çok iyi bir kız, çalışkan bir komsomol, insanlara karşı güleryüzlü ve iyi niyetli biri olduğunu anlattılar. Daha sonraları, kamp koşullarındaki yaşam mücadelesinde kişiliğini bütünüyle değiştiren bu tür birçok insanla karşılaştım. Bazılarının geçmişleri tamamen bastırılmıştı.

⁵⁵⁹ a.g.e., s. 198-199.

Onun yerinde başka bir insan duruyordu artık ve o insan korkunçtu.

Bunlar, bağlılık nedir bilmeyen, maneviyattan uzaklaşmış ve en önemlisi de belleklerini kaybetmiş ağaçtan yapılmış birer kukla gibiydiler. Böyle insanlar özgürlüğü, yaşamlarındaki insani dönemi hiçbir zaman akıllarına getirmezdiler. Zira bu anılar onlara yük olurdu.”⁵⁶⁰

Kamp yaşamında gammazcılık ve ispiyonculuk idare tarafından takdir edilen eylemlerdendir. Küçük menfaatlar karşılığında koğuş ve çalışma arkadaşlarını satan kişiler çoğu zaman eylemlerinin nasıl sonuçlanacağını dikkate almazlar. Onlara küçük menfaatler sağlayan ihbarcılık mekanizması, muhatabı kişileri ölüme kadar götürebilen büyük zararlar verir. Koğuşta yapılan konuşmaların idareye rapor edildiği konusunda tecrübeli mahkûmların tavsiyelerini hafife alan bir kadın mahkûm, nereden temin edildiği bilinmeyen Pravda gazetesinde yer alan bir habere yaptığı yorumun bedelini ağır öder:

“... Katya Rotmitsrovskaya tedbirsiz birisiydi. Ona defalarca akşamları aramızda birilerinin ne söylediğini dinledikleri konusunda uyarıda bulunulmuştu.

Altı ay geçecek ve bu tedbirsizlik, Katya’nın canına mal olacaktı.

Katya, ‘kulübede Sovyet karşıtı propaganda yapmak’tan kurşuna dizildi.”⁵⁶¹

Mahkûmlar olumsuz koşullar, ağır çalışma, soğuk gibi dış nedenlerle tanınmayacak hale gelir. Ye. Ginzburg, mahkûm işçilere yemek dağıtım sırasında yaptığı gözlemleri paylaşıırken: “kararmış, donmuş, çürümüş yanaklarıyla, burunlarıyla ve

⁵⁶⁰ Ye. GİNzburg, *a.g.e.*, s. 380.

⁵⁶¹ *a.g.e.*, s. 411.

kanayan dişsiz dişetleriyle dünyanın tarih ötesi çağlarının kaosundan ya da Goya'nın kâbuslarından çıkmışa benzeyen" mahkûmların duyarsızlaşmış parmaklarıyla çorba kabını tuttuklarını ve yaşamın bütün sırrı içindeymiş gibi çorbaya gömüldüklerini anlatır.⁵⁶²

Devlet projelerinde çalıştırılması planlanan, genellikle mühendis kökenli teknik personelin kamplarda tespit edilip özel tasarım bürolarında (şaraga/şaraşka) daha iyi şartlarda çalıştırıldığı durumlar mevcuttur. Daha merkezi yerlerde oluşturulan bu bürolarda daha ziyade askeri ve istihbari maksatlı projeler üzerinde çalıştırılan mahkûmların durumu GULAG kamplarıyla mukayese edilemeyecek kadar iyidir.

Kamp bölgelerine bazen ayrıcalıklı muamele yapılan nitelikli mahkûmların getirildiği de olur. Genellikle Kolıma bölgesinde maden keşfi yapmak üzere getirilen bu mahkûmlar, diğer mahkûmlardan tecrit edilerek özel koğuşlarda tutulur, onlarla iletişim kurmaları engellenir. Bölgedeki askeri ve idari personelin üzerine titrediği bu mahkûmlar diğer mahkûmlar gibi uzun bir tren ve gemi yolculuğuyla değil, uçakla getirilir. İdarenin bu mahkûmlardan beklediği iyi haberler geldiğinde ise yönetim kademesinde terfi almak kaçınılmaz olur. Şalamov *Jeologlar (Geologi)* öyküsünde Moskova'dan uçakla getirilen biri kadın toplam on bir kişiden oluşan böyle bir jeolog mahkûm grubunun büyük bir gizlilikle kamp hastanesinin muayene odalarından birine yerleştirilmesini, diğer mahkûmların hayal bile edemeyeceği imkânlar sağlanmasını anlatır. On günde bir banyo yapmalarına izin verilen, ayaklarına kadar özel berber getirilen bu jeologlar odalarına perde ister verilir, canları film izlemek ister, protokol locasında özel bir yer yapılır. Hatta çamaşırları bir bohçaya konup kıdemli gardiyan Habibulin tarafından çamaşırvhaneye götürülür. Bu durumu bir aşağılama olarak kabul eden Habibulin ise intihar denemesinde başarısız olur. Görevine mecburen devam eder. Bu mahkûm grubu o kadar değerlidir ki,

⁵⁶² a.g.e., s. 441.

onlarla ilgilenen kısa boylu general, kendisini uğurlamak için kapıya dizilen gardiyanlara bu mahkûmlara iyi davranmalarını tembihledikten sonra “Yoksa, sizi sürtükler, sizi çaka çaka tabuta sokarım” demeyi ihmal etmez.⁵⁶³

Jeologlar öyküsünde jeolog mahkûm grubunu traş etmek üzere görevlendirilen İran asıllı berberin alkollü bir şekilde muhafız beklemeden bölgeden ayrılma hamlesi, biraz önce traş ettiği muhafızın tabancasından çıkan tek bir kurşunla son bulur. Onun yerine getirilen Ermeni asıllı berber Aşot’tan bahsedilirken bu şahsın güya “1915 yılında milyonlarca Ermeni’nin yok edildiği Ermeni kıyımının sorumlusu olarak gördükleri Talat Paşa başkanlığındaki üç Türk bakanı 1926 yılında öldüren Ermeni sosyal demokrat grubunun askeri kanadına bağlı terörist gruptan olduğu”⁵⁶⁴ ifade edilmektedir. Şalamov’un bu konuyla ilgili eksik, yanlış bilgi sahibi olduğu ve yanlı bir yaklaşım sergilediği değerlendirilebilir. Zira Talat Paşa 15 Mart 1921 tarihinde Berlin’de Ermeni terörist Salomon Teilirian tarafından başından vurulmak suretiyle öldürülmüştür.⁵⁶⁵

Şalamov, *En Güzel Övgü* öyküsünde Butırka hapishanesinde tanıştığı Sosyalist Devrim Partisi üyesi Aleksandr Georgiyeviç Andreyev ile sohbeti sırasında gerek Andreyev, gerekse orada sorgu için bulunan kişileri, işledikleri suçları, sorgu yargıçlarının onlar hakkındaki iddianamelerini anlatır. Altmış yaşlarındaki Andreyev hayatı boyunca pek çok kez tutuklanmış, gözaltında tutulmuş, hapislerde yatmış, sürgün hayatı yaşamış inançlı, bilgili bir devrimcidir. Şalamov’la sohbetlerinde 1917-1923 yılları arasında faaliyet göstermiş Sosyalist Devrim Partisi (SR: Eser) saflarında aktif mücadeleler vermiş Andreyev’in Şalamov’a yönelik sarf ettiği: “Siz hapis yatabilirsiniz. Bunu tüm samimiyetimle söylüyorum.”⁵⁶⁶ cümlesi, yazar tarafından hayatı boyunca

⁵⁶³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 233-238.

⁵⁶⁴ *a.g.e.*, s. 237.

⁵⁶⁵ M. KIRIŞMAN, “*Tarih ve Günce*”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 2021 Yaz Sayı: 9, s. 482.

⁵⁶⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 291.

kendisine yöneltilen en güzel övgü olarak kabul edilir. Aynı öyküde 1937-1938 yılları arasında mahkûm tipleri hakkında bilgi veren Şalamov çoğu suçsuz veya hafif suçlar işlemiş kişilerin buradaki sorgu yargıçları tarafından ağır suç kapsamına alındığını belirtir. Örneğin Ukraynalı direnişçi lider Arkaşa lakaplı Arkadi Dzindziyevski'nin sorgular sırasında gördüğü işkenceden dolayı aklını kaybettiğini anlatır. Troçki'nin konuşmalarının kaydedildiği plakları bulundurduğu için karısı tarafından ihbar edilen mühendis Sveşnikov, öğretmeninin sorduğu sorudan memnun olmadığı Vasya Javoronkov, hafta sonu bir araya gelip sohbet edip fıkra anlatan öğrenciler beşer yıl kamp cezası alıp Kolıma'ya gönderilir. Ermenistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Başkanı Van doğumlu Agasi Levondoviç Hancıyan'ı (1901-1936) Tiflis'te öldürdükleri iddia edilerek terörist ilan edilen Kostya ve Nika adlarındaki 15 yaşındaki iki çocuk da Kolıma yolcusudur. Onlar da orada soğuktan ölür. Şalamov aynı öykünün devamında bu siyasi cinayeti bizzat İçişleri Bakanı Beria'nın işlediğinden bahseder. Yine demiryolu hattından somun ve civata sökmekten yakalanan Lönya isimli bir çocuk sabotaj suçlamasıyla hüküm giyer. Falkovski adındaki bir delikanlının nişanlısına gönderdiği, nişanlısının da ona yazdığı mektuplar ajitasyon suçlamasına delil teşkil eder.⁵⁶⁷ Suçlamaların sonu gelmez, cezalar hazırdır.

Et Parçası öyküsündeki adi suçlu seri katil Kononenko, o dönemlerde adi suçlu mahkûmlar kurşuna dizilme cezası almadığı için kafasının bozulduğu her fırsatta birilerini havluyla boğarak cezasını uzatan nefret dolu bir insandır: “Havlu, özellikle de devletin verdiği havlu, Kononenko'nun en sevdiği silahtı, onun imzasıydı.” Cinayet sonrası tutuklanıyor, yargılanıyor, yüzlerce yıllık hapis cezasına yeni süreler ekleniyor.⁵⁶⁸ Mahkeme sonrası Kononenko “dinlenmek” için hastaneye gelir, sonra tekrar öldürür ve bu döngü böyle devam edip gider.

⁵⁶⁷ a.g.e., s. 284-285.

⁵⁶⁸ a.g.e., s. 336.

Kampların bir başka adeti ise, yalancı şahitlik ve ihbar bilgilerine dayanılarak mahkûmiyet süresi uzatılan mahkûmların bir daha o kampta tutulmamaları uygulamasıdır. Aksi takdirde muhtemel ihbar şüphelilerinin hayatı tehlikeye girer. V. Şalamov *Benim Davam* öyküsünde bu niyetini şu satırlarla ifade eder:

“Hüküm giydikten hemen sonra muhbirleri ve yalancı şahitleri öldürebilirdim. Eğer mahkemeden sonra Celgala’ya dönseydim onları muhakkak öldürürdüm. Fakat kamp kuralları, yeniden hüküm giyenlerin mahkemeye gönderildikleri kamplara dönmesine imkân tanımıyor.”⁵⁶⁹

V. Şalamov kamplarda hayatta kalabilmek adına mahkûmların çok çeşitli yöntemlere başvurduğunu ifade eder. *Albay Tolly’nin Aşkı* öyküsünde hali vakti yerinde, yönetim kademesine onları memnun edecek rüşvetler dağıtarak geç yaşına rağmen hayatta kalmayı başarmış bir mahkûmdan bahseder:

“Beni muhbir mi sandınız? Yetmiş yaşındaki muhbiri kim ne yapsın? Böyle bir şey yok. Ben sadece bol bol rüşvet veriyorum ve böylece hayatta kalıyorum. Bu rüşvetlerin ödülleri kimseyle paylaşmıyorum, hatta sizinle bile.”⁵⁷⁰

V. Şalamov’un 1946 yılında Magadan yakınlarındaki bir hastanede hastabakıcılık kursuna gönderilmesi, onun hayatını kurtaran önemli bir olaydır. *Kurslar, İnancından Dönmeyen (Neobraşçonnıy), Veysmancı (Veysmanist)* gibi öykülerde bu kurslarda tanıdığı değerli mahkûm hocalarını, onların anlattığı konuları, belleğinde iz bırakmış önemli özelliklerini vermeye çalışmıştır. *Veysmancı* öyküsünde bu isimlerden biri olan anatomi ve fizyoloji hocası Profesör Umanski’den bahseder. Umanski tıp eğitimi

⁵⁶⁹ a.g.e., s. 352.

⁵⁷⁰ a.g.e., s. 477.

Brüksel’de almış, bir süre Avrupa’da çalışmış, devrim sonrası ülkeye dönünce tutuklanmamak için kurnazlık yapıp sözleşmeli doktor olarak Dalstroy’da çalışmaya başlamıştır. Bir süre sonra göçmen olduğu anlaşıncı yargılanıp 10 yıl kamp cezasına çarptırılan Umanski hastanede patolog, morg sorumlusu olarak görev yapar. Yirmiye yakın dil bilen Umanski mesleğine duyduğu sevgi ve saygıdan dolayı her bir hücre ve kromozom türünün resimlerini de yapmıştır. Umanski, daha ülke gündeminde bile yokken Alman zoolog ve evrimci A. Weismann (1834-1914)’ın ortaya attığı edinilmiş özelliklerin kalıtım yoluyla doğrudan iletilmesinin imkansızlığı esasına dayanan kalıtım ve canlı doğanın evrimi teorisini savunduğu için kendisini Veysmancı olarak nitelendirir. En çok Stalin’den sonra ölmek gerektiğini istemesine rağmen Stalin’den bir gün önce 4 Mart 1953 tarihinde hayatını kaybeder.⁵⁷¹

Kamplarda, hapislerde bazen sağlam dostlukların olduğu da görülür. V. Şalamov’un *Dağlardaki Eko (Eho v Gorah)* öyküsünde kuzey bölgesinde idari işler müdürü olarak görevlendirilmek üzere Solovetsk kampından Vişera kampına gönderilen Mihail Stepanov’un arkadaşına yaptığı iyilik yüzünden on yıl hapis cezası alması anlatılır. İç savaş sırasında tugay komutanı olarak görev yapan Stepanov, görüldüğü yerde yakalanıp kurşuna dizilmesi ibaresiyle aranan Antonov isimli eski hapishane arkadaşı yakalanıp kendisine getirildiğinde devletin bu emrini uygulamaz. İsyancılık faaliyetini bırakma sözü aldığı arkadaşını serbest bırakır. Fakat arkadaşısı sözünde durmaz, yakalanıp kurşuna dizilir. İç savaş bitince sivil ortamda bir fabrikada çalışan Stepanov bir gün sorguya çağrılır. Her şeyi anlatan Stepanov on yıl kamp cezası alır.⁵⁷²

Kampa yanlışlıkla alınanlar da olur. V. Şalamov’un *Berdi Onje* öyküsünde savaş şartlarında hızlı sevkıyat için acele sevk yazısı hazırlayan daktilo memurunun bir sayı atlaması sonucu 59 kişilik sevkıyatta 60 kişi varmış gibi algılandığı anlatılır. Şahsi

⁵⁷¹ a.g.e., s. 538-545.

⁵⁷² a.g.e., s. 623-632.

dosyaları da sevk görevlilerine teslim edilmemiştir. Sevk görevlisi Teğmen Kurşakov grubu kampa teslim etmeden önce ne yapacağını düşünürken yardımcısı Başçavuş Lazarev sorunu kendince çözer. Novosibirsk pazarında şehre iş bulmak için gelen ve tek kelime Rusça bilmeyen Türkmen Berdi Onje, kaçtığı varsayılan Berdi isimli mahkûmun yerine geçirilip kampa teslim edilir.⁵⁷³

Kamp hayatı insanlarda büyük değişimlere yol açar. Mukayese yapacak kadar zamanı olan mahkûmlar daha önceden iyi özellikleriyle tanıdıklarını sandıkları arkadaşlarının veya tanıdıklarının geçen zaman içinde ne büyük değişimlere uğradıklarına şahit olur. V. Şalamov *Grişka Logun'un Termometresi* öyküsünde mahkûmların dayak yemesi konusunda iddialı görüşlere sahip Polyanski adındaki bir mahkûmun yaşadığı evrimi anlatır:

“Eskiden beden eğitimi olan, evden çok sık paket alan ve bunun bir lokmasını bile kimseyle paylaşmayan Polyanski, bana bir insanın kendini dövdürecek seviyeye nasıl düşebildiğini hiç anlamadığını sitemle anlatmış, onunla aynı fikirde olmadığını söyleyince de bana öfkelenmişti. Ama aradan bir yıl geçmeden kendisiyle tekrar karşılaştığımda artık bitik vaziyette, fitil⁵⁷⁴ olmuş, izmarit toplayan, bir tas çorba için geceleri adi suçlu kodamanlarından birinin topuklarını kaşıyan biri vardı karşımda.”⁵⁷⁵

Kamplarda ceza süresini ölmeden tamamlayan mahkûmların bir kısmı ya gelen teklif üzerine veya kendi isteğiyle kampın işlettiği maden ocaklarında veya fabrikalarda özgür işçi statüsüyle maaş karşılığı çalışmaya başlar. Bazı mahkûmlar ceza süresini

⁵⁷³ a.g.e., s. 632-636.

⁵⁷⁴ Fitil: Ölmek üzere olan mahkûm.

⁵⁷⁵ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 281.

bitirseler de Kolıma'dan ayrılmalarına izin verilmez. V. Şalamov *Ryabokon* öyküsünde beş yıl boyunca bir fabrikada hamal olarak çalıştıktan ve tahliye olduktan sonra Kolıma'dan çıkmasına izin verilmeyen Ryabokon'un aynı işe devam etmesini dayanılmaz olarak niteler. Bu olayı bir hakarete, bir şamara benzeten Ryabokon, belli bir alanda uzmanlaşmış kişiler hariç pek az kişinin bu hakarete katlanabileceğini düşünür. Çünkü ona göre bir mahkûmun başlıca amacı, özgürlüğe kavuştuktan sonra bir şeylerin değişmesi, farklılaşmasıdır. Ayrılma, bir yerlere gitme, yer değişikliği, eski bir mahkûmu sakinleştirir, kurtarır. Üstelik verilen maaş da azdır. Bunun üzerine Ryabokon üç eski mahkûm yeni özgür işçi arkadaşını da ikna edip firar eder. Bu, özgür işçiler tarafından gerçekleştirilen ilk firardır. Kısa sürede bir suç çetesine dönüşen grup köylere baskınlar yapar, dairelerde soygunlar düzenler, karayolundaki erzak vb. taşıyan araçları soyar.⁵⁷⁶

Mahkûmlar bazen görev yaptıkları coğrafyadaki objelerle, yaptıkları işlerle, ağaçlarla, hayvanlarla kendi kaderlerinin benzer noktalarını bulup aralarında bir ilişki kurarlar. Elgen kampında tavuk çiftliğinde bakıcı olarak görevlendirilen Ye. Ginzburg yeşil çayırlardan, güneşten, ülkenin diğer bölgelerindeki diğer kümes hayvanları gibi çayırlarda gezinmekten, otlamaktan mahrum kalmış tavukların tüneklerine bakarken dalar gider:

“... Bu tünekler, geceleyin bizim barakalarımızı, sıkışık nizam yerleştirilmiş ranzalarımızı anımsatıyordu bana. Rahatsız uykuları içindeki bu yaratıklarda kesinlikle bizlerle ortak olan birşeyler vardı. Onlar da esaret altındaydılar. Onlar da vitamin noksanlığı çekiyorlardı. Onların da başlarının üzerinde sürekli salllanan bir balta vardı.”⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 151-152.

⁵⁷⁷ Ye. GİNZZBURG, *a.g.e.*, s. 549.

Bu olumsuz şartlardan kurtulmanın imkânsızlığına kendini inandırmış olan Ginzburg kendi kaderiyle baktığı tavukların kaderinin aynı olduğuna hükmeder:

“... Buradan sağ çıkmamız çok zordu. Yorgunluktan... Bizim kendi ‘soluk ibiklerimiz’ bize üstün çıkacak, vitamin eksikliği ve tüneğinden uçup gitme arzusunun verdiği acıyla soluklaşan ruhumuz gürültüyle yere düşecek ve unutmanın mutluluğuyla orada öylece donup kalacaktı.”⁵⁷⁸

58. maddeden hüküm giymiş mahkûmlar arasında çok ilginç kişiler bulunmaktadır. Mevcut devlet mekanizmasının “halk düşmanı” yaftası vurarak kamplara, ölüme gönderdiği askerinden profesörüne, mühendisinden bürokratına kadar geniş bir yelpazede bulunan birikimli, donanımlı insanlar hiç alışık olmadıkları bu ortamda soğuk ve fiziki çalışmadan etkilenip kısa sürede hayata veda ederler. Kamp bu insanlarda nefret uyandırır. Çok az da olsa bazılarında, bulunulan ortama aidiyet duygusu gelişir, orada güzel ve faydalı işler yaparlar. V. Şalamov *Girey Han* öyküsünde böyle birini anlatır. Prens Aleksandr Aleksandroviç Tamarin – Meretskiy, diğer adıyla Girey Han (1882-1938) Kırım Hanlığı’nın soyu olan Girey hanedanına mensup emekli bir askerdir. Çarlık ordusunda çalışmış, iç savaşta görev almış, Enver Paşa (1881-1922) liderliğindeki Basmacı Hareketi’ne karşı savaşmış, Basmacılar’ı dağıtmış, ancak Enver Paşa’yı yakalayamamıştır. Enver Paşa Orta Asya’da Kızıl Ordu süvarilerinin elinden kurtulmayı başarmıştır. Buhara’da, daha sonra da Sovyet sınırına yakın bir bölgede ortaya çıkmış, bilahare çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. V. Şalamov, Enver Paşa ile ilgili şu satırları yazar: “Sovyet Rusya’ya bir zamanlar gazavat, kutsal savaş ilan eden yetenekli bir başbuğ ve siyaset adamı olan Enver Paşa’nın yaşamı böyle son buldu.”⁵⁷⁹

⁵⁷⁸ a.g.e., s. 555.

⁵⁷⁹ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 2, s. 239.

Prens Tamarin, Basmacıları imha operasyonuna komuta eder. Enver Paşa'nın kaçıp bir yerlerde gizlenmeyi başardığı anlaşılınca Tamarin hakkında soruşturma başlatılır. Yöneltilen suçlamaları çürütecek delilleri olmasına rağmen ordudan ilişkisi kesilir. Bir süre edebi faaliyetlerle uğraşan, hatta yerel gazetelerde makaleleri yayınlanan Tamarin 1928 yılında tutuklanıp üç yıl kamp cezası verilerek Solovetsk Adaları'na gönderilir. Aynı zamanda iyi bir bahçıvan ve çiçek yetiştiricisi olan Tamarin kampın serasında görev alır, kuzeyin soğuk ortamında yetiştirdiği güller sergilere katılır, büyük ilgi görür. Kamp müdürünün masasına her gün taze bir gül gönderir. Kamp müdürü Nikolay Berzin'dir (1893-1938). Berzin'in 1931 yılında Dalstroy'u kurmak üzere Kolıma'da görevlendirilmesi üzerine Tamarin de oraya gitme isteğini belirtir. Kolıma bölgesinde Dalstroy ziraat araştırma ekibinin başında görev alan Tamarin burada kendi adıyla tescil edilmiş lahana, kabak, kavun, patates yetiştirmiş, tekrar yargılanıp cezasına ekleme yapıldığında, ceza süresi bitip özgürlüğüne kavuştuğunda bile Kolıma bölgesinde görev almayı istemiştir. Ceza süresinin uzatılmasında Enver Paşa'nın yurt dışında basılan Hatırat'ının önsözünde yaverinin yazdığı iddia edilen "Enver Paşa'nın Girey Han'ı çok eskiden tanıdığı, kaçmasına bizzat yardım ettiği, Enver Paşa ölmeseydi ona Moskova'nın ve Petrograd'ın anahtarlarını getireceği" gibi kumpas cümlelerinin etkili olduğu ifade edilmektedir. 1937 yılında Moskova'ya çağrılan Berzin, beraberinde Tamarin'i de götürür. İkisinin de kaderi kurşuna dizilmek olur.⁵⁸⁰

V. Şalamov *Akşam Duası* öyküsünde baraka arkadaşı mühendis Findikaki'nin sıradışı davranışlarını anlatır. O yıllarda kampta mahkûm olarak bulunan mühendisler başka kurumlara kiralanıp teknik bilgilerinden faydalanılmakta, kiralayan kurum da aldığı hizmetin karşılığını kamp idaresine ödemektedir. Findikaki ilk kiralandığı yerde kendisine verilen teknik bir kitabın düzeltilmesi işinde "zarar vermek" yerine "engel olmak" fiilini kullanır. İstemediği bir işte çalışmaktansa hamal olarak çalışmayı tercih

⁵⁸⁰ a.g.e., s. 239-249.

eder, hatta hamal grubunun en iyi iş üreten hamalı olur. Öfkesi geçip kendisine tekrar mühendislik görevi teklif edildiğinde ve bu teklifi kabul ettiğinde hamal başı onu vermemek için büyük çaba harcar.⁵⁸¹

Kamplarda meslek sahibi mahkûmların mesleklerini icra edebilecekleri işlerde görevlendirilmeleri onları mutlak ölümden kurtarır. V. Şalamov, *Boris Yujanin* öyküsünde 1920'li yıllarda ajitasyon ve propaganda maksadıyla kurulan Mavi Blüz (Sinyaya Bluza) tiyatro grubunun kurucusu Boris Yujanin'in (1896-1962) yaşamından kesitler verir. Bir anda ülke çapında meşhur olan grup çıktığı yurt dışı turnelerde de çok başarılı bulunur. Almanya turnesinde ünlü Alman şair, dramaturg ve tiyatro yönetmeni Bertold Brecht'le (1898-1956) tanışma, konuşma fırsatları olur. 1929 yılında Batum üzerinden Avrupa'ya kaçmayı planlarken yakalanıp üç yıl kamp cezasına çarptırılan Yujanin Vişera kampına gönderilir. Burada V. Şalamov ile tanışan Yujanin kısa süre sonra Vişera kamp tiyatrosunda görevlendirilmek üzere çalışma kampından alınır.⁵⁸²

Kamplarda adi suçlular haricinde sayıları az da olsa çalışmayı reddeden bazı mahkûmlara da rastlanır. Bu mahkûmların bir kısmı ilerlemiş yaşından dolayı kendisine bir şey yapılmayacağını hesap eder, kimisi de dini gerekçelerle bayram veya önemli dini günlerde çalışmayı reddeder. Bu durum bazı kamp yöneticileri tarafından otoriteye başkaldırı olarak algılanır, onur meselesi yapılarak devletin gücü gösterilmek istenir, cezai ve sürgün uygulamalarıyla düzen sağlanır. Bazı yöneticiler ise bu münferit olayları görmezden gelerek üzerinde fazla durmaz. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında bir kampta çalışmaya gönderilemeyen, hatta bir iki saatlik kar küreme işini bile reddeden 70 yaşındaki Alman asıllı Katya'yı anlatır. Katya'ya bir türlü söz geçiremeyen amirler onunla uğraşmayı bırakır. Katya ise un çuvallarından özenle çıkardığı iplerle eldiven,

⁵⁸¹ a.g.e., s. 249-251.

⁵⁸² a.g.e., s. 252-258.

çorap, yaka, mendil gibi malzemeler örmeye devam eder.⁵⁸³ 1944 yılında Ukrayna'dan, düşman işgalinden kurtarılmış bölgelerden kampa gönderilen çalışmaya yatkın, sağlıklı, iş kotalarını fazlasıyla dolduran kadın grubu da bir salı günü işe çıkmaz. Gerekçeleri, Batı kilisesine göre o günün Yahya'nın başının kesildiği gün olmasıdır. Bir kız haricinde hiçbiri işe gitmez. Sebebini soran görevlilere verdikleri yanıt: "Dürüstüz, çünkü Tanrı'ya inanıyoruz" olur.⁵⁸⁴

Her türlü ahlaksızlığı veya haksızlığı yapma konusunda sınır tanımayan adi suçlular bir hiç uğruna cinayet işlemekten kaçınmazlar. V. Şalamov'un *Borç (Na Predstavku)* isimli öyküsünde adi suçlu bir mahkûmun işlediği acımasız cinayet anlatılır. Yere serili battaniyeler üzerinde yastığın masa yapıldığı kumar masasında her şeyini kaybeden at sürücüsü Naumov, barakasına odun getiren iki mahkûmdan biri olan ve orada oyunu seyreden, eskiden tekstil mühendisi olarak çalışan Garkunov'dan süveterini borç olarak vermesini ister. Süveter Garkunov için kıymetlidir: Çünkü hem karısının hediyesidir hem de onu soğuktan koruyan çok değerli bir eşyadır. Çalınmasın diye yıkadıktan sonra bile üzerinde kurutur. Çıkan arbedede Naumov'un yardımcısı Saşka, çizmesinde sakladığı bıçakla Garkunov'u öldürür, üzerinden süveterini çıkarır.

Öyküde kampta bulunan suç dünyasının temsilcilerinin özellikleri de anlatılır: Yüz ifadelerindeki sıradanlık sebebiyle hafızada kalmayacak bir dış görünüşe sahiptirler. Tıraşları özeldir, uzatılmış ve bakımlı tırnakları özeldir. Parmakları bir işçiye ait olamayacak kadar ince ve beyazdır. 58. maddeden hüküm giymiş iki mahkûm ise sırf kendi kulübelerinden daha sıcak olduğu için madendeki çalışma gününün akşamında biraz ağaç kesip odun yaptıktan sonra eski bir demiryolu hırsız olan at sürücüsünün kulübesine

⁵⁸³ Ye. S. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 574.

⁵⁸⁴ *a.g.e.*, s. 576.

gitmektedir. Yaptıkları iş karşılığında kendilerine birer kâse çorba verilen entelektüel mahkûmlar, suç şebekesinin yanında çaresiz durumdadır.⁵⁸⁵

Şalamov, “Edebiyatın Bir Hatası Üzerine” (Ob Odnoy Oşibke Hudojestvennoy Literaturı) başlıklı denemesinde Dostoyevski’nin *Ölü bir Evden Notlar (Zapiski iz Mörtvogo Doma)* romanında suç ve suçlular dünyasının gerçek yüzünü göremediğini iddia eder. Romandaki katiller ve hırsızlar, yazar tarafından sempatik cümlelerle tasvir edilmiştir. Dostoyevski’nin neden hırsızların doğru bir tasvirini yapmadığı konusuna kafa yoran Şalamov büyük yazarın kürek mahkûmiyeti sırasında gerçek suçlulara rastlamadığını söyler. Şalamov’a göre Dostoyevski’nin hiçbir romanında adi suçluların tasviri yoktur: Dostoyevski onları görse ve tanısaydı bir sanatçı olarak onlardan yüz çevirirdi.⁵⁸⁶

Tolstoy’da bu türden insanların portrelerinin bulunmadığına dikkat çeken Şalamov, *Diriliş (Voskreseniye)* eserinde bile dış ve resmedilen hatların öyle dikkatli yerleştirildiğini belirtmiş ve yazarın bunlar için bir cevap vermesinin gerekmediğini vurgulamıştır. Şalamov’a göre adi suçluların dünyası Çehov’u korkutmaktadır. Çehov, Sahalin’e yaptığı gezi sonrası daha önce yazdıklarının çoğunun değersiz şeyler olduğunu belirtmiştir. Çehov’a göre çirkef dünyasının akümülatörü, kendi yakıtını bizzat kendi oluşturan bir çeşit nükleer reaktör gibidir. Fakat onun da hüznü bir tebessüm, hafif bir jest sergileme ve el çırpma dışında yapacağı bir şey yoktur. Çehov Sahalin’de çok kısa bir süre kalmıştır, fakat ömrünün sonuna kadar eserlerinde bu konuyu ele almamıştır.⁵⁸⁷

V. Şalamov, M. Gorki’nin *Çelkaş* öyküsündeki baş karakter Çelkaş’ın şüphe götürmez bir adi suçlu olduğunu iddia eder. Fakat bu sabıkalı hırsız öyküde zorunlu ve sahte bir doğrulukla tasvir edilir. Diğer kahraman Gavril’a’yı da sadece köylü ruhunun

⁵⁸⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 6-14.

⁵⁸⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 5-7.

⁵⁸⁷ *a.g.e.*, s. 7-8.

sembolü olarak görmemek gerekir, o aynı zamanda hırsız Çelkaş'ın öğrencisidir. Şalamov bu öğrencinin “karaktersiz bir kurban” olarak kendisini suç dünyasına taşıyacak merdiveni de bir basamak daha yukarı çıkacağını iddia eder. Çünkü bir hırsız filozof: “Hiç kimse hırsız olarak doğmaz, hırsız yapılır.” demektedir. Şalamov, Gorki'nin *Ayaktakımı Arasında (Na Dne)* eserindeki Vaska Pepel'i de Çelkaş gibi romantize ettiğini, yücelttiğini ve itibardan düşürmediğini düşünür. Şalamov'a göre Gorki de gerçek manasıyla hırsızların ve suçluların dünyasını bilmemektedir. Zira hırsızların dünyası kapalı bir dünyadır ve yabancıların bu dünyaya girmelerine izin verilmediği gibi yabancıların onun adetlerini öğrenmelerine ve bu dünyayla ilgili gözlem yapmalarına da izin verilmez. Buna gezgin Gorki de yazar Gorki de dahildir. Çünkü bu dünya için Gorki “okumuş (frayer)” grubunda yer almaktadır.⁵⁸⁸

Şalamov, 1920'li yıllarda edebiyatta hırsızlara özel bir önem atfedildiğini, İsak Babel'in (1894-1940) Venya Krik isimli kahramanı, Leonid Leonov'un (1899-1994) *Hırsız (Vor)* adlı öyküsü, İlya Sevinski'nin (1899-1968) *Motka Malhamoves* adlı uzun öyküsü, Vera İnber'in (1890-1972) *Vaska Svist Zor Durumda (Vaska Svist v Pereplyote)* şiiri, V. Kaverin'in (1902-1979) *Batakhanenin Sonu (Konets Hazi)* uzun öyküsü, İlf ve Petrov'un (İlya Arnoldoviç Faynzılberg (1897-1937) ve Yevgeni Petroviç Katayev (1903-1942) mason Ostap Bender'i gibi eser ve kahramanlarda bütün yazarların büyük bir saflıkla suç dünyasını ve suçluları romantize etme yarışına girdiklerini ifade eder.⁵⁸⁹

Her zaman işten kaytarmak için bahaneleri hazır olan adi mahkûmlar yemek konusunda da zorluk çekmez. Kumardan kazanılan veya hırsızlıktan, gasptan, yasa dışı ticaretten elde edilen paralar iyi yemek için rüşvet olarak verilir:

⁵⁸⁸ a.g.e., s. 8-9.

⁵⁸⁹ a.g.e., s. 9.

“... Andreyev, adi suçluların jeton yerine jeton benzeri parlak turuncu otuz rublelikleri katlayıp yemek dağıtılan bölmenin penceresinden nasıl içeri tıktırdıklarını görmüştü. Bu teklif asla geri çevrilmezdi. Bu jetonun karşılığında pencereden ağzına kadar tepeleme lapa dolu bir kâse uzatılırdı.”⁵⁹⁰

Adi suçlular hükümlerinin kendilerine güçlü bir direnç gösterildiğinde kırıldığı zamanlar da olur. Ye. Ginzburg, gemiyle kamp bölgesine intikal ederken siyasi mahkûmların tutulduğu ambar bölümlerine sıkıştırılan adi mahkûm kadınların bir anda terör estirerek siyasi suçluları yağmalamaya, yerlerini kapmaya, ekmek ve değerli eşyalarına el koymaya başladıklarını anlatır. Suçlular dünyasının kreması diye nitelediği bu katil, sadist ve cinsel ahlaksızlık ustası insanların yerinin hapisane veya kamp değil de psikiyatri hastaneleri olması gerektiğine inanan Ginzburg, yaşanan kargaşayı ve soygunu, Anya Atabayeva isimli güçlü bir siyasi mahkûmun kendilerini soymaya kalkan hırsız bir kıza yaptırdığı güçlü bir tokat ve gök gürlemesine benzer sesiyle yağdırdığı küfürlü sözlerin bitirdiğini ifade eder.⁵⁹¹

Kamplarda adi suçlular akşam viziteye çıkıp ertesi gün için çalışmama raporu alma konusunda çok ısrarcı ve tehditkâr olurlar. Çoğu zaman da bu tehditleri gerçek hayata taşırlar. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında Töplaya Dolina bölgesinde bir kampa yarım gün sağlık görevlisi, yarım gün de işçi olarak çalışmak üzere gönderildiğinde adi mahkûmların dispanser odasına saldırıp hastalık raporu almak için nasıl arsızca bir mücadele verdiklerini anlatır. Kanunlar gereği belli bir sayının üzerinde hasta raporu verilemeyeceğini anlatan Ginzburg aldığı cevap karşısında şaşkındır: “Senin gözlerini usturayla çıkarırım.” Bu mahkûmlara karşı korku belirtisi göstermeden onlara nazik bir üslupla “siz” diyerek yatıştırmayı deneyen Ginzburg, düşüncesinde haklı olduğunu anlar.

⁵⁹⁰ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 262.

⁵⁹¹ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 396-397.

Zira günün kalan yarısında işçi mahkûm olarak çalışırken bu mahkûmların kendilerine kafa tutan veya kaba davranan birini ortadan kaldırmaları işten bile değildir.⁵⁹²

V. Şalamov'un *Muayene Odasında* (V Priyomnom Pokoye) adlı öyküsünde hastaneye sevk edilen adi suçluların muayene süreci ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Hastaneye sevk alabilmek için kamp doktorunu tehdit eden, istekleri karşılanmazsa onlara zarar veren, hatta öldürmekten çekinmeyen adi suçluların muayeneleri de inzibat eşliğinde yapılır. Hiçbir rahatsızlığı yokken sırf orada biraz zaman geçirebilmek, istirahat almak, şansları yaver giderse sağlık sebebiyle mahkûmiyetlerinin sonlanması için her türlü numarayı yaparlar. Kimi sanki kırıkmiş gibi bacağını sardırır, sargılı ve alçılı bacağın iç kısmına uzun bir çividen yapılmış “mızrak” adı verilen kesici aletleri sıkıştırmayı ihmal etmez. Kimi deri altına mikrop enjekte ederek ciltte yaraların çıkmasına sebep olur. Kimi de tüberküloz hastası birinin tükürüğünü yutup ciddi anlamda tüberküloz olmaya kadar vardırı bu oyunu. Tecrübeli bir sağlık memurunun dikkati bu oyunlarını bozduğunda ve beklentilerinin karşılanmayacağını anladıklarında hemşire, sağlık görevlisi, doktor ayrımı yapmadan açık açık “sizin gözlerinizi oyarız” tehditlerini savurmaktan da çekinmezler.⁵⁹³

Kamplarda herkes, özellikle de adi suçlular, yaptıkları işin bir kolayını bulup az enerji sarf etme gayreti içindedir. Yönetimin kendisine yakın hissettiği bu “halk dostu” adi mahkûmlar idari görev aldıklarında her türlü ahlâki kuralı ve insan hakkına saygılı davranmayı bir kenara bırakır. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında Beliçye Hastanesinin morgunda görevlendirilen bu vicdansız insanların ölümlere de saygı göstermediklerine tanık olduğunu anlatır:

⁵⁹² a.g.e., s. 536.

⁵⁹³ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 230-233.

“Beliçye morgu, gece gündüz, aralıksız, kendi kapasitesinin üstünde işliyordu. Morga, adi suçlular ve azılı hırsızlar bakıyordu. Onlar öylesine tembellerdi ki, otopsiden sonra cesetleri dikmeye ya da cesetlerin boyuna göre mezar kazmaya bile üşeniyorlardı. Bu yüzden cesetleri daha sonra karaçam kaplı tepeciğin arkasındaki yuvarlak çukura atmak için kesip biçiyor ve parçalara ayırıyorlardı.”⁵⁹⁴

Kampların baş kahramanları konumundaki mahkûmlar, çok farklı gruplara mensuptur ve farklı özelliklere sahiptir. Mahkûm kategorisinin birinci grubunda yer alan siyasi mahkûmlar “halk düşmanı” damgası yemiştir; ikinci grubunda yer alan dolandırıcılar, üçkâğıtçılar, rüşvetçilerden oluşan gruba “halk dostu” denir ve güvenilenler olarak bilinir. Adi suçluların idareye yakın olanları ve idari görev verildiğinde yapanlarına “kancık” denir. Bu grubu hırsızlar sevmez. Kampta, hırsızlardan oluşan gruba kolay kolay iş yaptırılmaz. Onlar sağlık personelinin tehdit eder çalışamaz raporu alır, gammazcılık, hırsızlık yapar, kumar oynar, haraç toplar, gelen paketleri gasp eder. Tüm mahkûmlar bu gruptan çekinir, onlara karşı tetikte bulunur.

Şalamov, suç ve suçluların şiirselleştirilmesinin edebiyatta taze bir esinti yarattığını ve ünlü ünsüz pek çok yazarın bu akıma kapılarak suçu ve suçluyu şirin gösterme yarışına girdiğini belirterek okuyucuların yoğun ilgisi de bu yarışa dahil olunca toplumun büyük zararlar gördüğünü iddia eder. Oysa suç dünyası bu yarışa sadece gülmektedir. Suç dünyasının temsilcilerini ıslah etme konusuyla ilgili pek çok kitap basılmış, oyun sergilenmiş, film çekilmiştir, ama tüm bunlar boş bir gayrettir. Bu konuyu ele alan yazarlar suç dünyasını süsleyerek, ışıltısına kanarak, romantik bir maskeyle sunarak düşüncesizce okuyucuya aktarmakta, okuyucu üzerinde içinde en ufak bir

⁵⁹⁴ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 653.

insanlık kısıntısı bulunmayan bu yalancı, sahte ve iğrenç dünya hakkında yanlış bir izlenim oluşturmaktadır.⁵⁹⁵

Kampın en çilekeşleri, üzerlerinde her türlü baskı ve yıldırma usullerinin denendiği ve uygulandığı siyasi mahkûmlardır. Bu gruplardan başka düşman işgali altında kalmış bölgelerde oturan insanlar; düşman esaretinde kalmış, fakat kaçmayı başarmış eski askerler; Stalin'in "düşmanla işbirliği yapmak"la suçlayıp 1944 yılında topluca daimi sürgüne gönderdiği Kırım, Kazan Tatarları, Çeçenler, Başkurtlar, Volga Almanları; kolektifleştirme çalışmalarına karşı durdukları için "kulak" ilan edilen Rus ve SSCB köylüleri; Türkistan coğrafyasında ve Ukrayna'da Rusya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Türk ve Ukraynalı milliyetçiler; din adamları ve dinle irtibatının devam ettiği terspit edilen veya ihbar edilen insanlar GULAG kamplarının mahkûmları olmuştur. Milyonlarca insan sanayileşme adımlarının ücretsiz köle işçisi olarak çalıştırıldıkları bu kamplarda açlık, soğuk ve hastalıklardan ölmüştür. Kamplarda bir dilim fazladan ekmek ve bir tas çorba, bir izmarit uğruna kişiliklerini bir yana bırakan çok insan olduğu gibi dışarıda nasılsa orada da öyle olmaya çalışan insanlar da olmuştur. İnandığı bir amacı, bir beklentisi olan mahkûmlar beklemeyi ve hayatta kalmayı başarmıştır. Madenlerde çalışıp da hayatta kalabilen mahkûm sayısı çok azdır. Bu büyük çarkın dişlileri 1960 yılına kadar sayısız mahkûmu öğütmüştür.

3.6.2. Gardiyan ve Kamp Görevlileri Profilleri

Kamp görevlileri kapsamına devletin resmi olarak atadığı kamp müdürleri, muhafızlar dışında serbest işçi statüsünde yüksek ücretle buralarda çalışmayı tercih etmiş zanaatkarlar, ustalar, mahkûmlar arasından seçilmiş ekip başları, yardımcıları, yemekhane, depo, marangozhane, demirhane gibi yerlerde görevli mahkûmlar dahil

⁵⁹⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 10.

edilebilir. Şalamov *Kızılhaç* öyküsünde kamptaki yönetici kadrosunu ve yaptıkları işleri şu şekilde özetler:

“... Kamp müdürü ve onun emrindeki gardiyanlar, güvenlik müdürü ve onun altındaki muhafız birliği, İçişleri Bakanlığı nezdindeki bölge biriminin başkanı ve onun sorgu yargıcı personeli, kamp eğitimi alanında yetkili kişi olan kültür ve eğitim müdürü ve onun müfettişleri... Kısacası kamptaki müdürler saymakla bitmez. Rejimin kurallarını uygulama inisiyatifi (ister iyi ister kötü yönde olsun) bu insanların eline verilmiştir. Bir mahkûmun gözünde bütün bu yöneticiler, baskının ve zorlamanın sembolüdür. Bu yetkililer mahkûmları çalışmaya zorlar, firar etmemeleri için gece gündüz başlarında nöbet tutar, fazladan bir şey yiyip içmesinler diye göz hapsinde tutarlar. Bütün bu insanlar her gün, her saat mahkûmlara hep aynı şeyi yinelerler: Çalış! Durma!”⁵⁹⁶

Şalamov’a göre her şeye gücü yeten kamp müdürleri sadece adi suçlulardan korkar. Oysa kamp müdürü mahkûmlara mutlak iradenin ve sınırsız yetkinin sadece ve sadece kendisinde olduğunu dikte eder. “Kendisini bir Tanrı gibi, hükümetin tek yetkili temsilcisiymiş gibi, sanki çok üstün bir ırktan gelen biriymiş gibi görmeleri konusunda mahkûmları eğitir.”⁵⁹⁷

Şalamov’un *İvan Fyodoroviç* öyküsü, 1939-1948 yılları arasında Dalstroy müdürlüğü yapmış İvan Fyodoroviç Nikişov’u (1894-1958) ve kurduğu düzendeki yöneticileri anlatır. Nikişov, ABD Başkan Yardımcısı Henry Agard Wallace’ın (1888-

⁵⁹⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 208.

⁵⁹⁷ *a.g.e.*, s. 216.

1964) 1944 yılı ortalarında Magadan ve Kolıma ziyareti sırasında ona eşlik etmiştir. Öyküde Nikişov'un inanılmaz gücü, insanların kaderiyle nasıl oynadığı, gençlik kolları sekreteri genç bir kızla yaptığı evlilik sonrası idealist kızın nasıl bir canavara dönüştüğü, sağlık kısım amirinin hastalara balık yakalattığı, bunun da Nikişov'a gammazlandığı korkusuyla yaşadığı, atom fizikçisi Mühendis Demidov'un Kolıma'da çok lazım olan elektrik ampulü üreten bir fabrika kurduğu, buna karşılık Nikişov ve yönetim kademesi nişanlarla ödüllendirilip, terfiler alırken Demidov'a 25 rublelik bir para ödülü ve içinde Amerikan malları bulunan bir kolinin layık görüldüğü, Nikişov'un karısının binlerce insanın hayatla bağının kesildiği veya ciddi anlamda kaderiyle oynandığı kararlar verdiği, neredede bir entrika varsa orada bulunmaktan hoşlandığı anlatılır. Görevden ayrılma zamanının yaklaştığını anlayan Nikişov'un o zamana kadar yaptığı en iyi iş, sorumluluk bölgesinde yer alan bir çocuk yuvasındaki çocukları makam arabasına bindirip gezdirmesidir.⁵⁹⁸ İvan Fyodoroviç'in biblolar ve nadir bulunan hediyelik eşyalara büyük ilgi duyan genç karısı Madam Rıdasova için mamut dişinden bir mücevher çekmecesini yapması için kemik işleme zanaatkarı bir mahkûmu iki yıldır önce istirahatli gösterip sonra da bir atölyenin kadrosuna aldırarak çalıştırması, çalışmasının karşılığında hapis süresinin bir gününün üç güne karşılık gelecek şekilde düzenlenmesi, yozlaşmanın sınırının olmadığı bu sistemde dürüst insanların ne büyük haksızlıklara maruz kaldığını göstermesi bakımından önemlidir. Zira Kolıma'da uranyum madenlerinde çalışan, hayati risk bakımından en üst seviyede bulunan mahkûmların bile bu kadar yıpranma payı yoktur.⁵⁹⁹

Kolıma bölgesinde üretim planlarını yüksek çıkarıp buradan bir terfi beklentisi içinde olan müdürler de vardır. Üretimin artırılmasının önünde engel olduğu teşhisi konulan her şey ve herkes sorgusuz sualsiz yok edilir. Bu bazen bizzat Albay Garanin

⁵⁹⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 248-258.

⁵⁹⁹ *a.g.e.*, s. 253.

tarafından olayın tespit edildiği yerde şahsi tabancasıyla, bazen de gece vakti koğuşlara gönderilen görevlilerin ismini okuduğu mahkûmları infaz edilmek üzere Serpantinka'ya götürmesiyle gerçekleşir. Ye. Ginzburg Albay Garanin'in bu türden sorumlulara örnek teşkil ettiğini anlatır:

“Albay Garanin, Kolıma'nın bu donmuş düzlüğünde Stalin'in eli ayağıydı. Otuzların sonlarında tüm Kolıma'nın kesin hâkimi ve imparatoru oydu. Albay, aklını ve ruhunu daha yüksek üretim davasına adamıştı. Altın madenlerinin verimlilik planlarını öylesine derinden hissedirdi ki, bazı halk düşmanlarının hasta taklidi yapmalarını ya da açlıktan kaynaklanan zayıflığını sergilediklerini ve tekerlekli el arabasını çekmekte enerjilerini kullanmadıklarını gördüğünde duyduğu haklı öfkeyi gizleyemezdi ve çabuk öfkelenen ve atılgan bir karaktere sahip olan Albay Garanin'in, revolverini çekip anında bu taklitçileri olduğu yerde, çalışma yerinin dibinde yere serdiğine sıkça rastlanırdı.⁶⁰⁰

Albay Garanin'in bu insanlık dışı uygulamalarından V. Şalamov da bahseder. *Bunlar Nasıl Oldu? (Kak Eto Shuçilos?)* öyküsünde -40-50 derece soğuklarda aylarca sabah ve akşam yoklamalarında ellerindeki listelerden isim okuyan görevlilerin işi yavaşlattıkları, üretim planını sabote ettikleri gerekçesiyle infaz edildiğini duyurduklarını anlatır. V. Şalamov'un Stalin'in celladı olduğunu iddia ettiği Albay Garanin'in sonu Japon casusu olduğu gerekçesiyle Magadan'da kurşuna dizilmek olur. Şalamov,

⁶⁰⁰ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 494.

Garanin'i şu cümleyle tarif eder: "Garanin, Stalin'in gerekli zamanda başka bir cellat tarafından öldürülen sayısız cellatlarından biriydi."⁶⁰¹

İyi özelliklerini kaybetmemiş bazı istisnalar haricinde görevli statüsündeki hemen herkes mahkûmların yaşamını zorlaştıracak işler yapmaktan kaçınmaz. Dört kişilik bir ekibin on günlük kumanya verilerek müstakil bir göreve gönderilmesinin anlatıldığı *Kumanya* öyküsünde görevlilerin mahkûm istihkakından çalma alışkanlığı şu satırlarla anlatılır: "Burada sarhoş aşçılar, hırsız ambar görevlileri, açgözlü muhafızlar, en iyi yiyecekleri çalan hırsızlar yoktu; mahkûmları en ufak bir korku, kontrol ve vicdan olmadan yağmalayan ve doymak bilmeyen yönetici sürüsü de yoktu."⁶⁰²

Kamp görevlilerinin bu makamlara seçilmesi çoğu zaman liyakat esaslarına göre yapılmaz. Ya tanıdık biri ya parti bağlantısı ya rüşvet veya başka gerekçelerle yapılan görevlendirmelerde her zaman başarılı sonuçlar alınamaz. *Enjektör (İnjektör)* öyküsü kamp müdürü olarak görev yapan kifayetsiz birinin cehaletini gösteren güzel bir kara mizah örneğidir. "Altın Kaynak" Madeninin Bölge Şefi Maden Mühendisi L. Kudimov tarafından Maden Müdürü Yoldaş A. S. Korolyov'a yazılan savunma metninde 12 Kasım tarihinde 4 numaralı mahkûm ekibinde yaşanan altı saatlik çalışma kaybının nedenleri rapor edilmektedir. Gayretkeş mühendis Kudinov donmuş toprağı çözmeye yarayan ısıtıcının enjektörden kaynaklanan arızasını defalarca baş mühendise bildirmiş, fakat başvurularına bir sonuç alamamıştır. Baş mühendis verimsiz çalışan enjektörü değiştirmeyi reddettiği için de beş gündür bölgenin çalışma planını aksatmaktadır. Maden müdürü, enjektörü bir mahkûm sanacak kadar bilgisiz biridir. Bu yazıya gereğinin yapılması için düştüğü not ise binlerce insanın kaderiyle oynama hakkı elinde olan bir kişinin cehaletini göstermesi açısından ibret vericidir:

⁶⁰¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 428-429.

⁶⁰² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 59.

“1. Beş gün süreyle çalışmayı reddetmek ve böylece üretim planını aksatıp bölgede çalışmayı engellemekten dolayı mahkûm Enjektör tutuklanıp üç gün boyunca işe dönmeksizin ağır cezalılar bölüğüne gönderilsin. Mahkûm Enjektör’e kanuni yükümlülüklerinin bildirilmesi için dava dosyası soruşturma organlarına iletilsin.

2. Başmühendis Gorev’e üretimde disiplinsizlikten dolayı uyarı cezası veriyorum. Mahkûm Enjektör’ün özgür işçilerden biriyle değiştirilmesini öneriyorum.”⁶⁰³

Kamplarda yönetim kademesinin uyguladığı kontrolsüz güç, mahkûmları canından bezdirir. Gözden uzak yerlerde kanun dışı uygulamalar merkeze yakın yerlere nazaran daha da artmaktadır. Şalamov, *Dekabrist Torunu* öyküsünde Kadıkçan kamp ve maden bölgesindeki kamp müdürü Pavel İvanoviç Kiselyov’un mahkûmları her gün dövdüğünü anlatır. Müdürün odasından maden sahasına her çıkışında mutlaka peşi sıra dayak, sille tokat ve bağırtilar duyulur. Şalamov bu durumun işlenen suçun cezasız kalmasından mı yoksa müdürün ruhunun derinliklerinde bir yerlerde kana susamışlığından mı kaynaklandığını kendi kendine sorduktan sonra gücün korkunç bir şey olduğuna karar verir.⁶⁰⁴

V. Şalamov *Mühendis Kiselyov (İnjener Kiselyov)* öyküsünde kamp müdürlerini iki gruba ayırır. İlk grupta yer alan müdürler, kendileriyle iyi bir iletişim kurmayan, canını sıkkan mahkûmları başka madenlere göndererek onlardan kurtulmayı yeğler. İkinci gruptaki müdürler ise ne olursa olsun kurallara uymayan, disiplin zafiyeti olan, düzeltilmesi gereken kim varsa elinin altında tutar, cezalarını kendi verir. Şalamov, ikinci

⁶⁰³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 70-71.

⁶⁰⁴ *a.g.e.*, s. 295.

müdür grubuna dahil ettiği maden mühendisi Kiselyov portresini biraz daha açar. Puşkin, Lermontov, Nekrasov okuyan az sayıdaki amirden biri olarak nitelendirilen Kiselyov madende çalışma sırasında mahkûmlara uyguladığı kötü muamele yetmiyormuş gibi istirahat saatlerinde de barakalara dalıp küçük bahanelerle insanları acımasızca dövmektedir. Etkin bir muhbir ağı kuran Kiselyov olan biten her şeyden haberdardır. Bir gün evine giren hırsızla boğuşurken kendi ateşlediği silahtan çıkan kurşunla hayatını kaybeder.⁶⁰⁵

Sihir (Magiya) öyküsünde taygadan önceki son transfer kampının müdürü Stukov mahkûmlara iyi davranan, yalancıları ve sarhoşları sevmeyen, en önemlisi de üst makamlardan gelen ihtiyaç duyulan personeli seçme konusunda yazara göre üstün yetenekli biridir. Gelen her yeni mahkûm grubunu karşılayan, onların içerisinde meslek erbabı kaç kişiye ihtiyaç duyulduğu yazışmalarla kendisine bildirilen Stukov, binlerce kişiden oluşan mahkûm grubunu sıraya dizip yüzlerine ve ellerine bakarak bir sihirbaz gibi hiç yanılmadan bu meslek erbabı kişileri seçer. Bunun sırrını merak ettiğine inandığı yazara da ufak bir kopya vermeyi ihmal etmez:

“-Peki sen marangozları nasıl seçtiğimi anladın mı?

-Sanırım.

-Sadece köylüleri seçiyorum, köylüleri. Her köylü aynı zamanda bir marangozdur. Ve dürüst, işini seven işçileri de köylülerin içinde ararım.”⁶⁰⁶

Bazı kamp müdürleri veya kamp idaresindeki büyük yetkililer hesapsız harcamalar yaptıkları için yasa dışı yollardan para kazanmaya çalışırlar. V. Şalamov *Lokomotif Dumanının Peşinden Koşma (Pogonya Za Parovoznim Dımom)* öyküsünde

⁶⁰⁵ a.g.e., 465-474.

⁶⁰⁶ a.g.e., s. 318.

sofrasında her akşam en az yirmi kişiyi ağırlayan bir müdürün aldığı çok iyi maaş ve kutup bölgesi tazminatıyla bu masrafı karşılayamadığını, bunun üzerine tütün ticaretine başladığını anlatır. Bu lüks yaşamın nereden kaynaklandığını soruşturmak isteyen savcı ise ücra bir yere sürülür.⁶⁰⁷

Kamp müdürlerinin olağanüstü yetkileri vardır. Kendilerine karşı saygısızlık ettiklerini, yeterince çalışmadığını düşündükleri kişileri sorgusuz sualsiz ortadan kaldırırlar. V. Şalamov *İki Karşılaşma* öyküsünde çalıştığı Partizan altın madeninde yeni atanan kamp müdürünün kendisinin geldiğini görmesine rağmen dinlenmekte olduğu küçük vagondan doğrulup ayağa kalkmayan ekip başını kurşuna dizdirmesi anlatılır. Daha sonra Dalstroy Batı Grubu ve Çukotka Grup Müdürlüğü'ne kadar ilerleyecek Leonid Mihayloviç Anisimov'la iki karşılaşmasını anlatan Şalamov ilkinde müdürle olan tartışmasından sağ kurtulmayı başarmış, ikinci karşılaşmada ise sesini çıkarmamanın daha iyi olacağını bilen tecrübeli bir mahkûm olduğu için başına bir şey gelmemiştir. Fakat Anisimov'un görev yaptığı yerlerde pek çok kişi Serpantinka infaz alanında can vermiştir.⁶⁰⁸

V. Şalamov, *Mister Popp'un Ziyareti (Vizit Mistera Poppa)* öyküsünde devlet gücünü arkasına almış kamu görevlilerinin gerektiğinde yetki kullanımında temel hak ve özgürlükleri hiçe saydıklarını anlatır. Vişera bölgesindeki bir fabrika için tesis edilecek gaz deposunu yapan Amerikan şirketinin başkan yardımcısı Mister Popp işini planlanandan iki hafta erken bitirince yetkililerden Kama nehrinde gemiyle Perm veya Nijniy Novgorod şehirlerine kadar seyahat etmesine izin vermelerini rica eder. Bölge Siyasi Şube Başkanı misafirini bindireceği geminin tıka basa dolu olduğunu görünce

⁶⁰⁷ a.g.e., s. 640-641.

⁶⁰⁸ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 2, s. 119-122.

yanına silahlı dört asker alıp Krasnaya Tatariya gemisinin güvertesine çıkar ve üç dakika içinde güvertedeki bütün yolcuların eşyalarını alıp ambar dairesine gitmesini emreder.⁶⁰⁹

Kamp yöneticileri, mahkûmlara meta gözüyle bakmayı adet edinmişlerdir. Kamp sorumluluk alanlarında çalışma şartlarından kaynaklanan kayıplar, mutlak suretle Magadan'daki merkezle yapılan yazışmalar veya bizzat gidişlerle sağlanan yeni insan gücüyle takviye edilir. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* romanında bu konudan şöyle bahseder:

“Elgen çiftlik yöneticisi Kaldımov sadist değildi. Bizlerin acı çekmesinden keyif almazdı. Yalnızca bizi dikkate almazdı, çünkü hayal edilebilecek en samimi tavırlarla bizi insan olarak görmediğini belli ederdi. Mahkûm çalışanlar arasındaki zayıflığın onun gözünde, yem makinasının bozulması gibi olağan bir üretim aksaklığından daha fazla bir önemi yoktu Her iki durumda da akıbet aynıydı: Yeni birilerini getirmek.”⁶¹⁰

Kaldımov'un boş bir bina ile ilgili olarak kampta görevli zooteknik Orlov ile olan diyalogu da bu zalimliğini ispat eden bir diğer örnektir:

“- Ne oluyor bu binada? Neden boş bırakılmış böyle?

- Orada sığırlar kalıyordu, fakat biz onları başka bir yere aldık. Çatı akıyor, saçaklar buz tutmuş, kirişler baştanbaşa çürümüş. Bu yüzden bu bina sığırların kalması açısından elverişli değil. Uygun bir zamanda tamir edeceğiz.

- Bu eski kereste yığını için para harcamaya değmez. En iyisi burayı kadınlar için kulübe olarak kullanmaktır.”⁶¹¹

⁶⁰⁹ a.g.e., s. 258-267.

⁶¹⁰ Ye. S. GİNZBURG, a.g.e., s. 558.

⁶¹¹ a.g.e., s. 559.

Kaldımov'un bu zalimliğine karşın aynı kampın komutanı Valentina Zimmermann ise ilkeli, sert, ama adaletli bir insandır. Mahkûm tayınına göz dikenleri, hilecileri ve düzenbazları sevmez. Hırsızlık yapmaz, rüşvet almaz. Görevini yapmadığını veya eksik yaptığını tespit ettiği kişileri cezalandırmaktan kaçınmaz. Bu yapıda bir insan olduğu için de kampta adalet duygusuna hasret insanlarca ceza sürelerinin bitiminde bile iyi cümlelerle hatırlanan biridir.⁶¹²

Kamp görevlilerinin içinde belki de en acımasız grup olarak muhafızlar görülebilir. Çalışma alanlarına gidiş ve gelişlerde ve ayrıca çalışma bölgelerinde mahkûmların kaçmalarını önlemek için yazılı veya yazılı olmayan pek çok hakka sahip bu grup sorgusuz sualsiz şiddet uygulama, hatta adam öldürme yetkisini elinde bulundurur. *Avukatların Kumpası* öyküsünde refakat ettiği mahkûma acele etmesini söyleyen muhafız, aldığı “Bir yere yetiyecek değilim.” cevabı üzerine tabancasını çıkarır ve “Seni köpek gibi vururum. Listedten adını silmek çocuk oyuncağı!”⁶¹³ der. *Orman Meyveleri* öyküsünde muhafızların kötülükte sınır tanımadıklarına değinilir. Kampa dönerken omzunda taşıdığı kütüğü düşüren ihtiyarın ne aylaklığı kalır ne de faşistliği. Keyfi olarak istedikleri mahkûma istedikleri muameleyi yapan sorumsuz muhafızlar belki de babaları yaşındaki bir ihtiyarı acımasızca döverler. Ertesi gün kışın kesim yapılan bir alanda sobada yakmak için odun toplayan ekibe muhafızlık eden Seroşapka lakaplı acımasız muhafız, sarı otlarla çizdiği çalışma alanının sınırını aştığı gerekçesiyle uyarı yapmaksızın bir mahkûmu öldürmekten çekinmez.⁶¹⁴ V. Şalamov, *İlk Diş* öyküsünde muhafızlar eşliğinde beş günlük bir yaya intikale çıkarılan 200 kişilik mahkûm grubundan birine yapılan kötü muameleye karşı çıkan kahramanın başına neler geldiğini anlatır. Bir başkasına uygulanan şiddeti hazmedemeyip sırasından bir adım öne çıkarak “Birini dövmeye nasıl cüret edersiniz?” diyen anlatıcı, aynı gece elinde fener olan iki muhafız

⁶¹² a.g.e., s. 562-564.

⁶¹³ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 238.

⁶¹⁴ a.g.e., s. 79-82.

tarafından uyandırılır, üzerine tüfek doğrultularak kıyafetleri çıkarttırılır ve ne kadar olduğunu kestiremediği bir süre soğukta bekletilir. Giyinmesi emredilen anlatıcı tam cezanın bittiğini düşündüğü sırada kulağına yediği bir tekmeyle karların üzerine düşer. Ağır topuk darbesi dişlerine gelmiştir. Ağız kanla dolan anlatıcıya barakaya gitmesi emredilir. Anlatıcının ağızındaki tuzlu kanın tadı geçmez, fakat ağızında yabancı bir cisim vardır. Bu gereksiz şeyi parmaklarıyla tutup ağızından çıkardığında bunun bir diş olduğu anlaşılır.⁶¹⁵ Aynı şiddet Ye. Ginzburg tarafından da dile getirilir. Kolıma kampına götürülecekleri gemiye bindirilmek için aç karnına kilometrelerce yol yürütülen mahkûmlar organize bir protesto tertip edip ekmek gelinceye kadar yürümeyeceklerini ifade edince muhafızlar çılgına döner. Kaçmaya teşebbüs ettikleri gerekçesiyle arkada kalan ve eylem yapan mahkûmların üzerlerine kurşun yağdırırlar.⁶¹⁶

Çocuk Çizimleri öyküsü muhafızların cahilliğini ortaya çıkaran ince bir alayla başlar. Odun kesme işine gönderilen bir grup mahkûmun çalışma alanına götürülmesi için sıraya sokulup sayılması gerekir. Çalışma alanına götürülecek mahkûmların beşerli sırada dizilmesi, muhafızların çoğunun çarpım tablosunu bilmemesinden kaynaklanmaktadır.⁶¹⁷

Muhafızların acımasızlığına yönelik örnekleri çoğaltmak mümkündür. V. Şalamov *Benim Davam* öyküsünde Yagodnoye kasabasındaki kamp mahkemesinde yargılanmak üzere kendisini götürmek üzere gelen iki muhafızın yaklaşık otuz kilometrelik yolu altı saat içinde yürümesini istediklerini anlatır. Akşam sekizde başlayacak sinema seansına yetişmek için mahkûma ekmek bile veren muhafızlar, mahkûmun yürümekte zorlandığını görünce önce hızlanması için uyarırlar, sonra da usturuplu bir şekilde döverler. Şalamov bu olayı şöyle anlatmaktadır:

⁶¹⁵ a.g.e., s. 299-301.

⁶¹⁶ Ye. GİNZBURG, a.g.e., s. 388-389.

⁶¹⁷ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 98.

“... O zaman beni dövmeye başladılar. Beni ayaklarının altında
çiğniyorlardı, ben ise bağıryor, yüzümü korumaya çalışıyordum.
Mamafih yüzüme vurmuyorlardı, bunlar tecrübeli insanlardı.
Beni epeyce, özene bezene dövdüler.”⁶¹⁸

Kamplarda kaçma girişimleri de yaşanır. V. Şalamov’un *Yeşil Savcı (Zelyoniy Prokuror)* öyküsünde çarlık dönemlerinde kaçma girişimlerine ilave ceza verilmezken, bu olay “mahkûmlar kaçar, muhafızlar ise yakalar” gibi algılanırken zaman içerisinde kamplardan firar edenlere üç yıl, sonra beş yıl, sonra on ile yirmi beş yıl arasında cezalar verildiğine, hatta kaçakların vurulup öldürüldüğüne, cesetlerinin kamp girişlerinde ibret olması için sergilendiklerine, daha ileri aşamalarda ceset bile getirmeye gerek kalmadan kaçağı vuran kişinin onun elini veya kafasını kesip cesedini olduğu yerde bıraktığına şahit olunur. Şalamov’a göre, kaçanların büyük bir kısmını “halk dostu” denilen rüşvet, irtikap, yolsuzluk suçlamasıyla hapis yatanlar oluşturur. Siyasi mahkûmlar ve adi mahkûmlardan kaçma girişiminde bulunanların sayısı oldukça azdır. Kaçmak için uzun ve gizli hazırlıklar yapılır, zira herkes bu kaçıışı ihbar edebilir, karşılığında bir parça ekmek veya bir tutam tütün alabilir. Kolıma tabiatının ve coğrafyasının özelliklerini bilmeyen kaçakların çoğu soğuğa parmaklarını, ayaklarını diyet olarak öder. Kaçma girişiminde bulunup da taygadan sağ çıkabilmiş kimse neredeyse yok gibidir.⁶¹⁹ *Binbaşı Pugaçov’un Son Savaşı* öyküsünde İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara esir düşen, sonra Alman kamplarından kaçmayı başarmış bir grup subayın ve onlara yakın iki personelin kamp hayatına rıza göstermeyipilmekilmek bir kaçış planı yaparak firar etmeleri anlatılır. Tecrübeli askeri personel öncelikle madenlerde çalışmanın çok kısa zamanda tükenmişliğe götüreceğini bildiği için buradan uzak durmayı başarır. Biri kültür işlerinden, biri muhafızların silahlarının tamirinden, bir diğeri aşçılıktan sorumlu

⁶¹⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 350.

⁶¹⁹ *a.g.e.*, s. 576-611.

mahkûmlar ilkbaharda kararlaştırdıkları gün ve saatte profesyonel bir kaçış gerçekleştirir. Önce bir kamyon gasp ederler. Benzin bitince yaya olarak yola devam eden grubun bir sonraki hedefi yakındaki bir havaalanından uçak kaçırmaktır. Taygada ilerlerken peşlerine takılan kalabalık arama ve muhafız ekibi ile ciddi çatışmalar yaparlar. İki gün süren çatışmalarda on iki kişilik gruptan onu ölü, biri yaralı ele geçirilir. Muhafızların ilk günkü kaybı 28 ölüdür, yaralıların sayısı belli değildir. Muhafızlardan sorumlu tuğgeneral bile bölgeye gelmiştir. Grup lideri Binbaşı Pugaçov ölü ve yaralılar arasında değildir. Bir ayı ininde gizlenen Pugaçov arama köpekleri kendisini bulmadan elindeki tabancanın namlusunu ağzına dayayıp son hamlesini yapar.⁶²⁰ V. Şalamov *Yeşil Savcı* öyküsünün bir bölümünde neredeyse aynı cümleleri kurarak bu deneyimli ekibin kaçışını bir daha anlatır. Fakat bu öyküdeki grup lideri Binbaşı Pugaçov değil, Yarbay Yanovski'dir.⁶²¹ Muhtemelen yazarın bir kafa karışıklığı yaşadığı düşünülmektedir.

Kamplarda firarileri yakalamak için deneyimli kişilerden oluşan özel ekipler kurulur. *Kancık Tamara* öyküsünde haski cinsi bir kızak çekme köpeği olan ve kamp bölgesi yakınlarında bulunup kampa getirilen Tamara anlatılır. Hamile olan ve kampta doğum yapan Tamara ve yavruları tüm mahkûmlar tarafından sevilmektedir. Öyle ki yavruardan erkek olan Heinrich, bir gün beş günlük jeoloji keşif gezisine çıkan ekibi takip edip kamptan yirmi kilometre uzaklaşmış, ekiptekiler tarafından fark edilince yolundan çevrilip kampa geri yollanmıştır.⁶²² Tamara bir gün kamp bölgesine kayakla gelen, beş kişiden oluşan firarileri yakalama ekibine alışılmadık bir tepki gösterir, içlerinden birinin üzerine atılıp ısırır. Ekip başı Nazarov köpeği vurmaya davranır, fakat kamptaki refakatçılar koluna girip uzaklaştırır. Ekip kampta olduğu süre boyunca Tamara'nın hareketleri giderek tuhaflaşır, herkes onun duyduğu nefretin sıra dışı olduğunu, bu ekiple daha önceden bir yerlerde karşılaştığını anlar. Ekip lideri Nazarov

⁶²⁰ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 316-333.

⁶²¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 611.

⁶²² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 136.

sabaha kadar içtikten sonra yola çıkacağı sırada Tamara yine hırlar. Nazarov silahını çıkarıp bir şarjör mermiyi Tamara'nın üzerine boşaltır.⁶²³

İlk Ölüm öyküsünde madendeki pek çok mahkûmun davasını yürüten sorgu yargıcı Ştemenko adeta kötülüğün sembolü olarak karşımıza çıkar. Eski bir kamp müdürü olan bu şahıs şimdilerde sorgu yargıcı olarak çalışmaktadır. Mahkûmlar aleyhinde akla hayale gelmeyecek faaliyetlerde bulunan Ştemenko şu sözlerle anlatılır: “İnsanları yorulmak bilmeden sorguya çeker, aç mahkûmlar arasında seçim yaparak bir tutam mahorka ya da bir tas çorba karşılığında yalancı şahitler ve iftiracılar beslerdi. Kimilerini yalanın devletin çıkarları için gerekli olduğuna inandırır, kimilerini tehdit eder, bazılarını da satın alırdı.”⁶²⁴

Kamp görevlileri her şeyi yapmak için kural tanımaz tavırlarından taviz vermezler. *Kravat* öyküsünde hastanede yattığı bir haftalık süre içerisinde tedavisiyle ilgilenen doktor ve sağlık görevlisine minnettarlığını ifade etmek için çalıştığı atölyede artırdığı kumaşlardan iki tane kravat yapan kadın mahkûm bunları hastane finans müdürü yardımcısına kaptırır.⁶²⁵

Kampların iyilik melekleri başta doktorlar olmak üzere sağlık personelidir. Devletin resmi görevli doktorlarının yanı sıra mahkûmlar arasında doktor unvanı olanlar da sağlık tesislerinde çalıştırılır. Sağlık tesislerinin uzak olduğu bölgelerde sağlık memurlarının ilk müdahalede bulunma, gerekli basit tıbbi tedavileri uygulama yetkileri mevcuttur. Şalamov da uzun yıllar sağlık memuru olarak çalışmıştır. Kamp hayatının korkunçluğunda doktorların söylemi ve yaklaşımı farklıdır. Doktor isterse ve gerekli görürse bir mahkûmu işe göndermez, onu hastanede yatırır, çalışma kategorisini değiştirir, gerekirse çürük raporu vererek memleketine dönmesini sağlar. Kısacası doktor:

⁶²³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 83-89.

⁶²⁴ *a.g.e.*, s. 137.

⁶²⁵ *a.g.e.*, s. 145-152.

“Görevi gereği mahkûmu savunan, müdürlerin keyfi davranışlarından ve kamp emektarlarının aşırı hırslarından koruyan kişidir.”⁶²⁶

Dekabrist Torunu öyküsünde Şalamov, ünlü bir dekabristin soyundan gelen bir doktoru üç evrede anlatarak okuyucuya dede ve torun arasındaki farkı göstermeye çalışır. Kolıma bağlısı Kadıkçan maden ocağında doktor olarak görevlendirilmiş Sergey Mihayloviç Lunin (*Mühendis Kiselyov* öyküsünde de Kunin adıyla geçmektedir)⁶²⁷, mutlakiyetin kaldırılması için mücadele vermiş Dekabrist hareketinin üyelerinden Mihail Sergeyeviç Lunin’in (1787-1845) soyundan gelen, henüz Moskova Üniversitesi Tıp Fakültesi’ndeki eğitimini tamamlayamadan tutuklanıp Kolıma’ya gönderilmiş biridir. Dede Lunin, Dekabrist olmanın bedelini Sibirya’da yirmi yıllık kürek mahkumiyeti ve sürgün cezasıyla ödemiştir. İlk evredeki torun Lunin hayatı fazla ciddiye almayan, dış görünüşüne önem veren, amirlerin takdirini her şeyden daha değerli bulan, öğrenciliğini tamamlayamadan kendini kampta bulmuş züppe bir tıp fakültesi öğrencisidir. Şalamov’un bu dönemdeki izlenimi şöyledir: “Sergey Mihayloviç, başarısı veya işi sebebiyle kamp yaşamı kendisine kolay gelen herkes gibi başkalarını az düşünüyor ve açların halinden pek anlamıyordu.” Çalıştığı madenden Arkagala madenine gitmeyi başaran Lunin, entelektüel biriyle sohbet etmek, onunla bir şeyler paylaşabilmek için “akut apandisit” teşhisi koydurarak öykünün kahramanını da Arkagala’ya götürür. Burada kampı köşe bucak dolaşan Lunin, kamp müdüründen aldığı övgü dolu sözlerden, onlarla olan arkadaşlığından büyük bir haz duyar. Kamp yönetiminden herhangi biriyle olan dostluğundan büyük bir gurur duyar, bu dostluğu göstermek için büyük bir çaba sarf eder. Hatta müdür grubunun hastalara çalışamaz raporu verilmesinden hoşlanmadığını bildiği için gerçekten ihtiyacı olan hastalara bile istirahat vermez. Olçan maden ocağında görevli Edit Abramovna isimli sözleşmeli hemşire, Lunin’e aşıktır, onu çalıştığı maden

⁶²⁶ a.g.e., s. 208.

⁶²⁷ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 474.

ocağına aldırın, hakkındaki tahkikat ve mahkûmiyet kararını kaldırtan, yeniden tıp fakültesine kaydını yaptırıp eğitimini tamamlamasına imkân tanıyan Edit Abramovna maalesef aşkına karşılık bulamaz. İşlerin yoluna girmesi için o kadar çabalayan kadın Lunin’le formaliteden bir de evlilik yapar. Hayatta sadece güce tapan bu Dekabrist torunu, bir kadını sevecek kadar fedakâr biri değildir. Doktor diplomasını alır almaz ilk işi kadından boşanmak olan Lunin tekrar Dalstroy’a görevlendirilir. İkinci evre sayılabilecek bu üç yıllık görevlendirmede Debin’de konuşlu Merkez Hastanesi’nin cerrahi bölüm başkanı olarak atanır. Bu, büyük bir görevlendirmedir. O zamana kadar savaş sonrası burada görevlendirilen, çok tecrüceli, bir doktor olan Rubantsev görevi ona devreder, fakat yönetimle arası iyi olmayan, yordakçıları, pohpohçuları kapıdan içeri sokmayan Rubantsev’e baskı uygulanmaya başlanır. Birkaç aylık uğraşı sonrasında Rubantsev Magadan’a tayin edilir.

Rubantsev gittikten sonra hastane binasında düzenlenen partide tıbbi maksatlı kullanılan alkol, dolaplardan alınıp içki yapılır. Bu sarhoşluk anında Lunin, Doktor Rubantsev’in hastanede hiç mide ülseri ameliyatı yapmadığını gerekçe göstererek ona yönelik suçlamalarına devam eder. Doktor Rubantsev’in mide ülseri teşhisi konulan hastalara ameliyat yapmamasının sebebi, bitik durumdaki, çok zayıflamış hastaların ameliyatı kaldıramayacakları, ameliyattan sağ çıksalar bile toparlayamayacaklarıdır. Bu gerçeği göz ardı eden Doktor Lunin, parti sonrası mide ülseri teşhisi konmuş on iki hastayı ameliyata alır, hiçbiri de ameliyattan sağ çıkamaz. Başına buyruk hekimlik uygulamalarıyla tıbbi sorunlar yaratan Lunin’i uyaran kahraman da onun hışmından payını alır ve ormanın derinliklerindeki bir kampa sağlık görevlisi olarak sürgüne gönderilir.

Lunin’in üçüncü evresi yazarın bu yaşananların üzerinden 16 yıl geçtikten sonra tesadüfen Moskova’da karşılaşmasıyla başlar. Torun Dekabrist’le selamlaşmayan kahraman, Edit Abramovna’nın skandalları yüzünden Dalstroy’dan bir buçuk yıl içinde

uzaklaştırılan Lunin'i tekrar Dalstroy kadrolarına aldırma'yı başardığını, birlikte Çukotka'nın Pevek şehrine geldiklerini, burada son açıklamaların, son sözlerin söylenmesini müteakip Edit Abramovna'nın kendini suya bırakarak intihar ettiğini öğrenir ve çok üzülür.⁶²⁸

V. Şalamov, *Hastane Müdürü* öyküsünde Kolima'nın Debin kasabasında konuşlu bin yataklı mahkûm hastanesinin müdürü Doktor soyadlı eski ÇK mensubu bir doktorun yapmaya çalıştığı kötülükleri anlatır. Şalamov'un Troçki Yanlısı Karşı Devrimci Faaliyet suçundan mahkûm olduğunu öğrenen Doktor Doktor, ufak bahaneleri büyüterek Şalamov'u hastanedeki kıdemli hastabakıcı görevinden uzaklaştırıp ceza kampına veya kürek mahkûmları kampına göndermek ister. Önce NKVD sorumlusundan yardım ister, fakat ondan beklediği desteği göremez. Sonra bir gece vakti hastanede bir kadın hasta ile sohbet ettiği gerekçesiyle Şalamov'u uyarır. Bir sonraki gün jöle tabağını tarttırıp on gram eksiklikten dolayı ceza vermek ister, bir başka gün ölmek üzere olan bir hastaya doktorun istek yapmadan verilmesini istediği yarım kâse çorba için Şalamov'u görevi ihmal ettiği gerekçesiyle madende çalışmaya gönderir. Madendeki üçüncü çalışma gününün sonuna doğru yanında yaver gibi dolaştırdığı muhafız komutanı frengili Postel ve hastanede protez uzmanı olarak görev yapan muhbir, yardakçı ve iş takipçisi Grişa ile birlikte gelen Doktor Doktor, Şalamov'a iş bitiminde hastaneye gitmesini emreder. Hastanede de her gün ani denetimlerle baskı uygulamayı sürdüren Doktor Doktor'u durduranlar ise hastanede sivil uzman olarak görev yapan diğer amirlerdir. Bir gün Doktor Doktor'un tayini çıkar.⁶²⁹

V. Şalamov *Tabip Yarbay (Podpolkovnik Meditsinskoy Slujby)* öyküsünde eşini genç yaşta kaybetmiş, üç çocuğunu da okutup doktor olmalarını sağlamış, hayatında hiç yurt dışına çıkmamış, ancak aktif olarak doktorluk da yapmamış, bunun yerine sağlık

⁶²⁸ a.g.e., s. 291-303.

⁶²⁹ a.g.e., 373-378.

tesislerinde yönetici olarak çalışmış olan Yarbay Rürikov'dan bahseder. Aslında sade bir yaşamı seven, devletin menfaatini koruyan, dürüst, namuslu bir insan olan Rürikov, bin kişilik bir kamp hastanesinde göreve başlamadan önce yetkili kurullarca kendisine verilen brifinglerde halk düşmanlarına karşı mesafeli, acımasız bir tavır sergilemesi konusunda talimatlandırılmıştır. Hastane görevlilerinin çoğu bu kadar dürüst bir insanla rahat çalışamayacaklarını anlar ve komplolar kurulmaya başlar. Rürikov'un uyanık olması, dikkatli olması konusunda uyarıldığı siyasi suçlardan hüküm giymiş mahkûm doktorlar en zor, en prestijli ameliyatları yapıp yerel idarecilerin de sempatisini kazanınca Rürikov da onlara farklı bir bakış açısıyla bakmaya başlayacaktır.⁶³⁰

Aynı öyküde Yarbay Rürikov'dan önce hastane yöneticisi olarak çalıştığı ifade edilen Tabip Binbaşı Çurbakov şöyle tarif edilmektedir: “Binbaşı Çurbakov taşkın sefahat alemleriyle ve içkiye olan inanılmaz dayanıklılığıyla nam salmıştı. Neredeyse her altın madeninde oralarda çalışan kadın doktorlardan, hemşirelerden ve hastabakıcılardan bir sürü çocuğu vardı.”⁶³¹

Kuzey'e daha fazla kazanmak için gelen sözleşmeli personelde zaman içinde depresyon başlar. Kazanılan parayı harcayacak yer yoktur, gelinen yerdeki konfor ve sosyal ilişkiler ağı yoktur. Devletin ölüme gönderdiği, çetin tabiat şartlarında hayata tutunmaya çalışan mahkûmları muayene eden, onları iyileştirip tekrar ölüm çarkı olan madenlere gönderen doktorlar da bazen bu depresyondan kurtulamaz. V. Şalamov *Askeri Komiser (Voyennyy Komissar)* öyküsünde çok becerikli bir cerrah olan Anna Sergeyevna Novikova'nın depresyon sonrası düştüğü alkol batağını anlatır. Yalnızlığını, yaptığı işin zorluklarını, dar çevreyi alkolle unutmayı deneyen Novikova, bu bağımlılığı yüzünden birkaç mekân değiştirir. Sol Kıyı bölgesindeki hastanede çalışırken de alkol bağımlılığı komaya girecek seviyede ilerler. Bir gün boğazına yabancı bir cisim kaçan bölge askeri

⁶³⁰ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 424-437.

⁶³¹ *a.g.e.*, s. 435-436.

komiseri Albay Kononov'un boğazındaki cismi çıkarma görevi kendisine verilen Novikova'yı iki gün boyunca ayıltmak için görevliler yıkamak, nişadır koklatmak, mide ve bağırsaklarını yıkamak dahil büyük çaba sarf ederler. Sonunda kendine gelen Novikova, iki gündür ertelenen ameliyatı başarıyla gerçekleştirir.⁶³²

İkinci Dünya Savaşı, kamplardaki Alman ırkı mensupları için tatsız sürprizler hazırlar. Savaşla birlikte parlayan aşırı milliyetçilik duyguları, kamplarda bulunan Alman asıllı mahkûmlara hayatı zindan eder. Ye. Ginzburg *Anaforun İçinde (Krutoy Marşrut)* romanında Alman asıllı Doktor Walter'den bahsederken onun ve diğer Almanların yaşadıklarını anlatma gereği duyar.

“Altın madenlerindeki ve maden ocaklarındaki üç yıllık zorlu çalışma, bu güçlü bünyeyi çökertti. Gözünün kornea tabakasının yanmasından sonra bir gözü görmez oldu. Madendeki gözetimciler birkaç kaburgasını kırdılar. Açlık, kronik adale zayıflamasına yol açmıştı.

Bütün bunlara rağmen çok şanslıydı. Çünkü Kolıma'da tutuklu diğer Alman doktorlar bu dönemde bütünüyle ortadan kaldırılmışlardı. Bazıları mahkeme önüne çıkarılarak, bazıları ise 'kaçmaya teşebbüs ederken'... Onların arasında, kurtardığı binlerce insan tarafından adı saygıyla anılan ünlü Odesalı cerrah Profesör Koch da vardı.”⁶³³

Doktor Walter her zaman neşeli, hastalarıyla devamlı olarak ilgilenen, onlarla şakalaşan ve en önemlisi onları tedavi etmek için alternatif tıp yöntemleri dahil her türlü çareye başvuran iyi bir insandır. Bir gün sonra öleceğini bildiği hastasıyla şakalaşan, ona

⁶³² a.g.e., s. 437-445.

⁶³³ Ye. GİNZBURG, a.g.e., s. 608-609.

moral vermeyi bırakmayan iyi bir insandır. Hatta ölmeden önce canı alkollü bir içki çeken Kalçenko isimli hastasına bir kadeh porto şarabı vermekten bile kaçınmaz. Bu iyi insan Ye. Ginzburg'u da etkilemiş olacak ki, aralarındaki duygusal yakınlaşma sonrasında 15 yıl sürecek bir evlilikle taçlanacaktır.⁶³⁴

Kampta meslek sahibi kişilerin serbest işçi statüsünde yüksek tazminatlı maaşlar alarak çalıştıklarına da rastlanır. Genellikle teknik beceri ve bilgi sahibi bu kişiler değişik gerekçelerle binlerce kilometre uzakta çalışmak için kendi istekleriyle buralara gelirler. *Serafim* öyküsünde, başka bir şehre gittiğinde kimliğini yanına almadığı için firari mahkûm sanılarak hapse atılan, şiddet uygulanan, onuru incitilen, karısından kendisinden boşanmak istediğini belirten bir mektup alan, sözleşmeli personel olarak Kuzey Kutbu'na yakın bir madende kimya laborantı olarak görev yapan Serafim'in dramı anlatılır. Çalıştığı laboratuvarında görevli iki mahkûm mühendisle tek kelime konuşmayan, onlara bir dilim ekmek veya bir parça şeker ikram etmekten kaçınan Serafim, mahkûm olmanın ne anlama geldiğini kendi de beş günlüğüne de olsa mahkûm olunca anlar. Uğradığı haksızlığı bir türlü hazmedemeyen Serafim siyanür içerek, bileğini keserek ve kendini yakındaki buz gibi dereye atarak yaşama veda eder.⁶³⁵

V. Şalamov'un ağırlıklı olarak GULAG kamplarını anlattığı öykülerinde her ne kadar etrafı dikenli tellerle ve gözetleme kuleleriyle çevrilmiş kamplar, zor şartlarda çalıştırılan, yaşamak için her türlü tavizi vermeye razı mahkûmlar ilk etapta göze çarpsa da bu mahkûmları çalıştıracak ekonomik değeri olan maden sahâlârının araştırılıp bulunması, jeolojik keşif çalışmalarının yapılması da önemlidir. Bu çalışmalar bazen merkezden görevlendirilen jeolojik keşif ekipleriyle, bazen mahkûmlar arasında uygun personel varsa onların da katılımıyla yapılır. *Elmas Haritası (Almaznaya Karta)* isimli öyküde yazar, yıllarını geçirdiği Kolıma bölgesinin dışında Vişera ırmağı yatağında

⁶³⁴ a.g.e., s. 616-617.

⁶³⁵ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 164.

yapılan bir jeoloji keşfinde ekibin yaşadıklarını anlatır. Uçsuz bucaksız taygada günlerce süren yolculuğun ardından medeniyetin uğramadığı yerde tuğladan bir binaya rastlayan ekip üyeleri şaşkındır. Ekip başı, eski bir denizaltı subayı olan Vilemson burada çarlık döneminde Belçikalı bir şirket tarafından maden işletildiğini, fabrika kurulduğunu, 1912 yılında imtiyaz süresi uzatılmayan şirketin tesislere zarar vererek bölgeden ayrıldığını ifade eder. Bir dönem bu şirketin baş muhasebecisi olarak çalışmış İvan Stepanoviç Bugreyev bölgeden ayrılmamış, sekiz oğlu, gelinleri, torunları ile beraber medeniyetten uzak bu yerde yaşamlarını sürdürmektedir. Jeoloji ekibi bu bölgede daha önceden açılmış kuyuların tekrar canlandırılacağını söyleyip ihtiyar Bugreyev’de maden haritası olup olmadığıyla ilgilenmeye başlar. Oğulları olmadığını iddia etse de gelinler tam aksini ifade ederler. Sonunda medeniyete savaş açmış Bugreyev bir sabah Belçikalılar tarafından hazırlanmış, toprağa gömülü bir tomar değerli maden, taş, kömür, demir vb. yerlerini gösteren harita ile çıkagelir. Jeoloji ekibi şaşkındır, aynı zamanda sevinçlidir. Tek bir sondaj, araştırma yapmadan bölgedeki tüm madenlerin yerini gösteren haritalara sahip olmuşlardır. Yaşlı Bugreyev’in sadece elmas haritasını vermediği anlaşılır. Vişera bölgesinde elmas çıkarma işlemi 30 yıl sonra, yani 1960 yılında yapılabilir.⁶³⁶

Kamplarda ekip başı olmak hem mesuliyetli hem de statü bakımından ayrıcalıklı bir durumdur. Kota belirleyiciler, maden müdürleri, kamp müdürleri ve diğer görevlilerle bu kişiler muhatap olur ve planlanan kotanın tamamlanması için her türlü yetkiyi kullanırlar. Özgür işçilerden, adi suçlulardan ve siyasi suçlardan mahkûm olmuş kişiler ekip başı olarak görevlendirilir. Adi suçluların ekip başı olduğu yerlerde acıma, insaf, vicdan kavramlarına yer yoktur. 58. maddeden hüküm giymiş ekip başlarının biraz daha insafı, vicdan sahibi olmaları beklenirken bazen tam beklentilerin aksine bir kişi de ortaya çıkabilir. Güç zehirlenmesine uğrayan bozuk kişilikli insanların ne yapacağını en tecrübeli mahkûmlar bile kestiremez. V. Şalamov *Kürek Artisti* öyküsünde Kostoçkin

⁶³⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 266-271.

adındaki böyle bir ekip başı ve onu yanlış değerlendiren, ekibe yeni görevlendirilen Krist adlı mahkûm arasında yaşananları anlatır. İyi bir makine mühendisi olan, dört dil bilen, iyi dans eden, iyi bir boksör olan Kostoçkin genç yaşına rağmen bir altın madeninde ekip başı yapılır. Krist ise Kostoçkin'in ekibindeki eksilen personeli tamamlamak üzere görevlendirilir. Akşamları ekip barakasındaki lambanın ışığında Kostoçkin'in bir şeyler okuduğunu gören Krist, bu kişinin iyi biri olduğuna karar verir ve tüm gücüyle madende çalışacağına dair kendi kendine söz verir. Uzun yılların tecrübesiyle kumları kürekle el arabasına doldurup boşaltma yerine götüren Krist bu işi o kadar güzel ve profesyonelce yapmaktadır ki, kürek, kum ve araba sesleri bir senfoni gibi algılanır. Ekip başının dikkatini çeken bu çalışmalar Krist'e "kürek artisti" lakabı takılmasına ve ekmek tayınının ikinci dereceye çıkarılmasına vesile olur. Bir gün 50 rublelik ödüle de layık görülen Krist imzayı atıp ödül parasını isteyince görevli mutemet parayı Kostoçkin'in aldığını söyler. Bir süre sonra sarhoş bir halde barakaya gelen Kostoçkin'e yardımcısının verdiği fitneyle kendisini ekip başı Kostoçkin'in karşısında bulan Krist'in ödülü, burnunun üstüne yediği sağlam bir boksör yumruğu olur.⁶³⁷

Marangozlar öyküsünde marangoz arandığını duyunca sırf ısınmak için marangoz olduklarını söyleyen ve bu işe seçilen, ancak istenen özelliklere uymadıkları anlaşılınca akşama kadar sıcak marangozhanede ısınmalarına göz yumulan doktoralı iki arkadaşın kurnazlığı anlatılır. Daha seçim aşamasında bu kişilerin kendilerinden istenen fiziki performansı gösteremeyeceklerini anlayan ekip başının aşağıdaki sözleri eğitilmiş mahkûmlara idarenin bakış açısını yansıtmaktadır: "Gerçekten, Aleksandr Yevgenyeviç, bende istediğiniz gibi bir eleman yok. Sobolev'e ve bir de hafif suçlar işleyenlerin olduğu kısma bakmalısınız, buradakilerin hepsi entelektüel, başa bela olur bunlar."⁶³⁸

⁶³⁷ a.g.e., s. 444-455.

⁶³⁸ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 26.

Bazı kamp görevlileri işleri rutin akışında hallederken bazıları da ellerindeki yetkiyi fazlasıyla kullanmaktan çekinmez. V. Şalamov, *Yarbay Fragin (Podpolkovnik Fragin)* öyküsünde bir hastanenin kültür ve eğitim kısım amiri olarak görev yapan biri asteğmen diğeri yarbay rütbesindeki iki halef-selef görevliyi anlatır. Asteğmen Jivkov, genç, yakışıklı bir subaydır. Hastanede görevlendirilen iki ayrı kadınla gönül ilişkisi vardır. Kültür faaliyetlerine de pek fazla zaman ayırmaz. Yarbay Fragin ise İçişleri Bakanlığı'nda etkin görevlerde bulunmuş, Moskova'daki Troçki yanlılarının yakalanıp hapsedilmesinde çok çaba harcamış, İkinci Dünya Savaşı döneminde de SMERŞ karşı casusluk biriminde görev almış bir tuğgeneralidir. Savaş sonrası Yahudilerden hazetmeyen Mareşal Timoşenko (1895-1970) tarafından rütbesi yarbaylığa indirilmiş ve ordudan terhis edilmiştir. Ailesi ve çocuklarının okul masraflarını karşılamak için Dalstroy'da çalışmak isteyen Fragin'e Magadan'daki hastanede bir görev verilir. Aşırı uyanıklık, titizlik ve korkaklık sonucu olsa gerek Şalamov'un ceza süresi bitiminde vapur ulaşımı açılincaya kadar hastanede çalışmasına izin vermez. Hastane başhekiminin kararıyla çalışmasına izin verilen Şalamov, iki yıl para biriktirip nihayetinde Moskova'ya gitmek için hazırlıklarını tamamladığında Yarbay Fragin yanında iki muhafızla gelip kimliğine bir kâğıt mühür yapıştırır ve onu Magadan'a kadar muhafız eşliğinde gönderir. Bu, sözleşmeli özgür bir işçinin ilk kez böyle bir muameleye maruz kaldığı ender olaylardan biridir.⁶³⁹

V. Şalamov *Donmuş Toprak (Veçnaya Merzlota)* öyküsünde Adıgala bölgesindeki müstakil bir kampta bitle mücadele için gerekli gördüğü altı kişiden biri olan hamamcı İzmaylov'un rüşvetçi kişiliğine vurgu yapar. Sözleşmeli özgür bir işçi olan İzmaylov küçük paralar aldığı mahkûmların kıyafetlerini özensiz, baştan savma yıkarken bol paralar ve cömert hediyeler aldığı özgür işçi statüsündeki kişilerin kıyafetlerini ise

⁶³⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 366-371.

özene bezene yıkamaktadır. Bu durum sağlık görevlisi Şalamov'un bitle mücadelesine sekte vurmaktadır.⁶⁴⁰

Bazen her şey kuralına göre olmaz. V. Şalamov *Donmuş Toprak* öyküsünde Adıgala kampında bir akşam kapısını çalıp elindeki paspasa benzeyen paçavra ve bir kovayla teklifsizce revirden içeri dalan Leonov'un yerleri yıkama ve paspaslama teklifini kabul etmediği için pişmanlığını dile getirmektedir. Görünüşte sağlıklı, diri bir genç olan Leonov daha önceki sağlık görevlisi zamanında madende çalışmayıp revirin temizliği işiyle uğraşmıştır. Madene gitmekten korkmaktadır. Buraya yeni gelen Şalamov'u ziyaret edip göreve devam etmesi için ricada bulunur. Görevden alınması durumunda canına kıyacağı tehdidinde bulunur, Şalamov bu tehdidi ciddiye almaz, sabahleyin iş dağıtımına çıkmasını söyler. Sabah iş dağıtımında Leonov yoktur. Bir süre sonra ahırda asılı halde bulunur.⁶⁴¹

Kamplarda yönetim kademesinde olmak, muhafız veya bir alanda karar verici konumunda bulunmak çoğu kimse için normal dışı davranışlar sergilemenin sebebi olabilir. Teşkilatın en üstünden başlayarak en alt kademeye kadar uzanan yelpazede bulunduğu makamın gücünü güçsüzler üzerinde denemekten hoşlananların oranı hoşlanmayanlara göre çok fazladır. Bu büyük hayatta kalma mücadelesinde siyasi kumpaslarla modern köle konumuna getirilip ülkenin ekonomi planlarını gerçekleştirmek için ucuz işgücü gözüyle bakılan mahkûmlara genellikle değer vermeyen yöneticiler, dayakla terbiye eden, küçücük bir bahaneyle insanları öldürmekten çekinmeyen muhafızlar, doğuda görev yaparak yüksek maaş ve tazminat alma arzusuyla bölgeye gelen, aradığını bulamayan, mahkûmlarla empati kurmaktan özellikle kaçınan serbest işçiler... Bu güç dengesizliğinde bir tek doktorlar farklılık gösterir. Karakterli, insan hayatı kadar, insan onuruna da değer veren doktorlarla ettiği yemine sadık kalmak bir

⁶⁴⁰ a.g.e., s. 372.

⁶⁴¹ a.g.e., s. 373-374.

yana idarenin takdirini kazanmak için olmadık işler yapan doktorlar da mevcuttur. Tabi bazı doktorların kamp azılsı adi suçlular tarafından sindirilip yanlış kararlar alma mecburiyeti duyduğu zamanlar da vardır. Bir de doktor yetersizliği sebebiyle uzak bölgelerdeki kamplarda görevlendirilen hastabakıcı, hemşire gibi doktor yetkilerini kullanan diğer sağlık personeli. Tüm bu yönetim teşkilatı içinde mahkûmlara en yakın grup sağlık personeli olmuştur.

Bazı mahkûmlar ihtiyaç olması halinde çeşitli eğitim, kurs vb. bilgilendirme faaliyetleri sonrasında sağlık memuru olarak görevlendirilebilir. V. Şalamov kampta ağır çalışma koşullarından dolayı neredeyse ölmek üzereyken getirildiği hastanede tedavi olmuştur. Tedavi sonrası Magadan yakınlarındaki bir hastanede açılan sağlık memuru kursunu başarıyla geçen Şalamov kamplarda ve hastanelerde hasta muayene edecek, doktorlara yardımcı olacak şekilde bilgi ve tecrübe sahibi olmuştur. *İnancından Dönmeyen* öyküsünde hastanenin üçüncü dahiliye servisinde Doktor Nina Semyonovna'nın gözetiminde eğitimini tamamlayan kahraman, doktor tarafından kendisine hediye edilen steteskopu bir yaşama tutunuş sembolü olarak görür ve ömrü boyunca unutmaz.⁶⁴²

Aynı öyküde kamplarda doktor olmanın zorlukları ve doktor intiharlarına da değinen Şalamov beş yıllık ceza süresini tamamladıktan sonra kamp sonrası travmasını atlatamayan Doktor Kalembe'tin "Aptallar yaşamamıza izin vermiyor" yazan bir not bırakarak intihar ettiğini, Doktor Miller'in tüm İkinci Dünya Savaşı süresince Alman olmadığını, bilakis Yahudi olduğunu ispatlamaya çalıştığını, Doktor Braude'nin ise soyadı yüzünden üç yıl ceza aldığını anlatır. Gerek kamp idaresinin gerekse mahkûmların baskısı altındaki doktorlar yine de mesleklerinin gerektirdiği işleri yapmaktan vazgeçmezler. Doktor Miller kamp yakınında bir domuz yavrusunun kanalizasyon

⁶⁴² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 271-278.

çukurunda boğulup ölmesi sonrasında domuz yavrusunun kendilerine verilmesini isteyen kamp görevlilerinin yaşadığı köy halkı ve kamp müdürünün istekleri karşısında domuzun kamptakilere verilmesine karar verir. Ancak bu kadar basit bir konudaki kararı etkili ve yetkili kişiler tarafından affedilmez. Hemen sorguya çağrılan Doktor Miller sorgu sonrası görev yaptığı hastaneye gider, doktor önlüğünü giyer ve toplardamarından kendisine bir şırınga morfin yaparak intihar eder. Harkov Tıp Fakültesi'nde dahiliye uzmanı doçent olarak çalışırken mahkûm olarak kampa düşen Doktor Nina Semyonovna savaşta eşini ve çocuklarını kaybetmesine, Kolıma bölgesindeki şartları en kötü kamplarda çalışmasına rağmen gerek mesleki ilkelerinden gerekse insanlığından asla taviz vermemiştir. A. Blok'un şiirlerini okuyan, çalışma masasının çekmecesinde İncil bulunduran doktorun manevi yönünün kuvvetli olması sayesinde ruh sağlığını koruyabildiği düşünülmektedir.⁶⁴³

Bazen görevli doktorların adi mahkûmların isteklerini yerine getirme konusundaki kararlı tutumları kendileri açısından kötü sonuçlar doğurur. *Kızılhaç* öyküsünde çalıştığı madende uygulanan yönetmeliğe uyup hasta olmayan mahkûmları hastaneye sevk etmemekte ısrar eden genç mahkûm Doktor Suroviy bir ay sonra elli iki bıçak darbesiyle, kadınların çalıştığı başka bir madende görevli yaşlı Doktor Şitsel ise adi suçlu hastabakıcı Kroşkaya tarafından baltayla öldürülür. Doktorlar uyumlu değilse ya da rüşvet almaya yanaşmıyorsa akıbeti böyle olmaktadır.⁶⁴⁴

Her kurumun işleri planlandığı veya emredildiği şekilde yapmasını sağlayacak bir idari yapılanma kadrosu vardır. GULAG kamplarında merkez teşkilatı ve ana üst komutanlıkların dışında kalan kamp komutanlıklarında bir kamp müdürü, onun yardımcıları, asayişin sağlanmasından ve mahkûmların iş sahâlarına veya bir yerden başka bir yere emniyetli bir şekilde götürülmesinden ve getirilmesinden, çevre

⁶⁴³ a.g.e., s. 271-278.

⁶⁴⁴ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 213.

emniyetinden sorumlu muhafız kıtası, idari işlerde veya gerekli görülen atölye ve üretim tesislerinde sözleşmeli olarak çalıştırılan özgür işçi statüsünde personel mevcuttur. Kamp müdürleri işten anlayan birisi ise, insani özelliklerini kaybetmemiş ise mahkûmlar için bir nebze rahatlık olabilmektedir. Ancak ilgisiz, yetkilerini mahkûmlar aleyhinde kullanma eğilimindeki kamp müdürleri ise siyasi mahkûmlara hayatı çekilmez kılmaktadır. Muhafızların da büyük çoğunluğu kurşun asker rolü oynar. Talimatlara harfiyen riayet eden bu silahlı grup keyfi davranışlar sergilemekten çekinmez. Hatta denetimin az olduğu ücra yerlerde tamamen başlarına buyruk hareket ettikleri de olur. Çalışma ortamında mahkûmları gözetleyen muhafızlar hayali bir sınır çizerek sınırı aştıklarını tespit ettikleri mahkûmları öldürme yetkisine de sahiptir. Sırayı bozduğu, zamanında yoklamaya yetişemediği gibi gerekçelerle muhafız dayaağı yememiş mahkûm neredeyse yok gibidir. Kamplarda kereste, kömür, madencilik gibi faaliyetler mahkûmlara yaptırıldığı için çalışma sırasında onların iş üretimini kontrol eden ekip başları, usta başılar, vardiya amirleri gibi görevliler de kamp görevlileri kapsamına girer. Bu tür görevler genellikle dolandırıcılık, rüşvet, görevi kötüye kullanma gibi suçlardan hüküm giymiş üçkâğıtçılara ve kancık adı verilen, idari görev kabul etmiş ve hırsızlık ilkelerine karşı gelmiş kimselere verilir. 58. maddeden hüküm giymiş mahkûmlara böyle görevler verilmez. Onların çalışması, çalıştırılması istenir. Hastane, sağlık ocakları ve revirlerde çalışan bir kısmı özgür, bir kısmı mahkûm doktor, hemşire, sağlık personeli de bu grupta yer almaktadır. İdarenin görevlendirdiği sağlık personelinden yeminine sadık kalan doktorlar olduğu gibi, mahkûmları insan kategorisine dahil etmeyip her türlü zorluğu uygulayanlar da mevcuttur. Bazı istisnai durumlarda sağlık personeli olarak görevlendirilen siyasi mahkûmlar hastalara daha halden anlar tavırlar sergiler, ancak onları bekleyen en büyük tehlike, taleplerini yerine getirmediikleri adi suçluların kendilerine bulunacakları fiziki saldırılardır.

3.6.3. Kamplarda Kadın Olmak

Otuz üç yaşındayken tutuklanıp on yıllığına Ozerlag kampına gönderilen Vera Prohorova anılarını anlatırken özel kamplardaki politik kadın tiplerini şu şekilde sınıflandırır: Birinci grupta eski güvenlik birimi çalışanları vardır. Genellikle ihbar üzerine tutuklanırlar; İkinci grupta “rahibeler” yer alır. Bunlar, inançları yüzünden, gizlice dini ayinler icra ettikleri için tutuklanmıştır; Üçüncü grupta “vatan hainlerinin” eşleri yer alır. Kocasını tutuklanmışken bundan önce karısının ihbarı yoksa kadın mutlaka hapse gönderilir. Sadece kocasını ihbar etmiş kadınlar tutuklanmaz. Kadınlara tutuklu kocaları hakkında resmi hiçbir bilgi verilmez. Ancak yazılı olmayan bir kural vardır: Eğer kadın beş yıl ceza almışsa kocası yaşıyordur, sekiz yıl ceza almışsa kocası kurşuna dizilmiştir; Dördüncü grupta yabancıların eşleri vardır. SSCB Yüksek Konseyi Prezidyumu 15 Şubat 1947 tarihinde SSCB vatandaşlarıyla yabancılar arasında evliliği yasaklayan bir kararname yayımladı. Sovyet vatandaşı olup da yabancı biriyle evli olan, yurt dışında yaşayan, fakat çocuğu olmayan kadınlar için kocaları olmaksızın yurda dönme zorunluluğu getirildi. Bu kadınlar sosyal açıdan tehlikeli unsur olarak nitelendirilip beş yıl kamp cezasına çarptırılmıştır; Beşinci grupta ise “Baticılar” denilen Ukraynalı veya Baltık ülkelerine mensup kadınlar vardır. Bunlar Baltık ülkelerindeki Sovyet hakimiyetine karşı gizli mücadele veren gruplarda yer alan kadınlardır veya Ukraynalı milliyetçilerin kız arkadaşlarıdır.⁶⁴⁵

Vera Prohorova adi suçluların “politik” suçlulardan farklı olarak “sosyal açıdan yakın” mahkûmlar olarak değerlendirildiklerini, bu sebeple bu mahkûmların ekmeğe kolay ulaşılabilecek yerlerde çalıştırıldıklarını, ekip başı yapıldıklarını, revir, mutfak gibi yerlerde görevlendirildiklerini anlatır. Prohorova, politik suçluların arasına eğlence olsun diye katılan adi suçluların olduğuna da dikkat çeker. Bu kişiler siyasi suçlu grubuna dahil

⁶⁴⁵ <https://takiedela.ru/2021/02/vy-ne-zhenshhiny-vy-gady/> (Erişim tarihi: 02.07.2022).

olmak için basit numaralar yaparlar. Ya bir kâğıt parçasının üzerine ya da çalıştıkları küreklerin sapına Stalin resmi çizip yanına da küfürlü sözler yazarlar, sonra da bu şekilde kampta dolaşırlar. Bu mahkûmlar hemen yakalanıp yargılanır ve siyasi suçlular bölümüne gönderilir.⁶⁴⁶ Bahse konu hilenin macera aramanın ötesinde kamp yöneticileri tarafından bilgi alma amaçlı, ispiyon amaçlı kullanılma ihtimalinin de yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

1925 yılında Solovetsk Adaları'ndaki kamptan firar ederek İngiltere'ye yerleşen S.A. Malsagov, *Cehennem Adaları (Adskiye Ostrova, 1926 Londra, 1996 Nalçik)* adını verdiği kitabının 9. bölümünü kamptaki kadınlara ayırır. Malsagov, o tarihlerde Solovetsk Adaları'ndaki kampta yaklaşık 600 kadının bulunduğunu, bunların üçte birinin adı suçluların eşi, sevgilisi veya akrabası olduğunu anlatır. Bu kadınların büyük bir kısmı büyük şehirlerde fahişelik yapmaktan suçlu bulunarak Solovetsk'e gönderilen kadınlardır. O kadar tuhaf hareketler yaparlar ki, onları tanımayan insanlar için bu davranışları bir kâbus gibi algılanır. Örneğin banyo günlerinde barakalarında çıplak soyunup kamp bölgesinde gezinmek gibi normal dışı davranışları vardır. Veya erkekler gibi para, kıyafet veya yiyecek karşılığı kumar oynarlar, kaybedenler taahhüdünü yerine getirmek için erkekler koğuşuna gidip aleni bir şekilde bedenini satar. Kamp yönetimi bu tür hareketlere müdahale etmez. Kontrolsüz birliktelik frengi hastalığının hızla yayılmasına sebep olur.⁶⁴⁷

Malsagov, namuslu bir kadının Solovetsk Adaları'na düşmesi durumunda birkaç ay içerisinde fahişelerden daha kötü birine, kirli, topak gibi bir bedene, kamp personelinin elinde bir değişim malzemesine dönüşmesinin kaçınılmaz olacağı iddiasında bulunur. Kampta ÇK personeli, kampı koruyan Kızıl Ordu askerleri, kamp görevlilerinin üç-beş adet kapatması vardır. Bazı kamp görevlileri özel harem kurmuşlardır. Kızıl Ordu

⁶⁴⁶ a.g.m. (Erişim tarihi: 02.07.2022).

⁶⁴⁷ S.A. MALSAGOV, *Adskiye Ostrova: Sovetskaya Türma na Dalnem Severe*, Nalçik, 1996, s. 71.

askerleri ise ceza alma korkusu olmadan buradaki kadınlara tecavüz etmektedir. Kadınlar kamp ekip başı Çistyakov'un yemeğini hazırlamak, botlarını boyamakla kalmaz, aynı zamanda banyosunu bile yaptırır. Bunun için en güzel, en alımlı ve en genç kadınlar seçilir. ÇK personeli bu kadınlara istediğini yapmakta serbesttir. Malsagov, Solovetsk'teki kadınların üç kategoriye ayrıldığından bahseder: “Birinci grupta ‘bir rublelik’ kadınlar; ikinci grupta ‘yarım rublelik’ kadınlar, üçüncü grupta ise ‘on beş kopeklik’ kadınlar yer alır. Kamp yönetiminden birisi, kampa yeni gelmiş karşı devrimci grubundan genç bir kadın isterse muhafıza: ‘Bana bir rublelik bir tane getir’ der”.⁶⁴⁸ Yazar Vladimir Kuzin'in *Gulag'ın Kadınları* isimli eserinde ise kampa yeni gelmiş kadın mahkûmların derecelendirme işleminin nasıl yapıldığı şöyle anlatılır: Kadınlar fiziksel verilerinin değerlendirilmesi ve tasnif işlemlerinin yapılması için ilk olarak banyoya gönderilir. Güzel esirlere “bir rublelik”, orta derecede alımlı olanlara “yarım rublelik”, geri kalanlar ise “beş altınlık” denir. Birinci kategoride yer alanları kamp yönetiminde görev alanlar kendi haremlerine katarlar. Seçilen bu mahkûmların hal ve tavırları iyi olursa iyi yemek alırlar, hatta elbise, ayakkabı gibi hediyeler alırlar. Bir kabahatleri olursa veya patronları artık onlardan bıcarsa bu kadınlar barakalarına döner, bütün ayrıcalıklarından mahrum kalır, alınan hediyeler yeni gözdelere devredilir.⁶⁴⁹

Kamp görevlilerinin kendi kapatmalarına tahsis ettiği iyileştirilmiş tayın hakkını reddeden namuslu kadınlar çok kısa sürede tüberküloz veya yetersiz beslenmeden hayatlarını kaybederler.⁶⁵⁰ ÇK mensupları ve adi suçlular kadınlara frengi ve diğer zührevi hastalıkları bulaştırır. Bulaşıcı hastalığa yakalanan kadınlar için özel bir baraka tahsis edilmesine rağmen sayılar artınca yönetim hastalıklı kadınları normal barakalara dağıtır. Bu da hastalıkların daha fazla yayılmasına sebep olur.

⁶⁴⁸ a.g.e., s. 72.

⁶⁴⁹ <http://www.facets.ru/articles7/3210.htm> (Erişim tarihi: 04.07.2022).

⁶⁵⁰ S.A. MALSAGOV, a.g.e., s. 73.

Kampa gelip de herhangi bir idareci veya iş ocakları sorumlusunun kapatması olmayı reddeden kadın mahkûmlara çok değişik cezalar uygulanır. Örneğin angarya verilir. Hiç durmadan ağır taşlar veya kütükleri bir yerden bir yere taşımaya zorlanır veya bir çukur açtırılıp hiçbir işlem yapmadan tekrar kapatılır. Direnci kırılincaya kadar bu uygulamalar devam ettirilir. Başka bir yöntem birkaç günlüğüne soğuk veya sıcak bir hücreye atmadır. Hücrede tüm gücüyle yanan bir soba vardır, fakat mahkûma içecek bir damla su bile verilmez. Veya buz gibi bir hücre, ıslatılmış zemin, açık bir pencere, esen soğuk rüzgâr, üstüne üstlük yatacak yer yoktur. Başka bir yöntem ise hücreleri mesken tutmuş farelerin saldırılarıdır. Gardiyanların hücre cezası bitiminde sıklıkla canlı bir mahkûm yerine her tarafı kemirilmiş cesetler veya sadece kemikler buldukları olur. Bir başka etkili yöntem ise kampta doğum yapmak zorunda kalan kadınların çocuklarıyla tehdit edilmeleridir. Çocuklarına bir zarar gelmesini istemeyen kadınlar onlar için her türlü fedakarlığı yapmaya hazırdır. Kadınlara yönelik cinsel saldırıların sadece idareci ve ekmeğe yakın olanlar tarafından değil, diğer mahkûmlar tarafından da yapılabildiği durumlar da mevcuttur. Bu bazen ortak iş alanında, bazen kadınlar tarafına yapılan bir sızma girişimiyle veya başka yöntemlerle gerçekleşmektedir.⁶⁵¹

Tacizlere direniş sergileyen kadınlara acınmaz, onlardan adeta intikam alınır. Malsagov, 1924 yılının sonunda ailesi casusluktan dolayı kurşuna dizilmiş, kendisi ise henüz reşit olmadığı için on yıl kamp cezası verilerek Solovetsk Adaları'na gönderilmiş 17 yaşındaki Polonyalı bir kızın kamp yöneticisinin dikkatini çektiğini, taciz ve cazip tekliflere karşı durduğu için bu kızın uydurma bir suçlamayla evrak çaldığı iddia edilerek çırılçıplak soyularak güya evrakları saklayabileceği düşünülen özel bölgelerinin arandığını yazar. Yine bir şubat günü ÇK personeli Popov, beraberinde birkaç ÇK personeli olduğu halde kadınlar barakasına gelir. Popov çok sarhoştur. Burada kocası

⁶⁵¹ S. VASİLENKOV, "Garemy Gulaga", <https://russian7.ru/post/garemy-gulaga-po-kakim-parametram-n/> (Erişim tarihi: 04.07.2022).

kurşuna dizilmiş, kendisi de on yıl kamp cezasına çarptırılmış yüksek sosyete mensup Madam İks'in yatağına yaklaşır ve tel örgünün dışında gezme teklifinde bulunur. Kadın için bu teklifin anlamı açıktır. Kadına ertesi sabaha kadar devam edecek bir kâbus yaşatılır.⁶⁵²

On iki yılı GULAG kamplarında geçen Yefrosiniya Kersnovskaya (1908-1994) deneyimlerini topladığı *İnsan Kaç Para Eder (Skolko Stoit Çelovek, 2021)* isimli on iki defter ve altı ciltten oluşan eserinde kamplarda hemcinsler arasındaki gönül ilişkilerinin çok yaygın olduğundan bahseder. Ona göre bu ilişkilere engel olunması veya başka biri tarafından eşlerden birine yönelik duygusal yaklaşım sergilenmesi halinde çok şiddetli kıskançlık krizleri ve kavgalar yaşanmakta, kavgalar bazen el yapımı kesici aletlerle yapılmakta ve cinayete kadar gitmektedir.⁶⁵³

Bir kadın şartlar ne olursa olsun kadın olarak kalmak, karşı cins ve hemcinsleri tarafından sevilme, beğenilmek ister ve bundan büyük bir mutluluk duyar. Hapishane şartlarında, kamp ortamında saçları kazınmış, kişilikleri alt üst edilmiş, sırtlarında numaralar taşıyan ceketler giydirilmiş kadınlar beğenilmek duygusunu geçici olarak tadamaz. Bir vagonda kampa doğru yola çıkarılan kadın mahkûm grubu temsilcisi ile talimat vermek ve yoklama almak için gelen görevli subay arasındaki duygusal yakınlaşmayı ve göz temasını eleştiren Tamara isimli bir mahkûma cevabı başka bir kadın mahkûm, Poly Şvirkova verir:

“... Bazıları insan onların. Ve niçin Fisa'ya bakmasın? Bunda anormal olan ne? Güzel bir kız ve sanırım subayın ona bakması iyi bir şey. Bunun anlamı, onun bize insan, kadın olarak

⁶⁵² S.A. MALSAGOV, *a.g.e.*, s. 73.

⁶⁵³ Ye. KERSNOVSKAYA, *Skolko Stoit Çelovek (Povest o Perejitom)*, Moskva, 2021, s. 749.

baktığıdır. İsterse karı olarak baksın! Karı olmak, numara olmaktan iyi değil midir?”⁶⁵⁴

Kadınlara kamplarda yapılan kötü muameleler sınır tanımaz. Kadın erkek mahremiyetine riayet etmeyen kamp yöneticileri, kampa yeni gelmiş kadın mahkûmları dezenfekte işlemleri için çıplak soyunmaya zorlar. Söylenenleri yapmaktan başka çaresi olmayan kadınların bir kısmı bu uygulamalara itirazsız boyun eğerken bazıları ise hâlâ tepki verecek gücü kendilerinde bulabilir. Ye. Ginzburg, bu muameleye maruz kalan iki kadın tarafından verilen iki farklı tepkiyi şöyle anlatmıştır:

“- Aman Tanrım!, diye çığlığı bastı Poly Şvirkova köylü kadınlar gibi. -Bizi önlerinden böyle çıplak geçirdiklerine göre insan olmadığımızı düşünüyor olmalılar. Deli midir nedir bunlar?”

“- Sorgucundan 1937’de, casuslar, sabotörler, teröristler ve hainler arasında cinsiyet farklılığının olmadığını öğrenmedin mi? Neyse canım, biz de onları erkek olarak görmeyiz olur biter, dedi Nina Gvinaşvili ve iki nöbetçinin arasındaki boşluktan dik adımlarla yürüyüp geçti.”⁶⁵⁵

Bir kadın erkekler bölümünde çalışıyorsa ve eğer yönetim ve idari işler çalışanlarından birinin kapatması değilse, her zaman tehdit altındadır. Erkekler kantininde bulaşık yıkama işiyle görevlendirilen Ye. Ginzburg burada kantin yöneticisi Kazan Tatarı Ahmet’le görüşmeyi beklerken orada görevli “güvenilir” mahkûmların iştahlarını kabartır. Bu kısa bekleme anında hissettiklerini ve gözlemlerini “İğrenç ‘güvenilenler’ kalabalığı beni beğeniyle süzüp bana önce hangisinin sahip olacağı

⁶⁵⁴ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 307.

⁶⁵⁵ *a.g.e.*, s. 351.

konusunda münakaşa ederlerken orada kurban edilmeye hazırlanan bir koyun gibi oturuyordum.” cümlesiyle anlatan Ye. Ginzburg’un imdadına Ahmet yetişir ve kalabalığı dağıtarak kadının güvenliğini kazanır.⁶⁵⁶ Ahmet bir hafta sonra kendisi aynı istekle Ginzburg’u taciz etmeye kalkınca bulaşıkçı Alman onu engeller.

Kamplarda ortak çalışma alanlarında veya özgür işçilerin kulüpleri, iş ocakları gibi yerlerde iki cinsin gizli buluşmaları da olur. Kampta cinsellik ve birliktelik yasak olmasına, yakalandıklarında teşhir edilip cezalandırılmalarına rağmen iki cinsin en olmadık şartlarda bir araya gelmesi bir türlü önlenemez. Ye. Ginzburg iki cins tanımına erkek tarafında kamp yetkililerinin dışında muhafızlar, işi gereği yiyeceğe ve paraya ulaşmayı başarmış mahkûmları koyarken kadın tarafına ise yalnızca politik suçlardan hapsedilmiş, aydın kesimden kadınları koymaktadır. Zira ona göre adi suçlular insanlığın sınırının ötesinde yer almaktadırlar.⁶⁵⁷

Ye. Ginzburg, bir kadına birliktelik teklifinde bulunmanın en ikna edici tarafının ona sağlayacağı yiyecek ve giyecek maddeleri olduğundan bahseder. Bir gün orman kesim çalışmaları sırasında ekipteki iki kıızı gözüne kestiren güvenilir grubundaki bir muhafız kıza şöyle der: “... Senin ayaklarının altına şeker, yağ ve beyaz ekmek serebilirim. Sana ayakkabı, keçe çizme ve gerçek, iyi kalite yumuşak bir ceket veririm...” Maneviyatı kuvvetli, sınırları yıpranmamış, varoluş mücadelesinde varlığının benliğini alt etmesine izin vermemiş kadınlar bu tekliflere olumlu bakmazlar. Bir kısmı vaat edilenleri veya bir kısmını alır, çirkin teklifte bulunanlarla dalga geçer, bir kısmı ise midesinden yükselen seslere, vücudundaki protein çökmesine dayanamayarak olumlu cevap verir.⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ a.g.e., s. 429-440.

⁶⁵⁷ a.g.e., s. 480-481.

⁶⁵⁸ a.g.e., s. 481.

Kamplardaki ilişkiler birileri tarafından görülür ve ihbar edilirse ya da suçüstü yapıp tespit edilirse beş gün hücrede tecrit ve iki saat at duruşu cezası ile cezalandırılır. Toplu halde duyurulan bu cezalar diğer mahkûmların kahkaha ve alayları eşliğinde kusurlu kişilerin hücrenin yolunu tutmasıyla son bulur. Burada cezayı takdir eden amirin yetkisi veya isteğine göre çalışma sonrası tecrit veya tam tecrit versiyonları kullanılabilir. Ye. Ginzburg, ilişki sonrası hamile kalan kadınların ise mutlaka Elgen kampına gönderildiğini anlatır. Zira bu kampta hem kadın kampı hem de kampta doğum yapmış kadınların çocuklarının bakımlarının yapıldığı üç farklı yaş grubuna göre hizmet veren çocuk evleri vardır. Kadınlara çocuğu iki yaşına gelinceye kadar iki-üç saatlik emzirme hakkı verilir. Yetersiz beslenmeden dolayı vücutları neredeyse bitik bir haldeki annelerin çocuklarına verebilecekleri fazlaca bir şey olmadığı için buradaki çocuk ölüm oranları da yüksektir.⁶⁵⁹

Kamplarda fiziki güç harcanarak yapılan işlerin en ağırlarından biri de ormanda ağaç kesimidir. Yaralanma ve ölüm tehlikesinin yanı sıra bu işte çalışan kimselerde ciddi kalıcı rahatsızlıklar bırakan bu zor işe gönderilen kadınlar erkeklere göre daha şanssızdır. Anatomik olarak kas yapısı daha zayıf olan kadınlar bu çalışmada daha çok yıpranırlar. Ye. Ginzburg *Sarp Yol* eserinde bu durumu şöyle anlatır:

“Bu sefer bahtıma tayganın uzak bir noktası olan Sudar çıkmıştı. Orada sıradan bir kesim değil, kereste üretmek için ağaç kesimi yapıldığı söyleniyordu. Önceki çalışma gruplarıyla oraya gönderilen kadınlarda güçlerini aşan ağırlıklara maruz kaldıkları için rahim sarkmasının hafif grip gibi günlük vakadan sayıldığından bahsediliyordu.”⁶⁶⁰

⁶⁵⁹ a.g.e., s. 479-485.

⁶⁶⁰ a.g.e., s. 509.

Kamplarda kadın olmak zordur. Kadın, tutukluluk anından başlayarak yönetim kadrosundan kişiler tarafından bir cinsellik objesi olarak algılanır. Bu ahlâksız kesimin istekleri yerine gelirse hevesleri geçinceye veya yeni birini buluncaya kadar çengel attıkları kadın görece rahat bir yaşam sürer. İstekler yerine gelmediği takdirde aklın alabileceği, yetkisinin erişebileceği en büyük yıldırma operasyonu uygulanır. V. Şalamov, *Marcel Proust* öyküsünde güzelliği yüzünden göze batan, fakat kendince ahlâksız tekliflere direnen, sonunda bir düzenbazın güzel vaatlerine kanıp hayatı kararan Nina Bogatireva'nın yazgısını ele alır. Vatana ihanet suçundan 25 yıl hüküm giymiş güzel Nina ve kardeşi Tonya aynı kampa gönderilir. Nina kamp dünyasına dahil olmadan bir binbaşının metresi olmayı reddeder. Karşılığında Kolıma'ya gelir. Becerikli bir kız olan Nina hastanede yatarken hastabakıcı olur, burada abajur yaparak hastanedeki kalış süresini uzatır. Sipariş abajurlar bitince kampa gönderilir. Tayganın düzenbaz kurtlarından Volodya, ona kendisini hastabakıcı kurslarına gönderip eğitim aldırma, hastanede çalışma sözü vererek kendi metresi yapar. Ancak Volodya frengilidir ve Nina'ya da bulaştırmıştır. Nina'nın kampta ekmek kesici görevine kabul edilen kardeşi Tonya da frengiye yakalanmıştır. Kampın zührevi hastalıklar bölümüne yerleştirilirler. Nina burada ikiz bir ölü doğum da yapar. Volodya verdiği sözleri tutmamasına rağmen kız onu sevmiştir. Hatta Volodya'nın canı bir şeyler okumak istediği için Krist'in gözü gibi sakındığı, okumak için uykularından fedakârlık yaptığı Marcel Proust'un (1871-1922) *Kayıp Zamanın İzinde* serisinin dördüncü cildini çalmıştır.⁶⁶¹

Yaşı itibarıyla daha genç ve hayat tecrübesinden yoksun olan kadın mahkûmlar Kolıma'da kendilerine gösterilen ilgiden memnundurlar. Ye Ginzburg *Sarp Yol* romanında on dokuz yaşındaki Zina Pçyolka, kamptan önce yaşadığı Ulyanovsk şehrinde kadınların bol olduğundan bahsederek kampla ilgili ilk izlenimini şu cümleyle ifade eder: “Burada en azından bir kadın gibi hissedebilirsin kendini.” Ye. Ginzburg bu yanılsama

⁶⁶¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 138-142.

içinde olan kadınların bakış açısından kampı şöyle tarif eder: “Kamp, kadınlar içindi, bir adımda muhafızların kulübesine gidebilirdiniz ve orada sürüyle erkek vardı! Kolıma, yeryüzünde bir kadına iki erkek düşen ve o erkeklerin bizim güzelliğimizin hâlâ kıymetini bildikleri son yer olmalıydı.”⁶⁶² Bu tecrübesiz kızları başlarına gelebilecek şeyler hakkında sürekli uyarmaya çalışan Ginzburg, kızların çoğunun hamile kalmasıyla, bir kısmının frengi hastalığına yakalanmasıyla bu çabasının boşa gittiğini anlar.

V. Şalamov, *Galina Pavlovna Zıbalova* öyküsünde Kolıma’da Arkagala kömür madeninde kimya laboratuvarı sorumlusu olarak çalışan sözleşmeli kimya mühendisi Galina Zıbalova’nın yaşadıklarını anlatır. Zıbalova buraya kocasıyla gelmiştir. Kocasını da Arkagala kömür madeninin araç parkından sorumlu otomotiv mühendisidir. Kocasını Pyotr Yakovleviç utangaç, her şeyi karısına bırakmış bir yapıdadır. Aslına bakılacak olursa birbirlerinin dengi değillerdir. Bir gün Galina Pavlovna, kömür havzasının başmühendisi Yuri İvanoviç Koçura ile gönül ilişkisine girer. Koçura evlidir, çocukları vardır. Olaydan haberi olan kızgın eş ilgili makamlara dilekçe verip ailesinin korunması için gereken tedbirlerin alınmasını isteyince kamp yönetimi soruşturma açar. Galina Pavlovna başka bir göreve gönderilir. Fakat aşıkların görüştükleri tespit edilince daha ciddi tedbirler alınır. Galina Pavlovna bu arada V. Şalamov’a akıl danışır. O da kocasının iyi bir insan olduğunu hatırlatarak kendisine çeki düzen vermesinin daha iyi olacağı tavsiyesinde bulunur. Fakat Galina Pavlovna kendi hayatı için bir adım bile atmadan kocası şüpheli bir araç kazasında ölür. Bu ölümün de iki sevgili arasındaki bağı koparmadığı anlaşılınca yüce makamlar küçücük bir kadının kaderine daha çok müdahil olmayı seçer. Yeni gelen laboratuvar sorumlusu da ilk iş olarak Şalamov’u görevden alır, Şalamov’a bir kez daha kazma kürek ve maden yolu gözükür.⁶⁶³

⁶⁶² Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 578.

⁶⁶³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 311-325.

Kamp ortamında özsaygısını yitirmeyen kadınlar bir yolunu bulup kadın olduklarını unutmamak için özel çaba sarf ederler. Ye. Ginzburg, *Sarp Yol* romanında böyle kadınlardan biri olan Asya Gudz'u şöyle tarif eder:

“... Asya, hangi yaşta ve konumda olursa olsun kadınlıklarını koruyanlardan biriydi. Sık sık tanık olmuşumdur: Sabah yoklamasında ya da iş koluna giderken Asya cebinden birdenbire kırık bir ayna parçası çıkarır, kendine şöyle bir bakar, aynayı tekrar saklar ve çevresine gülümseyerek bakardı. Sanki şöyle derdi: Hâlâ çaptan düşmemişim! Ve bir kadın çekici olduğu sürece kaybedilmiş hiçbir şey yoktur.”⁶⁶⁴

V. Şalamov'un *Eldiven* öyküsünde öyküde hastane başhekimi Nina Savoyeva ilkeli, dürüst, başkaları aleyhinde ihbarlarda bulunmayan, işini yapan bir doktor olarak karşımıza çıkar. Mesleğinin gerektirdiği tüm birikimi ve çabayı hastaları ve yönettiği hastane için harcayan Savoyeva, kendilerine yakınlaşmadığı, ihbar ve dalkavukluk yapmadığı için amirler tarafından sevilmez. Lesnyak isimli bir sağlık memuru ile yakınlaştığı gerekçesiyle onu da partiden çıkarırlar. Sözleşmesi sona erdiğinde Magadan'a yerleşen çift burada evlenir, çoluk çocuğa karışır. V. Şalamov'un hayatta kalmasında çok büyük katkıları olan çift insanlığın bittiği bir ortamda iyilik perileri olarak anılabilir.⁶⁶⁵

Kamplarda kadın olmak erkek olmaktan zordur. Birincisi biyolojik olarak erkek bedenine göre daha güçsüz, daha zayıf bir kas yapısına sahiptirler. Yapacakları ağır işlerde erkeklerle mukayese edilemeyecek kadar az iş üretirler. Sadece kadınların görev yaptığı yerlerde, çiftlik, tarla, sera gibi üretim tesislerinde çalışan kadınların hayatta

⁶⁶⁴ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 586.

⁶⁶⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 305.

kalma şansı, diğer yerlerde çalışanlara göre daha fazladır. Zira üretilen malzemeden gizlice de olsa yeme imkânları vardır. İkincisi, kamp yönetimi veya idari kadrolarda görevlendirilmiş adi suçlular tarafından hatta fırsatını bulduklarında ortak çalışma bölgelerinde diğer mahkûmlar tarafından bedenlerinden istifade edilecek bir köle gözüyle bakılır. Yapılan ahlaksız teklifleri kabul edenler ekmeğe ve yiyeceğe yakın olur, etmeyenler ise ölüme. Saçları kesilen, numaralı kıyafetler giydirilen kadınlar bu en olumsuz şartlarda bile içgüdüsel olarak kendilerini kadın olarak hissetmeye devam eder. Doğası gereği kendine bakmaktan keyif almaya devam edenler yasak olmasına rağmen bir fırsatını bulup kırık da olsa bir ayna taşırlar. Günlük yaşamı sürdürece el becerilerine sahip oldukları için bulundukları ortamı her zaman yaşanılır kılmayı başarırlar. Saf ve tecrübesiz olanları aşık olduğunu sanarak türlü sıkıntı ve hastalıklar yaşarlar. Karşı cinsle yaşanan birliktelik hamilelikle sonuçlanacak olursa ilave cezalar alırlar. Adi suçlu grubundan kadınları fazla dikkate almayan yazarlar, onların genellikle hırsızların sevgilisi olduklarını, her türlü kötü muameleye maruz kaldıklarını anlatır.

3.7. Kampın Dışındakiler

Eşleri, babaları, çocukları, yakınları gözaltına alınıp yapılan sorgularda 58. maddeden hüküm verilerek kampa gönderilmiş mahkûmlar, kampta maruz kaldıkları insanlık dışı muamele, sistematik açlık, zorunlu çalışma gibi kamp içi koşulların yanı sıra geride bıraktıkları aile fertleriyle ilgili sıkıntılar da yaşamaktadır. Kimi kendisinden yaşça küçük veya anlaşılamadığı eşinin iftirası sonucu özgürlüğünden mahrum kalmış, kimi çok sevdiği eşini, oğlunu bu acımasız sisteme kurban vermenin acısını ömür boyu yüreğinde taşımış, gözü her an açılmasını ümit ettiği kapılarda hâlâ bekleyişini sürdürmüş, kimi 10 ile 25 yıl arasında kamp cezası alan eş ve yakınının bir daha dönme imkanının olmadığını düşünerek kendine yeni bir hayat kurma telaşına girmiş, kimi de resmi ideolojinin “halk

düşmanı”, “vatan haini” gibi söylemlerinin etkisinde kalmış ve kamptaki babayı, anneyi veya eşi reddederek bu insanlara acımasız bir darbe daha vurmuştur.

V. Şalamov’un *Havari Pavlus* öyküsünde alt yıldır kamplarda yaşam mücadelesi veren, eski bir din adamı olan marangoz Frizorger’in biricik kızı tarafından reddedilişi anlatılır. Karısı uzun zaman önce ölen Frizorger’in hayattaki tek varlığı kızıdır. Kızına defalarca yazmasına rağmen kendisinden bir türlü cevap alamamıştır. Arkadaşına kızının resmini gösterdiği sırada olaya şahit olan kamp müdürü kızının adres araştırmasını yaptırma sözü verir. Altı ay sonra kamp müdürüne Frizorger’in kızından bir dilekçe gelir. Müdür o sırada yerinde olmadığı için belgeyi sekreteri ziraat mühendisi mahkûm Ryazanov alır. Kızı dilekçede babasının bir “halk düşmanı” olduğunu kabul ettiğini, onu reddettiğini yazmış, kendisiyle tüm bağlarının koparılmasını rica etmiştir. Çok şaşırان ve kızan Ryazanov, anlatıcıyı çağırıp ne yapılması gerektiği konusunda akıl danışır. Anlatıcı belgenin resmi evrak defterine işlenmemesini rica edip dilekçeyi sobada yakar. Bir ay sonra gelen ve aynı talebin yinelandığı mektuba da aynı işlem uygulanır.⁶⁶⁶ Soljenitsın, *Gulag Takımadaları* adlı eserinde bu uygulamaların çok çeşitli sebeplerle yapıldığını anlatır. Bazen geride kalanların selameti için tutuklanan kişinin bizzat kendisi bu yöntemi tavsiye eder. Bazen kariyer yapabilmek, daha iyi bir eğitim alabilmek, baskılardan korunmak gibi amaçlarla da tutuklu ebeveynin reddi olaylarına sıkça rastlanmıştır: “Nice red kararlarını duyardık o tarihlerde! Bazan açık beyanlarla bazan basın yoluyla halkın bilgisine sunulurdu: ‘Aşağıda imzası bulunan tarihinden itibaren, Sovyet halkı düşmanı olan annesini ve babasını reddeder.’ Bu dokümanla yaşama hakkı satın alınırdı.”⁶⁶⁷

⁶⁶⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 72-78.

⁶⁶⁷ A. SOLJENİTSİN, *a.g.e.*, c. II, s. 557.

Kancık Tamara öyküsünde ihbarcı bir eşin iftirası sonucu kampa düşen demirci Kuznetsov'dan bahsedilir. Ne sebeple olduğu açıkça yazılmasa da demirci Kuznetsov, karısının ihbarı yüzünden kampa düşmüştür:

“Kuznetsov’un karısı, Minsk’teki restoranlardan birinde garsondu ve kırk yaşındaki kocasından epeyce gençti. 1937 yılında, büfede çalışan samimi kız arkadaşının tavsiyesi üzerine kocasını ihbar etmişti. O yıllarda bu yöntem her türlü komplodan ya da iftiradan ve hatta sülfirik asitten bile daha etkiliydi. Kadının kocası derhal ortadan kayboldu.”⁶⁶⁸

V. Şalamov’un *Çocuk Çizimleri* öyküsünde çalışma alanının yakınındaki sivil yerleşim biriminin çöplerini karıştırırken gri bir resim defteri bulan anlatıcının şaşkınlığı göze çarpar. Bulunulan ortamın duygular, yapılan işler üzerine etkisi küçük bir çocuğun resimlerinde de yansımaları bulur. Anlatıcı defterin sayfalarını çevirirken kendi çocukluğuna, resim yaptığı yıllara gider. Kendi resimlerinde masal kahramanları canlanır, mavi gökyüzünde kuşlar, bir kurdun sırtına binmiş masal kahramanı, yemyeşil ormanlar vardır. Oysa inceledikçe çocuğun defterindeki nesnelerin ürkütücü, hardal renginde olduğunu, insanlar ve evlerin dikenli tellerin arkasında yer aldığını, her yerde eli silahlı muhafızların dolaştığını görür. Anlatıcının çocukluğunun kurda binmiş kahramanı İvan’ın omzunda artık bir tüfek asılıdır. Zira çocuk sarı evler, dikenli teller, gözetleme kuleleri, çoban köpeği, makinalı tüfekli muhafızlar ve masmavi gökyüzünden başka bir şey görmemiştir.⁶⁶⁹

Stalin döneminde hız kazanan ihbarlar, kumpaslar, pek çok suçsuz insanı mağdur etmiştir. Ceza maddesi ağır olanlar derhal kurşuna dizilmiş veya 25 yıllık kamp

⁶⁶⁸ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 83.

⁶⁶⁹ *a.g.e.*, s. 98-101.

cezalarıyla adeta ölüme gönderilmiştir. Kamp hayatının başlangıcı çok farklı gerekçelerle bir gece yarısı evden alınmayla ve sorgu hapishanesine götürülmeyle başlar. Burada sorgu yargıçlarının isnat ettikleri suçlar sanık tarafından kabul edilinceye kadar akla hayale gelmeyecek yöntemler uygulanır. Şalamov'un *Kravat* öyküsündeki kadın kahraman Japonya'dan kendi isteğiyle ülkesine dönmesine rağmen Moskova'daki sorgularda sakat bırakılmıştır. Benzer bir olay *Akademisyen (Akademik)* öyküsünde karşımıza çıkar. Ünlü bir profesörle röportaj yapmak için çalıştığı dergi tarafından gönderilen gazeteci Golubev röportaj sonrası paltosunu giyerken sol kolunu zorlukla kullanır. Bu aksaklığın savaştan kaynaklanıp kaynaklanmadığını soran profesöre Golubev'in cevabı "Hemen hemen" olur. Golubev'in omuz eklemleri, 1938 yılında maruz kaldığı sorgular sırasında hasar görmüştür.⁶⁷⁰

Kamptan birinin eşi olmak çok zor bir durumdur. Eşiyle evlilik birliğini sürdürme kararlılığı ve azminde olan kadınları ve az da olsa kocaları uzun ve zorlu bir süreç bekler. V. Şalamov, *Sahaf* öyküsünde bir süre Kolıma kamplarında bulunmuş Fleming adlı eski NKVD sorgu yargıcının Şalamov'a mahkûmiyet sonrası yazdığı mektupta karısının aniden öldüğünü bildirdikten sonra onunla karısı hakkında şu satırları paylaşır:

"Karım şu hayatta ne gördü? Sürekli belge alıp paket göndermek için bir hapishaneden diğerine koşuşturup durdu. Toplum tarafından hor görülme, benim için Magadan'a yolculuk, yoksul bir hayat ve işte sonuç..."⁶⁷¹

Kocası kampa gönderilen kadınlar, kocalarının işgal ettiği mevkiye, işlediği suça bakılarak ya "Vatan Hainlerinin Eşleri Kampları"na gönderilip kamp tecrübesi yaşatılır, ya bir şehirde bazı hak kısıtlamalarına maruz kalarak yaşamaya mahkûm edilir. Yaptırım

⁶⁷⁰ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 265.

⁶⁷¹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 354.

uygulanmayan kadınların büyük bir kısmı da kocalarının gönderildikleri kamp bölgelerine gelerek orada yaşamlarını sürdürüp eşlerine destek olmak yolunu seçer. V. Şalamov'un *Albay Tolly'nin Aşkı* öyküsünde kahraman İsay Rabinoviç kamp müdürleri tarafından bazı vaatlerle sömürülen bu kadınlardan bahsederek erkeklerin neden eşlerinin peşinden gelmediği sorununa dikkat çeker:

“İşte Kolıma böyle bir yer. Pek çok kadın buraya kocasının peşinden geliyor. Ne kötü kaderleri var ki hepsi de frengili müdürler tarafından sömürülüyor. Siz de bunları en az benim kadar biliyorsunuzdur. Ama hiçbir erkek, buraya sürgün edilmiş karısının peşinden gelmiyor.”⁶⁷²

Aynı öyküde siyasi mahkûmların çocukları neredeyse yaşam hakkı bile tanınmayacak kadar yaptırımlara maruz kalırken İsay Rabinoviç'in Moskova'daki karısına ve kızına dokunulmaması o dönem için imkânsız sayılabilecek uygulama olarak görülmektedir. Hele Rabinoviç'in kızının Moskova'da görev yapan ABD Deniz Ataşesi Albay Tolly ile evlenmek için kampa izin mektubu göndermesi, kızının evlenmesine izin verilirken eşiyle ülke dışına çıkışına izin verilmemesi, ancak bir süre sonra İsveç Büyükelçiliği'nde çalışırken kocasının gelip onu götürmesi akılla izah edilemeyecek kadar özel, ayrıcalıklı uygulamalardır.⁶⁷³ Zira hapisteki babasını reddetmemiş bir çocuğun bu kadar hakka erişmesi kanunen mümkün değildir. Burada zengin Rabinoviç ailesinin bazı ayrıcalıklar elde etmek için bürokraside tatminkâr bir rüşvet dağıtmış olabileceği düşünülmektedir.

Mahkûmiyetini tamamlayıp seyahat sınırlaması olmayıp büyük şehirlere dönenler de Kolıma bölgesinden ayrılmasına izin verilmeyenler de hep aynı korkuyu yaşar: Ya bir

⁶⁷² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 476.

⁶⁷³ *a.g.e.*, s. 474-482.

gün tekrar tutuklanırsak? İç siyasette esen rüzgârlara göre bazen alevleniveren yeniden tutuklama furyası, hiç kimseye evinde, işinde huzur vermez. Ye. Ginzburg, *Sarp Yol* romanında 1947 yılında tahliye olup Magadan’a yerleştikten sonra 1949 yılında tekrar tutuklandığını, kampa gönderildiğini, tekrar tahliye edildiğini, kaldıkları misafirhane benzeri binada koridorda duydukları her ayak sesini “acaba tutuklama için birileri mi geldi?” korkusuyla dinlediklerini anlatır. Geçmişinde tutuklanma ve kamp tecrübesi olduğu için fazla gergin olmasa da yine de bu kaygıyı taşır:

“... Yine mi bir tutuklama geliyor? Yine mi gece kâbusları başlayacak?

Ama, bu marazi sinir gerginliğini bizzat yaşayan hiç kimse, kendini avcının namlusunun karşısındaki ördek gibi hisseden hiç kimse, beni suçlamayacaktır. O, bilecektir ki, ikinci tutuklanma, birincisinden çok daha korkunç, üçüncü tutuklanma ikincisinden çok daha beterdir! Zira, cehennemin yedi kat dibine kadar giderseniz, birinci kat size cennet gibi gözükür.”⁶⁷⁴

Kampın dışında kalmak görece daha kolay ve katlanılır görülebilir. Ancak geride kalanlar için durum sanıldığı kadar kolay değildir. Kimin ne zaman hangi ihbar neticesinde gece yarısı gözaltına alınacağı belli değildir. Dışarıdakiler adeta diken üstündedir. Vatan haini damgası vurulan aile bireyini reddetmeyenlerin ne kariyer ne de başka bir iş yapma şansı vardır. Dolayısıyla bazen gerçekten sistemin beyin yıkama metotları sayesinde, bazen ne zamana kadar süreceği bilinmeyen yaşamlarında daha fazla zorluk çekmemek adına aile bireylerinin reddedildiği durumlar olur. Yıkılan yuvalar, öldürülen veya kamplarda ölüme yollanan kocalar, kadınlar; yetiştirme yurtlarında büyümek zorunda kalan, uğradıkları haksızlığı ömürleri boyunca unutamayacak minik

⁶⁷⁴ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 928.

kalpler bu sistemin mağdurlarıdır. Anne baba sevgisinden ve ilgisinden mahrum bırakılmış, psikolojik olarak zor zamanlar geçirmiş çocuklar, ergenler büyüyüp kendi yuvalarını kurduklarında bu travmatik durumları kolay kolay atlatamaz. Bunlar bazen ailede yaşanan bir tutuklama sonrası sürgüne veya cezaevine gönderilen eşler olur. Bazen evlerine, mallarına el konulan insanlar olur. Kimin bir gün sonra başına neler geleceği belli değildir. Kimse, zorla itirafçı yaptırılan kişilere imzalattırılan sözde itirafnamelerde adının geçmeyeceğini garanti edemez.

3.8. Kamp Jargonu

Hükümlülere bazı yerlerde Kutup Ötesi Komünist Parti Gençlik Kolları Üyesi (zapolyarniy komsomolets) sözcüklerinin baş harflerinden oluşan “zek” denmiş; bazı yerlerde hükümlü (zaklyuçonnıy) sözcüğünün kısaltması olan “zak” adı verilmiştir. Hükümlülere verilen adlar kamp yerlerine göre ze-ka, zak, zık gibi minimal değişiklikler sergilemiştir. Ayrıca kamplarda tutuklu türlerine göre değişik adlar da kullanılmıştır. Kamp jargonunda adi suçlular “urka”, yönetimle işbirliği yapıp kamp içinde arkadaşlarını ihbar eden muhbirlere “suka (kancık)”, kamp içinde idari görevlerde çalıştırılan, madene, ağaç kesimine veya çalışmaya gitmeyen mahkûmlara ise “pridurok (aptal, sorumsuz, işten kaçmaya meyilli)” denmiştir.

Kamp jargonunda mahkûmların en çok kullandıkları sözcüklerden biri “tufta”dır. Kendisi de uzun yıllar kamplarda kalmış ve kampta kullanılan jargonu sözlükleştirmiş J. Rossi (1909-2004) *Gulag Danışma Kitabı (Spravočnik po GULAGu)* adlı eserinde tuftayı “yalan bilgi, aldatmaca, göz boyamacılık; göstermelik yapılan iş; resmi belgelerde açıkça yalan ve sahtecilik barındıran çalışma, çalışıyor görünmek, göstermelik çalışma”⁶⁷⁵ şeklinde tarif eder. Çalışıyor gibi görünüp gerçekte çalışmamak anlamına gelen bu

⁶⁷⁵ J. ROSSI, *Spravočnik po GULAGu*, London, 1987, s. 414.

sözcük, pek çok mahkûmu mutlak bir ölümden kurtaran sihirli bir kamp hilesini anlatır. Yevgeniya Ginzburg, *Sarp Yol* romanında ağaç kesiminde görevlendirildikleri sırada bir türlü kendilerinden istenen kotayı tamamlayamadıkları için sürekli aç kaldıklarından, iyice bitkin düştüklerinden bahseder. Tecrübeli kamp sakinlerinden Aktör Kostik, Ginzburg’a bu durumdan kurtulmanın formülünü söyler: “Kolıma üç temele dayanır: küfür, hırsızlık ve tufta. Hangisi senin için uygunsa onu seç.”⁶⁷⁶ ve Polina Melkova isimli bir kadın tuftanın yolunu gösterir: Önceki yıllarda kesilip ormandan alınmamış ağaçları başka bir yere yatırıp iki ucundan da biraz kestikleri zaman o ağacı yeni kesilmiş olarak kabul ettirmek mümkündür. Aynı sözcük Şalamov’un *Domino* öyküsünde resmî belgede sahtecilik anlamıyla kullanılmıştır: “Bölge Hastanesi, mahkûm Andrey Mihayloviç’in tedavi amacıyla anakaraya gönderilmesi konusunda bir dilekçe yazmış. Andrey Mihayloviç gemiye bindiğinde birisi, sağlık birimi müdürü Çerpakov’a Andrey Mihayloviç’in hastalığının yalan, hayali, kamp diliyle tufta olduğunu rapor etmiş.”⁶⁷⁷

Kamp jargonunda bazen orijinal isimlendirmelerin yanı sıra cinas yapılarak mevcut bir isme farklı bir anlam yüklendiği de olur. *Şok Tedavisi* öyküsünde bir kamyon kasasında hastaneye getirilen, hasta numarası yapıp kampa gideceği günü geciktirmeye çalışan Merzlyakov cerrahi kliniğinin travmatik hastalıklar koğuşuna yatırılır: “Saflıktan olsa gerek, yaptıkları kelime oyununun yakıcılığını düşünmeden hastalar buraya travmatik yerine “dramatik” hastalıklar koğuşu derdi.”⁶⁷⁸

Kızılhaç öyküsünde yazarın her duyduğunda mutlaka kulak kesildiğini ifade ettiği bir adi suçlu terminolojisinden bahsedilir. Adi suçlular, herkesi olduğu gibi onları zorunlu çalışmadan kurtaracak tek kişi olan doktorları da ya satın alır ya da gözlerini korkutarak sindirir. İşleri görüldüğü müddetçe mahkûm doktorlarla iyi geçinir, onların mallarını ve

⁶⁷⁶ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 460.

⁶⁷⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 187.

⁶⁷⁸ *a.g.e.*, s. 196.

eşyalarını çalmaz, hatta onlara fazladan ekmek veya kıyafet hediye ederler. Bekledikleri karşılık alınmazsa o kişi için “Kızılhaç” fermanı verilir.⁶⁷⁹ Kamp ve kürek mahkûmlarının kullandığı terimleri sözlük haline getirmiş olan araştırmacı Leonid Gorodin, Kızılhaç’ı “Sembolik bir terim. Üzerine Kızılhaç işareti konmuş kişi, ölüme mahkûm edilmiştir.”⁶⁸⁰ cümleleriyle anlatmaktadır.

Kamp jargonu, günlük yaşamda kullanılan eşyaları adlandırırken yeni, oraya özgü isimler içerir. Kolıma’daki kampların barakalarında kullanılan el yapımı lambalara “kolımka” denir. Şalamov, *Avukatların Kumpası* öyküsünde “kolımka”dan şöyle bahseder: “Ekip başının kafası, yüzünü örtecek şekilde çaprazlamasına yırtık pırtık bir kaşkolla sarılı olurdu hep. Akşamları da yüzünü göremezdim, çünkü baraka karanlık olurdu. Kolımkanın ışığı kapıyı zar zor aydınlatırdı.”⁶⁸¹ J. Rossi, “kolımka”nın bir fitil yardımıyla konserve kutusundan yapılan el yapımı bir lamba olduğundan ve bu lambanın bir dönem Kolıma kamplarındaki barakaların yegâne aydınlatma aracı olarak kullanıldığından bahseder.⁶⁸²

Kampta hayatını kaybeden mahkûmları niteleyen pek çok sözcük mevcuttur. Bunlardan biri de “tepenin yamacına gitmek (poyti pod sopku)” deyimidir. Olumsuz hava koşulları, ağır çalışma, yetersiz beslenme, mahkûmları kaçınılmaz sona çok çabuk sürükler. Kamptan kampa farklılık gösterse de bir engel olmazsa mahkûmlar mutlaka kamp bölgesi yakınlarında oluşturulan mezarlıkta, bazen çok samimi bir iki arkadaşın katılımıyla ayrı mezarlara defnedilir. Bu mümkün değilse iş makinalarıyla açılan toplu mezarlara gömülür.⁶⁸³ Şalamov, mahkûmların altın madeninden sonra gönderildikleri torf ocağından kurtulmasının ancak üç yolla olduğundan bahseder:

⁶⁷⁹ a.g.e., s. 211.

⁶⁸⁰ L. GORODİN, *Slovar Russkikh Argotizmov: Leksikon Katorgi i Lagerey İmperatorskoy i Sovetskoy Rossii*, Moskva, 2021, s. 116.

⁶⁸¹ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 219.

⁶⁸² J. ROSSİ, a.g.e., s. 161.

⁶⁸³ a.g.e., s. 121.

“Altın madeninin dışkıları olan insan posalarını tırmıkla toplayıp Şmelyov’un çalışma ekibine getirmişlerdi. Toprak kazıp bataklık kömürü çıkarılan yarıktan kurtulmanın üç yolu vardı: ‘Tepenin yamacı’ da denilen isimsiz toplu mezara girmek, hastaneye sevk edilmek ya da Şmelyov’un ekibine katılmak. Birbirinden berbat üç yol.”⁶⁸⁴

Ye. Ginzburg da *Sarp Yol* romanında Taskan kampında rastladığı, tedavilerini üstlendiği, madenlerde çalıştırılıp posası çıkarılan bir deri bir kemik kalmış mahkûmlardan benzer şekilde bahseder: “... Bu insanlar Kolıma altın madenlerinin üretim artıklarıydı. Madenlerde suları çıkıncaya kadar sıkılmışlar, çiğnenmişler ve tükürülüp atılmışlardı.”⁶⁸⁵

Mahkûmların emniyetli bir şekilde bir yerden başka bir yere nakledilmesi işinde kullanılan içi özel dizayn edilmiş araçlara “kuzgun (voron)” denmektedir. Bu araçlar ilk olarak 1927 yılında imal edilmiş bir buçuk iki tonluk yük araçlarıdır. Ancak ilerleyen zamanlarda hapishaneler için özel tasarımı yapılmış, içine aracın kasasının yarısını kaplayacak şekilde altı adet kapalı bölme yerleştirilmiş, diğer yarısı da genel alan olarak ayrılmış, toplamda 15-20 kişiyi nakledecek bir hale getirilmiştir. Yapılan işin maskelenmesi için de aracın dışı “Ekmek” veya “Et” gibi yazılarla kaplanarak erzak taşıma aracı olarak algılanması sağlanmıştır. Ağır suçlular kapalı bölmede, diğer suçlular ise genel bölmede taşınmıştır.⁶⁸⁶ Şalamov bu aracı otobüs olarak adlandırmayı tercih etmiştir. *Avukatların Kumpası* öyküsünde bu araçla ilgili şu satırları yazmıştır: “Sokağa çıktık. Gece, Partizan adlı maden ocağından gelen kamyonun durduğu sundurmanın

⁶⁸⁴ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 219.

⁶⁸⁵ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 612.

⁶⁸⁶ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 60-61.

önünde bu kez ‘kuzgun’ denilen ve parmaklıklı pencereleri olan konforlu bir hapishane otobüsü duruyordu.”⁶⁸⁷

Ruslarda bir icat veya eser, yapanın soyadı veya soyadının kısaltmasıyla anılır. Örneğin AK-74 silahı, tasarımcısı Mihail Kalaşnikov’un (1919-2003) soyadının baş harfini taşır: Avtomat Kalaşnikova-74. Bu gelenek kamp ve hapishane ortamında kullanılan sözcüklerde de devam eder. Hükümleri kesinleşmiş mahkûmlar kampa sevk edilirken özel rampalardan gizlice bindirildikleri “Stolipin vagonları” ile gönderilirler. Bu vagonların isim babası 1906-1911 tarihleri arasında Rus İmparatorluğu’nun İçişleri Bakanı ve Başbakanı olarak görev yapmış Pyotr Stolipin’dır (1862-1911). İçinde muhafızların ve mahkûmların emniyetli bir şekilde seyahat ettikleri, güvenlik önlemleri artırılmış vagonların tasarımcısı Stolipin olduğu için vagonlar da bu isimle anılmaktadır. Keza Magadan’daki ilk ahşap hapishane ve sonrasında onun yerine yapılan taş hapishane, Dalstroy müdürü Eduard Berzin’in (1893-1938) yardımcılığını yapmış, kuzeydeki çalışma kamplarının ilk müdürü Rodion Vaskov’un (1891-1961) adıyla anılmaktadır: “Vaskov’un Evi (Dom Vaskova)”. Şalamov *Avukatların Kumpası* öyküsünde bu hapishaneyi şöyle tasvir eder:

“Magadan küçük bir şehirdi. Hemencecik ‘Vaskov’un Evi’ne vardık. Buradaki yerel hapishaneye böyle denirdi. Vaskov, Magadan inşa edilirken Berzin’in yardımcısıydı. Ahşap hapishane; Magadan’da inşa edilen ilk binalardan biriydi. Hapishane, onu inşa ettirenin adını taşıyordu hâlâ. Uzun bir süre önce burada bir de taş hapishane yapılmıştı. Son moda cezaevi

⁶⁸⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 227.

tekniklerine göre ‘şartlara uygun hale getirilmiş’ bu yeni hapishaneye de ‘Vaskov’un Evi’ deniyordu.”⁶⁸⁸

Mahkûmların barakaları, barakaların içinde bulunan eşyalar da kamp jargonunda birer isim bulur. Barakaların giriş kapısının sağında ve solunda bulunan bölmelere “reyon (seksiya)” denir. Bu bölümler standart kamp barakalarında 64-120 arasında mahkûma ev sahipliği yapar.⁶⁸⁹ *Tifüs Karantinası* öyküsünde, karantina için depodan dönüştürülen, “moda tabirle ‘reyon’ dedikleri yerde” binden fazla kişinin barındığından ve aralıksız dizilen dörder katlı ranzalardan bahsedilmektedir.⁶⁹⁰ Bu kullanımıyla “reyon” sözcüğünün genel kamp terminolojisinde kullanılan halinden biraz farklı olduğu değerlendirilmiştir.

Kamp jargonunda “dağıtım”, “sevkiyat”, “yükleme” anlamlarında kullanılan “etap (etap)” sözcüğü büyük mahkûm gruplarının bir yerden başka bir yere veya görev yerlerine topluca sevk edilmesi demektir. Bu sevk demiryolu, deniz yolu, karayolu veya yaya olarak yapılabilir. Demiryoluyla yapılan sevkiyatlar özel trenlerle, deniz yoluyla yapılanlar bu iş için dizayn edilmiş özel gemilerle, bu gemilerin ambar bölmelerinde, karayolu ile yapılan sevkiyatlar her bir kamyon kasasına 25’er mahkûm yüklenerek, günde 200 kilometreyi geçmeyecek şekilde, yaya olarak yapılan sevkiyatlar ise yerleşim birimlerinin içinden geçilecek bir güzergâh takip ediliyorsa gece, ıssız arazide yapılacaksa gündüz şartlarında yapılır.⁶⁹¹ Şalamov *Tifüs Karantinası* öyküsünde etap sözcüğünün kamp dilinde yükleme olarak anlaşıldığını ifade eder: “Limanda tifüs karantinası vardı ve buradan bir aydan fazla bir süredir herhangi bir sevk, hapishane diliyle ‘yükleme’ yapılmıyordu. Alyuvarları insan olan kampın kan dolaşım sisteminde

⁶⁸⁸ a.g.e., s. 238-239.

⁶⁸⁹ J. ROSSİ, a.g.e., s. 25.

⁶⁹⁰ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 244.

⁶⁹¹ J. ROSSİ, a.g.e., s. 464-465.

aksaklık oluşmuştu.”⁶⁹² Burada bahsedilen limanın, Japon Denizi’nde Vladivostok’un yaklaşık 1000 kilometre kuzeyinde konuşlu Vanino Limanı olduğu değerlendirilmektedir. Zira 1930-1950 yılları arasında bu liman Kolıma’ya gönderilmek üzere Vladivostok’dan gemiyle getirilen mahkûmların sevk merkezi olmuştur.⁶⁹³

Bazen resmi yazışmalarda mahkûmlardan “ağaç (derevo)” olarak bahsedildiği olur. Kamp yetkilileri ihtiyaç duyulan mahkûmlarla ilgili taleplerini üst makamlara bildirirken mahkûm yerine ağaç sözcüğünü tercih eder. Bir nevi şifreli mesaj olarak algılansa da J. Rossi Kolıma’da bu sözcüğün insan veya mahkûm anlamında kullanıldığını ifade eder.⁶⁹⁴ Aynı husus Şalamov tarafından da dile getirilmiştir. *Tifüs Karantinası* öyküsünde şu satırlar, anlatılanları doğrular niteliktedir:

“... Bu da demek oluyordu ki karantinadan çıkan kamyonlar öncelikli olarak ‘altın’ yönetimine gönderiliyordu. Ancak madenlerin insan talebi tamamen karşılandıktan sonra (resmi telgraflarda ‘iki yüz ağaç gönderin’ diye yazılırdı) mahkûmlar tayga ya da altın dışındaki başka yerlere gönderilecekti.”⁶⁹⁵

Hapishane ve kamp yaşamının en alt kademesinde, deyim yerindeyse dibinde bulunan bir grup vardır. Bunlara “gidici (dohodyaga)” denir. Ölüme yaklaşmış bu kişilere, yaşamları bir fitilin ucundaki alevin varlığı ile eşleştirildiği veya aşırı zayıf oluşlarından dolayı “mezar kaçkını/fitil” dendiği de olur.⁶⁹⁶ *Tifüs Karantinası* öyküsünde Şalamov, iş arkadaşı olarak Andreyev’in yanına verilen, gerçek hayatta tanınan bir

⁶⁹² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 244.

⁶⁹³ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 48.

⁶⁹⁴ *a.g.e.*, s. 32.

⁶⁹⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 254.

⁶⁹⁶ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 105,433.

nöropatoloji profesörünü şöyle tarif eder: “İş arkadaşı, yerel hapishaneden daha yeni çıkmış, yıpranmaktan yaşı tahmin edilemeyen, *gidici*, bitkin düşmüş bir *fitil* idi.”⁶⁹⁷

Kampta entelektüel kesim her zaman baskılanmış, adi suçlular başta olmak üzere herkesin mağdur etmek için fırsat kolladığı bir mahkûm grubunu oluşturmuştur. Suç gruplarıyla bir ilişkisi olmayan, hatta çoğu zaman onlardan gelen kötülöklere maruz kalan bu insanlara aşağılama maksadıyla “İvan İvanoviç”, “İvan İvanıç” dendiğı de olur.⁶⁹⁸ Şalamov bu sözcüğü *Tifis Karantinası* öyküsünde şöyle ifade eder: “Andreyev, kamptaki herkes gibi aşçıların da İvan İvanoviç diye lakap takıp aşağıladıkları aydın kesimini sevmediklerini tecrübelerinden biliyordu.”⁶⁹⁹

Çalışacakları kamplara sevk edilirken birkaç gün geceleme için transit kampa getirilen politik suçlu kadın mahkûmların diğeri mahkûmlar tarafından karşılanmasını anlatan Ye. Ginzburg ilk fark ettiğı şeyin, kendilerini karşılamaya gelen mahkûmların yüzlerindeki korku olduğunu anlatır. Konuk mahkûmlar beşerli sıra halinde kamptan içeri girerken içerideki kadınların sarf ettikleri “hapishane azmanları (türzak, türemnoye zaklûçeniye)” sözcüğü yaklaşık on ila yirmi beş yıl hapis ve kamp cezası almış kişilere söylenen bir kamp jargonudur.⁷⁰⁰ Ye. Ginzburg bu mahkûmların diğeri mahkûmlar ve idare tarafından nasıl algılandıklarını şu satırlarla ifade eder:

“Hapishane azmanları adı, Hapishane Azmanı denen bir canavara atfen, yaklaşık on yıl hapis cezası yemiş olan bizlere takılmıştı.

Bizler günahkârların en kötüsüyduk, suçluların en kötüsüyduk, mutsuzların en sefiliydik, kısacası her şeyin en kötüsüyduk...”⁷⁰¹

⁶⁹⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 259.

⁶⁹⁸ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 134.

⁶⁹⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 259.

⁷⁰⁰ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 417-418.

⁷⁰¹ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 370.

Kamp jargonu konusunda yeni bilgilerini okuyucularla paylaşmaya devam eden Ginzburg transit hapisanesinde o ana kadar eşit olduklarını düşündükleri mahkûmlar arasında bir sınıflandırma yapılarak “Dante’nin cehenneminin bu yeni halkasında” eşitliğin birden yok olduğunun farkına vardıklarını yazar. Rüşvet, irtikap, görevi ihmal, kamu malını zimmete geçirme gibi suçlardan hüküm giymiş, “halk düşmanı” olmayan suçlulara “hayat adamı (bitovik)” denmektedir. Bu kişiler politik suçlu olmadıkları için genellikle ekip başı veya yardımcı hizmetlerde görevlendirilir.⁷⁰²

Kampta neredeyse her nesnenin, her hareketin bir argo ifadesi mevcuttur. Yardımcı hizmetler sınıfında görev yapan mahkûmların yönetim kademelerinden edindikleri görevlendirme bilgileri veya diğer türden bilgiler akşam koğuşlarda müzakere edilir. Mahkûmlar arasında dolaşan doğrulanmamış söylentilere kampta “hela dedikodusu (lagerniye paraşı)” denir. Ye. Ginzburg bu konuyla ilgili bilgilerini şu satırlarda anlatmıştır: “7 nolu kulübede, kendine verilen adla ‘hela dedikodusuna’ biraz alışmıştım, burada doğrulanmamış söylentiler dolaşırdı. 8 nolu koğuşta haberleri değerlendirirdik; zor dayanırdık.”⁷⁰³

Ye. Ginzburg, Elgen kampının Kolıma’daki en zor kamplardan biri olduğundan bahseder. Burada “kaşarlanmış (otorvı)” adi suçlular, terörizm suçundan hüküm giymiş siyasi suçlular ve “analıklar (mamki)” denilen mahkûm grupları yer almaktadır. Burada bir de çocuk yuvası inşa edilmiştir. Yazar “analıklar” adının kampa gelirken hamile olup burada doğuran kadınlar ile kamplarda yaşanan yasak ilişkiler sonrası doğum yapan kadınların genel adı olduğunu anlatır.⁷⁰⁴

Prences Gagarina’nın Kolyesi öyküsünde baş kahraman Doktor Mirolübov’un hapse düşme hikâyesini arkadaşlarına anlatırken kullandığı iki sözcük dikkat çeker.

⁷⁰² a.g.e., s. 371.

⁷⁰³ a.g.e., s. 412.

⁷⁰⁴ a.g.e. s. 449.

Bunlardan ilki saf, aldatılmaya müsait kişi anlamında kullanılan “loh (keriz)”, diğeri de tecrübesiz genç anlamında kullanılan “gaudeamus (toy delikanlı)” sözcükleridir. Mirolübov’un arkadaşlarıyla diyalogunda bu sözcükler aşağıdaki gibi kullanılmıştır:

“-1901 yılında Moskova Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde birinci sınıf öğrencisiydim. Gençtim. Aklımda yüce idealler... Aptaldım. Zihnim fazla açık değildi.

- Suçlu jargonuyla ‘keriz’, diye kopya verdi Krist.

- Hayır, ‘keriz’ değil. Taganka Hapishanesi’nden sonra suçlu jargonundan biraz anlıyorum. Peki siz bu kelimeyi nereden biliyorsunuz?

- Kendi kendime öğrendim, dedi Krist.

- Hayır, ‘keriz’ demeyelim, bilakis ‘toy delikanlı’ diyelim. Anlaşıldı mı?”⁷⁰⁵

Bir dönem NKVD’de aktif görevde bulunmuş olan S.M. Potapov, hazırladığı *Suçlu Jargonu Sözlüğü*’nde “loh” sözcüğünü “aldatılmaya müsait kişi” olarak tanımlamaktadır.⁷⁰⁶ Latince kökenli “gaudeamus” ise gençken neşelenme tavsiyesinde bulunan bir öğrenci andıdır ve Rusya’da her yıl 1 Eylül tarihinde okulların açılış törenlerinde mutlaka söylenen popüler bir şarkıdır.⁷⁰⁷ Bu sözcüğün de “tecrübesiz”, “toy” anlamında kullanıldığı değerlendirilmektedir.

İvan Fyodoroviç öyküsü jargon kullanımının bol olduğu bir eserdir. 1944 yılı ortalarında ABD Başkan Yardımcısı Henry Agard Wallace’ın (1888-1964) Dalstroy bölgesini ziyareti münasebetiyle yakındaki bir kampın gözetleme kulelerinin ayakları

⁷⁰⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e., t. 1, s. 242.*

⁷⁰⁶ S. M. POTAPOV, *Slovar Jargona Prestupnikov (Blatnaya Muzıka)*, Moskva, 1927, s. 84.

⁷⁰⁷ <http://graecolatini.bsu.by/htm-texts/gaudeamus-text.htm> (Erişim tarihi: 29.07.2022).

kesilmiş, mahkûmların güzel bir gün geçirmelerine izin verilmiştir. Bu arada tezgâh altına saklanmış bütün “zulalar (zanaçki)”⁷⁰⁸ köy bakkalının raflarına serpiştirilmiş, ticaret sanki hiç savaş yokmuş gibi yapılmaya devam etmiştir.⁷⁰⁹ Küreklerle yapılan sembolik çalışmalardan sonra Başkan Yardımcısı ve İvan Fyodoroviç “öncü işçi (udarnik)” oyununa geçer. Bu oyunda kuzey bölgesinde oldukça iyi yetişen patates hasadı yapılır.⁷¹⁰ J. Rossi, udarnik sözcüğünü mahkûmlara günlük çalışma planının dışında fazladan yaptırılan, iki saati aşmayan zirai çalışma olarak açıklamaktadır.⁷¹¹ İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan elektrik ampulü sorununu, Dalstroy yönetiminin sağladığı atölyede elektrik ampulü üreterek kökünden çözen Rus nükleer ve elektro fizikçisi GULAG mahkûmu Georgi Georgiyeviç Demidov’a (1908-1987) vadedilen erken tahliye, dosyasındaki “Sovyet karşıtı propaganda (ASA - Antisovetskaya agitatsiya)”⁷¹², ibaresinden dolayı verilmez. Bunun yerine açık ve kapalı maden ocakları ile yer altı galerilerindeki “genel (obşçiy)”⁷¹³ çalışmadan kapalı mekânda sıcakta çalışmaya kaydırılır. Düzenlenen törende başarılarından dolayı kendisine Amerikan yardımı kutu içinde gömlek, kravat hediye edilerek taltif edilmek istenen Demidov “Ben Amerika’nın eskilerini giymem!” diyerek kutuyu masanın üzerine bırakır, arkasını dönüp çekip gider. Bunun üzerine mevcut cezasına sekiz yıllık bir “ekleme (doveska)” yapılır, ceza madeninde “genel” çalışmaya sevk edilir.⁷¹⁴

Kamplarda firar girişimini anlatan deyimler mevsimlere göre değişiklik gösterir: Kışın firar etmek “Beyaz savcı serbest bırakacak (Bely prokuror osvobodit)”; yaz mevsiminde firar etmek ise “Yeşil savcı serbest bırakacak (Zelyoniy prokuror

⁷⁰⁸ S. M. POTAPOV, *a.g.e.*, s. 54.

⁷⁰⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 248.

⁷¹⁰ *a.g.e.*, s. 249.

⁷¹¹ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 423.

⁷¹² *a.g.e.*, s. 43.

⁷¹³ *a.g.e.*, s. 242.

⁷¹⁴ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 251.

osvobodit)” cümleleriyle anlatılır.⁷¹⁵ *İnancından Dönmeyen* öyküsünde hastanede yemek dağıtma görevlisi Şura, hastabakıcılık kursundaki Şalamov’a kamptan nasıl kurtulacağını anlatırken özgürlüğüne kavuşmasının “cezasının tamamlanması, çıkacak bir af, yeşil savcı sayesinde değil, bilakis en güvenilir yöntem olan kendi yöntemiyle” olacağını, yani beşinci ayında olan hamileliği sayesinde olacağını, çocuğunu doğurduktan sonra özgürlüğüne kavuşacağını söyler.⁷¹⁶

Şalamov’un Moskova’daki Butırka hapishanesi günlerini anlattığı *En Güzel Övgü* öyküsünde seksen kişinin kaldığı, yirmi beş kişi kapasiteli hapishane koğuşu anlatılırken sıklıkla oraya özgü sözcükler kullanılır. Üzerine “kalkan (şçit)”⁷¹⁷ denilen tahtalar yerleştirilmiş “müstakil vagon (nara)”⁷¹⁸ adıyla bilinen ranzalar, kapının yanında koğuşun büyüklüğüne göre değişen boyutlarda bir “hacet kutusu (paraşa)”⁷¹⁹, kapıya yakın bir yerde ranzaların altındaki boş yerlerde yani “metro”da⁷²⁰ yatacak kişiler için yedek tahtalar, “besleme gözü (kormuşka)”⁷²¹ diye bilinen, havalandırma ve yiyecek vermek için kullanılan, yerden 120 cm. yükseklikte 20x30 cm.lik demir parmaklıklı açılır kapanır “burunluk”lu pencere (namordnik)⁷²², koğuşlarda habersizce yapılan baskın şeklindeki aramalara “kuru banyo (suhaya banya) denmesi, yazarın aklına ilk gelen hapishane anılarıdır.⁷²³

Dekabrist Torunu öyküsünde Kolıma’nın madenlerindeki yaşam koşulları hakkında bilgi verilir. Kadıkçan madeninde aç ve güçten düşmüş mahkûmlar göğüslerinde oluşmuş nasırları kaşıyarak galerilerin içinde içi cevher kayalarıyla dolu vagonetleri hareket ettirmektedir. Mısır piramitlerini inşa eden işçilerin çalışmasından

⁷¹⁵ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 314.

⁷¹⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 276.

⁷¹⁷ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 148.

⁷¹⁸ *a.g.e.*, s. 229.

⁷¹⁹ *a.g.e.*, s. 270.

⁷²⁰ *a.g.e.*, s. 219.

⁷²¹ *a.g.e.*, s. 167.

⁷²² *a.g.e.*, s. 228.

⁷²³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 280.

esinlenilerek madenlerdeki zorlu çalışma koşulları “Mısır çalışması (Yegipetskiy trud)” diye adlandırılmıştır.⁷²⁴

Mahkûmların “laroçka”, idarenin “laryok” dediği hapishane ve kamp kantinleri değişik dönemlerde değişik kurallara tabi olmuştur. 1930’lu yıllarda hapishane kantinlerinde parası olan her mahkûma aylık 50 rublelik harcama yapmaya izin verilirken kamplarda sadece belirlenen iş kotasını dolduran mahkûmlar alışveriş yapabilir. Bazı mallar bulunmazken bazı malların fiyatları da astronomik rakamlara çıkarılır. *Yoksullara Yardım Komitesi* öyküsünde Butırka cezaevinde kantinden sadece bir gün alışveriş imkânı olduğundan, bu işin koğuş kıdemlisi ve beraberinde götürdüğü kişi tarafından yapıldığından, alışveriş sonrası siparişlerin koğuştaki dağıtıldığından bahsedilmektedir.⁷²⁵ Parası olanlar en azından haftada bir kez bile olsa hapishane “balanda”sından (çorba) ve “şarapnel”inden (iri taneli arpa çorbası) daha lezzetli, daha besleyici, daha faydalı bir şeyler alma hakkına sahiptir.⁷²⁶ Hapishanede sorgu aşamasında devamlı bir hareketlilik vardır. Kimi sorgu için bir yerlere götürülür getirilir, kimilerinin önden ve profilden numaralı fotoğrafları çekilir, kimilerinin de parmak izi alınır.⁷²⁷ Parmak izi alma eylemi hapishane argosunda “piyano çalmak (igrat na royale)”⁷²⁸ deyimiyle ifade edilir. Mahkûmların elbiseleri bir tahta üzerinde elbiseleriyle yattıkları, banyo günlerinde bitle mücadele etmek için “bitsavar (voşebayka)”⁷²⁹ denilen sıcak dezenfekte odalarına veya “ızgara (jarnik)” denilen yüksek ısı fırınlara atıldığı için aşırı sıcaktan çabuk yıpranır.⁷³⁰

Kamplarda ceza süresini tamamladığı halde yaptığı eylemlerden veya kamp yönetiminin kurduğu kumpaslar sonucunda yeniden yargılanıp ceza süresi uzatılan mahkûmlar için “uzatmalı (peresidçik)” sözcüğü kullanılır. J. Rossi bunun kampların

⁷²⁴ a.g.e., 291-292.

⁷²⁵ V. ŞALAMOV, a.g.e., s. 305.

⁷²⁶ a.g.e., s. 306.

⁷²⁷ a.g.e., s. 306.

⁷²⁸ J. ROSSİ, a.g.e., s. 343.

⁷²⁹ a.g.e., s. 63.

⁷³⁰ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 310.

kuruluşundan itibaren sıklıkla yapılan bir uygulama olduğundan bahseder.⁷³¹ V. Şalamov *Benim Davam* öyküsünde normal ceza süresini tamamladığında savaş bahane edilerek “uzatmalı” olduğunu, daha sonra ise Alman silahlarının daha iyi olduğunu ve İvan Bunin’in çok iyi bir Rus yazarı olduğuna dair sözlerinin muhbirler tarafından yetkililere ulaştırılması sonrasında bu “uzatmalı” mahkûmiyet durumunun mahkemece 10 yıl kamp, 5 yıl sürgün cezasıyla tescillendiğini anlatır.⁷³²

V. Şalamov, kampta kullanılan sözcük sayısının kısıtlı olmasından büyük rahatsızlık duyar. Kamp ortamında kitap, dergi, gazete imkânlarından mahrum olan, yeterince ve sağlıklı beslenemeyen, üstelik ağır çalışma koşullarında varlığını sürdürmekten başka bir amaç bulamayan insanların bedenleri gibi dilleri de giderek zayıflamaya başlar. Kamptaki konuşmaların çok kaba ve sığ olduğundan yakınan Şalamov “Burada küfürlü fıkralar, sanki eğitim görmüş bir genç kızın konuştuğu dilmiş gibi algılanıyordu.”⁷³³ diyerek serzenişini dile getirir. Bu kısır ve argo dilden duyduğu rahatsızlığı aşağıdaki satırlarla ifade eden Şalamov bir gün aklına Latince kökenli “özdeyiş” (tendentsiya) sözcüğü gelince sevinçten ne yapacağını şaşırır:

“Konuştuğum dil, maden ocağının kaba diliydi ve kemiklerimin yanı başında hâlâ yaşayan duygular kadar fakirdi. *Kalk, iş dağılımı, yemek, iş sonu, yat, yurttaş müdür, konuşabilir miyim, kürek, keşif çukuru, emredersiniz, sondaj, küskü, dışarısoğuk, yağmur, çorba soğuk, çorba sıcak, ekmek, tayın, izmaritini bana bırak* – işte yıllar boyu ihtiyaç duyduğum yirmi kadar cümle bunlardan ibaretti. Bunların yarısını da küfürler oluşturuyordu”⁷³⁴

⁷³¹ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 279.

⁷³² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 340-347.

⁷³³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 371.

⁷³⁴ *a.g.e.*, s. 370.

Ye. Ginzburg *Sarp Yol* eserinde bir gün çalışma alanında ekip başı Kostya ile iki “güvenilir mahkûm (kiryuha/koreşa)” muhafız arasında geçen kadınlarla ilgili konuşmayı hatırlar. İçlerinden biri testere ve baltaları yüklenmiş kadınlara bakarak “İşleri bitmiş” deyince Kostya: “Biraz beslersin olur biter. Bir deri bir kemik kalmışlar.” der. Yaktıkları kamp ateşi sayesinde ekipteki en genç iki kıza yakınlaşma fırsatı yakalayan güvenilir mahkûm muhafızlardan biri üstü örtülü olarak isteklerini dile getirir: “Hey güzel kız, arkadaşım seninle ‘fikir alışverişinde bulunmak (obmenyatsya mneniyem)’ istiyor.” Ginzburg, “fikir alışverişinde bulunmak” deyiminin bir nezaket formülü, kültürlü insanların yapması gereken bir davranış tarzı olduğunu, fakat en esameli hırsız tayfasının bile bu deymi kullanarak teklifte bulunduğunu anlatır.⁷³⁵

Kamplarda ağır çalışma ortamından kurtulmak için mahkûmlar türlü kurgularla kendilerine zarar verip işe yaramaz kategorisine geçmeye çalışır. Bu yöntemler çalışma alanında iş kazası süsü verilerek olmak zorundadır, aksi takdirde yeniden yargılanıp ceza süresinin artırılması söz konusu olur. Mahkûmların başvurdukları yöntemlerin geneline “organa zarar verme (çlenovreditelstvo)” denir. Bu zarar verme kesici bir aletle oluyorsa “kendini kesme (samorub)”, patlayıcı ile oluyorsa “kendini patlatma (samovzrıv)” adını alır, el veya koluna zarar veren kişiye “kolbaz (ruçkin)” denir.⁷³⁶

Sigara izmariti, “tosun” anlamına gelen “bıçok” sözcüğüyle adlandırılır. V. Şalamov *İş Adamı (Biznesmen)* öyküsünde izmarit hakkında şu satırları yazar: “Eğer Pavel Pavloviç biraz uzun bıraksa, bu “tosun”dan daha fazla ekmek tayını edecek yeni bir sigara ortaya çıkar.”⁷³⁷

Kampta bir fırsatını bulup revire viziteye çıkmak, orada hastalık belirtilerini iyi sergileyip ya revirde birkaç gün yatmak veya hastaneye sevk olup orada mümkün

⁷³⁵ Ye. GİNZBURG, *a.g.e.*, s. 481.

⁷³⁶ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 1, s. 439.

⁷³⁷ *a.g.e.*, s. 441.

olduğunca uzun süre kalmak neredeyse her mahkûmun hayalidir. V. Şalamov *Hastaneye* (*V Bolnitsu*) öyküsünde pellegra hastası olmasına rağmen revirdeki hastabakıcı engelini aşamayan, hastaneye sevk alamayan Krist'in başından geçenleri anlatır. Krist'i revirde temizlik ve ayak işleri için görevlendirmeyi düşünen hastabakıcının planları, Krist'in karşı çıkmasıyla bozulur. O da Krist'i revirden uzaklaştırıp muhafızlara teslim ederken şöyle der: "Alın size bir tembel ve numaracı (simulyant). Kovalayın onu, kovalayın."⁷³⁸ J. Rossi, kamp idaresinin her mahkûm hastaya "potansiyel numaracı (simulyant)" gözüyle baktığını, hastalıkla ilgili tüm belirtileri çok iyi sergileyenlere "usta oyuncu (mastırka)" dendiğini belirtmektedir.⁷³⁹ Aynı öyküde bir altın madeninin eski müdürüne de adı mahkûmların "kan emici (obsos)" dedikleri dikkat çeker.⁷⁴⁰

Kampta bir metrelik sopaya "termometre" denir. Ustabaşı, ekip başı, onbaşı gibi rütbelere sahip kamp sorumluları mahkûmları çalıştırmak için bu sopayı kullanırlar. J. Rossi bu sözcüğün sinoniminin "metre", "sopa" ve ağırlık kaldırmak için kullanılan tahtadan yapılmış "manivela" anlamlarına gelen "drın" olduğunu da belirtir.⁷⁴¹ V. Şalamov, *Grişka Logun'un Termometresi* öyküsünde ustabaşı Grişka Logun'un ekip başı Vinogradov'a tam paydos zamanı tüm ekibinin gözleri önünde nasıl şiddet uyguladığını, Vinogradov'un da bu şiddeti nasıl kabullendiğini şu cümlelerle anlatır:

"... Vinogradov ellerini havada sallayarak Logun'a bir şeyler açıklıyordu. Ardından Logun elindeki kazma sapıyla Vinogradov'un göğsüne vurdu. Vinogradov sırtüstü yere düştü ve ayağa kalkamadı. Logun onun üzerine çıktı, elindeki kazma sapını sallayarak üzerinde tepindi. Ekipteki yirmi işçiden hiçbiri, ekip başını korumak için bir hamle yapmadı. Sonra Logun, eğilip

⁷³⁸ a.g.e., s. 546.

⁷³⁹ J. ROSSİ, a.g.e., s. 358.

⁷⁴⁰ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 1, s. 547.

⁷⁴¹ J. ROSSİ, a.g.e., s. 106, 408.

yere düşen şapkasını aldı, tehditkâr bir yumruk savurup yoluna devam etti. Vinogradov yerinden kalktı ve hiçbir şey olmamış gibi yürümeye başladı. ... Bizimle aynı hizaya geldiğinde Vinogradov, yarılmış ve kanayan dudaklarını gülümsercesine çarpıttı.

- Şu Logun'un termometresi de termometre ha, dedi.”⁷⁴²

V. Şalamov aynı öyküde “birini ayakları altına alıp çiğneme (toptat)” eylemine adi suçluların “halk dansı (plyaska)” dediklerini anlatır.⁷⁴³ J. Rossi de aynı eylemin “dans etmek (tantsevat)” fiiliyle kullanıldığına işaret eder.⁷⁴⁴

Kampın ahlâk bakımından en düşükleri sayılan adi suçluların yaptıkları pek çok ahlâksızlık içinde belki de en dikkat çeken, mahkûmların eş ve çocuklarına ait kadın resimlerini çalıp bu resimleri “seans” adını verdikleri mastürbasyon faaliyetlerinde kullanmalarıdır. V. Şalamov, *Yıkanmış Resim (Smutaya Fotografiya)* öyküsünde bütün kesesinde taşıdığı eşine ait mektupların ve resimlerinin çalındığını fark eden Krist, kampın gediklilerinden birine durumu açtığında o kişi resimleri adi suçluların çaldığını, bulmanın imkânsız olduğunu söyler. Krist, niçin çalındığına bir anlam veremediğini söyleyince gedikli bunların kadın resmi olduğunu ve “seans” için çalındığını söyler.⁷⁴⁵ J. Rossi *GULAG Danışma Kitabı* adlı eserinde seans sözcüğünün “bir nesneye gizlice bakarak veya inceleyerek veya bir resme bakarak cinsel arzularını uyandırma faaliyeti” olduğunu yazar.⁷⁴⁶

⁷⁴² V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, s. 280.

⁷⁴³ *a.g.e.*, s. 280.

⁷⁴⁴ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 410.

⁷⁴⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 144.

⁷⁴⁶ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 352.

V. Şalamov *Acı* öyküsünde, kamplarda hırsızlıktan sabıkalı suçluların kurdukları “düzeltme (pravilka)” veya “onur mahkemeleri (suda çesti)”nden bahseder.⁷⁴⁷ Gerek kendi iç hesaplaşmalarında yaşanan sorunlar, gerekse diğer mahkûmlarla ilgili bir hüküm verilecekse bu korsan mahkemelerde verilir ve gereği yapılır.

Aynı öykünün kahramanı Şelgunov’un kimsenin dönmediği sevk gruplarına dahil olmamak için Vladivostok’daki gönderme kampında “demir attığı (tormozilsya)” ifade edilir.⁷⁴⁸ J. Rossi “demir atmak” sözcüğünün kamp jargonunda “sevkiyattan kaçmak, bulunduğu kamp veya kolonide kalmayı başarmak” olarak kullanıldığını anlatır.⁷⁴⁹

V. Şalamov *Acı* öyküsünde Vladivostok’daki gönderme kampındaki en büyük barakanın dokuzuncu baraka olduğunu, tüm barakalardaki mahkûmların zamanı geldiğinde başka kamplara gönderilerek temizlendiğini, sadece dokuzuncu barakaya dokunulmadığını anlatır. Zira burada hırsızlar yaşamaktadır. Burada hırsızların başı Kral dolaşmaktadır. Gardiyanlar buraya uğramaz. Kamp görevlileri her sabah kapı sundurmasının dibinden Kral’ın “haklarında hüküm verdiklerinin (prava kaçat)” cesetlerini toplar. Aşçılar mutfaktan en iyi yemeklerini buraya getirir, başka kamplara gönderilen diğer mahkûmların işe yarar neleri varsa hepsi bu barakada bulunur.⁷⁵⁰

Aynı öyküde pasif homoseksüellere hırsızlar tarafından “oğlancık (petunçik)” dendiği ifade edilmektedir.⁷⁵¹ J. Rossi bu sözcüğün “petuşok (horozcuk), petuh (horoz), Daşka, Zoyka, Krasnaya Kosinočka (Al Yazmalı), Maşa, Manka, Margaritka” gibi pek çok sinonimi olduğundan bahseder.⁷⁵²

⁷⁴⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 166.

⁷⁴⁸ *a.g.e.*, s. 166.

⁷⁴⁹ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 410.

⁷⁵⁰ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 167.

⁷⁵¹ *a.g.e.*, s. 169.

⁷⁵² J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 282.

V. Şalamov kamp jargonunda “övünmek (hlestatsya)” sözcüğünün varlığından bahseder ve bu sözcüğün hırsızların diline edebiyattan geçtiğini anlatır. Hlestatsya, kısaca N.V. Gogol’ün (1809-1852), kendisinin Petersburg’dan gelen bir müfettiş olduğuna inanan kasaba eşrafiyla yaşadıklarının anlatıldığı *Müfettiş (Revizor)* oyunundaki kurnaz İvan Aleksandroviç Hlestakov olmak demektir.⁷⁵³

V. Şalamov cezası bitip kamptan tahliye olduktan sonra Kolıma’dan hemen çıkamaz. Moskova’ya gidecek parası yoktur. Mecburen tahliye olduğu kamplardan birinde ücret karşılığı özgür işçi olarak çalışır. *Mektup Peşinde* öyküsünde yaşadığı köy evinin kapısını çalan çakırkeyif telsiz görevlisinin kendisi adına bir telefon mesajı geldiğini “Sana bir kağıt (ksiva) geldi, benim mekâna (havira) bir uğra”⁷⁵⁴ cümlesiyle haber verir. J. Rossi “ksiva” sözcüğünün “belge, doküman”⁷⁵⁵; “havira (bazen havera)” sözcüğünün ise “ev, kulübe” anlamlarında⁷⁵⁶ kullanıldığını ifade eder. Gelen mesajda kendisi adına bir mektup olduğu ve almak için Levıy Bereg mıntıkasında bulunan kamp idaresine gitmesi gerektiği yazmaktadır. Telsiz görevlisinden buranın 500 kilometre uzakta olduğu ve en az beş günde gidebileceğini öğrenen Şalamov zorlu bir yolculuğa çıkar. Önce Yakut kızakçıdan, sonra postacıdan anayola çıkmak için destek alır. Anayolda ise Magadan’a kömür taşıyan bir kamyonu kilometre başına bir ruble ücret ödeyerek belirtilen adrese ulaşır. Gece vakti yoğun sis yüzünden yola devam edemeyeceğini anlayan kamyon sürücüsü “sincap usulü (na yevraşke)” uyumayı teklif eder. Şalamov “yevraşka”nın aynı zamanda “suslik” olarak da adlandırıldığını ve “tarla sincabı” anlamına geldiğini belirtir. Şoför ve Şalamov motoru çalışır vaziyette yolun kenarına çekilmiş aracın kabininde kıvrılıp sis dağılıncaya kadar uyurlar.⁷⁵⁷ Bunca

⁷⁵³ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 172.

⁷⁵⁴ *a.g.e.*, s. 198.

⁷⁵⁵ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 175.

⁷⁵⁶ *a.g.e.*, s. 435.

⁷⁵⁷ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 201-202.

zahmetli yolculuk sonrası kendisine B. Pasternak'ın (1890 - 1960) mektubu uzatıldığında artık sevincine diyecek yoktur.

V. Şalamov *Akşam Duası* öyküsünde Mühendis Viktor Petroviç Findikaki'nin kamptaki amirler ve adi suçlular tarafından “dağılmış (raskolovşimsya)” bir insan olarak kabul edildiğinden bahseder. Yani sorgusu sırasında suçu olsun olmasın her şeyi kabul etmiş, arkadaşlarını ele vermiş, önüne getirilen her evrakı imzalamış biridir. Birkaç “zincir”den (konveyör) geçmiştir.⁷⁵⁸ J. Rossi, en az iki hafta süren, aralıksız gece veya gündüz sorgularına “konveyör” dendiğini ifade eder.⁷⁵⁹ Belki de bu yüzden her akşam yataırken aynı tonda dua gibi şu iki cümleyi tekrar eder: “Yaşam, b(...)ktur. B(...)ktan bir şeydir.”⁷⁶⁰

V. Şalamov *Löşa Çekanov veya Kolıma'da Aynı Suçtan Yargılananlar* öyküsünde kamp yaşamı boyunca madenden hastaneye hastaneden kampa derken onlarca kez “ölümün kapısını çaldığını (doplivat)” anlatır.⁷⁶¹ D.S. Baldayev *Hapishane-Kamp-Adi Suçlular Jargonu Sözlüğü*'nde (*Slovar Türemno-Lagero-Blatnogo Jargona*) “doplivat-doplit” fiil çiftini “ölmek”; bu fiilden türetilmiş “doplıvayuşçiy” sıfat-fiil ismini ise “zayıf düşmüş, güçsüz kalmış, ölmek üzere olan insan” olarak açıklar.⁷⁶² Aynı öyküde sekiz yıl önce Butırka hapishanesinde hapis ve kamp yaşamına dair dersler verdiği Löşa Çekanov amele çavuşu olarak gelmiş, Şalamov'u tanımış, kamptaki yetkili kişilerden onunla ilgili olumsuz bilgileri aldıktan sonra sabah ilk iş dağıtımı sırasında ona şöyle demiştir: “Ben “özel maksat kamplarının numaradan sakat görünenlerine (filon) yardım etmem. Çalışmanla insanların güvenini kazan. Dürüst çalışmanla.”⁷⁶³ J. Rossi *GULAG Danışma Kitabı*'nda “filon” sözcüğünün (Fiktivniy İnvatid Lagerey Osobogo Naznaçeniya)

⁷⁵⁸ a.g.e., s. 250.

⁷⁵⁹ J. ROSSİ, a.g.e., s. 165.

⁷⁶⁰ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 2, s. 252.

⁷⁶¹ a.g.e., s. 326.

⁷⁶² D.S. BALDAYEV ve diğerleri, *Slovar Türemno-Lagero-Blatnogo Jargona*, Moskva, 1992, s. 70.

⁷⁶³ V. ŞALAMOV, a.g.e., t. 2, s. 330.

sözcüklerinin baş harfleri kullanılarak oluşturulmuş bir kısaltma olduğunu, “özel maksat kamplarının numaradan sakat görünenleri” anlamına geldiğini, 1920’lerin ortalarında Solovetsk Adaları’ndaki mahkûmlar tarafından türetildiğini, “tembel”, “işten kaytaran” anlamlarında isim olarak da kullanıldığını anlatır.⁷⁶⁴

V. Şalamov, *Yarbay Fragin* öyküsünde Kültür ve Eğitim Kısım Amiri olarak Kolıma’da bir hastanede göreve başlayan Yarbay Fragin’in görevi devraldığı Asteğmen Jivkov’un gönül ilişkilerini anlatır. Jivkov bekâr, yakışıklı bir gençtir. İki mahkûm kadınla aynı anda ilişkisi vardır. Kadınların ikisi de hastanede çalışmaktadır. Şalamov bu kadınları şu cümlelerle anlatır:

“Onun arkadaşlarından biri “tövbe etmiş (zavyazavşaya)” ve “okumuşların (frayer)” tarafına geçmiş, Tiflisli cesur, güzel eski bir adi suçluydu. Adi suçlular defalarca Tamara’yı ikna etmek için uğraştılar, fayda etmedi. ‘Hırsız babaları’nın (pahanı) hırsızlık yapmak maksadıyla bir yerlere gitmesi için verdikleri tüm emirlere korkak bir sessizlikle değil, küfrederek ve gülerek cevap verdi. Jivkov’un ikinci sevgilisi ise 58. maddeden hüküm giymiş Estonyalı sarışın bir hemşireydi.”⁷⁶⁵

J. Rossi “zavyazat” fiilinin “bırakmak, son vermek”⁷⁶⁶; “frayer” sözcüğünün “hırsızlar dünyasına ait olmayan, naif, saf, avlanacak kişi”;⁷⁶⁷ “pahan” sözcüğünün “lider, ele başı, baba, dede”⁷⁶⁸ anlamına geldiğini ifade eder.

V. Şalamov, Magadan yakınlarındaki Merkez Hastanesinde hastabakıcılık kursu gördüğü döneme ait hatıralarını aktardığı *Aleksandr Gogoberidze* öyküsünde bir dönem

⁷⁶⁴ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 433.

⁷⁶⁵ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 366.

⁷⁶⁶ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 121.

⁷⁶⁷ *a.g.e.*, s. 434.

⁷⁶⁸ *a.g.e.*, s. 273.

Tiflis'teki büyük bir ilaç fabrikasının yöneticisiyken tutuklanıp Kolima'ya gönderilen Gogoberidze'den bahseder. Kamp günlerinde hastanede cildiye kliniğinde hastabakıcı olarak çalışan Gogoberidze dürüst bir insandır, kurslar sırasında farmakoloji hocası olmadığı zamanlarda farmakoloji derslerini anlatmıştır. Gogoberidze'nin sorumlu olduğu Doktor Krol ise spekülasyon ve dolandırıcılık suçlarından birinden hüküm giymiş mahkûm bir doktordur. Rüşvet almaktan, spekülasyon yapmaktan, her türlü dalavereyi çevirmekten hoşlanan Krol, kendisine “üst baş (lepehi i şkerı)” getiren adi suçlularla sürekli irtibat halindedir. Hırsızlar nezdinde Krol “oltaya takılmıştır (na kryuçke)”, ona istediklerini yaptırmaktadırlar.⁷⁶⁹ J. Rossi “bıt na kryuçke” deyiminin “şantaj yapma imkânına sahip olmak” anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁷⁷⁰

Hayatta kalabilmek için çaba sarf edilen kamplarda kullanılan dilin, kısıtlı iletişim imkânları da göz önünde bulundurulduğu zaman çok dar olacağı düşünülebilir, ancak buraya mahsus zengin bir jargon mevcuttur. Entelektüel mahkûmlar, belirleyicisinin adi mahkûmlar olduğu bu dili kullanmaktan kaçınsa da birlikte yaşamak zorunda oldukları için anlamaktadırlar. Kamplarda çalışmaktan kaçınan, yönetimle işbirliği kurarak siyasi mahkûmlar üzerinde baskı kuran adi suçlular kamp ve hapishanede kullanılan dilin belirleyicisi durumundadır. Buralardaki yaşamla ilgili her eşyanın, kişinin, birimin, davranışın, görevlinin onlar tarafından uydurulmuş en az bir, bazen iki ve daha fazla ismi vardır. Bu alanda eski kamp ve NKVD görevlileri de dahil olmak üzere pek çok sözlük denemesi yapılmış, konuyla ilgili yazılı eserlerin daha anlaşılır olmasını sağlamak, bu konuda çalışma yapacak kişilere yardımcı olmak için yeterli doküman hazırlanmıştır. Kamp ve hapishane jargonu, tahliyeler ve barındırdığı farklılık, bazen anlaşılmazlık sebebiyle kurallı dile de kaçınılmaz olarak kısmen nüfuz etmiştir.

⁷⁶⁹ V. ŞALAMOV, *a.g.e.*, t. 2, s. 400.

⁷⁷⁰ J. ROSSİ, *a.g.e.*, s. 175.

SONUÇ

Çalışmamızda tarihsel yaklaşımla geniş bir araştırma yaparak zorunlu çalışma kamplarının kuruluş amaçları, türleri, yerlerini öncelikle ele aldık ve kamp edebiyatı alanında yazılmış eserleri inceledik. Bellek mekânı olarak seçtiğimiz Kolıma kampları ile ilgili V. Şalamov ve Ye. Ginzburg'un Varoluşçuluk akımına yakın bir çizgisi olan “yeni nesrin” kapsamını oluşturan eserlerinde kamp, doğa, kamp görevlileri, mahkûm tipleri, kadınlar, kamp dışında sürdürülmeye çalışılan yaşamlar ve kamp jargonu ile ilgili incelemelerde bulunduk.

GULAG kampları ile ilgili eserler Sovyetler Birliği tarih ve edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır ve konuyla ilgili eserler her geçen gün artmaya devam etmektedir. Başlangıçta yeni rejimin muhalifleri cezalandırmak maksatlı kurduğu bu kamplar daha sonra ekonomik gelişim planlarının yürütülmesi için çalışma kamplarına dönüştürülmüş, totaliter rejimin ısrarlı ve etkili bir cezalandırma ve ekonomik kalkınma modeli olarak 1960 yılına kadar sürdürülmüştür.

Çalışmamızda öncelikle kampların kuruluş tarihçesine değindikten sonra kamp türleri hakkında bilgiler verdik. Olağan çalışma kamplarının yanı sıra yurt dışından gelenlerle düşman işgaline uğramış bölgelerin insanları ve ayrıca savaşta esir düşüp kaçmayı başarmış askerlerin tahkikatları sona erinceye kadar tutuldukları kontrol ve filtreleme kampları, daha ağır suçlular için sonradan özel kamplar adını alacak kürek mahkûmları kampları, vatan hainlerinin eş ve çocukları için tasarlanan kamplar, teknik personelin yeni icatlar veya ülke güvenliğinin ihtiyaç duyduğu malzeme ve araçları üretmek için çalıştırıldığı özel tasarım büroları gibi kamp türlerinden bahsettik.

Kamp edebiyatı bu alanda yazılmış anı eserleriyle başlamıştır. Kamp edebiyatı için Dostoyevski'nin *Ölü Bir Evden Anılar* isimli kitabı milat kabul edilmektedir. Ülke

apına yayılan kamplarla ilgili yayın yasağı sebebiyle bu alandaki anı, araştırma ve edebi eser türündeki yayınlar başlangıçta SSCB dışında gerçekleşmiştir. Çalışma kamplarından kaçan mahkûmların yurt dışında yayımlanan anıları kamp edebiyatının ilk örnekleri sayılabilir. Hruşçov zamanındaki “buzların erimesi” periyodunda A. Soljenitsın’ın *İvan Denisoviç’in Bir Günü* gibi edebi eserler yayınlanmış olsa da ilerleyen zamanlarda bu alanda anı, araştırma, edebi eser türlerinde kitap basımına izin verilmemiştir. Ye. Ginzburg, V. şalamov gibi pek çok yazarın eserleri önce yurt dışında basılmıştır. Kamp edebiyatı alanında en çok eser anı türünde verilmiştir. Arşivlerin açılması sonrasında perestroyka ile birlikte bu alandaki araştırmalar da hız kazanmıştır. G.M. İvanova, A. Soljenitsın, A. Applebaum gibi edebiyatçı, gazeteci ve yazarlar GULAG edebiyatı adı altında incelediğimiz araştırma eserleri vermişlerdir. Bu eserlerde kampların kuruluş amaçlarından başlayarak kapanıncaya kadar geçen sürede neler yaşandığı ayrıntılarıyla aktarılmıştır. Edebi eser kategorisinde ise A. Soljenitsın, O. Volkov, B. Sinyavski, A. Jigulin, Ye. Ginzburg, V. şalamov, S. Dovlatov gibi kamp gerçeğini birebir yaşamış yazarların anı ve kurgu bileşimi eserleri ile yakınları sürgün ve kamp tecrübesi edinmiş G. Yahina, G. Vladimov gibi yazarların kurgu eserleri dikkat çekmektedir. Bu alanda eser vermiş pek çok yazarın ortak görüşü, yirminci yüzyıldaki kamp tecrübesinin ve uygulamalarının çok daha acımasız olduğu yönündedir. V. şalamov *Açık Hava ve Tatar Molla* öyküsünde mevcut kamp, çalışma koşullarının, idarenin davranışlarının ve mahkûm profillerinin kendi bulunduğu kamp koşullarıyla asla örtüşmediğini dile getirir. Kamp gerçeğinin geniş kitlelere duyurulmasında edebi eserler lokomotif görevi üstlenmiştir. Roman ya da öykü türündeki bu eserler yaşanan acıların, yitirilen canların sözcüsü olmuş, toplum ve dünyanın belleğinde unutulmayacak bir yer edinmiştir.

Hayatta öğrenilen, karşılaşılan şeylerin hafızaya kaydedilmesi, orada sistematik bir düzende muhafaza edilmesi ve gerekli olduğu zaman hatırlanması sistemine dayanan bellek konusunda pek çok araştırma yapılmıştır. Jan Assman belleğin dört farklı dış

boyutu olduğundan bahseder. İnşaat çalışmaları, yemek yapma, tamirat işleri gibi taklit kökenli davranışları kapsayan mimetik bellek kamptaki mahkûmların günlük yaşamlarında en işlevsel bellek türü olarak görülmektedir. Çevremizdeki eşyaların ve ortamın oluşturduğu nesneler belleği de kamp konusuyla doğrudan alakalı bir bellek boyutudur. Mahkûmların oluşturduğu kamp jargonunu iletişimsel bellek boyutu olarak değerlendirmemiz mümkündür. Bu üç boyutun sınırlarını aşıp bütünlük içinde bulunduğu boyut ise kültürel bellektir. Burada taklitler gelenek haline gelir, eşyalar, ortamlar nesneler belleğinin sınırlarını aşar kültürel belleğin içine dahil olur. Aynı zamanda kişiler, nesneler, mekân ve zaman, yaşanan olayları çağrışım yoluyla anımsamada anımsama figürleri olarak görev alır. Assman mekâna, bireyin veya topluluğun maddi çevresini de dahil eder. Araç gereçler, eşyalar, mobilyalar, mekânlar birer anımsama figürü olarak değerlendirilir. Bu teoriye göre kamp edebiyatında, bulunan coğrafya, çalışma ve yaşam alanları, mahkûmların kullandıkları aletler, eşyalar, kıyafetler vb. mekân kavramı içinde görülebilir.

Bellekte hatırlamak kadar unutmak da önemlidir. V. Şalamov *Bellek* isimli denemesinde ve *Kumanya* öyküsünde insanın kötü olanı unutup iyi olanı hafızasında tutmayı yeğlediğine dair görüşlerini dile getirmekte, *Tren* öyküsünde ise unutmaktan duyduğu korkuyu ifade etmektedir.

Bellek alanında çalışmalar yapmış Aby Warburg belleğin toplumsal yanına işaret eder, bu bellek türünün kültürün önemli bir katmanını oluşturduğundan bahseder. Ona göre semboller veya resimler aracılığıyla toplumsal bellekteki anılar tekrar canlandırılabilir. V. Şalamov *Çocuk Çizimleri* öyküsünde çöp yığınları arasında bulduğu bir çocuğa ait defterdeki resimleri görünce kendi çocukluğundaki resimlerini hatırlar. Bu kapsamda kitap, dergi, gazete, resim, pul, mektup gibi günlük yaşama ait eşyalar ve semboller birer bellek unsurudur. V. Şalamov ve Ye. Ginzburg'un eserlerinde

kahramanların hatırlama nesneleriyle karşılaşmaları sonucunda canlanan anılarından sıklıkla bahsedilmiştir.

Pierre Nora, hafıza mekânlarının anımsadığımız şeyler değil, fakat hafızanın mayalandığı yerler olduğundan bahisle bu mekanların geleneğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarı olduğu savını ileri sürer. Ona göre hafıza, özellikle bu mekânlar içinde ortaya çıkar ve insanların iradesine ya da yüzyıllara bağlı olarak bayramlar, amblemler, anıtlar, sözlükler, müzeler, anma törenleri, edebi eserler gibi en çarpıcı simgeler de buralarda görülür. Magadan'daki Hüzün Maskesi Anıtı, Akmola'daki kadın kurbanlar için yapılan anı tesisi ve kamplarla bağlantılı başka yerlerde mütevazı imkânlarla yapılan anıt, müze ve anı eserleri birer hafıza mekânı olarak hizmet etmektedir. Aynı şekilde konuyla ilgili eserler, bu alanda yazılmış sözlükler, muhafaza edilmiş hatırat ve mektuplar da bu gruba dahil edilebilir. P. Nora, grev, pazar, kahve, müzeler, not defterleri, aile albümleri ya da noter evrak dosyaları gibi hafıza mekânlarından bahseder. Kamptaki mahkûmların, eğer idari bir görevde değilse, kalem bile bulundurmaları yasak olduğu için hafıza mekânı görevini zihinleri üstlenmiştir. V. Şalamov *Yahudiye Valisi* öyküsünde mevcut hafıza unsurlarına kokuyu da ekler. Kokunun bir şiir ya da insan siması gibi hafızaya nakşedildiğini iddia eder. Nora'ya göre hafıza sadece onu güçlendiren ayrıntılarla uyuşur, Hafızanın, hatırayı kutsallaştırdığından bahseden Nora tarihin ise hatırayı kapı dışarı ettiğini, onu bayağılaştırdığını söyler. Nora ayrıca bellek mekânlarının çok boyutlu olduğunu ve disiplinler arası bir özelliğinin bulunduğunu da ifade eder. Nora hafızayı içerikten çok bir çerçeveye benzetir ve varlığından çok kullanılma biçimiyle değer taşıyan bir olgu olarak niteler, bu yönüyle de bellek mekânlarının edebi boyutuna ulaştığımızı ifade eder. Kolıma kampları, madenler, barakalar, kamp içindeki birimler mekân kapsamında değerlendirilmiştir.

Varlam Tihonoviç Şalamov'un *Kolıma Öyküleri* serisinde yer alan altı kitabı ve Yevgeniya Ginzburg'un *Sarp Yol* adlı romanında bellek mekânı olarak incelemeye

çalıştığımız Kolıma'daki kamplarda barınma ve çalışma mekânları, koşullar, yemekhaneler, yemeğin nasıl yenmesi gerektiği, işten kaytarma kurnazlıkları, viziteye çıkış yöntemleri, kamp görevlilerinin ve köpeklerin gazabından korunma taktikleri, ispiyonculara karşı hareket tarzları, fazladan bir sigara kazanma becerileri gibi her türlü bellek unsuru özenle anlatılmaya çalışılmıştır.

V. Şalamov ve Ye. Ginzburg'un eserlerinde Kolıma bölgesiyle, kamplar ve çalışma, yaşam alanlarıyla ilgili olarak genellikle insanda mekân algısının sınırlarını sonsuzluğa ve umutsuzluğa taşıyan uçsuz bucaksız tayga, binlerce kişiyi taşıyan devasa gemilerin bile kibrit kutusu kadar görüldüğü uçsuz bucaksız ve geniş bir coğrafya, insan gücüyle oluşturulmuş derme çatma barakalar, çetin doğa şartlarında bir parça ekmek ve bir tas çorbayı hak edebilmek için çalışılan, kazaların olağan sayıldığı ilkel maden ocakları, barındırdıkları mahkûm türüne ve yapılan işe, yok ettiği insan gücüne göre nam salan kamplar, her türlü olumsuzluğu barındıran ceza hücreleri tarafımızdan bellek mekânları statüsünde değerlendirilmiştir.

Edebiyat hayatına şair olarak başlayıp şiir ve nesri bir arada yürüten, 1936-1951 yılları arasında on beş yıl Kolıma bölgesindeki kamplarda çalışan V. Şalamov, *Kolıma Öyküleri* serisinde sorgular, hapis hayatı, kamp şartları, doğa, mahkûm tipleri, sağlık sistemi, kamp görevlileri, barınma koşulları vb. pek çok konuda gerçekçi ve çarpıcı öyküler yazmıştır. Öykülerini, manifestosunu bizzat kendisinin belirlediği “yeni nesir” kuralları çerçevesinde kaleme almıştır. Yeni nesirde yazar, anlattığı olayların bizzat katılımcısı olmalıdır. Hiçbir estetik kaygı gütmenden gerçeği olduğu gibi aktarmalıdır. Gereksiz hiçbir sözcüğe yer vermemelidir. Şalamov öykülerinde dayak, zorunlu çalışma ve varoluş mücadelesi içindeki insan davranışlarını bir psikolog hassasiyetiyle anlatmıştır. *Kolıma Öyküleri* serisinde yer alan 137 öyküden 74'ü tıp alanıyla bağlantılıdır. Şalamov'un tıpla bu kadar ilgili olmasının sebebi mahkûmiyetinin son beş yılını hastabakıcı olarak hastanede geçirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu öykülerde

kamp sağlık sistemi ve mahkûmların hayatta kalma yöntemleri hakkında ayrıntılı bilgiler edinmek mümkündür. Bu öyküler yazarı tarafından yaşanmış, otobiyografik yönü ağır basan tanıklık belgeleri gibidir. Öykülerin etkileyiciliği ünlü Rus şair Yevgeni Yevtuşenko'nun dikkatini çekmiştir. Yevtuşenko, kamp edebiyatı denince akla ilk olarak üç ismin geldiğinden, bunların Soljenitsın, Ginzburg ve Şalamov olduğundan bahseder ve bunların içinden de ilk sırada Şalamov'un eserlerinin yer aldığını ifade eder.

Yevgeniya Ginzburg'un anılarından oluşan *Sarp Yol* romanı da o dönemin insan korkularına ve ızdıraplarına ışık tutar. Yazar bu eserde on sekiz yıllık hapis ve sürgün hayatında tüm gördüklerini ve yaşadıklarını, gözlemlerini yansıtmaya çalışmıştır. Eserde Kolıma'daki Gulag kampları, çalışma koşulları, sağlık sistemi, insan acıları ve insanlıktan çıkmış görevlilerin ve işbirlikçi mahkûmların diğerk mahkûmlara yaşattıkları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Kamp ve sürgün cezasını tamamladıktan sonra bir süre Lvov'da kalan Ginzburg burada *Sarp Yol* romanının çok daha ağır ve eleştiri dozu yüksek bir benzerini daha yazar. Bu esere *Şeytanın Kanatlarının Gölgesi Altında* adını veren Ginzburg olası takibat ve mahkûmiyetlerden çekindiğı için kitabın el yazmalarını yakarak imha eder.

Tezimizde Şalamov'un *Kolıma Öyküleri* ve Ginzburg'un *Sarp Yol* romanında ilk olarak varoluş motifleri tespit edilmiştir. Ağır çalışma şartlarında ortaya çıkan fiziksel ve zihinsel bozukluklar, hayatta kalma uğruna hiç beklenmedik kişilerden hiç beklenmedik davranışlar, bir parça ekmek ve bir tas çorba için varlığın öze baskın çıktığı durumlar, rüyaları sürekli olarak yoksunluğu çekilen ekmeğın süslemesi hep varoluşla açıklanabilecek davranışlar olarak görülmüştür. Egoizm had safhadadır, küçük menfaatler için büyük işler yapılır veya yaptırılır. Ye. Ginzburg'un *Sarp Yol* romanında ve V. Şalamov'un *Cherry Brandy* öyküsünde ölmüş arkadaşının rapor edilmesini bile istihkakı olan ekmeğini aldıktan sonra yapan, sürekli açlık çeken mahkûmlar vardır. Ekmek tayinini alınca öpen, okşayan, hatta ölümünden sonra arkadaşına verilmesini

vasiyet eden mahkûmlar vardır. V. Şalamov'un *Tatil Günü*, *İsimsiz Kedi* öykülerinde kedi, köpek, fare, kısacası yenebilecek ne varsa yiyip hayata tutunma hırsındaki mahkûmlar vardır. *Muayene Odasında* öyküsünde ölümü bir gün bile olsa geciktirmek için kendini yaralayan mahkûmlara rastlanır, arkadaşlar satılır, daha iyi bir konum elde etmek için ispiyonculuğa girilir. *Albay Tolly'nin Aşkı* öyküsünde rüşvet veya ona eşdeğer bir şeyler verilerek idari görev kapma yarışları, Ye. Ginzburg'un *Sarp Yol* romanında rüşvet karşılığı şartları daha iyi olan işlere veya kamplara geçiş, V. Şalamov'un *Domino* öyküsünde ve Ye. Ginzburg'un *Sarp Yol* romanında açlığın ölü arkadaşının etini yemeye zorladığı iradesiz kişilikler hep bu motif kapsamında ele alınmıştır.

Kampta topluma, geçmişe, geleceğe, arkadaşlığa güvenini kaybetmiş, manasız bir varlık haline dönüşmüş mutsuz bireyler vardır ve bu insanların üzerinde kafa yoracağı fazla bir şey yoktur. Bir grup insan ise yaşanan bu acıları dine veya şiire tutunarak hafifletme yolunu seçer. V. Şalamov *Akşam Duası* ve *Havari Pavlus* öykülerinde dini vecibelerini fırsat buldukça gizlice yapan ve hayata tutunan dindar insanlardan, *Atina Geceleri* öyküsünde ise akşam yoklaması sonrasında hastanedeki koşullardan birinde düzenlenen edebiyat gecelerinden bahsederek bu uygulamanın insana büyük bir haz verdiğinden bahseder. Her ortamda fırsatını bulduğunda dini vecibelerini yerine getirmeye gayret eden dindar mahkûmlarla entelektüel mahkûmlar yaşanan bu hayatla ilgili çoğu şeyi unutmak istese ve unutsa da şiir ve edebiyatla olan bağlarını koparmaz. Ye. Ginzburg da *Sarp Yol* romanında bu amaçsız, ölümcül ortamda edebiyata tutunarak yaşamak için bir sebep bulduğunu anlatır. Mahkûmlara kalem verilmediği için işe giderken, boş zamanlarında, her fırsatta edebiyat eserlerini veya kendi yazdıklarını hafızalarında defalarca tekrar ederek hem unutmamaya çalışmışlar hem de manevi yönlerini sağlam tutmuşlardır. Bu, onları hayata bağlayan önemli bir varoluşsal içtepidir. kabiliyetli oldukları halde yazma imkânı bulunmayan bu mahkûmlar kendi eserlerini

ezberler. V. Şalamov soğğun insanı düşünmekten mahrum ettiğini söyleyerek kampların bu yüzden kuzeyde kurulduğunu iddia eder.

GULAG gerçeğinde rejimin en büyük kötülük kaynağı olduğu değerlendirilmektedir. Rejimi koruma uğruna sahte ihbar mekanizmalarıyla gece yaraları evlerinden alınan, yakınlarıyla tehdit edilerek acımasızca sorgulanan ve bir şeyler itiraf etmeye zorlanan, dayak ve işkenceye maruz bırakılan insanlar devletin ve kanunun gücünü istismar eden kötülük yanlısı sakat düşünceli görevlilerin organize kötülüğünün kurbanları olarak değerlendirilmektedir. Hiçbir şeyden çekinmeyen, her türlü ahlaksızlığı yapmayı bir meslek kuralı haline getiren adi suçlularla hayatları boyunca bütün enerjilerini zihinsel gelişimlerine adanmış, kötülükten mümkün olduğunca uzak durmuş entelektüel insanlar, köyünde tarlasını ekip biçmiş üretim yapmış çiftçiler, yurt dışından ülkeye dönmüş aydınlar, düşman işgali altındaki bölgelerde düşmanla işbirliği yaptığı gerekçesiyle cezalandırılan insanlar, esaretten kurtulup ülkesine dönen askerler, yabancı ülke savaş esirleri bir arada tutulmak suretiyle organize kötülük devam ettirilmiştir.

Kamp yaşamında iyilik ve kötülük çok sık ele alınan konulardandır. Varoluşun acımasız rekabet şartları yaratmasından dolayı kötülük daha fazla görülür. Bununla birlikte akıl sağlığını kaybetmemiş sağduyulu insanların yaptığı küçücük iyilikler bile paha biçilemez hazine değerinde algılanır. Mahkûm yaşamında kurallar çok nettir. Mahkûmun bir şeyi çalınırsa bunun sonu ölüme kadar gider. Adi suçlularla ilişkilerde kaybeden taraf hep entelektüel mahkûm kesimi olur. Zira onlar adi suçlular kadar kötülüğe yatkın değildir. Bununla birlikte kuvvetli yaşama isteğinin körüklediği aşırı bencillik duygusuyla hareket eden bazı entelektüel mahkûmların organize kötülük senaryolarında figüran olduğu durumlar da mevcuttur. V. Şalamov daima kamptakilerin iyilik meleği olarak algılanan sağlık personelinin de bazen gerçek hastalara istirahat vermeyerek veya durumları daha ciddiye onları hastaneye sevk etmeyerek kötülüğe ortak olduklarını yazar. Kamu tarafının kötülük yanı ağır bassa da bazen iyilik tarafı da

yansır. Bir savcı kendisine yardım eden mahkûmun hayatını değiştirecek bir hareket yaparak dosyasındaki Troçki yanlısı olduğuna dair belgeyi ateşe atar. Veya yetki ve sorumluluklarını gerektiği gibi uygulayan bir kamp müdürü üç gün içinde mahkûmların karnı doymazsa mutfak ve yemekhane görevlilerini öldürmekle tehdit edebilir.

Adi mahkûmlar iki gruba ayrılır. Birinci grupta hiçbir koşulda ve şartta çalışmayan “urka” denilen hırsızlar yer alır. İkinci grupta ise idareyle işbirliği yaparak kendilerine avantajlı konumlar ve görevler edinen, bunun karşılığında da siyasi mahkûmlara hayatı zindan eden “kancıklar” yer alır. Onlara bu lakabı sınıflarına ihanet ettikleri gerekçesiyle adi suçlular takmıştır. Zaman zaman bu iki grup arasında iktidar savaşları yaşanır. Entelektüel mahkûmlar ve diğer mahkûm türleri idarenin yanı sıra bahse konu iki mahkûm türünün de tehdidi altındadır. İşlerine yarayan bir şeyi sorgusuz sualsiz alırlar, direneni acımadan öldürürler. İdarenin “düşmanımın düşmanı dostumdur” mantığıyla yaptığı bu kanunsuz uygulama pek çok masum insanın canına mal olmuştur. Kamplarda umudunu kaybeden mahkûmlar ölüme daha yakın olur. Ümidini kaybetmeyenler ise yaşamak ve hayatta kalmak için bir nedene tutunmayı bilirler. Edebiyatta suç ve suçlular dünyasının romantize edilerek sevimli gösterilme çabaları V. Şalamov’u rahatsız eder. Bu durumun gelecek nesillerde telafisi imkânsız davranış bozukluklarına yol açacağı hatırlatmasında bulunan Şalamov bir an önce edebiyatçıların bu hatalarından dönmesi dileğinde bulunur.

Kampın çarklarının işletilmesinin resmi görevlileri olan müdürler, gardiyanlar, muhafızlar, hatta muhafız köpekleri hep acımasız yönleriyle tasvir edilir. Devlet ve kanundan alınan gücün başlarını döndürdüğü bu kesim iş planlarının aksamamasına çalışır. Hal böyle olunca da mahkûmların yaşamı hep zorlaşır. Kamp görevlilerinin işin kolayına kaçıp işbirlikçi adi suçlularla birlik olmalarından en fazla etkilenenler siyasi mahkûmlar olur. V. Şalamov *Orman Meyveleri* öyküsünde ve Ye. Ginzburg *Sarp Yol* isimli eserinde muhafızların çizdikleri hayali bir sınırı geçtiği gerekçesiyle mahkûmları

öldürmekten çekinmediklerini, sabah yoklamasına geç kalanlara dayak atıldığını, hatta tepedeki kamp yerleşkesinden aşağı kesimdeki madene fırlatıldıklarını, tuvalet ihtiyaçlarının bile muhafızlar eşliğinde giderildiğini, liyakatsiz müdürlerin kamp yaşamını daha da zorlaştırdığını, yöneticilerin mutlaka bir ispiyon teşkilatı kurduğunu ve satılmış kişilerin ihbarlarıyla pek çok kişinin mağdur olduğunu, kampın kurtarıcı melekleri denilen sağlık personelinin bir kısmının yönetimle işbirliği içinde olup daha az sayıda mahkûma istirahat verdiğini, bazen de adi suçluların tehditleri veya hediyeleri karşılığında bu kesime çalışamaz raporu verdiklerini anlatmışlardır. Ayrıca elinde yetki olan herkes mutlaka bu yetkiden kaynaklanan rantı kullanma eğiliminde olur. Başhekim sağlıklı birini boş yere hastanede yatıyor gösterip onun hastane ve lojman için gereken odunu getirmesini sağlar, bir başkası balık yakalar, yaban hayvanı avlar, bunları görevlilere getirir ve karşılığında görece rahat eder. Amele çavuşları, ekip başları, kota belirleyicileri ve kontrolörleri bir rüşvet çarkı içinde mahkûmların hayatını zindana da çevirebilirler rahat da ettirebilirler.

Erkek mahkûmları bitiren kamp ortamı kadın mahkûmlar için daha zordur. Adi suçlu ve işbirlikçi kadınlar dışında kalan siyasi suçlu kategorisindeki kadınlar üzerlerine giydirilen pantolon ve numaralı ceketlerle ağaç kesiminden maden kazmaya kadar her türlü ağır işe sevk edilir. Kamp görevlileri veya idari görevliler tarafından kapatma olmaya zorlanan kadınlar diğer mahkûmlara göre biraz daha rahat bir ortam bulur. Gerek V. Şalamov gerekse Ye. Ginzburg öykülerinde ve eserlerinde kadınlar için reva görülen bu ahlaksızlıklara değinmişler, yaşama isteğinin sevk ettiği zorunlu durumlarda duyulan pişmanlıkları anlatmışlardır. Cinsel obje olarak görülen kadın mahkûmlara yönelik istismar ve saldırılar her ortamda, her fırsatta ve her kademedede yaşanabilmektedir. Ortama çabuk alışıp akışına bırakanların yanı sıra bir kadın olduğunu asla unutmayan ve özsaygısını muhafaza eden ve her fırsatta kendine bakmayı bilen kadınlar da mevcuttur.

Kampın içindekiler ne kadar sıkıntı çekiyorsa kampın dışındakiler de o kadar olmasa da benzer sıkıntıları yaşamaktadır. Eserlerde ele alınan konular arasında mahkûm olmuş eş, koca veya anne-babayı reddetme ilk sırada yer almaktadır. Bu, geride kalanların sigortası gibidir. Çünkü aile bireylerinden biri “halk düşmanı” ise diğer bireylerin de toplumda normal bir yaşantı sürmesine izin verilmez. İş bulup çalışmak isteyen eş, okumak isteyen çocuk mutlaka bu yola başvurur. Yaşanan onca şaşkınlık ve acının üstüne aile bireyleri tarafından dillendirilen böyle bir istek mahkûma vurulmuş son darbe gibi olur.

Günlük yaşamda, çalışma ortamında, mahkûmların kullandıkları dil, normal konuşma dilinden çok farklıdır. Hemen her nesnenin veya hareketin özel bir adının, herkesin bir lakabının olduğu bu dünyada konuşulanları veya yazılanları anlamak için bu dili bilmek gerekir. Kamp jargonu deşifre olduğu hissedildiği anda tedbir maksatlı olarak değişikliğe de uğramıştır. Toplumun her katmanından insanları bir arada tutan ceza sistemi sebebiyle bu dil milyonlarca ailenin evlerine kadar ulaşmış, burada geçen *fıtil*, *dohodyaga*, *zek*, *frayer*, *İvan İvanıç* gibi bazı sözcükler insanların günlük konuşmalarında kullanılır olmuştur.

V. Şalamov’un öykülerinde doğa canlı bir varlık gibi aktarılır. V. Şalamov *Karaçamın Dirilişi* ve *Sedir Ağacı* öykülerinde hasretin sembolü karaçamların bir hatıra objesi olarak mahkûmiyet sonrasında insanların beraberinde götürüldüğünü veya postayla yakınlarla gönderildiğini anlatır. Kurumaya yüz tutmuş karaçam dalları mucizevi bir şekilde dirilerek insanların yüzünü güldürür. Karaçama burada yaşanan acıları hafızasında tuttuğu için özel bir önem verilir. Bu coğrafyada kokan tek bitki odur. Ahtapot gibi kollarını kayaların üzerine sararak kök salmaya çalışan umudun sembolü sedir ağaçları hava tahmincisi gibidir. Hava soğuyunca dallarıyla yana eğilip kış uykusuna yatar, mevsim değişip hava ısınmaya başlayınca başını diker. V. Şalamov yaz kış yeşil kalan, Kolıma coğrafyasının zorlu koşullarına direnen bu ağaçla direnen mahkûmlar

arasında duygusal bir bağ da kurar. V. Şalamov doğayı, doğadaki varlıkları cansız birer nesne olarak görmez. Bir ağacın, bir taşın, bir derenin hatta bir otun bile ruhunu, canlılara has özelliklerini, misyonlarını ön plana çıkarır. Ye. Ginzburg doğanın bahar veya yaz aylarındaki canlı halini daha bir istekli tasvir eder. Göz gözü görmeyen fırtınalı bir günde yaya olarak 75 kilometre yürüdüğü, hastabakıcı iken soğuktan kaynaklanan donmalar sebebiyle pek çok mahkûmun parmaklarını kesmek zorunda kaldığı için soğuktan pek haz etmediğini anlatır.

Bedava işgücüne dayalı ekonomik modelin yarattığı zorunlu çalışma kampları sisteminin ekonomik kalkınmadan ziyade ülkenin muhalif ve entelektüel kesimini harcadığı, köylüyü üretimden kestiği, pek çok halkı cezalandırarak yerlerinden ettiği anlaşılmıştır. V. Şalamov ve Ye. Ginzburg eserlerinde bu çarpıklıklara yer vererek uçsuz bucaksız Kolima coğrafyasında, dayanılmaz iklim koşullarında zorla çalıştırılan, öleceklerine kesin gözüyle bakılan insanların hayatta kalma mücadelelerini, imkânsız denecek yaşamlarını, kamp sisteminin mahvettiği hayatları gerçek boyutlarıyla anlatmaya çalışmışlardır.

ÖZET

Bu tez çalışmasında Sovyet kamp edebiyatında manifestosunu Varlam Şalamov'un yazdığı “yeni nesir” ve zamanın bellek mekânı Kolıma'yı konu alan öyküler ele alınmıştır. A. Soljenitsın, O. Volkov, B. Sinyavski, S. Dovlatov, V. Grossman, V. Şalamov, Ye. Ginzburg gibi yazarlar tarafından işlenen GULAG kamp konusu, bir bellek mekânı olma niteliğiyle Kolıma'yı merkeze alarak sınırlandırdığımız çerçevede V. Şalamov'un *Kolıma Öyküleri* serisi ve Ye. Ginzburg'un *Sarp Yol* isimli romanı incelenmiştir. Varoluşçuluk akımıyla benzerlikler içeren “yeni nesir” kuralları çerçevesinde yazılan bu eserlerde kamp ortamı, yaşama ve çalışma koşulları, var olma mücadelesi verirken insanların yozlaşması, mahkûm tipleri, kadınlar, doğa, kampın dışında kalmış aile bireyleri ve kampta konuşulan dil konuları ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Anı ve dokümanter nitelik gösteren bu eserlerde kendi içinde bir tezat oluşturan iyilik ve kötülük motiflerinin ağırlıklı olarak işlendiği görülmüştür. Olağanüstü zor şartlarda hayatta kalabilen V. Şalamov ve Ye. Ginzburg'un eserleri gelecek kuşaklara bellek mirası olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: kamp edebiyatı, yeni nesir, V. Şalamov, Ye. Ginzburg, Kolıma Öyküleri, Sarp Yol, Kolıma, bellek mekânı, GULAG, Dalstroy

ABSTRACT

This thesis explores the narratives of Soviet camp literature that revolve around Varlam Shalamov's "new prose" manifesto and the memory space of Kolyma. The Gulag camp subject, previously addressed by notable authors such as A. Solzhenitsyn, O. Volkov, B. Sinyavsky, S. Dovlatov, V. Grossman, V. Shalamov, and Ye. Ginzburg, is specifically delimited within the context of Kolyma as a place of memory, with a focus on V. Shalamov's Kolyma Tales series and Ye. Ginzburg's novels "Journey into the Whirlwind" and "Within the Whirlwind". In the stories and works written within the framework of the "new prose" rules, which have similarities with the existentialism movement, the camp environment, living and working conditions, people who degenerate while struggling for existence, prisoner types, women, nature, family members outside the camp, and the language spoken in the camp were examined under separate headings. Through the lens of memoir and documentary, the predominant motifs of good and evil that create internal contradictions are interrogated. Ultimately, the works of V. Shalamov and Ye. Ginzburg, both of whom survived extreme conditions, are evaluated as a legacy of memory for future generations.

Keywords: camp literature, new prose, V. Shalamov, Ye. Ginzburg, Kolyma Tales, Journey into the Whirlwind, Within the Whirlwind, Kolyma, place of memory, GULAG, Dalstroy

KAYNAKÇA

1. Akalın, Şükrü Haluk, **Türkçe Sözlük**, 11. basım, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011.
2. Aytaç, Gürsel, **Genel Edebiyat Bilimi**, 1. Basım, İstanbul, Papirüs Yay., 1999.
3. Applebaum, Anne, **GULAG**, çev. Ufuk Demirbaş, Ankara, Arkadaş Yay., 2008.
4. Applebaum, Anne, **GULAG**, per. L. Motilev, Moskva, AST, 2015.
5. Assman, j., **Kültürel Bellek; Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, çev. Ayşe Tekin, 2. Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015.
6. Aytmatova, Roza, **Tarihin Ak Sayfaları**, çev. O. Söylemez, A. Toktosunov, S. Azap, Erzurum, Salkımsöğüt Yay., 2011.
7. Baldayev, D.S., Belko V.K., İsupov İ. M., **Slovar Türemno-Lagerno-Blatnogo Jargona (Reçevoy i Grafiçeskiy Portret Sovetskoy Türmi)**, Moskva, Kraya Moskvı, 1992.
8. Beysenova, Şerbanu, **Kızıl Kırgın'ın Kadınları – MARGUVA**, çev. Cemile Kınacı, Ankara, Bengü Yayınları, 2019.
9. Bonamoour J., **Rus Edebiyatı**, çev. İsmail Yerguz, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2006.
10. Cagalov R., “Varlam Şalamov i Puti Sovetskogo Ekzistentsializma, K Stoletiyu so Dnya Rojdeniya Varlama Şalamova”. **Materialı Konferentsii**, Moskova, 2007, s. 55-72,
11. Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999.
12. Chandler R., “Varlam Şalamov i Andrey Fyodoroviç Platonov”, “Essays in Poetics” **Keele University, 2002**, vol. 27.
13. Çukovskaya L., **Zapiski ob Anne Ahmatovoy v 3 t., t-2**, Moskva, Soglasıye, 1997.
14. Dostoyevski, F.M., **Ölümler Evinden Anılar**, çev. Nihal Yalaza Taluy, XII. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

15. Dovlatov, S., **Zona, Zapiski Nadziratelya**, Moskva, Azbuka, 2001.
16. Dovlatov, S., **Zona**, çev. Eyüp Karakuş, İstanbul, Jaguar, 2022.
17. Ertz, Simon., “Tracking Down the “Real” GULAG”, **PERSA Working Paper**, **April, 2004**, No: 33.
18. Figes, Orlando, **Nataşa’nın Dansı, Rusya’nın Kültürel Tarihi**, çev. Figen Dereli, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2018.
19. Foucault, Michel, **Hapishanenin Doğuşu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1992.
20. Frankl, Victor E., **İnsanın Anlam Arayışı**, çev. Selçuk Budak, İstanbul, Okuyan Us Yay., 3. Basım, 2009.
21. Ginzburg, Yevgeniya, **Anafora Doğru**, çev. Gün Zileli, İstanbul, Pencere Yay., 1996.
22. Ginzburg, Yevgeniya, **Anaforun İçinde**, çev. Gün Zileli, İstanbul, Pencere Yay., 2000.
23. Ginzburg, Yevgeniya, **Krutoy Marşrut -Hronika Vremyon Kulta Liçnosti**, Moskva, AST, 2015.
24. Goloviznin, Mark Vasilyeviç, “Meditsina v Jizni i Tvorçestve Varlama Şalamova: Vrač v Penitentsiarnoy Sisteme Kolımskogo Gulaga”, **Meditsinskaya Antropologiya i Biyoetika, 2015 — №1 (9)**.
25. Gorodin, Leonid, **Slovar Russkih Argotizmov: Leksikon Katorgi i Lagerey İmperatorskoy i Sovetskoy Rossii**, Moskva, Muzey İstorii GULAGa i Fond Pamyati, 2021.
26. Grossman, Vasiliy, **Her Şey Geçip Gider**, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, İstanbul, Can Yay., 2013.
27. Grossman, Vasiliy, **Yaşam ve Yazgı I, III**, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, İstanbul, Can Yay., 2012.

28. Gültek, Vedat, **Rusça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Multilingual, 2012.
29. Halbwachs, Maurice, **Kolektif Hafıza**, çev. Banu Barış, Ankara, Heretik Yayınları, 2017.
30. İgoşeva T.V., **Sovremennaya Russkaya Literatura**, Velikiy Novgorod, NGUi Yaroslava Mudrogo, 2002.
31. İvanova G.M., **İstoriya GULAGa 1918-1958 Sotsialno- Ekonomičeskiy i Politiko-Pravovoy Aspekti**, Nauka, Moskva, 2006.
32. Jigulin A.V., **Çornıye Kamni: KPM. İ-594**, Moskva, Knijnaya Palata, 1989.
33. Kersnovskaya Yefrosiniya, **Skolko Stoit Çelovek (Povest o Perejitom) v 12 tetradyah v 6 tomah**, Moskva, Kolibri, 2021.
34. Kırışman Mustafa, “Tarih ve Günce”, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi** Sayı: 9 (2021/Yaz), s. 482.
35. Kokurin A.İ., Petrov N.V., **GULAG 1917-1960**, Moskva, Moskva 2000, 1997.
36. Kozlov, Aleksandr, “Amnistiya 53-ego i Lagerya Dalstroya”, Kolıma.ru, (Erişim tarihi: 27. 12. 2022).
37. Kravçenko, Viktor, **Ya İzbral Svobodu**, New-York, 1946, <https://libking.ru/books/nonf-/nonf-biography/176269-viktor-kravchenko-ya-izbral-svobodu.html> (Erişim tarihi: 15.01.2021).
38. Kremmentsov L.P., Alekseyeva L.F. Malıgina N.M. ve diğerleri, **Russkaya literatura XX veka v 2 t., t.2: 1940-1990-e godı**, 2-e izd., Moskva, Akademiya, 2003.
39. Kukuşkina A.R., **Akmolinskiy Lager Jön “İzmennikov Rodını”: İstoriya i Sudbı**, Karaganda, MGTİ-Lingva, 2008.
40. Latışev A.V., “Otnoşeniye Sotrudnikov NKVD i Rabotnikov Promışlennosti k Uznıkam Filtratsionnih Lagerey (1942-1945 gg)”, **Noveyşaya İstoriya Rossii. 2019.** t. 9. № 3.

41. Leyderman N.L., Lipovetskiy M.N., **Sovremennaya Russkaya Literatura 1950-1990-e godı v 2 t t. 1: 1953-1968**, Akademiya, Moskva, 2003.
42. Malıh, Vladimir, “Portret Osobogo Tehniçeskogo Büro po Arhivnım Dokumentam”, **Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye**, 16.10. 2015.
43. Malsagov S.A., **Adskiye Ostrova: Sovetskaya Türma na Dalnem Severe**, İzdatelstvo El-Fa, Naıçık, 1996.
44. More, Thomas, **Utopia**, Per. A.İ. Maleina, Akademia, Moskva, Leningrad, 1935.
45. Nikolayev P. A., **Russkiye Pisateli XX Veka, Biyografiçeskiy Slovar**, Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya, Moskva, 2000
46. Nora, Pierre, **Hafıza Mekânları**, Çev.: M. Emin Özcan, Ankara, Dost Kitabevi, 2006.
47. Öksüz, Gamze, **Kamp Esaretinden Edebiyata Şalamov ve Kolıma Öyküleri**, Ankara, Nobel Yayın, 2020.
48. Özkan, A., “Leo Malet’nin *Du Rébecca Rue Des Rosiers* Adlı Romanında Bellek, İkinci Dünya Savaşı ve Yahudiler”, **Batı Edebiyatında Bellek**, 2018, C.3.
49. Parer, M. Özlem, **Rus Biçimciliği ve Şklovski**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004.
50. Petelin V., **İstoriya Russkoy Literaturı Vtoroy Polovını XX Veka. Tom 2, 1953-1993 godı**, Moskva, Tsentrpoligraf, 2013.
51. Podoroga V.A., “GULAG v Ume. Türemno-Lagerniye Zametki”, **İndeks, Dosye na Tsenzuru, Strana i Yiyo Zaklyuçonniye**. 1999. № 7-8.
52. Polyanskaya T., Udovenko İ., **Atlas GULAGa, İllüstrirovannaya İstoriya Sovetskoy Repressivnoy Sistemi**, Muzey İstorii Gulaga – Fond Pamyati, Moskva, 2020.
53. Potapov S.M., **Slovar Jargona Prestupnikov (Blatnaya Muzika)**, Moskva, NKVD, 1927.

54. Rıbakov, Anatoliy, **Arbat Çocukları**, çev. Uğur Büke, İstanbul, Cem Yay., 1990.
55. Rıbakov, Anatoliy, **Arbat Çocukları 1935 Yılı ve Sonrası**, çev. Uğur Büke, İstanbul, Cem Yay., 1990.
56. Rıbakov, Anatoliy, **Arbatskiye Deti - Strah**, Moskva, İzvestiya, 1990.
57. Rıbakov, Anatoliy, **Arbatskiye Deti – Prah i pepel**, Moskva, FTM., 2014.
58. Rossi J., **Spravochnik po GULAGu**, London, Overseas Publications Interchange Ltd, 1987.
59. Safronov, A.V., **Janrovoye Svayooobraziye Russkoy Hudojestvennoy Dokumentalistiki (Oçerk, Memuarı, “Lagernaya” Proza)**, Ryazan, RGU, 2012.
60. Salahov, İbrahim, **Kolıma Mahkumları – Bir Tatar Aydınının Sürgün Anıları**, 2. baskı, Aktaran Yusuf Özçoban, Konya, Kömen Yay., 2013.
61. Sartre, J.P. **Varoluşçuluk**, 8. baskı, çev. Asım Bezirci, İstanbul, Say Kitap, 1985.
62. Smirnov M. B., Kokurin, A.İ., Filippov, S.G., **Sistema İspravitelno-Trudovih Lagerey v SSSR. 1923-1960: Spravochnik**, Zvenya, Moskva, 1998.
63. Sokolov A.K., **Prinujdeniye k Trudu v Sovetskoy Ekonomike: 1930-e -Seredina 1950-h gg. GULAG: Ekonomika Prinuditelnogo Truda**, ROSSPEN, Moskva, 2008.
64. Soljenitsın, Aleksandr, **Gulag Takımadaları I, II, III**, çev. Selim Taygan, İstanbul, Nebioğlu Yay., 1974.
65. Soljenitsın, Aleksandr, **Arhipelag GULAG I, II, III**, Yekaterinburg, Y-Faktoriya, 2006.
66. Soljenitsın, Aleksandr, **İlk Çember I**, çev. Hasan Aslan, İstanbul, E Yay., 1968.
67. Soljenitsın, Aleksandr, **İvan Denisoviç'in Bir Günü**, çev. Mehmet Özgül, İstanbul, Varlık Yay., 1973.
68. Stepanovna-Klyuçnikova, G.Ye., **Kazahstanskiy ALJİR**, Assossatsiya Jertv Nezakonnih Repressiy, Astana, 2003.

69. Şalamov, Varlam, **Kolıma Öyküleri**, çev. Gamze Öksüz, İstanbul, Jaguar Yay., 2019.
70. Şalamov, Varlam, **Sobraniye Soçineniy v Şeşti Tomah, Tom 1, 2, 4, 5, 6**, Moskva, Knijniy klub Knigovek, 2013.
71. Şkapov, D., Sigaçev, S.P., Smirnov, M.B., **Sistema İspravitelno-Trudovih Lagerey v SSSR**, Moskva, Zvenya, 1998.
72. Şklovski Ye.A., **Varlam Şalamov**, Moskva, Znaniye, 1991.
73. Şmarayeva Yelena, “Aljir. Kak Jil Lager dlya Jön “İzmennikov Rodini”, mediazona, 26.07.2016, <https://zona.media/article/2016/07/29/alzhir> (Erişim tarihi: 11.05.2021).
74. Şreyder Yu., “Varlam Şalamov o Literature”, **Voprosı Literatırı**, 1989, No: 5.
75. Tolstoy, L.N., **İvan İlyiç’in Ölümü**, çev. Mazlum Beyhan, XII. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
76. Vasilenkov, S., “Garemi Gulaga”, <https://russian7.ru/post/garemy-gulaga-po-kakim-parametram-n/> (Erişim tarihi: 04.07.2022).
77. Vladimov, Georgi, **Sadık Ruslan**, çev. Kayhan Yükseler, 2. baskı, İstanbul, Jaguar Yayınları, 2020.
78. Volkov, Oleg, **Pogrujeniye vo Tmu**, Moskva, Mol. Gvardiya: T-vo Rus. Hudoj., 1989.
79. Volkov, Solomon, **20. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi, Tolstoy’dan Soljenitsin’e Büyülü Koro**, Çev. Sabri Gürses, İstanbul, Alfa Yayınları, 2018.
80. Volyanskaya Kseniya, “Razrubit Krest Okazalos Sovsem Ne Trudno”, **ahilla.ru**, 18.06.2020, (Erişim tarihi: 20.08.2022).
81. Yahina, Guzel, **Züleyha Gözlerini Açıyor**, Çev. Nilüfer Natalia Denissova, İstanbul, Hep Kitap, 2020.
82. Yevtuşenko, Yevgeniy, **Strofi Veka: Antologiya Russkoy Poezii**, Moskva, Polifakt, 1999.

83. Yusifoğlu, Şükrullah, **Kefensiz Gömülenler**, Türkiye Türkçesi D. Ahsen Batur, İstanbul, İtil Yayınları, 2005.
84. Zaytsev, İvan, **Solovki: Kommunistiçeskaya Katorga ili Mesto Pıtok i Smerti**, Şanghay, Slovo, 1931.
85. Zenkoviç İ.A., **Samıye Zakrıtiye Lüdi: Entsıklopediya Biyografiy**. İzd.2, Olma-Press, Moskva, 2004.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. https://w.histrf.ru/articles/article/show/gulag_net. 08., (Erişim tarihi: 08. 05.2020).
2. <https://ru-prichal-ada.livejournal.com/37809.html> (Erişim tarihi: 05.11.2020).
3. https://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/DOVLATOV_SERGE_DONATOVICH.html (Erişim tarihi: 06.12.2020).
4. <https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/mharrison/archive/persa/0331fulltext.pdf> (Erişim tarihi: 08.05.2021).
5. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/79913> (Erişim tarihi: 09.05.2021).
6. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Албрехт,_Карл_Иванович_\(1897\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Албрехт,_Карл_Иванович_(1897)) (Erişim tarihi: 22.08 2021).
7. <https://museum-alzhir.kz/ru/o-muzee/istoriya-muzeya-alzhir> (Erişim tarihi: 11.05.2021).
8. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=list> (Erişim tarihi: 24.08.2021).
9. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=949> (Erişim tarihi: 24.08.2021).
10. <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/page3372/> (Erişim tarihi: 02.10.2021).

11. <https://ruski.radio.cz/cheshskie-istoriki-prosyat-otkryt-rossiyskie-arhivy-8128005>
(Erişim tarihi: 17.10.2021).
12. <https://sntat.ru/news/zlye-golosa-vsegda-zvuchat-gromche-yahina-o-kritike-romana-i-seriala-zuleyha-otkryvaet-glaza-5738653> (Erişim tarihi: 25.01.2022).
13. <https://www.culture.ru/poems/41726/notre-dame>
14. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=list&c=all> (Erişim tarihi: 04.05.2022).
15. http://samlib.ru/g/glushenko_a_g/kolymskij_hronograf-06.shtml#2013 (Erişim tarihi: 05.05.2022).
16. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1026> (Erişim tarihi: 05.05.2022).
17. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1600> (Erişim tarihi: 05.05.2022).
18. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1615> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
19. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1681> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
20. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1689> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
21. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1725> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
22. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1726> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
23. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1727> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
24. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1728> (Erişim tarihi: 06.05.2022).

25. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1729> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
26. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1730> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
27. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1731> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
28. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/pam/?t=pam&id=1732> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
29. <https://www.mapofmemory.org/49-04> (Erişim tarihi: 06.05.2022).
30. http://www.kolymastory.ru/wp-content/gallery/ilyemkova_debin/012.jpg (Erişim tarihi: 07.05.2022).
31. http://samlib.ru/img/g/glushenko_a_g/kolymskij_hronograf-01/kh-01-108a-b.gif (Erişim tarihi: 07.05.2022).
32. http://samlib.ru/img/g/glushenko_a_g/kolymskij_hronograf-03/kh-03-02-b.jpg (Erişim tarihi: 07.05.2022).
33. <https://takiedela.ru/2021/02/vy-ne-zhenshhiny-vy-gady/> (Erişim tarihi: 02.07.2022).
34. <http://www.facets.ru/articles7/3210.htm> (Erişim tarihi: 04.07.2022).
35. <http://graecolatini.bsu.by/htm-texts/gaudeamus-text.htm> (Erişim tarihi: 29.07.2022).
36. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/trocki-lev-leon-trotsky-1879-1940/> (Erişim tarihi: 05.08.2022).
37. <https://abakus-kazan.ru/spiski/evgeniya-ginzburg-biografiya-i-lichnaya-zhizn.html> (Erişim tarihi: 24.10.2022).
38. <https://obrazovaka.ru/varlam-shalamov-kratko.html> (Erişim tarihi: 25.10.2022).
39. <https://memoirs.memo.ru/> (Erişim tarihi: 24.08.2021).
40. <http://pmem.ru/index.php?id=6430> (Erişim tarihi: 24.08.2021).
41. <http://pmem.ru/index.php?id=6433> (Erişim tarihi: 24.08.2021).

42. <https://urokiistorii.ru/article/52785> (Erişim tarihi: 24.08.2021).
43. <https://www.zvab.com/servlet/BookDetailsPL?bi> (Erişim tarihi: 22.08 2021).
44. <https://www.libfox.ru/555953-margaret-buber-noymann-zaklyuchennye-u-stalina-i-gitlera.html> (Erişim tarihi: 22.08 2021).
45. <https://www.partner-inform.de/partner/detail/2017/6/237/8545/margaret-bubernojman-uznica-lagerej-stalina-i-gitlera?lang=ru> (Erişim tarihi: 23.08 2021).
46. <https://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=2198> (Erişim tarihi: 23.08 2021).
47. <https://notbyliewiki.miraheze.org/wiki/> (Erişim tarihi: 05.07.2022).
48. <https://www.culture.ru/institutes/33649/monument-mask-a-skorbi> (Erişim tarihi: 05.07.2022).
49. <https://www.partner-inform.de/partner/detail/2017/6/237/8545/margaret-bubernojman-uznica-lagerej-stalina-i-gitlera?lang=ru> (Erişim tarihi: 05.05.2021).
50. <https://smolbattle.ru/threads/сто-грамм-наркомовских.30898/> (Erişim tarihi: 17.11.2021).
51. https://pikabu.ru/story/maska_skorbi_1996g_avtor_yernst_neizvestnyiy_2067613 (Erişim tarihi: 21.11.2022).
52. <http://www.ihst.ru/projects/sohist/repress/uk.htm> (Erişim tarihi: 21.11.2022).
53. <https://www.kolyma.ru/magadan/index.php?newsid=384> (Erişim tarihi: 05.05.2022).
54. <https://www.gulagmuseum.org/showObject.do?object=11738420&language=1> (Erişim tarihi: 05.05.2022).
55. <https://www.vesti.ru/article/2532327> (Erişim tarihi: 05.05.2022).
56. <https://ria.ru/20220531/minyust-1792111276.html> (Erişim tarihi: 10. 03. 2023).